This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

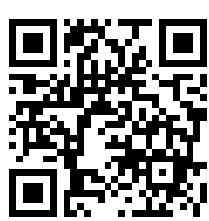

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

THE UNIVERSITY
OF ILLINOIS
LIBRARY

839.705
SA
n.s
v. 3-4

Digitized by Google

Return this book on or before the
Latest Date stamped below.

University of Illinois Library

1-18-57

L161—H41

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet. 1.

SAMLAREN

TIDSKRIFT FÖR SVENSK
LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

Ny följd. Årgång 4

1923

THE [illegible] OF THE
OCT 2 5 1926
UNIVERSITY OF ILLINOIS

UPPSALA 1924

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

Digitized by Google

Digitized by Google

339.705
SV
n.s.
v.4

INNEHÅLL

Sid.

SVEN CEDERBLAD, Romantikern Stagnelius 1
BIRGER WEDBERG, Blom och Reuterholm 65
ALBERT NILSSON, Naturbegreppet hos Boileau 75
TORSTEN EKLUND, En obeaktad uppsats av Strindberg 90
CARL SANTESSON, Exotism och orient i »Lycksalighetens ö» . . 98
OLLE HOLMBERG, Fiktionskaraktären 172
ANDERS GRAPE, Tidsrörelser inom studentvärlden i Uppsala 1792—1793 185
NILS AFZELIUS, Konventvisor och andra politiska dikter från revolutionsåren 1792—1793 235
RAGNAR EKHOLM, Ett par anteckningar rörande Urban Hjärne 248
EMIL LIEDGREN, Ett par smådikter från Wallin till Leopold . . 253
GUNNAR W. LUNDBERG, En dikt av J. O. Wallin 255
NILS AFZELIUS, Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1922.
Redogörelse för sällskapets årsmöte.

23 0 26 div. ex. n.s. v.4 1923 cont. SVF

Digitized by Google

Digitized by Google

ROMANTIKERN STAGNELIUS

AV

SVEN CEDERBLAD

I mina föregående Stagneliusstudier (i Samlaren 1916, 1917, 1920 samt Studier i Stagnelii romantik, akad. avh., Uppsala 1923) har den speciellt litteraturhistoriska synpunkten dominerat; det litterära stoff, med vilket Stagnelii reflexion och fantasi rört sig, har där behandlats. I det följande skall ett försök göras att söka inträngа i och karakterisera den personlighet, som nykombinerat och till dikt förädlat och omformat detta material efter sitt väsens lagar. I fråga om det rent stoffliga i diktningen gäller till en viss grad Comenii gamla beprövade sats: »Ingenting finnes i själen, som icke förut funnits i sinnena». Men är diktaren alltså icke i strängaste mening skapande utan blott omskapande, föreligga dock för honom oändligt rika möjligheter att genom nya sammanställningar av material från skilda håll nydana. Comenii sats har heller icke absolut allmängiltighet: de endokrina förnimmelsernas betydelse för själslivet må ej underskattas. Från dessa förnimmelser härrör enligt moderna psykologer affektiviteten i människans själsliv.[1] Samtidigt som detta innebär en varning för en ensidig övervärdering av miljöns inverkan på litteraturen, kastar det ljus över det faktum, att det personligt originella i ett litterärt verk står att finna mindre i dess föreställningsvärld eller idéinnehåll än i den känslobetoning, varmed författaren återger vad han förnummit — en litteraturhistorisk erfarenhet bekräftas här av en psykologisk. Med utgångspunkt från dessa premisser måste man draga för det första en slutsats om likaberättigandet av en speciellt historisk syn på litteraturen och av en personpsykologisk, för det andra en slutsats om nödvändigheten av

[1] Se härom t. ex. B. GADELIUS, *Det mänskliga själslivet*, I, Sthm 1921, s. 79 ff.

Digitized by Google

att det ena betraktelsesättet kompletterar det andra. Det är komplementet till mina idéhistoriska undersökningar, som denna karakteristik av Stagnelius som människa och diktare avser att ge. Där litteraturhistorisk orientering gives, är den framför allt ämnad att bestämma arten av Stagnelii själsliv och diktning.

Titeln betecknar icke, att min analys kommer att snävt begränsa sig till vissa drag i Stagnelii psyke, utan vill blott ange, att jag betraktar det romantiska som »livet i hans liv och kärnan i hans väsen».

I.

Ytterkonturerna i Stagnelii liv har Böök i sin monografi tecknat, i det han ökat det knappa biografiska materialet och, så vitt jag förstår, även på det hela taget med säker hand skilt ut det legendariska från det faktiska i den mytbildning, som florerat om Stagnelius. Böök har ock till en totalbild sammanfattat de spridda dragen av hans förkomna och bisarra existens. Och man ser levande framför sig Stagnelius, sådan han gick och stod i det levande livet, denne ovanligt fule poet med uppnäsa och ljusbruna ögon, vårdslösade, smutsiga men ursprungligen eleganta kläder, med abrupta, nervösa gester, den poet, som i ecklesiastikexpeditionen renskrev ämbetshandlingar, men delade sin fritid mellan studier, diktning och uteliv, lika intensivt hängiven alla dessa former av mänsklig verksamhet. Till det biografiska har jag så gott som intet att tillägga, om jag också måste reservera mig på ett par punkter. I stället skall här skildras Stagnelii själshistoria, och av de yttre händelserna i hans liv medtagas blott sådana, som mera djupt ingripit i hans andliga utveckling.

Trots kortvarigheten av sitt liv medhann Stagnelius en rik andlig utveckling, förvånande genom sin snabbhet. Han var ständigt på spaning efter nya tanke- och fantasivärldar, oavlåtligt studerande, och hans oroliga, ständigt otillfredsställda känsloliv tillät honom ej att länge stanna vid en tillkämpad ståndpunkt.

Stagnelius tyckes vara född romantiker. Sin barndom skildrar han alltid som lycklig, därför att den var de ostörda drömmarnas tid. Romantikern röjes också i Stagnelii allra tidigaste formellt pseudoklassiska dikter. Den första av hans *Moraliska, religieusa och patriotiska sånger*, *Till Sånggudinnan* (I: 3), av honom själv

Digitized by Google

daterad till år 1812, mynnar ut i en bön till sånggudinnan att lära honom besjunga:

Den vises trotts mot Ödets tyranni
Och pliktens allmakt i ett dygdigt hjärta.

Man kan icke säga, att den nittonårige poeten blev bönhörd. Dikten i övrigt vittnar om att han har så litet av ödestrotsande, självtillräcklig stoiker, som det gärna är möjligt. Den ger oss en bild av en ung, i månskensstämningar försjunken poet, vars »dag är mulen», och som av fantasien (»bildningskraften») och sånggudinnan väntar och undfår glädjen, »höga känslors rus»:

Du sjelf, o, hell Dig! Sånggudinna hell!
Med glädjens Sylfer nedstår i mitt tjäll,
Där, lämnad åt mig sjelf en stormig quäll
Vid minnets trollsken drömmande jag vakar.

Dikten har samma innehåll — bortsett från det sista versparet — samma motsättning mellan fantasi och verklighet, samma glädje över sånggudinnans besök men icke fullt samma romantiska terminologi som den långt senare och skönare sonetten *Grymt verklighetens hårda band mig trycka* (I: 386). Det är i romantikens tillflyktsorter: hoppets, minnets, fantasiens och diktens, som skalden vilar ut.

Och dock är säkerligen denne diktare naivt och intensivt uppriktig, då han ber sånggudinnan lära honom att »oskuldsfull och fri» sjunga om »kyska lågor» och om »pliktens allmakt i ett dygdigt hjärta». Redan funnos i hans inre den sensuella livstörsten och hängivenheten åt en krampaktigt asketisk moralism, men den oförenliga motsättningen dem emellan skulle först en senare självprövning göra medveten för honom.

I dikten *Dygden* (I: 5), likaså daterad till år 1812, framträder samma inre motsägelse men ännu mera tillspetsad. Här berättas den allegoriska sagan om Dygden, en prinsessa, i sin jungfrubur bevakad av Egennyttan, »denna grymma fe», i vars tjänst »begärens hopar» stå väpnade med »blanka trollsvärd». Ynglingen kallas av Äran att befria prinsessan:

Digitized by Google

Upp, tappre Yngling! rusta Dig till strid!
Den fega svärmen flyr för modets klinga
Och Religionens väldiga Egid
Skall trygg och oskadd Dig till målet bringa.

Hetsigt vänder skalden sig mot »nöjet»:

Vid nöjets sköte fjättra ej Ditt bröst — —

Men det starka njutningslystnaden förråder sig dock i fortsättningen, där ynglingen lockas med lönen efter slutad strid:

Så gack att sofva efter stridens harm
En helig brudnatt vid den huldas barm.

Det var nog det kategoriska imperativ av de många i dikten, som Stagnelius skulle ha haft lättast att lyda. Aldrig har väl heller i något av 1700-talets oden över dygden gudinnan skildrats i så sensuellt rosiga färger:

Dess kinder härmar morgonrodnan blott
Och hvit är barmen som en nyfödd drifva.
Elysisk vällust blomstrar i dess famn
Och lifvets fullhet — Dygd är Tärnans namn.

Man hade nästan väntat sig ett annat namn på tärnan. Dikten är avsedd att vara ett tungt drabbande dråpslag mot det dådlösa drömlivet, men är blott en drömmares sensuella fantasier. Stagnelii fantasiliv är erotiskt betonat, och det är lätt att se, att hans böjelse för ett fantasirikt drömliv spirar upp ur pubertetsårens trånad.

Icke blott i Stagnelii lärodikt på 1700-talets manér utan också i hans pastorala diktning efter en äldre tids smak kan man lätt avslöja samma kryptoromantik. I vers, utan hårdheter och välljudande som Creutz', upplivar han rokokons herdevärld, som dock ännu förde ett tynande liv hos samtida dussinpoeter. Hos vår sedan mest utpräglade ärkeromantiker möter man herdediktens efterblomstring — ordet efterblomstring har här ej bibetydelsen av något blekt eller förkrympt. Strax före sin död i den svenska litteraturen slår herdedikten upp i mera yppig och glänsande blom än kanske någonsin förr, detta i Stagnelii dikt. Martin Lamm har i Upplysningtidens romantik klarlagt pastoralens romantiska grund.

Digitized by Google

karaktär; hos Stagnelius är pastoralen därtill mera romantisk än hos någon annan. Detta redan därför, att han aldrig haft tillfälle att i levande livet agera herde eller haft någon herdinna till moitié. Hans pastorala diktning är i hög grad litterär men icke opersonlig. Galanteriet är nästan borta, och den erotiska lystenheten är mindre beslöjad än hos hans föregångare. Det är hans verklighetsflyende sensualism, som förråder sig i fantasier om ostörd pastoral kärlekslycka. För övrigt saknar ej denna hans diktning raffinemang. Han arrangerar det arkadiska landskapet till kärleksparens höga nöje med mera raffinerad beräkning än kanske någon hans föregångare. Varför har han så intensivt levt sig in i detta artificiella Arkadien? Ett svar ges i det långa alexandrinpoemet *Kärleken och Landet* efter en skildring av den skuggiga park, som sällan saknas i herdedikten (I: 156):

> Bland dunkla skuggor här i magiskt härmad natt
> Den hulda Fantasin en troll-lanterna tänder.

Rent psykologiskt sett äro Stagnelii pastorala dikter lika romantiska i sin verklighetsfrämmande fantasilek som *Liljor i Saron*.

När man läser Stagnelii, den utestängde trånarens, pastorala fantasier om ostörd kärlekslycka och finner rokokons värld leva upp med förnyad glans i hans dikt *(Cydippe)*, erinrar man sig, att även Watteau, den målare, som mer än någon diktare förmått att över herderomantiken kasta poesiens beslöjande ljusskimmer, av fattigdom och sjukdom var hindrad från att deltaga i den festglädje, han förhärligat. Festen har en högre glans för den utestängde än för den deltagande.

Romantiken i Stagnelii tidigaste diktning framträder som en psykisk disposition, ej som en världsåskådning. Som Böök i monografien (s. 69 ff.) närmare utvecklat, vänder sig Stagnelius redan från år 1813 småningom bort från 1700-talets hänförelse för det stoiska dygdidealet, från dess filantropi och från en vag rousseauistisk naturdyrkan till en mera positivt kristen åskådning. »Den världsliga sedeläran har gått upp i den specifikt kristna etiken» (a. a., s. 70). När Stagnelius vänder sig från upplysningens idéer, betecknar redan detta, att han vänder sig mot romantiken och finner sitt eget jag. I dikter med betecknande titlar som *Vällustens Förakt* (I: 21), *Sjuklingens Aftonpsalm* (I: 26), *Längtan efter det Himmelska*

Digitized by Google

(I: 29) från åren 1814 och 1815, bryter en överspänd, apokalyptisk, asketisk religiositet fram. Skalden föraktar världen och vällusten, som han dock i andra dikter från samma år besjunger. Hans längtan till det himmelska är en längtan efter en högre lycka:

Försvinnen, I töckniga stränder!
Ett quidande dårhus är världen.
Jag längtar till sällare länder,
Till helgonens saliga chor.
O, rycktes jag fjärran ur gruset,
Från villorna, ondskan och flärden,
Dit opp, där i etern och ljuset
Den himmelska Kärleken bor!
(I: 30)

Omkring åren 1817 och 1818 övergår Stagnelius till en metafysisk mystik, och först från denna tid kan man betrakta honom som utpräglad romantiker. Den asketiska moralismen är också från och med den tiden ett strängt och fordrande ideal, icke blott som förut en filosofi på lediga stunder, som när som helst kunde avlösas av en naturdyrkande njutningslära.

All romantik beror på livshämning. Den, för vilken livet blir en fri kraftutveckling, blir ej romantiker, tvingas ej, då verkligheten blir för trång och karg, in i fantasiens värld, som är de obegränsade möjligheternas, låter ej heller sin tanke fly från denna världen till det som ovanefter är. Stagnelius fick aldrig se sina stora krav på livet förverkligade, och det var honom omöjligt att i handling söka utlopp och befrielse för vad han bar på i sitt inre.

I *Dygden* riktar Stagnelius till ynglingen, m. a. o. till drömmaren i sitt inre, maningen:

Stig upp att verka, lifvets dag är kort —
Dess gyllne morgon, skall han drömmas bort?

Ynglingens verksamhet tänker han sig på ett ton-årigt fantastiskt sätt — det var ju också de väldiga Napoleonkrigens tid — icke som fredliga bragder utan som krigiskt ärofulla:

Dig fogar Äran, leende, min vän!
En evig krans af klara helgonstrålar.
Gack, ädle Yngling, att förvärfva den
Med bragder like dem, oss Fabeln målar.

Digitized by Google

Detta sätt att verka kunde ju inte så lätt praktiseras av en sjuklig ung poet, som därför hänvisades till att drömma bort livets morgon, ej minst i fantasier av maktlös och brinnande ärelystnad.

I Stagnelii brännande njutningstörst, alltför stark för att kunna stillas på jorden, ser Böök med all rätt orsaken till att Stagnelius vänder sig mot transcendentalismen, och »postulerar en högre, fullkomlig, odeladt salig värld» (monografien, s. 244). I ett ögonblick av vaken själviakttagelse har Stagnelius själv sett detta. I en elegi (II: 56) säger han Amanda, att kärleken bakom dödens kopparport och den svarta ridå, som skymmer livets gåta, ser andra, högre världar:

Himmelska land han skådar bakom: Arkadiska bygder,
Sökte förgäfves här, flyttas af aningen dit.

Känslan av dödsmärkthet har också bidragit att giva Stagnelii från prästhemmet ärvda religiositet dess extatiskt apokalyptiska karaktär. Hans organiska hjärtfel utbröt, som Böök visat (monografien, ss. 50—52), försommaren 1814 i Uppsala, där han deltagit i studenternas vapenövningar, men av sin ohälsa tvungits att avbryta dem. »Midt under den yra ungdomsglädjen har han öfverraskats af ett budskap om snart uppbrott från lifvets fest» (Böök, ibidem). Böök ställer hans siande och sannspådda verser i *Hymn* (I: 20) i samband med denna vändpunkt i hans liv:

Mig i ungdomens brand lockade njutningens
Rosenkransade bål, lockade äran, i
Mågiskt bländande skimmer.
Ja, men Himlen för mig beslöt.

Pris Dess vilja dock ske! Vägen till stjärnorna
Genom mörker och qual mig han beteknade,
Genom striderna vägen
Till den eviga fridens hem.

Dödstankarna, som hemsökte Stagnelius liksom så många sensibla ynglingar, fingo för honom vida större allvar och en mera kronisk aktualitet än för andra. De gåvo ock en hektisk färg åt drömmarna om fest och kärlek och njutning hos den skald, som skulle dikta *Till Förruttnelsen*, en dikt, som fötts ur famntaget mellan hans dödslängtan och njutningstörst, känslor, som i hans inre blivit oupplösligt förbundna.

Digitized by Google

Allt detta: hans ursprungliga läggning, omöjligheten att förena de juridiska studierna och det praktiska arbetet på ecklesiastikexpeditionen med de ärelystna drömmarna, hans fulhet, som utestängde honom från kärleken, hans smärtsamt intensiva njutningslystnad, hans dödsmärkthet redan i livets försommar, hela denna inkongruens mellan önskan och verklighet förutbestämde honom för fantasilivet, inåtvändheten, mystiken, romantiken.

Stagnelii utveckling hän mot mystiken är också av teoretisk art, den är en intellektuell mognadsprocess. Hos honom framträder åren 1815—1817 en förut okänd fordran på konsekvens i både liv och lära. I den första ungdomsdiktningen lyser däremot allt vad problem heter med sin frånvaro, likaså nästan allt, som kan kallas självprövning. I hans inre bodde fredligt sida vid sida epikureism och stoicism, hetsig njutningstörst och götisk viljemoral, hednisk sinnlighet och kristet asketiskt världsförakt. Det är platonikern och epikuréen, det är den pindariske Menalkas, romantiskt eterisk, metafysisk som skald, och den kärleksdruckne idylldiktaren Moschus, som sjunga sin växelsång ej blott i dikten *De täflande Skalderna* (I: 192) utan genom hela hans voluminösa ungdomsdiktning. Under Stagnelii första ungdom var deras sångartävlan fredlig, naivt nog såg han ej, att hans förhärligande av njutningen och hans asketiska moralism stodo i skarp motsättning mot varandra. Men senare gjorde en vaknande reflexion honom uppmärksam på motsägelsen, och ställd inför de kristet platonska renhetskraven tvangs han till den hårda nödvändigheten att välja mellan jordens fröjder och himmelens. Han bestämde sig åtminstone teoretiskt för försakelsen och för en oförgänglig lön i himmelen. Härmed hade han dock utmanat sin egen sinnliga natur, som likväl alltför ofta tog ut sin rätt mot hans bättre vetande. Hans »inres förberedda krig» (Atterboms ord i *Narcissen*) bröt ut med förödande själsstrider. Den själsliga dualismen avspeglas i hans världsåskådning och blott för en kortare tid, då han diktade *Trosbekännelse* (1818) och *Tingens Natur*, avlöses den av optimistisk monism.

Även i detta fall har Stagnelius själv insett och analyserat sin casus. Det finns ett intressant uttalande i hans något tungrodda, filosoferande prosa, vilket jämte åtskilligt annat visar, att hos honom fanns ämnet till en god psykolog, fastän de goda psykologiska iakttagelserna i alltför hög grad blivit utspädda med »det

Digitized by Google

metafysiska skedvattnet». Han har upptäckt vådan av att motsättningen mellan det andliga och materiella blir medveten, ty han yttrar (IV: 321) i samband med en analys av kärlekens väsen och ett inskärpande av det andligas supremati:

> Men i samma ögonblick menniskans ädlare andliga natur hunnit till [hennes] medvetande, i samma ögonblick äfven den lägre, djuriska naturen; kärlekens äpple har på en gång gifvit henne kunskapen om både det onda och det goda. Härigenom uppkommer i menniskans inre en strid, hvilken som fenomen betraktad hon förgäfves söker att bilägga — — —

Med våldsam kraft skildrar Stagnelius sedan denna oförsonliga strid i människans inre mellan »sinnlighet och förnuft, mörker och ljus, materia och ande», och med den för honom typiska känsloexpansionen och generaliseringen ser han denna strid motsvaras av den bittra och oavgjorda kampen i universum mellan värme och köld, eld och vatten, dag och natt.[1]

Varför valde Stagnelius den smala vägen? Säkerligen som Wladimir under intrycket av njutningens tomhet. Hand i hand med hans kristet nyplatonska asketism går också tillägnandet av dess världsåskådning, som också den framvuxit ur samma personliga erfarenhet. Han frågar i elegien *Hösten* (I: 204), antagligen författad omkring år 1816:

> Njuter då människan blott för att mista? Månne då icke
> I vårt kaotiska lif ligger ett skönare doldt?

Man ser, huru hans undran över livets mening, en begynnande filosofi, växer fram ur hans känsla av njutningens bedräglighet.

Man förstår dock ej, som nämnt, rätt Stagnelii vändning mot den metafysiska mystiken, om man ej räknar med hans starka intellektuella krav på en allomfattande enhetlig världs- och livsåskådning, ett typiskt romantiskt drag i hans väsen, vars växt gynnades av den andliga tidsatmosfären.[2] Men aldrig hade denna

[1] Jämför min framställning i *Studier i Stagnelii romantik* (ss. 241, 257, 258).

[2] Jag bestrider icke KARL JOËLS tes i hans intressanta bok *Der Ursprung der Naturphilosophie im Geiste der Mystik* (Jena 1906, s. 29), att det är känslan, stegrad till allkänsla, som innebär tendensen till att söka enheten i mångfalden. Sedan detta krav en gång blivit ett formulerat problem, måste dock den, som ställes inför det, betrakta det som ett även intellektuellt krav, då det sammanhänger med frågan om tingens yttersta grunder.

Digitized by Google

sida av hans själ utvecklats, om han icke haft förvirrande häftiga personliga upplevelser, som han måste se i metafysikens ljus, under evighetens synvinkel, såsom led i ett större sammanhang för att vinna klarhet och mening.

Den för Stagnelii utveckling epokgörande upplevelsen är Amanda-upplevelsen.

Dock — om Amandas existens tvista de lärde. Böök ser henne som blott »den fantasiskapelse, hvari man kan afläsa de olika stadierna i Stagnelii erotiska lif» (Stridsmän och sångare, Sthm 1910, s. 193). I den första fasen var Amanda den lockande kärleksdrömmens symbol, i den andra den ouppnåeliga kärlekslyckans, i den tredje och sista var hon hans brud före fallet ned i sinnevärlden och skulle efter döden återförenas med honom. Albert Nilsson tror däremot, att Amanda »tvärtom haft en ganska reell existens» (Svensk romantik, Lund 1916, s. 288).

Har Amanda alltså för Stagnelius blott varit den uppdiktade »damen utan nåd», liksom den besjungna för de sonettskalder, vilka efterbildade Petrarca, eller har hon som Beatrice haft en jordisk tillvaro, fastän hennes gestalt blivit symboliskt idealiserad och stundom höjts över de jordiska tillfälligheternas krasshet?

Det kan först som sist sägas, att jag i allt väsentligt delar Albert Nilssons uppfattning och att jag ej har så mycket att tillägga. Hans bevisning anser jag bindande, och endast därför, att Böök i sin monografi bestämt vidhåller sin mening, utan att i min tanke kunna vederlägga Nilsson, och därför, att Albert Nilssons framställning icke tyckes ha väckt allmän tilltro, upptager jag frågan ånyo till behandling, helst som den synes mig av stor vikt för förståelsen av Stagnelii karaktär, liv och diktning.

De biografiska uppgifter, som från skilda håll lämnats om Stagnelii ställning till Amanda, äro med vissa undantag till den grad osäkra och motsägelsefulla, att man ej kan ta någon allvarligare hänsyn till dem annat än i samband med vittnesbörden från Stagnelii diktning. Man torde ej kunna komma frågans lösning närmare från någon annan utgångspunkt än den psykologiska sannolikhetens.

Böök dekreterar först, att Amandaproblemet — ett ord, som han finner »uttaladt med den förmenta skarpsinnighetens salvelse» — icke existerar. »Om något är klart och genomskinligt som vatten, så är det Stagnelii erotiska lif, och där finnes det sannerligen

Digitized by Google

icke någon olycklig kärlek, ingen romantisk historia» (Stridsmän och sångare, s. 185).

Vatten är nu inte alltid så klart och genomskinligt, och i den analys, som Böök underkastar Stagnelii erotiska sensibilitet, har klarheten och enkelheten vunnits på bekostnad av allsidigheten i bedömandet.

Böök stöder sin bevisning på två argument: dels på sin uppfattning, att Stagnelius hörde till en erotisk typ, som icke kan tänkas vara gripen av monogam passion för en enda kvinna, dels på det faktum, att Erik Johan Stagnelii fader och Wimmerstedt uttryckligen dementerat Hammarskölds förmodan i företalet till Stagnelii skrifter (s. 22), att »en häftig men obesvarad kärlek i sin mån bidragit till den melankoliska sinnesstämning, som utmärkte Stagnelius». Albert Nilsson undanrycker grunden till en alltför stor tillit till faderns dementi med orden (a. a., s. 288): »Sannolikt har den åldrige biskopen ej haft alltför ingående kännedom om sonens intimare upplevelser.» Detta är förvisso sant, och biskop Magnus Stagnelius är nog ej den ende fader, som fått umbära sina söners förtroenden i dylika fall.[1] Om Wimmerstedts ursprungliga sagesmän gäller något liknande. Wimmerstedts ord lyda in extenso (Biografiska underrättelser om skalden E. J. Stagnelius, N. T. 1894, s. 342): »Till sist några ord om hans förmenta, olyckliga kärlek. Äfven här må romantiken vika för verkligheten: en sådan svärmisk obesvarad kärlek har aldrig funnits i hans hjärta. Hans syskon och intimaste vänner hafva enstämmigt och ofta uttalat sin bestämda öfvertygelse därom, att detta så allmänt förmodade förhållande varit helt och hållet grundlöst.»

Böök finner det (monografien, s. 255) omöjligt att inse, vad Stagnelii syster och bäste vän (lektor N. H. Wimmerstedt), som sonen Johan Magnus Wimmerstedt här företräder, kunde ha haft för skäl att förhemliga eller förneka Stagnelii kärlekshistoria. Skälet är det, att de härom ingenting visste. Förklaringen till att de så bestämt förnekat Amandas existens finner man hos Böttiger, som i sitt Minne öfver E. J. Stagnelius (S. A. H. ifrån 1796, del 47, 1872, s. 205, noten) upplyser om att skalden mer än en gång förklarat

[1] Böök drar själv (monografien, s. 196) i annat sammanhang på goda grunder slutsatsen, att familjen inte alls hade någon »reda på Stagnelii levnadsförhållanden i Stockholm». På samma ställe framhåller också Böök, att Wimmerstedt har så gott som ingenting att säga om Stagnelii Stockholmstid.

Digitized by Google

för sina närmaste, »att han i Amanda besjöng ett ideal, hvars motsvarighet icke fanns och aldrig funnits på jorden». Stagnelius har tydligen gång efter annan blivit förhörd av sina syskon på detta intressanta kapitel men nekat. Wimmerstedt omtalar, att han ofta av sina systrar blivit brydd för sitt tycke för Constance Magnét, som jag lika litet som Albert Nilsson eller Böök vill identifiera med Amanda. Det är inte troligt, att deras typiskt systerliga intresse för en broders kärlekshistorier svalnat med åren. I alla händelser ha de till slut måst tro honom på hans ord. Orsaken till hans förnekande är enkel och naturlig: han har velat få vara i fred. Denna hållning stämmer väl med hans läggning av enstöring och med den attityd av ironisk förbehållsamhet, som han visar mot kvinnor under sin senare tid. Att tro, att han skulle ha givit förtroenden om sina innersta smärtsamma hjärtehemligheter i en sak, där han till på köpet enligt vanlig vulgär uppfattning gjort en slät figur, är att i grund missuppfatta hans enslingsskap.

Ha Stagnelii ord fallit så, som Böttiger anför dem — men Böttiger var ej den, som försmådde att göra ett kantigt yttrande till en elegant cirklad fras — kan man vid en närmare granskning inte undgå att märka, att de äro dubbeltydiga. De behöva visst inte tolkas så, att Amanda aldrig skulle ha existerat, såsom Böök gör (Stridsmän och sångare, s. 187), utan de kunna också betyda, att Amanda icke svarade mot hans ideal, en upptäckt, som Stagnelius skildrar i *Kärleken* (II: 266):

> Ej, Amanda! dig min trånad söker.
> — — — — — — — — — —
> — — — — — — — — — —
> Blott mig sjelf jag älskar i Amanda,
> Blott symbolen af mitt forna jag.

Hans forna jag är jaget i föruttillvaron i Eden, ännu icke fläckat av materiens orenhet. I fortsättningen skildrar Stagnelius, huru hans brud före fallet uppenbarar sig, men det är ej Amanda. Amanda är ej idealet, såsom han ännu trodde, när han diktade *Afsked till Lifvet*.[1]

Stagnelius skulle sålunda ha låtit sina närmaste nöja sig med den tolkningen, att Amanda aldrig funnits, men behållit den rätta

[1] Jag återkommer i det följande till denna sak.

Digitized by Google

tydningen för sig själv, vilket inte hade varit honom olikt.[1] Det kan ha sina faror att alltför mycket pressa Stagnelii ord i den form, vari de möta hos Böttiger, men säkert är, att Böttigers relation icke kan användas som led i ett bevis för Amandas nonexistens.

Böoks andra huvudargument för att Amanda icke existerat, att hon varit »ingenting annat än ett namn, en symbol» (monografien, s. 253) är lika ohållbart som det första. Böök anser, att Stagnelius hörde till en så utpräglat polygamt erotisk typ, att det vore uteslutet, att han med monogam passion fäst sig vid en enda person (Stridsmän och sångare, s. 190 ff., monografien, s. 253). Visserligen har Böök rätt däri, att Stagnelius, »om någon, öppet erkänt sitt begärs utprägladt polygama natur» (monografien, ibidem). Stagnelius säger ju själv öppenhjärtigt i en elegi (IV: 380):

Allt sen människor först bebygde den blomstrande Jorden
Ingen dödlig som jag brunnit af kärlekens eld.
Dock för en enda, retande Mö mitt hjärta ej klappar,
Vid sin triumfvagn en icke i kedjor mig läst.
Hårdare, Bröder! mitt öde är. Jag älskar dem alla
Alla i féiska band snärja min fladdrande själ.
Hvarje gungande barm i mitt hjärta väcker begären
Hvarje strålande blick byter i lågor min blod.

Böök yttrar (Stridsmän och sångare, s. 192) om dessa Stagnelii ord: »Må det vara nog sagdt, att ingenting kan invändas mot den självbekännelse, som han gifvit definitiv form i en af elegierna» (den, ur vilken citatet här ovan utbrutits).

Det kan åtminstone invändas, att man ej kan vänta rätlinig följdriktighet på ett område, som mer än något annat är den irrationella inkonsekvensens, och att man ej i ett vulkaniskt utbrott av hetsigt otillfredsställt begär bör se ett program, som Stagnelius alltid sett sig tvungen att följa. På samma sätt som Böök bevisar, att Stagnelius ej kunnat fästa sig vid en enda kvinna, kunna en hel del orimligheter bevisas. På samma sätt bevisas, att varje annan person, som fällt yttranden av utpräglat polygam natur, icke kan förälska sig i en bestämd person. På samma sätt bevisas, att

[1] Jämför t. ex. hans förnäma förtigande av sin egen mening enligt en anekdot, som först G. H. Mellin i *Svenskt Pantheon* 1833 berättat, om hans och Rosensteins tankeutbyte om läseriet och Böoks kommentarer till den (monografien, s. 199).

Digitized by Google

Kellgren, som i sin erotiska ungomsdiktning lika öppet som Stagnelius erkänt polygama böjelser, icke kunnat gripas av stark kärlek med ideell lyftning och syftning till en bestämd person och att Hilma i *Den nya skapelsen* icke haft någon verklig motsvarighet i levande livet. Om man nu icke tack vare Lamms undersökningar (Upplysningstidens romantik, II, ss. 187—194) visste, att Hilma en gång gått på Stockholms gator under namn av fru Hedda Falk, så vore bevisningen för att Hilma blott vore »ett namn, en symbol och ingenting annat» en ytterligt lätt sak, om Böös metod vore den riktiga. *Den nya skapelsen* ger mycket mindre av konkreta belägg för att Hilma funnits, än Stagnelii Amandadikter för Amandas existens.

Stagnelius har haft en sinnlighet av den mest hetblodiga natur, och i sina hetsigaste ögonblick kan han av den »gyllene Venus» begära en kvinna vilken som helst, »en bland de många» (I: 148). Men icke har en »kvalfullt svallande brånad», som uteslöt alla andliga element i hans erotiska sensibilitet, behärskat hela hans liv i alla dess ögonblick. För att bevisa en sådan psykologisk orimlighet måste man bortse från hans dikter till Amanda, som ha en helt annorlunda besjälad karaktär än hans polygamiska haremsfantasier — härtill återkommer jag i det följande. Alla, som ha behandlat frågan om Stagnelii kärlekshistorier (även Böök), äro ense om att han haft ett ungdomstycke för en flicka i Kalmar: Constance Magnét. Stagnelius har alltså icke i sin första ungdom låtit sin erotiska sensibilitets särart hindra sig från att förälska sig i en enda person. Även från hans senare Kalmartid under år 1822 har man ett vältaligt vittnesbörd om att han längtade efter den hela, även själsliga kärleksförbindelsen med en enda kvinna och att han fäst sig vid en bestämd person. Det är i en skildring av Emil Key i hans av dottern Ellen Key utgivna Minnen (I, ss. 38—40), en skildring, som med sina realistiska detaljer verkar ofrånkomligt autentisk. Det säges där, att Stagnelius vid ett tillfälle för en ung släkting, mamsell Wimmerstedt, »klagade — — över sin ensamhet, över att ingen människa förstod honom eller höll av honom». Sedan ger han intrycket av en person, som känner sig ha sagt för mycket och vill ta tillbaka. Han har blottat något av sitt innersta och får brått att täcka för titthålet. Flickan ber honom att inte »tala så förskräckligt»: »Det är flera, som håller av dig än du tror; åtminstone är det säkert att jag håller av dig och

Digitized by Google

ville göra vad som helst för dig.» Med ett plötsligt omslag i stämningen utbrast Stagnelius hånfullt: »'Verkligen, du skulle vilja *göra vad som helst* för mig?' Sårad svarade hon: 'Du skall inte håna, Erik Johan, utan sätt mig på prov!' 'Det har du rätt i', svarade Stagnelius. 'Vad vill du då jag skall göra?' frågade hon. Han svarade: 'Gå ned i källaren, tag en storsill ur tunnan, vattna inte ur den, utan ät den hel och hållen som den är, med både huvud och stjärt — för *min* skull.'» Enligt samma källa var Stagnelius »kär i mamsell Wimmerstedt och hon åter i en annan».

Hela scenen, så oefterhärmligt åskådligt berättad, gör intryck av att Stagnelius burit sin ensamhetskänsla som ett hemligt sår och att han dolde sin ömtålighet under masken av hånfull överlägsenhet. Kanske (jag säger blott kanske) berodde hans plötsliga omslag på att han erinrade sig en liknande situation, som slutat snöpligt, en situation, som han skildrar i *Afsked till Lifvet.* I alla händelser får man här en helt annan bild av Stagnelius än av en renodlad erotoman.

Har nu Stagnelius varit förälskad i sina tidigaste ungdomsår och under sin sista tid, så frågar man sig, varför han ej på några villkor skulle kunna ha varit gripen av den stora passionen under mellantiden i Stockholm.

Det saknas ej heller i Stagnelii diktning exempel på att han drömt om ett troget liv vid en kvinnas, vid Amandas sida. I *Mina önskningar* (I: 133—135) fantiserar han om ett troget samliv med Amanda i ett borgerligt Arkadien.

Så gladt vi skulle banan vandra
Tills dödens natt sitt töcken gjöt,
Vi hade lefvat med hvarandra,
Vi dogo i hvarannans sköt.
En brudsäng, trygg för alla skiften
Vårt mängda stoft i jorden fann,
Och tvänne lindar öfver griften
Symboliskt famnade hvarann.

Situationerna i denna husliga rokokoidyll verka ju artificiellt litterära, och poemet är en typisk Gessneriad (se Böös kommentar, s. 29), men man får dock intrycket, att den unge poetens gymnasistsvärmerier ha ett bestämt föremål.

I slutstrofen, som höjer dikten över pastischens och bagatellens

Digitized by Google

nivå, bryter ett personligt allvar fram, som kommer en att tro, att det ej ligger så litet av verklig känsla även i de föregående verserna.

Hvi stiger tåren i mitt öga?
Hvi darrar så mitt klämda bröst?
Hvi sväfvar sucken mot det höga
Och återvänder utan tröst?
Förgäfves mina böner låga —
När fyllde Ödet hjertats kraf?
Allena skall jag öknen tåga.
Allena sofva i min graf.

Sensualismen i *Mina önskningar* är nästan lika het som i Stagnelii dikter om de många åtrådda kvinnorna, men den förandligas av troheten och sin inriktning på en enda. Det behövdes blott denna lilla obetydliga dikt för att man skulle kunna sannfästa, att hos Stagnelius fanns det psykiska underlaget till en monogam förälskelse.

I dikten *Landsbygden* (II: 140—143), som härrör från en senare tid, då Stagnelius känner sig ha övervunnit sin jordiska kärlek och då den heta passionen kallnat till en sval vänskap, säger han Amanda:

Kom, o Amanda! räck mig liljehanden,
Den späda hand, hvars tryggade besittning
Min drömda himmel var i forna dagar,
Min falska religion. — — — — —

Man måste väl instämma med Albert Nilsson, som i sin studie Till tolkningen av några Stagneliusdikter (Litteraturen 1919, s. 438) förklarar:

Orden kunna icke gärna tolkas annorlunda, hur prosaiskt det än låter, än att han en gång hoppats bli gift med henne.

Vad som bestyrker Albert Nilssons uppfattning är även, att den olyckliga kärlekshistoria, som avspeglar sig i Stagnelii dikter till Amanda, har ett så psykologiskt följdriktigt förlopp.

Mot slutet av år 1815 kan man skönja de första spåren av Stagnelii lidelse för Amanda. I den sista avdelningen av elegien *1815* (I: 198) säges det, att ingen av samtidens »retande flickor»,

Digitized by Google

ingen kvinna i den »grekiska Fabel-verlden» når upp till Amanda i skönhet:

Jag till mitt eget fördärf har skådat en skönare Tärna.
Henne Amanda blygt nämnde min bäfvande sång.

Men hon vill ej veta av honom, och hennes skönhet är ej till för honom:

Gudar! för mig ej blomstrar dess mund, dess rosiga kinder,
Icke af ömhet för mig strålar dess himmelska blick,
— — — — — — — — — — — — — — — — —

I en annan elegi (I: 213), till tiden sannolikt ej mycket skild från 1815 års elegi, möter samma klagan. På »Stadens dånande torg» och i »fredliga dälders famn» förföljes skalden ständigt av »kärlekens gycklande drömmar». Men hans trånad går framför allt till Amanda:

Dock bland den retande här af rosenfärjade drömmar,
Som kringsväfva min själ, kronan, Amanda! Du bär.

Med mytologiska jämförelser i antika skalders stil söker Stagnelius ge en aning om Amandas allt överglänsande skönhet. Men hon är döv för hans sång:

Fåfängt, Amanda! min sång Du försmår, mitt brinnande hjärta
Fåfängt skilja oss åt Alper och brusande haf,
Mild som en Ängel ändå omsväfvar Du evigt min tanke,
Flicka! min ömma Brud är Du i drömmen ändå.

Man ser i dessa elegier, huru Stagnelii erotiska drömmerier koncentreras och börja kretsa kring en enda gestalt, en sådan övergång från driftens polygama begärelse till monogam förälskelse, som är så vanlig i en ynglings liv. Gäller Stagnelii individualisering och personliggörelse av sin böjelse en verklig kvinna eller blott en drömd? För att Amanda haft en reell existens talar redan det, att hon ställes i motsats till alla andra »retande flickor». Hon kan då knappast vara det symboliska inbegreppet av allt vad kvinna heter. Vidare säger Stagnelius, att hon »ändå» i drömmen är hans brud. I detta betecknande »ändå», som är så innehållsrikt, ligger underförstått, att hon icke i verkligheten, blott i drömmen, är hans, men också, att hon verkligen existerar.

Digitized by Google

I den högromantiska kärleksdikten *Amanda* (I: 149) klagar Stagnelius åter över Amandas likgiltiga hårdhet:

> Blek, suckande, hånad,
> Jag enslig skall gå.

Böök förklarar i sin svarspolemik mot Albert Nilsson (monografien, s. 245), att man i *Amanda* finner samma erfarenhet som i dikten *Till Venus* (I: 147), där Stagnelius ber om en flicka, »en bland de många», och frågar kärleksgudinnan:

> Hur länge skall jag i din sköna verld
> Af fåfäng trånad långsamt bli förtärd?

Men hur kan samma erfarenhet söka sig så olika uttryck? Det är ett svalg befäst mellan de båda dikternas grundkaraktär, lika vitt som mellan en stark, passionerad, idealiserande kärlek och ett lystet, polygamt begär.

Albert Nilsson frågar (Svensk romantik, s. 289):

> Vore det psykologiskt rimligt, att om Stagnelius i Amanda tecknat endast sin kvinnliga idealbild, föremålet för sin kärlekslängtan, han då skulle ha skildrat henne som oförstående och hård?

Böök svarar i sitt försök till vederläggning (monografien, s. 254, noten), att »även ett ideal är naturligtvis icke alldeles blottadt på empiriska inslag». Men näppeligen kan denna vaga allmänsanning övertyga om att det blott är för en fantasiskapelse, som Stagnelius utgjutit sina känslor i dikt efter dikt, i tonfall, darrande av bitter ensamhetskänsla, av besviken kärlekslängtan. Efter Böös ord följer den nyssnämnda hänvisningen till att samma erfarenheter låge till grund för dikterna *Till Venus* och *Amanda*. Men inte skapar någon sig en idealbild genom att till ett helt sammanfoga de många flickorna i Venus' följe, enligt Stagnelius en »tallös här», snarare då genom att tänka sig idealet som den fullkomliga motsatsen till Venus' nymfer.

I Stagnelii övriga erotiska diktning, där han helt litterärt som i *Kärleken och Landet* besjunger kvinnor, som blott funnits i hans sensuella fantasi, utmärkas dessa förvisso icke av någon omedgörlighet. Tvärtom! Stagnelius finner sin njutning i att utmåla be-

Digitized by Google

gärets oemotståndliga styrka hos kvinnan. Skiljegränsen mellan denna erotiska diktning och Amandadikterna är klar och skarp.

Dock har Stagnelius i sin senare diktning, när han funnit, att även hans kärlek till Amanda var av jordisk art och att hon icke var identisk med hans brud i himmelen, skildrat en ideal kärlek till en skapelse av hans egen fantasi. Det är i dikterna om »Månflickan». Men i dessa dikter, i övrigt så olika hans sinnligt erotiska, är hans kärlek besvarad. Aldrig hålles man heller i okunnighet om att det blott är i drömmar, som Månflickan på månstrålarnas bro stiger ned till honom. Och den himmelska Månflickan ställes, som först Albert Nilsson visat (a. a., s. 334 ff.), i motsättning till den alltför jordiska Amanda.

Dikterna till Amanda ha en bestämt avgränsad särställning i Stagnelii erotiska lyrik genom sin förening av idealiserande tendens och faktiskt verklighetsunderlag. De röja en känslans komplicerade rikedom av upphöjda och mänskliga drag, sådan som blott den stora och hela själslivet gripande kärleksupplevelsen kan väcka.

Dikterna *Näktergalen* (II: 32) och *Näktergalen och Rosen* (II: 33) genomandas av samma stämning som de förut behandlade dikterna om Amanda. I *Näktergalen* jämför sig skalden med näktergalen, som ej glimmar av påfågelns eller svanens prakt, men som undfått sångens gåva. Med ädel blygsamhet och fåordighet ger Stagnelius här en antydan om att hans försagda skygghet inför Amanda och hennes likgiltighet är vållad av hans fulhet.

Skild från strider, glam och lekar,
Den förkastade sig gömmer
I en magisk natt af ekar,
Undan Solens grymma sken,
Och i stilla svårmod drömmer
På en dunkel, löfrik gren.

Bevekande ber han så Amanda att icke begära mer av honom än hans kärlek och hans sång:

Mig Amanda! Himlen gifvit
Lif och anda, själ och tunga.
Flicka! jag har skapad blifvit
Endast för att prisa dig.
Jag kan älska, jag kan sjunga —
Fordra icke mer af mig!

Digitized by Google

Även i den besläktade *Näktergalen och Rosen* är det näktergalen, som med sin ömma och lidelsefulla sång till den »taggomhvärfda», döva, »känslolösa» rosen tolkar Stagnelii egen heta, skälvande åtrå. Amanda liknas vid rosen, denna »ljufva sinnebild af jordens alla retelser och nöjen». Men den »förtrollande» Amanda är ej blott en abstrakt sinnebild, hon är också en flicka, till vilken han vänder sig och vilkens »blåa ögon, svarta lockar, rosenkinder»[1] han prisar.

I den självbiografiska dikten *Afsked till Lifvet* (II: 37—48) förekommer en skildring av Stagnelii förhållande till Amanda, präglad av utslagsgivande verklighetstrohet. Även i denna dikt är Amandas avslag det centrala, men Stagnelii syn på sin älskade och hans känslor ha till en del kommit in i en ny fas.

Det säges, att han mött sitt ideal, som i Amanda fått jordisk, kvinnlig gestalt, vid en bestämd tidpunkt av sin psykiska utveckling, då det redan var »för sent»:

> Ack! för sent för detta hjerta,
> Re'n af plågorna förkrossadt,
> Stod det hulda idealet,
> I förklaradt helgonskimmer,
> Med Amanda fram i verlden.

Om han än ser henne »i förklaradt helgonskimmer», är hon dock hans »hulda, jordiska Gudinna». Han vågar blott nämna hennes namn, men

> Ej det ljus, som himmelskt strålar
> Ur det blåa ögonparet,
> Ej den roseneld, som leker
> På din kind, ej dessa armar,
> Som, till nöjets famntag sträckte,
> Skulle helgonen förföra.

I detta, att han ryggar tillbaka för att tänka på Amandas farligt strålande skönhet, ligger ett bevis för att ett bestämt ansikte stått för hans syn, då dessa verser blevo till.

Det är också en blott till hälften behärskad förbittring, som

[1] Böök uppvisar (monografien, s. 254), huru Stagnelii idealbild av en kvinna alltid haft svarta lockar. Har Amanda motsvarat hans skönhetsideal, förklarar ju detta i någon mån, att han förälskade sig i henne.

Digitized by Google

måste gälla en bestämd person, i de ord, som Stagnelius riktar till henne:

Stolta Flicka! ej du visste,
Att Naturen sjelf och ödet
För hvarannan blott oss skapat;
Att i etherns höga zoner,
Der, af Skaparns ljus beglänste,
Ursprungsbilderne till lifvets
Flyktigt skimrande fantomer,
Skönhetens idéer sväfva,
Våra själar fordom voro
Blott ett enda gudaväsen;
Att när sinneverldens bojor
Fallit af oss snart i döden,
Våra själar åter skola
Till en enda sammansmälta.
Ty ej himlen gaf åt qvinnan
Skaldens heliga förmåga
Att i ödets gyldne taflor
Blickar sända, att med rysning
Lyfta slöjan, som betäcker
Gud och andarna och tingen.
Derför med förakt du vände
Från den lidande ditt anlet,
Och förstod ej mina suckar,
Eller ville ej förstå dem,
Och försmådde hvarje rökverk
På ditt altare jag tände.
Ensam stod jag. Ur mitt öga
Smög sig nu den sista tåren,
Ur mitt re'n förblödda hjerta
Quällde nu den sista droppen,
Och för lifvets alla fröjder
Det sig lyckte, som en blomma,
— — — — — — — — — —

Bredvid denna skildring av Amandas föraktfulla och oförstående avslag te sig Böoks ord i monografien (s. 254) ganska svårfattliga: »Det finnes i dikterna till henne icke en rad, som antyder personlig upplefvelse, en konkret situation eller en individualitet». Det är omöjligt att här i dikten i stället för den »stolta flicka», som Stagnelius tilltalar med den försmåddes hela bitterhet, tänka sig en symbol och ingenting annat, »sammanfattningen af all kvinno-

Digitized by Google

skönhet, ett kollektivt begrepp» (Stridsmän och sångare, s. 194). Amanda har med sin kvinnliga begränsning ej förstått, att hennes och Stagnelii själar en gång i himmelen voro »blott ett enda gudaväsen», hon har ej förstått hans suckar eller icke *velat* förstå dem — ett konkret drag! — hon har föraktfullt vänt sig bort från den »lidande». Så verklighetstroget, som det med den dåtida kärlekslyrikens abstrakta poetiska vokabulär var möjligt, är här tecknad en nästan groteskt tragisk scen mellan den fule, tafatte, tråsjuke poeten, som tydligen gripits av en nervös iver att bli förstådd och älskad, och den vackra flickan, som är oförstående och kall och förklarligt nog icke fattar den platoniska kärlekens väsen.[1]

Mot bakgrunden av denna plågsamma upplevelse, som Stagnelius skildrat i en hel serie dikter, förstår man bättre den försvarsposition av ironisk överlägsenhet, som Stagnelius intar gent emot kvinnor under sin senare tid — härom ha ju hans fader, Wimmerstedt och Emil Key haft åtskilligt att berätta.

Det är också möjligt, att man kan höra något av ett personligt tonfall i den scen i *Martyrerna* (II: 349), där Cornelius med Perpetuas föräldrar rådslår om hur han skall kunna vinna den obevekliga Perpetuas kärlek. Perpetua synes honom överjordiskt skön, men hon är döv för hans böner. Cornelius säger:

> Ej pilen fruktar jag af qvinnans vrede,
> Men väl det kalla, mördande föraktet,
> Men väl den tanke, som i hennes bröst
> Med stum förtrytsamhet min eld besvarar.

Stagnelius låter Perpetuas fader Albanus svara:

> Ni svärmar, bäste, älskade Cornelius,
> Kär som en skägglös, fjortonårig gosse!

Cornelius medgiver detta:

> Ni kan ha rätt. Jag inser mellertid,
> Att i en osäll stund min låga tändes.
> Allt måste glömmas. Hvarför brusar ej
> Med dunkla böljor vid min fot ett Lethe?

[1] Jfr Albert Nilssons framställning i *Svensk romantik* (ss. 289—291).

Digitized by Google

Händelseförloppet och Cornelius' sätt att reagera motsvara nära skildringen i *Afsked till Lifvet*, men Albanus' replik förråder, att Stagnelius har börjat kunna se saken mera på avstånd och från ovan — det är en antydan om den attityd, han sedermera visar i kvinnligt sällskap under sin senare Kalmartid.

Stagnelii dikter efter *Afsked till Lifvet* visa, att hans känslor för Amanda kommit in i ett nytt stadium. Den tillbakastötte har måst resignera. Med den oförvanskligt sköna canzonen *Uppoffringen* (II: 149) sänder han henne till avsked »en daggig ros, i diktens lundar bruten». Han har funnit sin kärlek vara jordisk och förgänglig och tror sig vara för evigt »befriad från passionens välde». Och dock verkar denna försäkran ej fullt övertygande. Dikten *Landsbygden* (II: 140) visar mera av återvunnen sinnesro och jämvikt. Han ber henne räcka honom sin hand, vars »tryggade besittning» en gång varit hans »drömda himmel» och hans »falska religion»:

> Räck likväl nu, förutan tvekan, handen.
> Min verld är dömd. Ej är du qvinna längre,
> Och jag ej man. Guds barn vi äro båda.

Det torde höra till de alldagliga händelserna, att en person upptäcker skillnaden mellan idealbilden och den verkliga bristfälliga människa, som han i sina kärleksdrömmar idealiserat. Stagnelius har gjort denna erfarenhet. I *Afsked till Lifvet* har han nyplatoniskt framställt Amanda och sig själv såsom de båda hälfterna av ett och samma gudomsväsen — det var i paradiset före deras jordiska tillvaro. Men såsom av en följd dikter: *Kärleken* (II: 256), de båda dikterna med titeln *Månflickan* (II: 82, II: 83), elegien *Icke af tid och rum de lefvande andarna fängslas* (II: 53), sonetten *Månen* (II: 204) framgår, har Stagnelius sedan upptäckt, att Amanda icke svarat mot hans ideal, icke varit hans brud före fallet. Denna sista diktning har Albert Nilsson i Svensk romantik (ss. 322 ff.) underkastat en analys, som utmärker sig för sitt på en gång fasta och varsamma grepp, och jag hänvisar därför till hans framställning. Albert Nilsson uppvisar ovederläggligt, att Amanda för Stagnelius står som den jordiska sinnliga kärlekens representant i motsats till Månflickan, den himmelska kärleken, Stagnelii verkliga brud före fallet ned i sinnevärlden.[1]

[1] Böök, som insett, vilken fara »detta logiska distingerande mellan Amanda och den himmelska uppenbarelsen» innebär för hans teori, invänder (monografien,

Digitized by Google

Att Stagnelius så ivrigt hakade sig fast vid skillnaden mellan Amanda och sitt ideal, att han inför sig själv så skarpt framhöll, att hon ej var vad ett banaliserat språkbruk kallar »den rätta», är psykologiskt lättförklarligt. Han har i *Afsked till Lifvet* visat sig inse, att hon även hade sina svaga sidor: med ett försök till självhävdelse förklarar han, att hon som kvinna saknar »skaldens heliga förmåga» att se det innersta av tingen. Han kunde också i dessa tankar, som ha något av »rönnbärsfilosofi», finna en tröst i sin besvikelse och en avledare för sina kärlekstankar.

Den kärlekshistoria, som avspeglar sig i Stagnelii sånger till Amanda, företer sålunda intet som helst osannolikt i fråga om sitt psykiska förlopp, om man utgår från att den haft sitt faktiska verklighetsunderlag i skaldens kärlek till en enda kvinna.

Böös slutord om Amandaproblemet (monografien, s. 256) verka överraskande och föranleda lätt, att man liksom Albert Nilsson (i Litteraturen 1919, s. 434) efterlyser konsekvensen i hans resonemang. Böök säger: »Om man — — — sätter i fråga, att kärleksdrömmen i Stagnelii fantasi mycket väl kan ha burit individuella drag, att *en* gestalt, *ett* anlete stått för honom i högre ljus än alla andra, så är ju detta en sak, som undandrar sig alla diskussioner. Det vore barnsligt att bejaka eller förneka». Denna sak har emellertid Böök både diskuterat och förnekat.

I och för sig kunde ju frågan om Amandas existens synas betydelselös, om icke uppfattningen av dikternas inre haltfullhet sammanhängde därmed. När det gäller reflexionsdikt, kan man nöja

---

s. 259, noten): »Den jordiska Eros är en symbol på den himmelska och står icke i oöfverstiglig motsats därtill». Detta kan vara sant, då det gäller den platonska kärlekens upprinnelse, men ju mera den platonska kärleken spiritualiseras, differentieras den från den jordiskt sinnliga. Och detta gäller i Stagnelii fall. Det är icke Albert Nilsson, som först logiskt distingerat mellan Amanda och den himmelska uppenbarelsen, utan Stagnelius själv. I hans ovannämnda dikter är klyftan mellan den himmelska kärleken och den »kärlek, som är hatets broder» djup. Att bortse härifrån är att bortse från Stagnelii eget vittnesmål, från hans personliga bikt. — På övriga tvistepunkter behöver jag ej ingå. Det »dilemma» för Albert Nilsson, som Böök anser olösligt — det rör Stagnelii akademiska prisdikt *Sång till Qvinnorna i Norden* — har Albert Nilsson utan svårighet lyckats reda sig ur (se Litteraturen 1919, a. a., s. 419). Dock anser jag, att Albert Nilsson väl hastigt dragit slutsatsen, att den kvinna som Stagnelius besjunger i den sena dikten *Mig fostrade, i nardusrika ängar* (II: 216) icke kan vara Amanda. Amanda har nämligen alltid skildrats som svartlockig, varemot den »Nordens Quinna», som omtalas i den nämnda dikten, bär »ljusa lockars gulltiar». Här har nog »språkets makt över tanken» spelat in, då det var fråga om hårfärgen. I detta fall är jag ense med Böök (monografien, s. 254).

Digitized by Google

sig med att se dikterna som fristående kostverk, frigjorda från allt sammanhang med diktarens personlighet, men i kärlekslyriken vill man känna livets egen heta, oroliga puls. Albert Nilsson frågar (Litteraturen 1919, s. 434): »Strömmar det icke till Amandadikterna livets varma blod, få de icke en helt annan sanning, om Amanda fattas som en verklig jordisk kvinna i stället för en fantasibild?» Förvisso. — Sådana som dikta sånger till kvinnor, som ej existera, finner man bland efterklangspoeterna, som efterhärma ej blott versteknikeu utan också känslorna hos dem, som varit större än de. Dit hör Ovidius — som jag naturligtvis ej i andra avseenden räknar som efterklangspoet — när han efter höga föredömen avfattar sina fadda elegier till den blott fingerade Corinna. Till samma krets höra den provençalska trubadurdiktningens epigoner och Petrarcas sonettskrivande efterbildare. Men Stagnelius är icke av deras diktartyp. Han hör till den erotiska känslans martyrer. Hans diktning till Amanda, en kärlekslyrik utan motstycke i den samtida svenska litteraturen, rymmande hetblodig lust och trånad och den platonska Eros' mäktiga strävan att höja sig över mänsklig begränsning och jordisk låghet, bör utbrytas ur detta kompromettcrande sällskap.

Med frågan om Amandas existens sammanhänger också uppfattningen av Stagnelii personlighet. Denne förbrände erotiker synes mera mänsklig, om han verkligen likt andra en gång gripits av den både kropp och själ omfattande passionen, av den fulla kärlekens rikt sammansatta känsla. Han kommer en närmare, om han en gång passionerat älskat en enda kvinna, ej blott nöjt sig med den fala kärleken eller svärmat för den serafiska Månflickan eller i högsta nöd ropat till Förruttnelsen.

I sina avslutande reflexioner om Amanda förklarar Böök, att det icke skulle ha någon som helst betydelse för uppfattningen av Stagnelii erotik, om ett ansikte stått för honom i högre ljus än några andra (monografien, s. 256), vari jag icke kan instämma, men han tillägger: »Det väsentliga är, att han icke i real, konkret, personlig och andlig bemärkelse upplevat kärleken», vari jag i en recension (Nord. Tidskr. 1919, s. 345) instämt. Dock måste jag tillfoga en reservation. Det väsentliga är givetvis, att Stagnelius *icke* upplevat kärleken i hela dess rika fullhet, men det är dock inte samma sak, om hans kärleks föremål varit ett eller om kärleken

Digitized by Google

representerats av de många kvinnorna, av första bästa kvinna. Skulle Amandas oåtkomlighet blott ha motsvarat de mångas avvisande hållning, ja, då hade resultatet blott blivit en dov melankoli, som gärna sökt sin tröst i cynismen; har Amanda åter varit en verklig kvinna, föremålet ej blott för hans erotiska drifter utan för varje hans tanke och känsla, då har däremot hennes föraktfulla avslag träffat honom som en häftig, djupt sårande stöt, och han har reagerat i ett plötsligt och våldsamt utbrott. Hans eruptiva känsloliv i *Afsked till Lifvet* vittnar också tydligt om huru hårt stöten har drabbat honom.

Stagnelius vågar knappt se verkligheten i ögonen. Gång på gång vänder sig hans blick från det kvalfulla nuet till den lyckliga barndomstiden. Då han tänker på att Amanda ej förstod hans suckar eller »ville ej förstå dem», blir hans förtvivlan hetsigt flammande. Som alla rådvilla ställer han ödet till svars:

O! hvar är min sälla framtid?
Hvar det hopp, som famntog verlden!
Svara, Öde! du, som thronar
Öfver himlens alla stjernor,
Mörkt och dystert! — Du, som krossar
Allt det stora, allt det ädla,
Med en grym demantespira!

Men trotset viker för eftertanken, Stagnelius känner sig bruten, hjälplös, och för honom återstår blott känslan av hans »eget qvalda väsen». Han ber Herren sända dödsängeln, och i en hallucinationsartad syn ser han ängeln komma:

Sänd från etherns regioner
Ned en ängel, som mig skördar!
Jag är bönhörd. O! han kommer.
Vingen doft i natten susar,
Och den hvita manteln flägtar,
Och det skarpa svärdet blixtrar,
Svärdet, som skall sönderhugga
Lifvets jämmerfulla knutar.
Dolda, underbara väsen!
Säg, hvad vill du? Ej mitt öga
Mägtar läsa i ditt öga,
Ej din mening kan jag fatta.

Digitized by Google

Stränge! kommer du som ovän,
Dölj det icke, att mitt hjerta
Döende må dig bespotta.
Kommer du som himlens budskap
Ned med fröjdens evangelium,
O, så säg det, att med kärlek
Jag må störta dig om halsen!

Och detta utbrott av vulkaniska känslor, dessa kastningar mellan himmelshögt jubel och bedrövelse intill döden, mellan hädiskt trots och ångestfull förkrosselse skulle icke ha en bestämd upplevelse som grundorsak?

Utan att tänka på häftigheten i Stagnelii smärta, utan att ta hänsyn till bitterheten i hans besvikelse, förstår man icke Amanda-upplevelsens betydelse för Stagnelius, ej heller hans senare utveckling. Det är från denna besvikelse, som Stagnelii starka känsla av alltings fåfänglighet och förgänglighet hämtar ny näring. I *Afsked till Lifvet* vittnar han själv härom:

Allt hvad förr mitt hjerta önskat,
Hvad som vilkor nyss jag ansåg
För mitt korta lif på jorden,
Flyktar i ett evigt fjerran
Ur min åsyn, och af tusen
Milda, strålande objecter,
Som min ande fordom tjusat,
Känslan af mitt eget väsen,
Af mitt eget qvalda väsen,
Blott är öfrig. — — — —

När de »strålande objekterna» mist sin glans, vände sig Stagnelius mera konsekvent än förr mot sitt eget inre. Han hänvisas åter till sig själv. Den möjlighet till befrielse från ödesdiger självupptagenhet, som kärleken inneburit, var nu förbi. När den eljest inåtvände kastar en blick på omgivningen, är hans syn i hög grad subjektiv. Genom sin egen sinnesstämning ser han yttervärlden som genom färgat glas. Stagnelius, som blott hade känslan av sitt eget kvalda väsen övrig, såg denna världen i svart, som den avfallna, av synden förmörkade världen, ett plågans hem, den bedrägliga fenomenvärlden.

I mera sällsynta ögonblick har dock världen haft värde för

Digitized by Google

Stagnelius som symbolisk Gudsuppenbarelse. Även detta var något nytt. Den, som »i blomman, i solen»,

I rosornas anda,
I vårvindens pust,
I drufvornas must,

sett Amanda, ber nu Amanda, sedan den lyra hon besjälat var bräckt, att med honom läsa »det nya Förbundets bok på hvarje blad i skogen» *(Landsbygden)*.[1] Huru Stagnelii spekulativa tänkande arbetade med att söka lösa motsägelsen i hans uppfattning av världen som avfallen och som Gudsuppenbarande symbolskrift, har i min avhandlings båda sista kapitel behandlats.

Den dualism mellan materia och ande, som man spårar i Stagnelii produktion redan före hans Amandadiktning, hade kanske kunnat hävas eller åtminstone mildras, om han fått uppleva kärleken, den stora syntesen mellan kroppsligt och själsligt. Sedan han fått visshet om Amandas likgiltighet, återstod för honom blott den fala kärleken. Härigenom skärptes slitningen mellan hans kroppsliga och andliga liv till högsta spänning.

Med Stagnelii kärlek till Amanda är hans utveckling till metafysisk mystiker nära förknippad. Hans känsla för Amanda är så överströmmande rik, att den expansivt breder ut sig över all världen, och överallt ser han blott projektioner av hennes gestalt *(Amanda)*. För Stagnelius liksom för Kellgren betydde den personliga kärleksupplevelsen skapandet av den starka allkänsla, ur vilken uppfattningen av världen som en besjälad helhet framgick.[1] Först efter en sådan upplevelse kunde han tillägna sig den romantiska panteistiska känslan inför universum som Gudsuppenbarelse.

Amanda har för Stagnelii syn stått som något vida mera än en kvinna. Hans känslor för henne ha haft den otillfredsställda kärlekens hela lust att sätta allt i relation till den älskade, att förskröna och idealisera. Hon har blivit den romantiserade symbolen för allt vad han eftertrådde. I viss mening har Böök rätt, då han i Amanda ser den lockande kärleksdrömmen, symbolen för den ouppnåeliga kärlekslyckan och den överjordiska etervarelsen.[2] Den

[1] Jfr min avhandling *Studier i Stagnelii romantik*, ss. 271 ff., 305 ff.

[2] Däremot synes det mig från psykologisk synpunkt ofattbart, att en dylik sublimerande idealiseringsprocess skulle kunna ha sitt substrat i totaliteten av de lockande kvinnor, som Stagnelius sett i Stockholm. Fattar man åter Amanda som en enda bestämd kvinna, blir den lättförklarlig.

Digitized by Google

första inifrån kommande impulsen att tyda ting och händelser symboliskt har uppstått ur hans förälskelse. I hans ungdomsdiktning för övrigt saknas denna tendens, och den första ansatsen till natursymbolik finner man i dikten *Amanda*. I *Näktergalen och Rosen* liknar han Amanda vid rosen, denna »ljufva sinnebild för jordens alla retelser och nöjen». »I *Afsked till Lifvet* ser han i Amanda det förkroppsligade idealet, som en gång bodde hos Gud i »etherns höga zoner», och som efter döden skulle återförenas med hans själ. Till Amandas namn är Stagnelii tillägnande av den platonska preexistensläran knutet.

I kapitlet Den gryende platonismen (monografien, ss. 243—263) har Böök visat, att det är från läran om den platonska Eros — det i platonismen, som lättast sättes i förbindelse med personlig erfarenhet — som Stagnelius tränger in i den platonska och nyplatonska idealismen. Det har lyckats Böök att gripa och framhäva det personliga huvudmomentet i Stagnelii Eroslära, och han har klart ådagalagt, huru Stagnelius sökt tröst för sin besvikelse över att ej ha fått uppleva kärlekens fullhet och för den inre tomhetskänsla, som den köpta erotiken väckte, i Symposions lära, att det, som kärleken söker, icke är den jordiska skönheten i och för sig utan den ideala. I könskärleken ser Stagnelius (IV: 315—323) en symbol av en högre världsordning, en symbol, som genom sin gåtfullhet tvingar den spörjande att söka förklaringen i en »af symbolen sjelf oafhängig sanning». Jag behöver ej närmare ingå härpå, då Böök klarlagt, hurusom det är »själfva den omedelbara erfarenheten», som drivit Stagnelius in i den symboliska tolkningen av tingen och myterna. Stagnelii senare världs- och livsåskådning står helt i den symbolistiska mystikens tecken.

Den, som vänder sig från det yttre till det inre, vänder sig också från jorden till himmelen. Stagnelius vände sig bort från den karga verkligheten till sina fantasier om en evig lycka i en annan, en översinnlig värld. Hans apokalyptiska drömmar förneka dock aldrig sitt jordiskt sensuella ursprung. Idévärlden, paradiset stod för honom som en värld av evigt ljus, evig vår och evig kärlekslycka. Han har blott valt den oförgängliga njutningen i stället för den förgängliga. Det var så mycket lättare att välja, som den jordiska njutningen förvägrades honom. Det definitiva valet sätter han själv i samband med sin resignerade insikt, att han aldrig skulle vinna

Digitized by Google

Amandas kärlek. Sitt »incipit vita nuova» har han uttalat i avskedsdikten *Uppoffringen* (II: 149—152), vars slutstrof lyder:

Farväl då, änglaväsen!
Mig andra verldar kalla,
Mig vinka stjernornas Keruber sakta.
Som blommorna, som gräsen
Fantômerna här falla,
Hell dem som trofast himlarne betrakta!
Som tidigt lärt förakta
Allt hvad ej evigt blifver.
O Flicka! skönt Du blommar
All verldens rikedomar
Jag utan tvekan för din kärlek gifver.
Men himlens eld mig bränner.
Ett högre lif mitt väckta hjerta känner.

Dock har han ej hoppats att vinna den högre friden och den högre lyckan för intet. Blott genom försakelsen och smärtan skäras själen för det högre livet — det är den nya, dyrköpta erfarenhet, han vunnit.

Uppoffringen allena
Befriar själarne och gör dem rena.

Så säger han i *Uppoffringen*, och i en senare bekännelsedikt säger han detsamma med mera eftertryck:

En eld är smärtan. Mäktigt hon förvandlar
I rök vårt hjertas älskade Idoler
Och själarne i flammors bad hon renar
Till eterns lätta salamanderlif.
(II: 211).

Den försakelse och den smärta, som lik en skärseld renar själen för det eviga livet, är försakelsen av den sinnliga njutningen och den härav orsakade smärtan. När Stagnelius utdömer den sexuella kärleken och proklamerar asketismen som ett oeftergivligt villkor för själens frälsning, bottnar detta i att hans erotiska begär ej fått sin hugnad i den fulla kärleken. I hans sista dikter till Amanda framstår Amanda åter som representant för den jordiska kärleken, och allt framgent har han i kvinnan sett »det objektiva lifvet» (II: 223), d. v. s. tingens, fenomenens (objekternas) liv, materien.

Digitized by Google

Under den tid, som följer efter den svåra krisen i Stagnelii liv under åren 1816—1818, utformar sig Stagnelii världs- och livsåskådning till ett filosofiskt system av mystiskt spekulativ art. Dess stränga följdriktighet framstår klarare, ju djupare man tränger in i dess tankegångar, om man också icke kan godtaga premisserna. Men ser man närmare efter, är grundproblemet för Stagnelius icke av teoretisk utan av moralisk art. Hans tankar kretsa oavlåtligt kring problemet om själens frälsning genom dess rening från materien, den ädla metallens från slaggen. Det materiellt besudlande är den sinnliga kärleken, och för honom, vars liv ej svarade mot hans lära, och vars sexuella liv var av lägsta art, kändes materien som ett faktum, ett tryckande faktum. Orsaken till själens fall ned i sinnevärlden är kärleken till det sinnligt sköna i kvinnogestalt, och i den blygselkänsla, som följer den sexuella utsvävningen, ser Stagnelius, som var väl förtrogen med denna känsla, det gryende minnet av själens ursprungliga hem.

Om själens avfall, liv i gruset och rening handla *Liljor i Saron* och besläktade dikter. Det är en bisarr, symbolisk saga om Animas öden, berättad i en följd av lyriska dikter. I nästan ingen dikt i världslitteraturen kommer man så långt från den alldagliga verkligheten som i denna. När man lyfter blicken från trycket, får man en starkare sensation av den brutalt skärande kontrasten mellan dikternas bländande fantasmagori och den vanliga omgivningen, än någon annan författare kan ge.

Stämningsläget och tankegångens förskjutning är densamma i nästan alla dikter från Saronstiden. De börja nästan undantagslöst med tvivel och ångestfulla frågor om livets och lidandets mening med bitter livs- och världsförnekelse (*Hvad suckar häcken?, Jorden, Kyrkogården, Suckarnes Mystèr* för att nämna några av de mest bekanta dikterna). Livet är en ökenvandring, världen ett »vilddjurshem», den »stora cirkus», där »själen kämpar med en här af vilddjur», fängelset, som bevakas av planeterna, tidens och sinnlighetens onda makter.

Men Stagnelii dikter ljusna alltid mot slutet, in i själens mörka häkte faller en glimt av det eviga livets morgonskimmer, själva hårdheten i livet kan få mening, då den tvingar människan att sträcka sig efter det oförgängliga. Vägen till evigheten och det i fjärran hägrande paradiset går genom smärtans skärseld. Denna själens rening genom smärta, insedd och besjungen av många allt-

Digitized by Google

ifrån Aiskhylos (»visdom läres av lidande», *Agamemnon*), är ett ständigt återkommande ledmotiv i Stagnelii dikter. Åter och åter manar han till undergivenhet inför smärtans nödvändighet. Få ha väl så starkt som han framhållit smärtans både intensitet och renande verkan, så eftertryckligt inskärpt plikten att »tåligt vandra i pröfningsbanans grus», så ivrigt sökt hålla den tröttade pilgrimens mod uppe genom att peka hän mot paradisets belönande glans och härlighet.

Som ett typiskt exempel bland de många på denna tankegång och känslorytm kan man nämna *Lifvets Vilkor* (II: 438). En allmän iakttagelse för redan i första strofen fram till en bitter reflexion och generalisering:

> Se ekens strid mot stormarne på fjellen,
> Hör suckarne af lundens näktergal,
> Då mossan växer, lugn och kall, på hällen,
> Och musslan sofver i sitt gyllne skal.
> Ju högre lif, ju större qval du röner —
> Ett kors är denna verld för ljusets alla Söner.

Mest lider människan, och skalden ledes av tanken härpå in på sitt eget olycksöde. Med ständigt stegrad exaltation, i ständigt nya syner skildrar diktaren världen som det hårda, mörka fängelset: hans »fånghvalf är azuren», de vaktande planeterna hindra själen från att fly från fängelset, och »dunkla stunder under molnen timra ett skyhögt kors i natten». Skalden utropar i ångest: »Hvart skall jag fly?» För hans blick antar världen skräckinjagande gestalt: det är en vision av utomordentlig storhet och fasthet i linjerna, vittfamnande och konkret på en gång:

> Ett gränslöst Tempel rymden är, der alla
> Guds barn som offerlam vid tidens altar falla.

Men det säges också — här ljusnar stämningen och disharmonierna upplösas —:

> — — — dödens smärta lifvets vilkor är.

Slutstrofen rymmer hela den av både vånda och jubel burna grundstämningen i *Martyrerna* och de andra av *Liljor i Saron:*

Digitized by Google

Så bäfva ej vid straffets vissa möte,
I marterskruden jublande dig kläd.
Det korn, som dött i jordens dunkla sköte
Står åter upp, en gyllne himmels-säd.
Blott smärtans djupa hemlighet dig renar.
Blott korset alla lif med himlarne förenar.

Stagnelii teosofiska dikter härröra från en radikalt inåtvänd fantasimänniska, som därtill var mystiker. Motstycken till dem finner man också i mystikernas skrifter, där deras prosa höjer sig till lyrik och får den mytiska symbolikens form. Diktarens inspiration är här liktydig med mystikerns extas. Det labila känsloläget, växlande mellan djupaste depression och de benådade stundernas trance, är också mystikerns. Dessa dikter äro framsprungna ur själstillstånd av visionära drömmar, och gränsen till den extatiska hallucinationen överskrides ej sällan. Liksom mystikerna ser Stagnelius även själens innerliga gemenskap med Gud under den symboliska formen av brudens kärlek till brudgummen. Den jordiska kärleken utdömes. Kravet på asketisk renlevnad fasthålles med lidelsefull konsekvens. Men man känner, att man närmar sig bristningsgränsen för denna överansträngda asketism, ty läran motsvaras ej av hans liv, och dess underlag är ej en bärkraftig lyckokänsla. Även språkröret för hans världsfientliga spiritualism, Perpetua i *Martyrerna*, har sina mörka stunder av tvivel och nedslagenhet.[1]

Ett ännu mera sjukligt uppjagat själsliv möter man i Stagnelii skräckdramer: *Glädjeflickan i Rom*, *Riddartornet* och *Albert och Julia eller Kärleken efter Döden*, samtliga diktade omkring år 1821. I *Riddartornet* är tendensen ännu lika avgjort asketisk och spiritualistisk som i *Martyrerna:* »Hvar jordisk mistning är en himmelsk vinning», men i Stagnelii fantasiliv härskar förvisso ingen asketism. Och i Rheinfels' karaktär, med dess hånfulla sadism och passionerade grymhets- och kärleksbegär förråder sig nog en del drag i Stagnelii dåvarande själstillstånd. Hans hädiska repliker förebåda trotset i i *Albert och Julia*. Man erinrar sig Jean Pauls ord:

[1] Att jag här så flyktigt behandlar Stagnelii mystiska diktning, med vilken hans lyrik når sin högsta skönhet, har sin grund dels i att jag utförligt sysslat med den i föregående studier, dels i att jag senare återkommer till den i en analys av mystikern Stagnelius.

Digitized by Google

Das kranke Innerste eines Dichters verrät sich nirgends mehr als durch seinen Helden, welchen er immer mit den geheimen Gebrechen seiner Natur wider Willen befleckt.

I en med dessa dramer samtida dikt (II: 64), antagligen avsedd att ingå i »spökscenen» *Glädjeflickan i Rom* (se Böös kommentar, s. 118), med skräckdramerna också besläktad genom sin förvirrat orgiastiska stämning av hädisk njutningslystnad, hyllas Venus som den enda av Hellas' gudar och gudinnor, vilken trotsat tidens makt, som slagit deras tempel och stoder till grus:

Blott Hon, som med Behagen
I lundens skymning dansar
Och af hvars anblick hela verlden glädes,
Hon, som, af svanor dragen,
Sig klär i vårens kransar
Är ännu evigt i sitt Rom tillstädes.
Af tusen röster quädes
Dess majestät och ära.
I kojor och palatser
Hon äger offerplatser
Och tjusta chorer henne rökverk bära.
I sjelfva Petterskyrkan
Ett altar höjs osynligt åt dess dyrkan.

Strofen, som med sensuellt raffinemang låter Venuskulten blomstra även på heligt rum, härrör från samme man, som förut försäkrat, att kärlekens gudinna måste fly för korset:

Fly måste Venus, den af svanor dragna,
Violbekrönta, lekande Gudinnan,
Begärets Moder — — — — — —

(II: 212).

»Begärets moder» har återkommit, mäktigare än någonsin.

I den Byronskt demoniska och trotsiga »scenen ur andeverlden» *Albert och Julia* föredrager kärleksparet i valet mellan himmel och helvete den hedniska kärleken och helvetet. Med sitt obeslöjade förhärligande av själva syndafallet är denna scen den förbittrade förnekelsen av hela den asketiska spiritualismen i *Liljor i Saron.* Anima hade trånsjukt och ångerfullt längtat från Demiurgens famntag till sin himmelske brudgum, Julia däremot försmår honom med berått mod. När en ängel kommer till henne liksom förr till

Digitized by Google

Anima med budskapet, att »himlarnes Monark» kallar henne till bröllopet i himmelen, svarar hon (IV: 231, 232):

> Hvart Albert går jag följer. Utan honom
> Ges ingen himmel. Intet helvete,
> Der på min barm hans änglakyssar brinna.

Man kan i dessa dramer skönja — i *Riddartornet* uttalad i förtäckt form, i *Albert och Julia* med hänsynslös öppenhet — en sinnets och sinnenas revolt mot den stränga asketismen i *Liljor i Saron*, som blivit Stagnelii obändiga natur olidlig. Det må ligga liten eller mycken sanning i den av Atterbom berättade anekdoten (av Böök refererad och analyserad i monografien, ss. 222—224) om huru Stagnelius vid midnattstiden överraskats av sitt värdfolk »i blotta linnet med eldgaffeln i hand, triumferande, att nyss hafva jagat Demiurgen (den timliga verldens furste) på dörren». Man återfinner dock i anekdoten transponerad till modernare form den tänkta situationen i Horatii gamla sats, som i alla händelser har full tillämplighet för Stagnelii del:

> Naturam expellas furca, tamen usque recurret.

Reaktionen mot den föregående krampaktiga asketismen har kanske varit en sanitär nödvändighet: Stagnelii lidelsefulla natur måste gå till ytterligheterna, innan den kunde finna vila i jämviktsläget.

Skräckdramerna bära de oförtydbara spåren av ett sinne, som är söndrigt och sjukt och som söker sin sista tröst i erotiska grymhetsfantasier. En mörk och oren ström av onda, starka lidelser, förut mödosamt tillbakaträngda, bryter fram ur djupen. »Marken är het och luften trycker» (Böök, monografien, s. 421). Det väcker ej heller någon större förvåning, när Hammarsköld berättar (i brev till Molbech d. 5 maj 1822), att »en af mina bekanta, en ung Skald vid namn Stagnelius, — — — har blifvit galen.»[1] Men själva utbrottet av sinnessjukdomen har verkat befriande som ett åskslag, som rensat den kvava atmosfären. I Stagnelii senare verk är luften mera frisk, ren och hög.

Bacchanterna eller Fanatismen, författad i Kalmar år 1822 efter tillfrisknandet från »det furialiska onda, som jagat helsan från hans

[1] Se härom närmare Bööks monografi, s. 224!

Digitized by Google

ungdom» (Hammarsköld), är skräckdramernas utpräglade motsats. I skräckdramerna de otyglade fantasiutsvävningarna, de subjektiva överdrifterna, i *Bacchanterna* upphöjd måttfullhet, objektivitet, objektiveringsförmåga.

Bacchanterna är Stagnelii största verk, lika överväldigande i sin helhet som i detaljerna: grundtankarna äro genomförda med full konsekvens, och man träffar versrader lika koncentrat av poem, innehållsmättade och så tyngda av poetisk rikedom som någonsin en gren av övermåttet av blom eller frukt. Det karakteristiska för verket är *mognad*. För första gången har Stagnelius kunnat ge en helt objektiv form åt sitt inre med dess lidelser. Han har blivit härskare över stoffet och är ej längre behärskad av det.

Den mognad och den klarhet, som präglar *Bacchanterna*, är enligt min mening syntesens och beror ej på någon innehållslig förändring av hans livsåskådning men väl på en modifikation av den. Sant är, att alla de abstrusa och oväsentliga utväxterna av kabbalistisk, gnostisk etc. art äro utrensade. Liksom den konstnär, som skall ge sitt högsta och djupaste, har Stagnelius koncentrerat sig på livets grundproblem: förhållandet mellan Gud och världen, kärleken, den himmelska och den jordiska, det inre livets brytning med det yttre, konsten att rätt leva och dö.

Bacchanterna är dock ej blott en syntes utan också en reaktion, en reaktion mot fanatismen. Liksom Böök anser jag den fanatism, mot vilken Stagnelius vänder sig, vara hans egen, men jag ger ordet fanatism en annan innebörd än Böök.

Böök har i sin monografi underkastat *Bacchanterna* en förnyad analys. Eftersom han har Stagnelii senare, mera realistiska skede i tankarna, ser han i *Bacchanterna* en brytning med Stagnelii romantiska spekulation, med Stagnelii hela förflutna och i synnerhet med hans asketism. Bööks tolkning är ny och uppslagsrik men ej i allo övertygande, ej heller fri från motsägelser. Bevisföringen pressas hårt, och de vunna värdefulla resultaten överdrivas.

I *Bacchanterna* står Stagnelius allt fortfarande kvar på den platonska, nyromantiska transcendentalismens grund. Han har sällan givit så energiska uttryck åt sin tro på sinnevärldens bedräglighet som i Orfeus' ord om sin dröm. Orfeus hälsar först med hänförd vördnad den »gudomliga triaden», himmelen, solen och jorden, för att sedan förklara, att solen och jorden äro väsenslösa skuggbilder:

Digitized by Google

O, höga Vishet! ingen yngling söker
Sin barndoms brud, sin drömda älskarinna,
I lifvets hvimmel, i de höga städer,
Vid kölbefarna floders rand, i trängseln
Vid skådespelen, lika ömt och troget,
Som, djupt i skogars natt, kring berg och dalar,
Jag sökte dig. Omsider trodde jag
Min längtan uppfylld och med strängars ljud,
Med hymners röst jag prisade min sällhet.
Lik ynglingen jag af en molngestalt,
Blott senare än han mig gäckad finner.
En dröm har upplöst lifvets rosendröm
Och flyttat bort i vid omätlighet
Det sälla mål, som re'n jag anså hunnet.
En skugga jorden är, ett spöke solen.
En mörk tenarisk dunst, en Stygisk dimma,
En rök är allt hvad som vi vakne tänka.
Blott sofvande, blott då, när kroppens boja
Af dvalans hand symboliskt redan lossas,
Upplysas vi, o sanning! af ditt ljus,
Och i en ny, en skönare natur
Med häpnad bo. O drömde jag ännu!
Jag såge då, jag visste mycket mera.

(IV: 241).

Böök kommenterar detta ställe så (monografien, s. 468): »Hvad som här kommer till uttryck är icke någon platonskt färgad öfvertygelse om sinnevärldens bedräglighet.» — — — Uttalandet är mycket egendomligt, då det direkt strider mot Orfeus' egna ord. Orfeus' ord måste tolkas annorlunda. »En dröm har upplöst lifvets rosendröm», den har för Orfeus uppenbarat, att jorden är en skugga, och att det som synes som verklighet är blott ett sken, ett återsken av det sant varande. Orfeus' dröm, som han sedan omtalar, handlar om Pans (Kristi) lidande, död och uppståndelse i natursymbolisk form. Orfeus framställer här Stagnelii panteistiska Kristusuppfattning från Saronsliljornas tid. Vad som gör Orfeus fördragsam, förlåtande och mild, är intet tvivel på system och doktriner, såsom Böök anser (monografien, s. 469); det är hans inblick i tillvarons hemligheter.

Det är ingen modern skepsis utan den nyromantiska övertygelsen om att alla religioners bekännare »dyrka samma Gudom, blott med skilda namn» (IV:272), som framträder i Orfeus' villighet att offra till Dionysos och i hans ord till backanterna vid detta tillfälle:

Digitized by Google

Tron mig. En Gud blott gifves. Han må kallad bli
Apollon, Dionysos, Egids-skakarn Zeus.
Om maktens vigg han slungar från Olympens thron,
Admeti hjordar vaktar på Thessaliens fält,
Omdansas af Satyrer vid cymbalers klang,
Han alltid är den enda sanna Guden dock.

(IV: 272).

Orfeus är stiftaren av den esoteriska mysteriereligionen, denna kristendom före kristendomen, som Stagnelius liksom sin samtid trott på. Han är en av de fullödigaste representanterna för nyhumanismens och romantikens synkretistiska och fördragsamma fromhet, som i skilda religioner såg olika uppenbarelseformer av den gudomliga sanningen. *Bacchanterna* är i detta fall en pendang till *Svegder*. Orfeus förkroppsligar det romantiska skaldeidealet såsom den där sett tingens blottade väsen och förkunnar gudomliga sanningar. — Stagnelius omfattar fortfarande sina gamla åskådningar i det väsentliga.

I ett fall har Stagnelius t. o. m. gått längre i antiintellektuell mysticism än förr. Det är i sin drömteori. Drömmen giver visdom, upplysning och sanning samt för själen in i en värld, högre, skönare och verkligare än sinnenas och ouppnåelig för tanken. Ej blott Orfeus utan även hans lärjunge Timon uttalar sin övertygelse om drömmens helgd och kunskapsgivande makt. Timon säger, då han ser sin mästare försänkt i sömn:

Hvem djerfves väl hans helga dvala störa?
Ack! himlar ej ens anade af oss
Utveckla ändlöst för hans blickar nu
I ljusa drömmar sina hemligheter.

(IV: 240).

Stagnelii uppfattning av drömmens övernaturliga art karakteriserar man bäst genom att peka på dess litteraturhistoriska ursprung. Den är ej någon deduktion från Schellings intellektuella åskådning, som Böök förmodar (V: 363 och 435), utan stammar från en av Schellings lärjungar, som var mera böjd för mystisk irrationalism än mästaren, G. H. Schubert, och från en intressant fas i romantikens historia, då mystiken bröt igenom och segrade över romantikens ursprungliga intellektualism.[1]

[1] Se härom Fr. R. Merkel, *Der Naturphilosoph Gotthilf Heinrich Schubert und die deutsche Romantik*, München 1913.

Digitized by Google

Med storartad konsekvens har Ricarda Huch i Blütezeit der Romantik och Ausbreitung und Verfall der Romantik skildrat, huru romantiken övergår från intellektualism till anti-intellektualistisk mystik, huru romantikernas dragning till det hemlighetsfulla, till en början motvägd och uppvägd av deras skarpa förstånd, småningom tar överhand. De fångas mer och mer av intresset för naturens och själens nattsidor. Den konsekvensfordrande filosofiska spekulationen avlöses av en mystisk irrationalism. Ricarda Huch ser häri romantikens förfall.[1] Till dem som väsentligen medverkat till denna utveckling hör Schubert, en av de män i litteraturen, som icke skapa något egentligt nytt, men som genom att formulera och precisera och utbreda de idéer, som ligga i luften, bidraga till att en viss litteraturriktning växer sig starkare. Med sina verk Ahndungen einer allgemeinen Geschichte des Lebens (1806), Ansichten von der Nachseite den Naturwissenschaft (1808) och Symbolik des Traumes (1814) har han befordrat mystikens definitiva genombrott i den tyska romantiken. Bakom Schubert skymta hans lärofäder: Böhme, Saint Martin och Swedenborg.

Nyromantikerna hade redan från början en utpräglad kärlek till det mystiskt nyckfulla drömlivet, och voro alltså predisponerade för att tillskriva drömtillstånden ett högt värde. Vad som först visar sig som tendens, plägar sedan bli trossats. Drömmen får slutligen en kunskapsteoretisk sanktion. Den som giver drömmen den höga rollen av kunskapsbringare är Schubert i sitt arbete Symbolik des Traumes.

I drömmen talar själen enligt Schubert ett annat språk än i vakande. Detta språk är den högsta sanningens, Drömmens språk är det ursprungliga gudomliga och behöver ej läras (Symbolik des Traumes, zweite Auflage, Bamberg 1821, s. 4).[2] Schubert fortsätter:

Die Seele versucht diese ihr eigenthümliche Sprache zu reden, sobald sie im Schlafe oder Delirio aus der gewöhnlichen (wachen) Un-

[1] Se särskilt *Ausbreitung und Verfall der Romantik*, Zweite Auflage, Lpz. 1908, ss. 1—4!

[2] Den första upplagan av Schuberts verk har icke varit mig tillgänglig. Stagnelius har tydligen använt den; jag har upptäckt en del karakteristiska detaljöverensstämmelser med Schuberts Symbolik även i hans produktion före 1821, då andra upplagan uppkom, och före 1820, då en svensk anonym översättning utkom i Stockholm. Genom denna svenska översättning har jag kontrollerat, att den första upplagan icke på här tillämpliga punkter kan ha varit nämnvärt avvikande från den andra.

Digitized by Google

terwürfigkeit unter ihren Geist und aus der Verkettung mit ihrem gröberen Körper, etwas los und frei geworden, — — —[1]

Att Orfeus finner, att han i drömmen med häpnad bor i »en ny, en skönare natur», står också i nära överensstämmelse med Schuberts drömteori:

Der Traum, der Somnambulismus, die Begeisterung und alle erhöhten Zustände unserer bildenden Natur, führen uns in schöne, noch nie gesehene Gegenden, in eine neue und selbsterschaffene, reiche und erhabene Natur, in eine Welt voller Bilder und Gestalten (a. a., s. 229).

Men dessa bilder äro, fortsätter Schubert, blott ett svagt eko (»ein armer Nachhall») av människans ursprungliga förmåga att fatta den gudomliga uppenbarelsen.

Man förstår lätt, att den med opiedrömmarna förtrogne Stagnelius med iver skulle omfatta en sådan lära.[2]

Gång på gång betonar Schubert, att poesiens, den gudomliga uppenbarelsens och drömmens språk äro ett och detsamma. Han frågar (a. a., s. 22) — och här är åter Stagnelii nära anslutning uppenbar — beträffande drömmen och dess språk:

— — — ob nicht eben jene Sprache, welche in der einen ihrer Formen im jetzigen Zustand des Menschen eine so niedere Rolle spielt, die eigentliche wache Rede der höheren Region sey, während wir, so wach wir uns glauben, in einem langen, mehrtausendjährigen Schlaf, oder wenigstens in den Nachhall seiner Träume versunken, von jener Sprache Gottes, wie Schlafende von der lauten Rede der Umstehenden, nur einzelne dunkle Worte vernehmen.

Drömmens språk är hieroglyfiskt, såsom Schubert ofta upprepar, det använder bilder i stället för begrepp. Häri liknar det naturens. Drömmens och naturens hieroglyfskrift ha samma innehåll och symbolisera Guds uppenbarelseformer i religionerna — orfisk mysteriereligion, indisk och kristen samordnas. Så t. ex. yttrar Schubert, efter att ha framhållit, hurusom naturen är Ordets uppenbarelse i levande gestalter (a. a., ss. 37, 38):

[1] I fortsättningen modifierar Schubert sitt uttalande. Stagnelius har över huvud taget icke aktat så mycket på Schuberts reservationer som på hans övriga förkunnelse.

[2] Att Stagnelii höga uppskattning av drömmens värde antagligen står i samband med hans opiebruk, har Böök framhållit (Stridsmän och sångare, ss. 249, 250; monografien, s. 469).

Digitized by Google

Auf diese Weise wird dann die Natur ein älterer, freilich nicht mehr in seiner ursprünglichen Gestalt vorhandner Ausdruck jener Naturbildersprache, worinnen die Gottheit sich ihren Propheten und anderen Gott-geweihten Seelen von jeher sich offenbart hat, jener Sprache, die wir in der ganzen geschriebenen Offenbarung finden, und welche die Seele als die ihr ursprüngliche und natürliche, im Traume, und in den hiermit verwandten Zuständen der poetischen und pythischen Begeisterung redet.

Schubert drar så på grund av överensstämmelserna mellan själens språk och den högsta skapande principens den slutsatsen, att samma gudomliga princip, ur vilken naturen framgått, är verksam i våra drömmar.

Det är fullkomligt i den Schubertska drömsymbolikens anda, när Stagnelius i Orfeus' dröm låter naturens död och uppståndelse symbolisera Pans (Kristi). Enligt Schubert liksom enligt alla andra romantiska mytologer fanns i mysterierna och alla andra religioner en lära om en lidande, död och återuppstånden Gud. Vad de heliga skrifterna förkunnade, lärde också naturens bok och drömmens hieroglyfskrift (a. a., passim, t. ex. s. 90—98).[1]

Någon mera betydelsefull förskjutning i Stagnelii åskådning betecknar ej hans i *Bacchanterna* uttalade övertygelse om drömmen som sanningsuppenbarare. Som Böök framhållit (V: 435), har Stagnelius redan i *Sigurd Ring* (IV: 4) tillerkänt drömmen ett högt

[1] Schuberts drömteori är ju uppenbart mystisk (mystikernas inre syn, inre ljus). Han åberopar sig också flerfaldiga gånger på Böhmes uttolkare Saint-Martin och på Swedenborg. Saint-Martin har enligt Merkel (a. a., s., 60) och F. J. Schneider utövat ett ganska djupgående inflytande på den tyska nyromantikens genomsyrande av mysticismen. Schneider yttrar (*Die Freimaurerei*, Prag 1909, s. 143): »Auch der ganz beträchtliche Einfluss dieses Denkers auf das deutsche Geistesleben hat noch keine Würdigung erfahren, wiewohl es nicht unbekannt ist, in welcher Verehrung der Theosoph bei Männern wie Schubert, Schelling, Zacharias Werner, Baader und Varnhagen stand.» Det synes mig, som om Schubert förmedlat Stagnelii bekantskap med Saint-Martin, vars betydelse för Stagnelii teosofiska åskådning Böök mångenstädes i sin kommentar och monografi framhävt, ehuru det nog varit riktigare att inställa Stagnelii idéer mot en allmän mystisk litteraturströmning. — Swedenborg har många uttalanden, som komma Schuberts drömteori ganska nära, och möjligt är, att Swedenborg även direkt inspirerat Stagnelius. Man kan som belägg citera följande:

»Om det ej funnes en inre syn, skulle ögat aldrig kunna se; ögats syn uppkommer af den inre synen, och därför ser människan lika väl efter kroppens lif, ja bättre än under det hon lefde i kroppen; visserligen ej världsliga och kroppsliga föremål utan sådana som finnas i det andra lifvet... Af samma orsak ser en människa i sina drömmar när hon sofver, lika väl som när hon är vaken. Genom den inre synen har det blifvit mig gifvet, att se de ting, som äro i det andra lifvet, mera klart än jag ser dem, som äro i världen.» (*Arcana Cœlestia* 994, jfr 1532, 1619, 1620!)

Digitized by Google

sanningsvärde — även här är han inspirerad av Schuberts drömtydning. Det är betecknande för hela hans teosofiska åskådning, att den extatiska visionen ger den sanktionerande bekräftelsen på en övertygelses riktighet. I hela sitt tänkande har Stagnelius låtit den religiösa uppenbarelsen komma filosofien till hjälp i de stunder, då filosofien stod rådvill inför hindren, dock med klar blick för gränslinjen mellan teologi och filosofi (se t. ex. IV: 326, r. 66!). Men Stagnelii drömteori är ett oförtydbart bevis på att han ännu, när han diktade *Bacchanterna*, fasthöll vid sin romantiska mysticism och till och med kunde utbygga den vidare.

Även i fråga om tolkningen av *Bacchanternas* psykologiska innebörd måste jag ställa mig på den konservativa ståndpunkten gent emot Böök.

Jag kan inte finna, att den fördragsamma relativismen i Timons ord: »Allt i sin art är godt» (IV: 259) o. s. v. i psykologiskt avseende »är själfva nyckeln till *Bacchanterna*» (monografien, s. 478), och att Stagnelius ansett, att det icke fanns någon »allmängiltig evig sanning» (ibidem). Den kan av olika skäl varken gälla Orfeus, vilkens personlighet och förkunnelse för Stagnelius säkerligen stod som något absolut, över det relativas begränsning upphöjt, eller backanterna, i vilka Stagnelius utdömt sinnenas blinda yrsel. Orden uttalas i bi- och parallellhandlingen av en av de herdar, som väl försökte men ej kunde genomskåda tingens och händelsernas sammanhang — Orfeus uppenbarar också blott för Gorgias, den adept, som bäst förstod honom, vad han funnit vara sanning. På samma sätt förekommer i *Tingens Natur* ett parti med antropomorfistiskt relativ uppfattning av mänskliga Gudsbegrepp (II: 117, 118), men det står isolerat utan sammanhang med lärodiktens övriga hierofantiska förkunnelse.

Det är ofta givande och beriktigande att höra uttalanden från samtida personer, som stått under det ofrånkomliga inflytandet av samma idéströmningar som diktaren. Den, som djupast sett och mest adekvat formulerat det bärande tankeinnehållet i *Bacchanterna*, är Atterbom i sin utomordentliga Stagneliuskarakteristik (Litterära karakteristiker II, Örebro 1870, s. 71). Atterboms sammanfattande tolkning, som förråder, att han ej varit främmande för Stagnelii huvudkälla Schuberts Symbolik des Traumes, har följande lydelse:

> Syftet är här [i *Bacchanterna*] att skildra den thrakiske siaren och skalden, sådan han bland grekerne stiftar de äldsta mysterierna och

Digitized by Google

bland de invigde grundlagt en esoterisk religion; men såsom fallande för ursinniga Mänaders mordlust, till offer för striden mellan en renare inspiration och en vildt-sinlig rusingifvelse, som urartat från sin ursprungliga bättre (eller sannt dionysiska) mening.

Böttiger följer Atterbom tätt i spåren, då han söker uttrycka idédramats andemening, men han ger Atterboms tolkning en mera tillspetsad formulering med sina bekanta ord (Sv. Akad. handl. ifrån 1796, 47, s. 142):

Styckets idé är, — — — att, till väsen och verkningar, symbolisera kontrasten och konflikten mellan den äkta, sant inspirerade entusiasmen och det uppjagade sinnesrus, som är den förras sken och karrikatur.

När Stagnelius byggde sitt drama på denna kontrast och konflikt mellan orfisk inspiration och dionysisk orgiasm, stod han i nära kontakt med nyromantisk uppfattning. Den, som före honom klarast uttryckt detta motsatsförhållande, är Schubert i sin förut berörda Symbolik des Traumes, det verk, där man kommer själva idéinnehållet närmare än i någon av Stagnelii övriga källor (Palmblads Anmärkningar till sin Aiskhylos-översättning i Phosphoros 1811, Creuzers Symbolik und Mythologie, de Sainte-Croix' verk De gamles mysterier m. fl.).

Schubert fann det vara av största vikt att pröva andarna, därför att det som är av lägre och lägsta natur ofta förkläder sig i hamnen av det gudomliga.

Wenn das Gewissen ursprünglich ein Organ der Stimme Gottes im Menschen gewesen, und diese Stimme selber; so ist es freilich seit der grossen Sprachenverwirrung zum Theil weit von seiner ursprünglichen Bestimmung abgewichen, und jenes geistigen Organs bedient sich öfters eine der göttlichen sehr entgegengesetzte Stimme, missbraucht dasselbe aufs entsetzlichste. Wir vernehmen desshalb, nicht bloss im Traume, über dessen ungöttliche Natur schon alte Selbstbekenntnisse klagen, sondern auch in der pythischen Begeisterung und im Fanatismus, sowohl des Unglaubens, als des Aberglaubens, durch jenes Organ eine Geistersprache, die sich zwar zum Theil derselben Worte bedient, als die ursprüngliche, aber diese in einem ganz anderen, ungeheuer verschiedenen Sinne gebraucht, sie zu einem ganz entgegensetzten Zwecke missbraucht (a. a., s. 101).

Denna motsättning, som bemantlas av att det lägre sinnesruset uppträder i gestalten av den högre entusiasmen, ehuru det fläckar

Digitized by Google

den med »styggelsen av en rasande djurisk vällust», exemplifierar Schubert med den inre motsatsen mellan orfismen och backantismen (a. a., ss. 120, 121):

Wir haben früher den eigentlichen und ursprünglichen Sinn der Bacchischen Mysterien gesehen, deren spätere Missbräuche und entsetzliche Ausschweifungen sich noch jetzt im Sprichwort erhalten haben. Gehen wir alle die verschiedenen Religionsformen der Völker durch, so finden wir zu unserem Erstaunen, dass sich das Getöse wilder sinnlicher Lust, blutige Grausamkeit und Fanatismus, immer gerade zu jenen Lehren gesellt haben, welche ursprünglich die meisten, mächtigsten Strahlen einer höheren Wahrheit und Gotteserkenntniss in sich enthielten.

Schubert återfinner denna maskerade kontrast i de hemliga mysterielärorna. Ursprungligen voro Backusmysterierna besläktade med Apollos läror, men, utropar Schubert: »Die heiligen symbolischen Gestalten jener Geheimlehren, zu welchen ungeheuren Zerrbildern sind sie entstellt worden!»

Den yttre förvillande likheten mellan det högsta och det lägsta har givit upphov till ett ödesdigert missförstånd, vars rot ligger djupt. Redan den gamla världen såg i den människovordne gud, som var ett föredöme i självförsakelse och självuppoffring för allas väl, sinnevärldens skapare och härskare. Naturen var Ordets uppenbarelse, världen Ordets kropp, och i mat och dryck, i varje sinnesnjutning fick människan del av gudens kropp. Men själarna, som nedsjunkit i Dionysos' ljuvliga sinnevärld, glömde, att denna världen blott är en symbolisk avbild av den högre, och människan är lik en sömngångare, som ej vet, var hon hör hemma (a. a., ss. 124—126). Schubert tillägger (s. 126):

Durch eine optische Täuschung, ist aber der Schatten zum Urbild, dieses zum Schatten seines Schattens geworden: jene Sinnenwelt, die für uns Region der ruhigen, kalten Reflexion und eine Bildersprache seyn sollte, deren Bedeutung sich auf den Gegenstand der höheren Neigung bloss bezogen, ist nun für uns der Gegenstand jener Neigung selber, und Region der Liebe, des Gefühls; dagegen ist uns die gestige Sphäre Region der kalten Reflexion geworden.

Man kan i *Bacchanterna* återfinna denna Schuberts tankegång. Det backantiska ruset är en karrikatyr av den gudomliga inspirationen, till det yttre lik denna, till väsen och verkningar högst olik.

Digitized by Google

Det råder en genomgående parallellism mellan Orfeus' drömsyn (IV: 243—246) och korförerskans sinnligt extatiska vision (IV: 253—256). Även backantinnan föres till »drömmens underland». På det isbeklädda Rhodope såg hon Dionysos mörk och dyster med molnhöljd panna. Han manar henne till hämnd mot Orfeus, som lär »sjelfskapta smärtors gamla, länge kända väg», en väg, som för till Orkus. Dionysos visar henne sitt himmelrike och den salighet, till vilken han kallar »Hades fångar, jordens sorgsna barn». Som fjärilen flyger från ros till ros, flög hennes öga där från bild till bild:

I höga stammar kröpo rankor sjelfmant opp,
Och fulla jättedrufvor, klara som den gråt,
Af Heliader gjuten, den af Solens sken
Till genomskinlig bernsten långsamt bildas om,
Nedhängde bland smaragdelöfven öfverallt.
— — — — — — — — — — — —
Från myrtenlundar hördes muntra lyrors klang,
I druflöfsalar sutto kärleksdruckna par,
Halfnakne, rosenkrönte, på violers bädd. — — —

Korförerskan ser åter Dionysos, men han tillhåller henne att icke »före kampen fordra himlakronans lön» och befaller henne än en gång:

Mot Orfeus lyfta hämndens fruktansvärda tyrs!

Synen försvinner, och hon får i stället se Hades' skräckfyllda rike. Hennes själ fylldes av det furialiska raseriet, smärtsamt genom sin intensitet. Hon bönfaller och anropar Dionysos Lyaios om hjälp ur våndan. Guden bönhör henne. I afrodisisk kramp upplever hon den extatiska föreningen med gudomen.

Man må ej däri, att korförerskans visioner av Olympen och Hades äro en rekapitulation av Orfeus' drömsyner, se en brist i Stagnelii poetiska uppfinningsförmåga. Yrseln är inspirationens vrångbild, och likheten i det yttre är blott ägnad att framhäva den inre motsättningen. Orfeus, »Apollos höge son», ser i världen avbilden av urbilden, det yttre är till för att leda tanken till det inre, det låga för att genom sin ofullkomlighet rikta tanken mot det höga. Orfeus hör naturen på sitt tysta, symboliska språk förkunna den gudomliga försoningsläran. Korförerskan, som i drömmen skådar liknande ting, tager skuggan för den sanna verklig-

Digitized by Google

heten, och den frälsning, som hennes gud Dionysos har att ge jordens barn, är sinnenas omtöcknande yra. För Orfeus kan Dionysos vara ett namn på den ende sanne guden, för korförerskan är Dionysos den ende guden, men denna den ändliga världens gud, tidsguden. Orfeus' inspiration gör hans synkrets vid och hans blick genomskådande och mild, korförerskans extas är sinnesruset, följt av vällust och grymhet. Kören ser ett himmelskt leende på hennes läppar, då hon vilar sanslös under extasen. Men leendet bedrager. Då hon vaknar, är det till »hämnd och mord», och hon manar backanterna att slita Orfeus i stycken.

Överensstämmelserna mellan Schuberts och Stagnelii åskådning ligga i öppen dag och behöva ej påpekas i detalj. Vad som i Schuberts framställning ytterligare kan ha givit Stagnelius en impuls är, att Schubert ser det orgiastistiska backantiska sinnesruset och den inåtvända religiösa betraktelsen och hänförelsen som makter i människohjärtat. Med ord, som skulle kunna synas myntade på Stagnelius, konstaterar Schubert, att när den ena av de båda ytterligheterna växer sig stark i själen, gör den andra likaså.

Noch immer liegen sich beide Extreme fürchterlich nahe. Ein aufmerksameres Studium der Selbstbekenntnisse und Lebensbeschreibungen jener innigeren Menschen, welche ein ganzes Leben hindurch den Kampf um religiöse Vollendung gekämpt haben, belehrt uns: dass gerade die Seelen mit den glühendsten Versuchungen und inneren Anregungen zur sinnlichen Lust zu streiten hatten, welche am öftersten und mächtigsten den seeligen Genuss geistiger Freuden und den Himmel eines göttlichen Entzückens empfunden (a. a., s. 123).

Det är dessa makter i själen och denna makternas strid, som Stagnelius skildrat i *Bacchanterna*. Ty *Bacchanterna* är, som Böök framhållit, en strängt genomförd objektivering av Stagnelii egna själsstrider. »Det finns icke en enda rad i tragedien», säger Böök i sin monografi (s. 479), »som är ren bikt.... Och likväl är verket i sin helhet ingenting annat än en projektion af hans innersta.» Böök har också mera ingående än någon före honom sökt att under den objektivt förbehållsamma formen upptäcka Stagnelii »subjektiva känsloläge». I allo kan jag dock icke anse hans resultat slutgiltiga.

Det framgår redan av den litteraturhistoriska orientering, som jag givit idéinnehållet i *Bacchanterna* — ett sådant blottande av ett diktverks rötter i samtida och äldre litteratur är alltid ett välbehövligt

Digitized by Google

korrektiv mot lusten att alltför mycket modernisera — att jag delar den gamla hävdvunna uppfattningen, att Stagnelius i de grymma, vällustiga, yrande backanterna utdömt det »uppjagade sinnesruset». Och den fanatism, som han här gisslar, är hans egen. Själv har han offrat åt både Backus och Venus, och det vore ej förvånande, om han, som nyss författat skräckdramerna, upptäckt, huru lätt den poetiska inspirationen förorenades av grymhet och vällust i backantisk förening.

Böök har däremot med en i min tanke alltför hårt spänd beviskedja sökt sannfästa, att hos Stagnelius »genom en sällsam fantasiens logik rollerna kastats om: det backantiska raseriet symboliserar den ytterligtgående asketiska världsfientligheten» (monografien, s. 478), till vilken Stagnelius bekänt sig i *Martyrerna*. Det är en högst egendomlig roll, som de phallosdyrkande, tyrsossvingande backanterna här få sig tilldelad, men som de sannerligen icke spela i dramat — ingen enda rad i dramat bestyrker Bööks uppfattning. Böök, som i *Bacchanterna* ser »Stagnelii egen kritik af *Martyrerna*», motiverar sin mening med att det icke var »i sin egenskap af hednisk epikuré, som Stagnelius varit fanatiker». Och dock har Stagnelius diktat den våldsamt sensuella *Kärleken och Landet* och *Till Förruttnelsen* samt i skräckdramerna med ständig stegring ända till den knalleffekt, då Albert och Julia med vett och vilja försmå den himmelska kärleken och i varandras armar störta sig ned i avgrunden, förhärligat den sinnliga kärleken. *Bacchanterna* är icke så mycket en reaktion mot *Martyrerna* som mot den kort förut diktade *Albert och Julia*, en skräckscen, som — det har ovan visats — i stället är Stagnelii häftiga reaktion mot asketismen i *Liljor i Saron*. Ingen reagerar så våldsamt mot sitt gamla själv från en avlägsen period som mot sitt jag av i går.[1]

Men *Bacchanterna* är, som nämnt, icke blott en reaktion utan också en syntes. Från den orostid, då Stagnelius diktade *Albert och Julia*, antitesen mot *Martyrerna*, kvarstod som en vinning in-

[1] Av Bööks andra argument kan det ena såsom synnerligen periferiskt förbigås, nämligen att Perpetua av sina uppbragta och oförstående hedniska anförvanter får sådana tillmälen som »rasande Bacchant» (II: 394) och »ursinniga Mänad» (II: 404), det andra, att »hela den stämningsserie, som korförerskan genomlöper under sin dionysiska andakt (IV: 256) är en trogen upprepning af Perpetuas kristna extas i fängelset (II: 406—407), förklaras av att den falska inspirationen av Stagnelius avsiktligt tecknats som förvillande lik den äkta. Den följd av stämningar, som korförerskan och Perpetua genomleva, är typisk för den extatiska upplevelsen i allmänhet. Härom närmare i en följande studie.

Digitized by Google

sikten om att njutningsbegäret är outsläckligt. Stagnelius är ej samme intransigente asket i *Bacchanterna* som i *Martyrerna*. Orfeus är, som Böök framhållit (a. a., ss. 476, 477), ej någon fiende till jordisk kärlek: hans skugga manar den epikureiske kvinnoälskaren Lycis att bliva lycklig »vid Amaryllis bröst»; han tillber även Dionysos,

— — — — — denna milda öfvermakt,
Som ljuft i rankans drufvor kokar purpurmust,
Att trösta sorgsna hjertan, lindra sjukas qval.
(IV: 272).

För första gången i sitt liv och i sin dikt har Stagnelius, denne martyr för sina egna överdrifter, insett, att medelvägen kan vara den gyllne, att jordiskt och himmelskt ej med nödvändighet förhålla sig till varandra som ett obönhörligt antingen — eller, utan *kunna* vara ett både — och, att det finnes en fördragsamhet gent emot mänsklig svaghet, som ej är slapphet.

Från *Martyrernas* tid kvarstå de stora dragen av Stagnelii platonska uppfattning av världen som skenets värld, och med hans världsåskådning står hans livsåskådning i oupplösligt samband. När Orfeus med döden och det flydda livet för ögonen sjunger sin svanesång, där Horatii tankar om dödens oundviklighet för hög och låg egendomligt mänga sig med den plågade Jobs klagande ord i vedermödans tid (kap. VII: 6—10, XIV: 1—5), synas människans liv och strävan fåfänga och intiga:

Som för vindarnes våld ett moln försvinner,
Som i klingande bäck en våg förrinner,
Likaså menniskans dagar
Rastlöst ila sin kos.
Om i Sidons kristall din nektar sjuder,
Om du purpurbeklädd en verldsdel bjuder,
Dock för skickelsens lagar
Faller ditt lif som en ros.
— — — — — — — —
Menskor! fåfängt J sträfven.
Jorden ej hyser ett väl.
(IV: 270, 271.)

Det är i varje fall en bestående vinst av Böös analys av *Bacchanterna*, att han pekat på att Stagnelius ej är den lidelsefulle asket, som diktade *Martyrerna*. Dock har Böök, synes det mig, något överdrivit denna synpunkt. Detta framgår redan av skilj-

Digitized by Google

aktigheten av vår tydning av den backantiska fanatismen. Icke heller är jag fullt ense med Böök i hans tolkning av de herdar, Timon, Lycis och Hermas, i vilka Stagnelius inkarnerat olika sidor av sitt väsen.

I Timon möter man den spiritualistiske drömmaren, den världsfrånvände Orfeusadepten, som »sträcker famnen med oändlig trånad» mot stjärnorna, i Lycis åter idyllikern, epikuréen, som mera älskar backanterna med deras tyrsosstavar och »blomsterkrönta phallus».

Med en alltför djärv förenkling av problemet om Stagnelii egen ställning till dem förklarar Böök (monografien, s. 471):

> Timon är Stagnelius själf under den teosofiska Stockholmsperioden. Hans lif är grubbel och längtan under stjärnorna, drömmar om dagen och syner om natten, vaknande minnen från förut-tillvaron och djup vördnad för de stora siarna och deras hemligheter. Lycis åter är den Stagnelius, som vi lärt känna under Kalmarvistelsen, oemotståndligt dragen af Backustågets glada yra.

Det är knappast troligt, att Stagnelius kan så kronologiskt tudelas. Stagnelius har både i Stockholm och Kalmar levat Lycis' liv och drömt Timons drömmar.

Jag behöver ej närmare ingå härpå, då Böök, ej utan att motsäga sig själv, fullt uttryckt min egen mening några sidor senare (a. a., s. 478):

> Men själf har han varit både Lycis och Timon. Det orfiska och det dionysiska hålla hvarandra i jämvikt i hans eget bröst. Han vill sträcka famnen mot stjärnorna i oändlig trånad, men han vill också ropa Evoë bland tyrsusstafvarna och phallussymbolerna. Han hade en gång diktat *De täflande skalderna* om Menalkas och Moschus; den gången gaf han efter lång tvekan Moschus priset. Sedan kom den period, då han förnekade Moschus och diktade *Martyrerna*. Nu är han återigen tillbaka vid jämviktstillståndet; — — — Orfeus hälsar med godhet både Lycis och Timon, men Timon står hans hjärta närmare.

Lycis och Timon avspegla de båda sidorna av det dubbelliv, som Stagnelius levde i Kalmar, ett sådant dubbelliv, till vilket varje romantiker tvingas. Lycis är den sida, som Stagnelius vände utåt mot omgivningen, det är den Stagnelius, som roade sina bekanta vid bålen med aktuella Bellmaniader,[1] Timon är den sida av

[1] I *Bacchustoget i Norden* (Kbhn 1904, s. 240) har Vilhelm Andersen påvisat att Lycis' ord: »Jag för en flicka mina rökverk tänder» (IV: 260), nära motsvara ordalagen i en poetisk biljett till N. H. Wimmerstedt (II: 243).

Digitized by Google

Stagnelii väsen, som han för omgivningen dolde under masken av överlägset raljeri, romantikern Stagnelius, trånande mot de eviga stjärnorna, den diktare, som drömt Orfeus' drömmar.

Dock må man ej glömma *Bacchanternas* tredje herde, Hermas, som mot bättre vetande för »en festlig brudnatt» förråder sin mästare. Det är en svag och vacklande natur, som vet det bättre men gör det sämre. Han har Stagnelii hetsiga sinnlighet, hans svidande tomhetskänsla vid uppvaknandet ur sinnesruset och hans rådvilla ånger över felsteget. Stagnelius har ej skonat honom. Orfeus' skugga förlåter men dömer honom också i sina av sträng godhet fyllda ord (IV: 279):

> Dig, Hermas! jag i sanning ger förlåtelse,
> Fast fegt åt qvinno-hären du mitt lif förrådt.
> Förlåt dig sjelf och vandra troget dygdens stig.

Udden riktas mot det förblindande och till brott förledande i sinnenas rus i skildringen såväl av Hermas som av backanterna.

Stagnelius »har gifvit sina instinkter deras frihet tillbaka, efter alla de fruktlösa och smärtsamma försöken att hålla dem fångna» (Böök: monografien, s. 478). Men det är en begränsad frihet.

Man brukar skilja mellan Platons utdömande av sinnligheten och Plotinos'. Platon förkastade sinnligheten, därför att den var ett hinder för tänkandet, Plotinos såg i sinnligheten själva det onda. Stagnelii ståndpunkt har förändrats från Plotinos' till Platons. Sinnligheten är icke i och för sig något ont (Lycis), men den kan omtöckna förnuftet och driva till brott (backanterna, Hermas).

I stället för att utforma sin nyvunna måttfulla livsåskådning till ett system, såsom Stagnelius gjorde med sin asketism, har han låtit den bäras och förverkligas av en människa den Kristusliknande Orfeus. Hans väsen är godhet. Det finnes ej i Stagnelii hela föregående författarskap en enda person, som kan kallas god, allra minst de fanatiska renhetsivrarna — möjligen har Hilarianus' objektivt tecknade Pilatusfigur vissa drag av godhet.

Orfeus' godhet är godhet i antik mening — tapper godhet. Endast för att uppnå en melodramatisk effekt — en av dramats få skönhetsfläckar — låter Stagnelius Orfeus en gång gripas av ångestsvaghet (IV: 263). Men han möter döden med sokratiskt mod. Jag hänvisar till Bööks livfulla karakteristik (monografien, s. 481 ff.),

Digitized by Google

med dess jämförelse mellan Sokrates-Platon, Orfeus och diktaren själv.

De sparsamma drag av verklighetsunderlag, av »Calmarisk empiri» (IV: 360), som Andersen (Bacchustoget i Norden, Kbhn 1904, s. 241) och Böök spårat i *Bacchanterna*, inbjuda ej till några betraktelser över någon realism. Omvänt kan för Stagnelii blick också något av *Bacchanternas* dager falla över Kalmarlivet (Bööks monografi, s. 429). Men hur hermetiskt isolerad är ej i stort sett Stagnelii inre värld av idéer och drömmar från det bullrande umgängeslivet, huru svaga äro icke de ekon från dagens händelser, som man hör i *Bacchanterna!* Ett helt annat intresse och sinne för verkligheten visa Stagnelii sista verk, *Blenda* och *Thorsten Fiskare*.

Redan Eichhorn har upptäckt, att Stagnelii utveckling kommit in i ett nytt skede mot slutet av hans liv, men äran av att ha belyst denna sista fas tillkommer Böök. Det är en mera handfast realistisk syn på verkligheten, som Stagnelii sista verk, de Bellmanska tillfällighetsdikterna, *Blenda*, som Böök hänför till denna tid,[1] och *Thorsten Fiskare* förråda. Men då Böök anser, att denna realism betecknar en brytning med romantiken över huvud, att Stagnelius, som orden falla, »kväfde all den sentimentala romantiken hos en hjärtsjuk svärmare — hos sig själf» (monografien, s. 547), och att den hyperromantiska spiritualismen före hans död var övervunnen (a. a., s. 546), övertygar det ej alldeles. Enligt min mening är tendensen till en mera realistisk uppfattning av tillvaron omisskännlig, men den sjuke romantikern i hans inre hann nog aldrig dö, om också Stagnelius hånfullt vände sig mot det romaneska svärmeriet, och någon brytning med romantikens världs- och livsåskådning kan man ej säkert konstatera. Stagnelii syn på liv och dikt kan nästan uttömmande karakteriseras med termen »romantisk ironi». Böök uppehåller sig med förkärlek vid de nya dragen i Stagnelii diktning, detta ofta med vinstgivande resultat men dock med sådan exklusivitet, att Stagnelii personlighet nästan tyckes sönderfalla i två delar: i en f. d. spiritualistisk romantiker och

[1] Bööks datering av *Blenda* (monografien, s. 485—496) synes mig sannolik. Risberg anför i *Textkritiskt till Stagnelius* (Nysvenska studier 1921, s. 106) ett ej oväsentligt ortografiskt skäl mot Bööks åsikt. Men Bööks skäl äro många, och om man också skulle kunna nedkritisera en del av dem, tagna ett för ett, verka de dock tillsammans med förenad och utslagsgivande styrka.

Digitized by Google

i en modern verklighetsmänniska. Ett hävdande av den organiska kontinuiteten i Stagnelii utveckling synes vara på sin plats i fråga om *Blenda* och *Thorsten Fiskare* liksom förut beträffande *Bacchanterna*.

En jämförelse mellan Stagnelii prospekt till *Liljor i Saron* och företal till *Bacchanterna* visar en bestämd förskjutning i Stagnelii estetiska teori inom romantikens råmärken men åt de utkanter, som vetta mot realismen.

»Länge nog», utbrister Stagnelius liksom otåligt i sitt prospekt till *Liljor i Saron* (IV: 348), daterat den 12 december 1820, »har Poesien till ovärdiga föremål nedsänkt sin himmelska låga; det är tid att hon återvänder till källan. Lik menniskosjälen, hvars älskande Eko hon i dödligheten är, har hon sökt förglömma sitt eteriska ursprung och med förgängliga blomster, i Tidens dalar, kransat sina hår. Dock fåfängt söker hon att förneka sig sjelf; så länge hon ännu förblifver Poesi flammar dock ständigt minnets Vestasflamma i hennes inre och saknadens tårar glänsa i hennes blick.»

Partitagandet för den romantiskt transcendentala poesien är här exklusivt oförbehållsamt, indirekt riktat mot den realistiskt klassiska diktningen, nära släkt med Grafströms uppfattning i *Sången*, diametralt motsatt Tegnérs i dennes dikt med samma namn. När Stagnelius under år 1822 skriver sitt företal till *Bacchanterna*, är hans uppfattning en annan. Nu betraktas den klassiskt-realistiska och den romantiska diktningen som fullt jämbördiga. Stagnelius har fått varmare känslor även för den poesi, som »nedstiger ur en öfversinnlig verld för att i tidernas och tingens flod spegla sin fägring», som »metamorphoserar det inre i det yttre, det ideella i det reella». Den klassiska och den romantiska skaldekonsten anser Stagnelius ha »lika anspråk på vår beundran».

Förändringen i värdesättningen av den antikt realistiska och den romantiska poesien är påtaglig, men den metafysiska estetik, varifrån Stagnelius utgår, är, som i Böös kommentar (ss. 486—489) och i min avhandling (a. a., ss. 163 ff.) visats, helt och hållet romantisk, och Stagnelius hade många meningsfränder bland romantikerna vid sitt jämställande av de båda litteraturriktningarna.

Betecknande för romantiska doktriner i allmänhet är deras böjlighet, obestämdhet, mångtydighet, varför man också kunde vara rättrogen i teorien men i praktiken avlägsna sig ganska långt från det romantiska. Uppenbarade det yttre, reella det inre, ideella, så

Digitized by Google

blevo yttervärlden och dess ting ingalunda betydelselösa. Henry Olsson har för Almquists del visat, huru den Schleiermacherska och allmänt romantiska uppfattningen av det ändliga som uppenbarare av det oändliga leder till en högre värdering av sinnevärlden och till en »religiös realism».[1] Skillnaden mellan den romantiska realismen å ena sidan och naturalismen och realismen mot 1800-talets slut å den andra är i detta fall djupgående: den senare är ej religiös utan fattar och framställer tingen som ändliga, begränsade, relativa.

Hos Stagnelius har dock ej uppfattningen av de ändliga tingen som den symboliska uppenbarelsen av en högre oändlig verklighet fört till realism i uppfattning och skildring men väl till en intermittent kärlek till yttervärlden. Han sökte så ivrigt efter tingens symboliska innebörd, att han förbisåg deras individuella gestaltning. Som ett typiskt exempel på denna förening av kärlek till naturen som symbolik av den högre världen med abstraktion i uppfattnings- och uttryckssätt må anföras Orfeus' invokation i de antika tragödernas höga stil till himlen, solen och jorden (IV: 241):

— — — — Jag helsar dig, du blåa
Oändlighet, som hvälfver öfver mig
Din klara rund, af inga stoder buren,
Från morgonens till nedergångens land,
Från Söderns dolda region till Norden!
Jag helsar dig, o sol, hvars underljus
Med gyllne strålar rummets allhet möter,
Som formen väsendet, som ordet tanken,
Som menskans urbild Gud! Dig ock min helsning
Du gröna jord, som till ditt modershjerta
Med stilla kärlek sluter lifvets släkt,
Den Högstes barn, hans kroppsliggjorda tankar!
Jag helsar dig, gudomliga Triad!
Än i ditt tempel vandrar jag med fröjd,
Än bland naturens strålande symboler.

Men om Stagnelius icke nådde fram till den religiösa realismen, som Almquist och andra, så kvarstår dock som något betydelsefullt, att han närmat sig ett mera realistiskt program.

[1] I uppsatserna *C. J. L. Almquists Drottningens Juvelsmycke* (Samlaren 1919, s. 157 ff.) och *Almquists Ormus och Ariman* (Samlaren 1921, s. 166 ff.). Även Olle Holmberg har i sin avhandling *C. J. L. Almquist*, Sthlm 1922, flerstädes ingående analyserat denna utvecklingsprocess.

Digitized by Google

I *Blenda* och *Thorsten Fiskare*, där en allt starkare realism arbetar sig fram utan att dock uppnå ett fullt genombrott, möter man däremot mera *sinne* för verkligheten än *kärlek* till den. Stagnelii verklighetssinne har också till stor del sin grund i de dyrköpta erfarenheterna av drömmarens svidande sammanstötning med verkligheten.

Som dikt synes mig Stagnelii realistiska produktion vida underlägsen hans hyperromantiska fantasidikt. I *Blenda* har visserligen den ständiga stilbrytningen medfört en del ganska lyckliga poänger, men i *Thorsten Fiskare* trängas de karakteristiska betecknande orden med de romantiska klichéerna i stillöst brokig blandning.[1] Det har även gått Stagnelius som andra inåtvända fantasimänniskor, när de försöka uppträda som realister: han slår över till det drastiska, groteska, och i stället för realismens »lagom» möter man den naturalistiska överdriften.

Den genomgående sinnesstämningen i *Blenda* och *Thorsten Fiskare* är bitter ironi, närmare bestämt romantisk ironi. Ligger någon estetisk teori till grund för realismen i Stagnelii komiska hjältedikt och skämtsamma sagospel, är det den romantiska ironiens — i *Blenda* finnes mer av den förromantiska (Ariosto, Wieland), i *Thorsten Fiskare* mer av den nyromantiska, som ju hade fått sig sitt fria spelrum anvisat just i sagospelet. Det är, för att använda Stagnelii eget ord i *företalet till Bacchanterna*, fullt »Shakespeareromantiskt» att ställa sagovärlden och vardagsvärlden, det sublima och det platta bredvid varandra i verkningsfull kontrast. »Gute Dramen müssen drastisch sein», förordnade Friedrich Schlegel i Atheneum (I: s. 13), och Atterbom upprepar troget Schlegels dramatiska teorier i en artikel i Svensk Literaturtidning (1821, spalt 51, 52).[2] Här uppehåller sig Atterbom vid dramats fordringar och särskilt vid sagospelets. Där böra allvaret och skämtet ej skiljas åt. »Det är sannt», fortsätter han, »att i Tragedien är Allvaret den öfvervägande hufvudtonen, liksom i Komedien Skämtet, men i Dramatiken bildar Ironien öfvergångslänken mellan begge; och en dramatisk dikt, der det ironiska elementet alldeles tryter, har ingen gemenskap med sin förebild, med lifvets och historiens gränslösa skådespel.» Alldeles bortsett från om Stagnelius läst och dragit

[1] Se t. ex. Thorstens monolog i stycket början (IV: 283—285), vars text Risberg så lyckligt restituerat (*Nysvenska studier* 1921, s. 83).

[2] Jämför Atterboms utalanden med Fr. Schlegels i *Atheneum*, III, s. 107!

Digitized by Google

sig till minnes just dessa Atterboms ord eller icke, kvarstår dock, att *Thorsten Fiskare* till sin grundkaraktär faller inom den romantiska och fosforistiska sagospelsteoriens ram, i detta fall en pendang till *Fågel Blå* i dess senare gestaltning med dess brokiga virrvarr av burleska folklivsscener och romantiskt sublim lyrik.

Slutscenen i *Thorsten Fiskare*, där Thorsten störtas ned i havet, just som han väntar Siskas famntag i en varmare bädd, är ett glänsande exempel på romantisk ironi nästan à la Heine.

Den romantiska ironien hör liksom uppfattningen om de ändliga tingen såsom individuella gestaltningar av det oändliga till de romantiska doktriner, som kunde bereda väg för en mera realistisk skildringskonst. Den förde nya element av verklighet in i dikten, fattade och återgav det vardagsgrå prosaiskt utan förskönande idealism, just för att kontrasten mot den drömda fantasivärlden skulle bli möjligast effektfull.[1] Mot bergakungen Germunds glänsande sal kontrasterar den »torfbetäckta» fiskarstugan med Annika och barnen, mot sagornas lätta, luftiga och lyckliga väsen de löjliga och otympliga och tragikomiska människorna, som den klumpige och lättlurade fiskaren utsetts att representera.

Skämt och realism höra i Stagnelii dikt nära tillsammans. Redan i sin tidigare diktning kan Stagnelius bryta stil och stämning med inslag av drastisk realism. Så t. ex. svarar i dikten *Dialog* (I: 61) den tillbedda sin enträgne Herman på alla hans lyriska bedyranden och böner, att hon måtte komma ut i lunden:

Quällen är kulen — jag fruktar för snufva.

I *Blenda* och *Thorsten Fiskare* äro skämtet och realismen parade till enhet i romantisk ironi. Stagnelius har funnit en halvt

[1] Den romantiska ironien är ett av forskningen sedan gammalt uppmärksammat kapitel. Utom till Hayms, Walzels, Marie Joachimi-Deges och Ricarda Huchs framställningar i deras sammanfattande verk över romantiken må hänvisas till I. ROUGE, *Frédéric Schlegel* (Paris 1904, ss. 112—116), C. ENDERS, *Friedrich Schlegel* (Leipzig 1913, passim, se sakregistret), och E. LEWALTER, *Friedrich Schlegel und sein romantischer Witz* (diss., München 1917). — Den sistnämnde förklarar ironiens uppkomst bl. a. så (s. 21): »Wird auf die Betrachtung des Einzelnen der Standpunkt der Universalität angewandt, so entsteht Ironie.» För Stagnelius, som höll på att vakna ur sin metafysiska drömvärld, var denna syn på de enskilda realiteterna helt naturlig. I tillfällighetsdikten *Blott en af hundra stjernors tal* (II: 231) har man ett typiskt exempel på tillämpningen av universalitetens ståndpunkt på ett enskilt fall: hela sin astrologiska lärdom pressar poeten skämtsamt in i skildringen av den lärde astronomens förhållande till Jenny Hellenstjerna.

Digitized by Google

cynisk tillfredsställelse i att ställa högt och lågt bredvid varandra ej sällan i formen psykiskt och fysiskt. Som ett stickprov kunna anföras raderna om den genomvåte danske prinsen (*Blenda* III: 130):

> Af längtan och af hopp sjöd OLOFS frusna blod,
> Fast regnets tårar än från hans mustacher runno.

För att icke överskatta realismen under Stagnelii senare skede ända därhän, att man anser den beteckna en fullkomlig brytning med hela hans föregående romantiska åskådning, måste man betänka, att Stagnelii realism sammanhänger med hans respekt för genren och dess krav. I detta fall är han god klassiker, och man märker aldrig någon romantisk tendens i Friedrich Schlegels stil vare sig till att låta innehållet spränga sönder en genres fasta form eller till att sammansmälta olika dikt- eller konstarter till universalkonstverk. Han har alltid, som den formkonstnär har var, böjt sig för genrens traditionella egenart. När en diktart av ålder tillåt eller krävde realistisk skildring, har han ej ens i sin tidigaste diktning skytt verklighetstroget återgivande (vissa av hans idyller, elegierna). I Bellmaniaderna, den komiska hjältedikten *Blenda* och sagospelet *Thorsten Fiskare* fordrade den strikta observansen av de respektive diktarternas krav realism eller åtminstone starka inslag av realism.

Stagnelii sista produktion röjer också sitt samband med den litterära tidsatmosfären. Den svenska litteraturen hade knappast nått zenit av abstraherande idealism, förrän den omkring 1820 åter började sänka sig mot jorden och verkligheten. Man märker omslaget hos nästan alla författare,[1] hos många framträdande som ett mognads- och ålderstecken: verklighetssinnet kommer ju med åren. Tegnérs abstrakta *Axel* följes av den mera konkreta realistiska *Gerda* med stänk av lätt ironi, Geijer utbrister i sitt manliga: »Gif fan i att romantisera och antikisera!» Hos romantikerna märker man också klimatförändringen, minst hos Atterbom, vida mera hos Almqvist, Livijn och Dahlgren. Den senare, som förut omedvetet parodierat Atterbom i sina ansträngt högstämda bidrag till Poetisk Kalender parodierar nu avsiktligt den romantiskt elegiska tonen. *Mollbergs epistlar* (1819, 1820), *Markallsnätterna* (1820, 1821) och *Opoetisk kalender för poetiskt folk* (december 1821) tillhöra denna

[1] Böök har i *Den romantiska tidsåldern* (passim) framhållit detta omslag i litteraturen.

Digitized by Google

brytningstid. Vitalis bidrager med sina *Komiska fantasier*. Hans fiendskap och polemik mot det fosforistiska svärmeriet sammanhänger med denna litterära konjunktur, samtidigt som den till en del psykologiskt kan förklaras med en hänvisning till att han var rädd för att sammanblandas med fosforisterna, med vilka han nog innerst var samhörig. Luften är laddad av romantisk ironi, av Wieland, Friedrich Schlegel, Jean Paul och Byron; man är led vid den romantiska trånaden och älskar stil- och stämningsbrytningar, drastisk, burlesk realism och parodisk behandling av det spiritualistiskt patetiska. Stagnelii sista författarskap låter sig lätt inordnas i detta större litteraturhistoriska sammanhang.

Att Stagnelius gav sin bittert ironiska livssyn litterär form med *Blenda* och *Thorsten Fiskare*, står i sammanhang med det litterära läget för dagen. Men själva det själstillstånd, varav dessa hans verk äro utslag, kan ej förklaras enbart på litteraturhistorisk väg. Intet tyder bestämt på att Stagnelius förläst sig på eller ens läst doktrinerna om den romantiska ironien hos Friedrich Schlegel eller Solger, om också dessa teorier nått honom genom sina avläggare och sina skönlitterära tillämpningar. Stagnelii romantiska ironi grundar sig på personliga förutsättningar. Den romantiska ironien uppstår på grund av idealens konfrontation med verkligheten. Stagnelius hade av livet och erfarenheten tvungits till att verkställa denna konfrontation. Hans cyniska bitterhet grundar sig på besvikelse av mångfaldig art.

Vad som verkat mest sinnesfrätande, är givetvis, att han, som nu närmade sig trettio-årsåldern, måst se sina kärleksdrömmar svikna och skymfade — man tänke på Emil Keys ovan (s. 14) citerade skildring av Stagnelius under hans sista tid. Både *Blenda* och *Thorsten Fiskare* handla också om gäckade illusioner om genkärlek.

Besviken har nog också Stagnelius känt sig över det mottagande, som kommit hans *Wladimir den Store, Liljor i Saron* och *Bacchanterna* till del. Den ärelystne poet, som förgrymmats över att han inte fått Svenska akademiens första pris för sin *Sång till Quinnorna i Norden*, har nog inte kunnat blidkas av Svensk Literaturtidnings ganska välvilliga kritik. De båda företalen till *Liljor i Saron* och till *Bacchanterna* förråda en stigande desperation och ett tilltagande förakt för allmänheten — såvida man ej blott i dem bör se utslag av olika stämningar hos en temperamentsfull och ombytlig person. I *prospektet* till *Liljor i Saron* söker dock Stagnelius

Digitized by Google

ännu att vinna publiken med förhandsförsäkringar om »lättfattlighet och frihet för allt metafysiskt ordkram» etc. (IV: 347), men i *företalet* till *Bacchanterna,* som väl är skrivet i minnet av skriftlig och muntlig litteraturkritik, har han glatt sig åt att öppet få visa sitt förakt för profanum vulgus: »Den litterata pöbeln kan ej njuta de poetiska skönheter, som stycket möjligtvis torde innehålla» (IV: 350).

Stagnelii alltför flitiga alkoholbruk kan ju också med sin växling av rus och bakrus ha öppnat hans ögon för en mera krass form av den romantiska växlingen mellan dröm och verklighet. *Thorsten Fiskare* är ju en uppgörelse med rusets romantik. Böök har i sin monografi (ss. 524 ff.) visat, huru den berusade fiskarens nedstörtande i havet tyckes vara en poetisk omplantering av ett kallbad, som poeten, rörd av starka drycker, höll på att få i Strömmen. I den romantiska ironien ingår alltså antagligen en stor dosis självironi.

I Stagnelii senare realism ingår dock även ett mindre rotlöst och mera sunt element än den romantiska ironien. Man möter en utpräglad hembygdsrealism i natur- och människoskildring. Det för tanken till ännu ett av de drag i romantikens sammansatta struktur, som senare förstärkta skulle föra ut ur romantiken till realismen: intresset för det folkligt traditionella. Den tidigaste romantiken var ju ej främmande härför. Tieck går i Herders fotspår med sin kärlek till folksaga och folkvisa. Under Heidelbergsromantikens tid blev detta intresse som bekant ännu livligare och ledde så småningom till den strikt verklighetsbundna folklivsberättelsen. Hela denna riktning i romantiken kulminerar så i Scotts historiska realism. I Sverige har säkerligen göternas och fosforisternas folkloristiska intresse, uppenbarat i samlingar av sägner och folkvisor, förberett sinnena på det storartat hjärtliga mottagande, som på tjugutalet kom Scott till del. Scotts inflytande visar sig i ett bemödande om större historicitet och i en fastare förankring av skildrade händelser i den historiska och topografiska miljön. Tegnérs *Gerda,* som ju är senare än Stagnelii *Blenda,* varom den i vissa allmänna drag påminner, skiljer sig genom sin utpräglade historism, sina drag av lokal- och tidsfärg, sin anknytning till en bestämd provinsiell miljö från *Axel* (och den betydligt moderniserade *Frithiofs saga*): det betecknar enligt min mening bl. a., att Scotts poetiska berättelser avlöst Byrons som mönster. Stagnelius har ej i sin tidigare produktion visat något som helst sinne för den sida hos nyroman-

Digitized by Google

tiken, som vetter åt det folkliga och den folkliga poesien. Men i *Blenda* och *Thorsten Fiskare* är hans ställning en helt annan. Det är ogörligt att belysa sambandet mellan Stagnelii hembygdsdiktning och den folkloristiska litteraturströmning, vars främsta namn är Walter Scott, men säkert är, att han av den fått impulsen till att behandla lokalsägnen om Blenda. Det kan knappast vara en tillfällighet, att Jacob Adlerbeths och Tegnérs planer på »en skaldisk beskrifning öfver Blendas och hennes vapensystrars bragder» till tiden nära sammanfaller med Stagnelii behandling av ämnet.[1] Även Euphrosyne hade haft sina tankar på att ge ett romantiskt Blendaepos, fastän hon till sin bestörtning fann sig förekommen av Stagnelii för henne så upprörande parodiska behandling av Blendasägnen (brev till Hammarsköld d. 18 dec. 1824, d. 13 jan. 1825, K. B. Hammarsköldska samlingen). Ämnet låg i luften. Liksom Stagnelius i *Blenda* behandlat en småländsk lokalsägen, har han i *Thorsten Fiskare* dramatiserat en del sagor från ön Jungfrun och en bekant folklek — Böök har utförligt redogjort för dessa folkliga motiv i *Blenda* (V: 330) och *Thorsten Fiskare* (V: 455—457). I Siskas ballad (IV: 297—299) och i den kärleksdruckne och även mera bokstavligt druckne Thorstens »visestump» (IV: 309) har Stagnelius för första gången i sin produktion sökt träffa balladens egen ursprungliga ton, utan att som förr i sin blomstrande folkviseparafras i *Martyrerna* (II: 373) »fördunkla» »den oändliga skönhet dikten i sin nakna framställning äger» genom något »artistiskt draperi» (ibidem, noten).[2] Det romantiska sagospelet är ju redan i sin egenskap av dramatiserad folksaga ett utslag av romantisk förkärlek för folklig tradition, men Stagnelii sagospel är ej såsom Tiecks, Oehlenschlägers, Ingemanns och Atterboms förlagt till ett exotiskt drömland utan fast rotat i hembygdens mark. Redan häri ligger en strävan till lokalhistorisk realism, påminnande om den Scottska riktningen och Heidelbergsromantiken.

Den provinsiellt realistiska prägeln på Stagnelii sista produktion sammanhänger med hans långvariga besök i hembygden 1822, den tid, som Böök med så intresserad utförlighet skildrat i sin monografi. Det finnes så mycket av frisk, omedelbar självsyn i *Thorsten*

[1] Se härom närmare Bööks monografi, s. 495.

[2] Böök förklarar i sin synnerligen innehållsrika kommentar till *Thorsten Fiskare* (s. 460): »Stagnelius har utan ringaste tvifvel sökt återgifva en verklig folkvisa, som han hört troligen i sin hembygd; och trots den litterära utsmyckningen i detaljer kan dikten betraktas som en uppteckning i första hand.»

Digitized by Google

Fiskare, att man gärna med Böök antager, det Stagnelius besökt Jungfrun (monografien, s. 533.) Och kanske har han deltagit i Knibergs Ölandsfärd, skildrad i en Bellmansimitation (II: 233). Det ligger alltid i konfrontationen mellan minnesbilderna från barndomen och ungdomen och deras verklighetsunderlag en viss drivkraft mot verklighetsiakttagelse och mot en korrigering av den förvanskning av proportioner, som tingen — helst hos en fantasifull person — undergå i minnet. Denna konfrontation har säkerligen varit betydelsefull för utvecklingen av Stagnelii verlighetssinne.

Det är i detta fall klart belysande att lägga Stagnelii Ölandsskildring från Stockholmstiden (*Till Öland* II: 190—195)[1] bredvid de två strofer i ett poem till Jenny Hellenstjerna (II: 232), som beskriva Öland. Dikten *Till Öland* är författad under frånvaro från hembygden, och öns bild stiger upp i den hemlängtande skaldens minne. Endast i skildringen av barndomshemmet kan man träffa på en så uppfriskande pittoresk detalj som denna:

> Der återljuda starars quäden
> I kronorna av päronträden.

Men för övrigt är denna hyllning till hembygden, om den också anspelar på något så lokalt typiskt som Ölands ringformiga stenborgar, antagligen närmast Ismantorpborg,[2] hållen i en ton av ytterligt abstrakt panegyrik. I sin slösande välvilja begåvar poeten Öland med alla upptänkliga rikedomar, med en »försilfrad här» av fiskar, som »tallöst omhvimla» kusterna, och med gyllene säd inuti landet. Man kunde lätt förmås att tro, att den rika, lummiga naturen i kuststräckan nedanför Västra Landborgen vore Ölands förhärskande. Ön är »festligt skön», omsvävad av »nardusånger»,

---

[1] Den första här behandlade delen av dikten härrör från 1815 (Böös kommentar, s. 205). Avvikelserna från texten i Böös Stagneliusupplaga bero på att jag följer ett av förste bibliotekarien A. GRAPE nyfunnet Stagnelius-manuskript i U. B.

[2] Det synes mig troligt, att Stagnelius i versen:

> I skogens sköte vandraren
> Hör festens sorl med bäfvan än
> Från borgens mossiga ruiner,
> Dem nattens måne stumt beskiner,

tänkt icke på Borgholms slottsruin utan på Ismantorpborg, den märkligaste av öns s. k. vikingaborgar, belägen »i skogens sköte» ungefär en halvmil från Stagnelii barndomshem. Stagnelii fantasi rör sig i föregående strof i hednatiden. (Se f. ö. artikeln *Ismantorpborg* av T. J. ARNE i *Nord. Familjebok.*)

Digitized by Google

strandbränningen är »silfverfragga», öns mantel vävd av »gyllene ax», »silfverlammen» gå i »purpurfärgad väppling»,

Och mäktigt susa skaldedrömmar
I dina björkar, dina strömmar.

Ölands strömmar! Det hela ger så litet av det verkliga Öland, som det gärna är möjligt. Lusten att personifiera, bundenheten vid gängse litterär färgskala och minnets böjelse för att försköna ha trängt sig emellan poeten och hans hembygd. Huru rakt på sak gående, huru fylld av omedelbar iakttagelse och huru väderbitet friskt är då ej den Ölandstavla, Stagnelius målar i stroferna till Jenny Hellenstjerna!

Ur Bälten höjer sig en ö.
Med rätta hon sig Öland kallar,
Fölskockar tätt dess kullar strö,
Vred mot dess kalkberg vågen svallar.

Knappt lemna glesa skogar här
En skugga åt den rädda hinden.
Vidöppen hela nejden är
För solen och för östanvinden.

Omedelbarheten i Stagnelii natursyn framträder också i den karakteristiska detaljen, att, den som förut besjungit liljan, rosen och blomman på smaragdegrunden, i *Thorsten Fiskare* vänder sig till den inhemska floran och har öga för »penninggräsets gyllne hy» och för

— — — purpurn af de kägellika blommor
Marias hand ur jordens sköte räcker
Och Riddarsporrens azur» — — —

liksom för den röda »Tjärblommans prakt».[1] Stundom är dock hans realism ganska osäker, såsom då han talar om »måbärsträdens hvita underblommor».[2] Innan Stagnelius vände sig till de svenska småblommiga örterna, har han — och detta är synnerlige betecknande för hur han via ironien vänder sig till realismen — först avhånat

[1] Flerstädes framhållet av Böök, senast i monografien (s. 538).
[2] Det synnerligen inadekvata i handskriftens uttryck har föranlett Risberg att föreslå konjekturen »mullbärsträdens», för vilken han ger goda skäl (*Textkritiskt till Stagnelius, Nysv. studier* 1921, s. 83).

Digitized by Google

de värnlösa romantiska »underblommorna». I en hyllningsdikt till överste Kock (II: 238) passera Stagnelii och Atterboms blommor revy:

Violens ambraknopp
Mot daggen gapar opp,
Liljan slickar sig vänligt om silfverhvit mund,
Och den jungfruliga rosen
Firar tyst med zefiren sitt dolda förbund.

Stagnelii människoskildring är ävenså realistisk och därjämte brutalt realistisk. Om man också i *Thorsten Fiskare* kan mellan raderna utläsa en viss kärlek till marken och markens blommor, har den dock inte sträckt sig till människorna. Dessa överhöljas med kallt hån även i situationer, där man skulle kunnat unna dem åtminstone något av tragisk värdighet. Utan deltagande beskrives i *Blenda* (III: 165) smålänningarnas förtvivlade kamp mot jutarnas övermakt:

Här kröp ur öppnadt bröst en sårad lunga fram,
Och der en hand i blod vid egarns fötter samm.
En föll i smutsen på sin haka,
För sabeläggens vilda slag
En annan raglade tillbaka
Och midt i synen böd farväl åt Sol och dag.[1]

Ej heller för den stackars drumlige fiskaren Thorsten har Stagnelius något hjärta. Han utlämnas försvarslös åt löjet.

Det är just det patetiskt tragiska, som Stagnelius i sin sista produktion förlöjligar. Den som varit utsatt för ödets ironi, får lätt en viss lust att själv spela ironiskt öde, när han i sitt författarskap kan få hålla människomarionetternas trådar i sin hand. Den grundstämning, varur *Blenda* och *Thorsten Fiskare* framgått, möter man kanske i sin mest tillspetsade form i Siskas ord, när hon tillsammans med sin moder planerar sitt elaka skämt med den gode Thorsten:

— — — Ej gifs på denna jorden
En större vällust än att drifva gyckel
Med Adams barn.

(IV: 290).

[1] Risberg har (*Texkritiskt till Stagnelius, Nysv. studier* 1921, s. 105) åter bragt den gamla uttrycksfulla läsarten »midt (i synen)» i st. f. Böoks konjektur »matt» till heders. Böök har under utvecklande av kanske alltför mycken spiritualitet medgivit riktigheten härav (*Stagneliansk textkritik, Nysv. studier* 1922, s. 19).

Digitized by Google

Stagnelii skämt i *Blenda* och *Thorsten Fiskare* är drastiskt och cyniskt. Man möter ett naturalistiskt karikatyrmanér, vanligt hos verklighetshatande romantiker, som hämnas på den desillusionerande verkligheten genom att banalisera och karikera den. Dessa verk gå ut på att skildra fåfängligheten i all jordisk strävan. Romantikern, Timon, levde nog kvar i Stagnelii inre.

Efter allt obarmhärtigt gäckeri med stora ord och stora känslor, med mänskliga dårskaper och illusioner, som få nå sin högsta höjd, för att fallet och besvikelsen skola bli så mycket större, kommer slutligen i finalen allvaret fram i *Blenda.* Det sker i skildringen av Blendas ånger över mordet och hennes beslut att försaka jordisk kärlek och gå i kloster. Det är mig omöjligt att instämma i Böoks ord, att »den religiösa spekulationen och mystiken icke var heligare för honom än att han kunde begagna dem för rätt frivoltpoetiska syften» (monografien, s. 493). Tvärtom är den hånfulla tonen fullkomligt försvunnen i de Blendas ord, till vilka Böök knyter sitt uttalande:

Vigvattnets himla-regn ej tvättar,
De röda fläckar bort, som evigt bränna här,
Och ingen messas ljud den tunga börda lättar
Hvarunder själen dignad är.
Hvad! lyssnar Gud ej mer till ångrens varma böner?
Bo milda helgon ej i himmelrike mer?
Jo! — stiger salig tröst från stjernorne ej ner?
Är det ej nådens flägt jag röner?

Från hvarje njutning skild, från hvarje lifvets fröjd,
Till korsets fot i tårar böjd,
Jag vill förgråta lifvets dagar,
En turturdufva lik, som djupt i öknen klagar.
Ja! i ett klosters skumma vrår,
Dit intet sorl af verlden når,
Der själen ser det eviga, det ena,
Der vill jag mig från blodet rena.

(III: 199).

»Lifvet är gäckande, bedrägligt och grymt, det är den visdom, som går likt en kall fläkt genom alla de muntra, än rosiga, än drastiska scenerna i *Blenda*», så sammanfattar Böök analysen av *Blenda* (monografien, s. 504). Javäl, Böök träffar andemeningen i detta komiska epos med dessa ord, men de äro dock ej alldeles

Digitized by Google

uttömmande. Stagnelius drager sens-moralen av sin syn på livet som brutalt, löjligt, förlöjligande i ett »Världen är ond, gå i kloster Ophelia!» Men härvid har han betecknande nog fallit ur sin ton av spott och spe. I den religiösa, stilla, hängivna, ångerfulla kontemplationen i avskildhet från världen ser han ett högre liv än denna världens bullrande, tomma och desillusionerande. Bäst är att i denna världens obeständiga »allt flyter» trygga sig vid »det heliga, det ena».

Även i *Thorsten Fiskare* riktar sig ej udden så mycket mot den sublima ideala trånaden som mot det dåraktiga sensuella drömmeriet om jordisk lycka, om kärleksrus och rikedom. Men den romantiskt starka kärleken till drömmens liv och värld lever kvar — i annat fall hade ej poeten behövt reagera mot den med så bittert hån — om den också är avklädd all hög patetisk värdighet. Den grundupplevelse, varur sagospelet framsprungit är en romantikers: det är grundtemat i Stagnelii diktning om den gäckande och gäckade lyckodrömmen och om uppvaknandets tragik, som i *Thorsten Fiskare* för första gången, om man bortser från *Blenda*, fått tragikomikens form. Det är innerst inne romantik, om ock en romantik i ruiner, i de sista verken av den store skald, som genomlevt romantiken med mera ödesdigert allvar och med mera eldig konsekvens än kanske någon annan.

Frågan, om *Blenda* och *Thorsten Fiskare* beteckna, att Stagnelii diktning var på upphällningen eller om de kunnat bilda inledningen till en positiv förnyelse av Stagnelii produktion, kan utan ände diskuteras — och har mycket diskuterats — men kan nog ej slutgiltigt besvaras. För egen del betraktar jag dem som förebud till en begynnande avmattning. Något positivt hade ej Stagnelius att sätta i den av honom själv förhånade romantikens ställe. Ej heller kan jag skönja något som bestämt tyder på återvunnen psykisk hälsa eller jämvikt. Jag har intrycket, att skalden var utbränd i sitt inre och att lampans olja var nära sitt slut, då han kort efter fullbordandet av *Thorsten Fiskare* skildes hädan.[1]

[1] Efter denna studie över det föränderliga i Stagnelii väsen och livssyn kommer jag, som jag hoppas, att i en följande artikel i Samlaren analysera de konstanta dragen hos romantikern Stagnelius såsom människa och diktare.

Digitized by Google

BLOM OCH REUTERHOLM

MEDDELAT AV

BIRGER WEDBERG

Att Isak Reinhold Blom, Leopolds beundrande imitatör och vän, även däruti efterliknade sin mästare att han uppvaktade Reuterholm med suppliker och hyllningsdikter är redan påpekat av Westrin i hans uppsats om Leopold och Reuterholm (Samlaren 1891, s. 91 f.). Bloms brev och verser[1] äga icke den Leopoldska elegansen och kunna ej heller påräkna det intresse, som man skänker även obetydligare alster av en litteraturens storman. Men de besitta dock sitt värde såsom karakteristiska för tiden. De visa på ett nästan skrämmande sätt hur långt i krypande smicker en dålig ekonomi kunde föra en eljest omdömesgill och nyktert prövande man, som blev rådman i Stockholm året efter Reuterholms fall och ansågs värdig en plats i Högsta domstolen vid dess rekonstruktion 1809.

När Blom 5 jan. 1793 utnämndes till sekreterare hos överståthållareämbetet för polisärender, blevo ej därmed hans inkomster ökade. Han fick alltjämt åtnöja sig med den notarielön av 150 rdr han förut uppburit, en lön — framhåller han i en supplik till K. M:t av 18 april 1797 — »så mycket mer otillräcklig även för de nödvändigaste behov som tjänsten icke möjeligen kan giva den minsta sportel, men fordrar däremot en daglig uppassning». Vid sidan av sekreterarebefattningen bibehöll Blom sysslan såsom ombudsman hos direktionen över nummerlotteriet, vilken han innehaft sedan 10 okt. 1787 och som berättigade honom till 12 procent av vad som genom hans åtgärd indrevs i lotteriets kassa.[2] Detta

[1] Förvarade i Riksarkivet.

[2] Vid sin ansökan till ombudsmannasysslan fogade Blom intyg av överståthållaren Karl Sparre av innehåll bl. a. att B. ägde utom flit och skickelighet en tillförlåtelig kunskap i lagfarenheten och de därtill hörande stycken samt dessutom vore känd för pålitelighet och stadga i allmänne levnaden.

Digitized by Google

arvode kunde uppgå till högre belopp årligen än notarielönen. Sålunda utanordnades till Blom av lotteridirektionen 10 febr. 1791 ett belopp av 275 rdr 42 sk. 10 rst. och 2 juni 1792, för alla sedan 1791 års början av Blom indrivna och i lotteriets kassa influtna balanser, 250 rdr 10 sk. 3 rst. I aug. 1793 beklagade sig emellertid Blom däröver, att tillgång så ofta saknades till balansernas gäldande, och anhöll att få viss lön eller på annat sätt någon ersättning för sitt arbete. Direktionen ansåg sig ej kunna emot den av K. M:t fastställda staten anslå någon lön; men som Blom vid balansernas indrivande visat flit och skickelighet, fann direktionen gott att till uppmuntran att däruti fortfara tilldela honom en gratifikation av 100 rdr (direktionens prot. 7 och 28 aug. 1793).

Ett tillfälle att öka sin arbetsförtjänst trodde Blom sig finna, då platsen såsom sekreterare hos ståthållareämbetet över Drottningholms slott blev ledig genom Ullholms utnämning till polismästare 6 dec. 1793. Kanske var det Leopold, själv bibliotekarie vid samma slott sedan 1786, som fästade Bloms uppmärksamhet på vakansen. Denna konjunktur gav anledning till Bloms äldsta skriftliga hänvändelse till Reuterholm (I här nedan), som visserligen saknar datum men vars tillkomsttid tämligen noga låter sig bestämmas, enär den sökta platsen redan 20 dec. 1793 bortgavs åt annan (k. sekreteraren Argillander) och i verserna anspelas å Reuterholms ingripande mot den Armfeltska sammansvärjningen.

Våren 1795 avgick Blom från ombudsmannabefattningen (avsked $^{8}/_{4}$) och sökte att i stället få den bekvämare och mer lukrativa sysslan såsom Liljensparres efterträdare i direktionen. Den redan i direktionen placerade Leopold inlade härvid sina förböner för vännen i brev till Reuterholm av 14 maj 1795, men förgäves. Reuterholm lovade dock att ha Blom i åtanke, och 28 maj förunnades det Blom att personligen uppvakta Reuterholm — en nåd för vilken Blom samma dag tackade med översändandet av en ståtlig hyllningsdikt (III här nedan).

Redan förut hade något vedermäle av Reuterholms ynnest, ovisst vilket[1], satt Blom pennan i handen för den devota skrivelse som nedan meddelas under II. Dateringen är osäker. Men utom det att, enligt vad slutorden visa, Blom då ännu ej njutit »denna

[1] Kanske Reuterholms byst? Jfr Leopolds brev juldagen 1795 a. st. s. 152. Boupptecknigen efter Blom ger ingen ledning för gissningar.

Digitized by Google

grad av sällhet» att stå öga mot öga med den dyrkade excellensen — och skrivelsen alltså måste ha tillkommit före 28 maj 1795 — ger versernas redan av Westrin påpekade frändskap med Leopolds av 27 april s. å. stöd åt den förmodan att de äro ungefärligen samtida med dessa. Vem av de båda poeterna prioriteten tillhör kan vara ovisst.

Westrin har berättat om de versifierade dedikationer till Gustav IV Adolf och hertigen-regenten, som Reuterholm beställde först av Blom och därpå av Leopold. Bloms refyserade skaldeförsök finnas införda under IV här nedan.

I.

Eders Excellence

Visserligen skulle jag ej drista, att inför EDERS EXCELLENCE frambära någon bön, om icke EDERS EXCELLENCES rättvist prisade ädelmod gaf mig därtill styrka — Men hvad rätt har jag, ringa och okjänd, att för min del åberopa det? Jag äger ingen annan, än den, att under en tung tjänst, älska och, ehuru ofullkomligt, idka ett yrke, som EDERS EXCELLENCE, öm och känslofull för Skönhetens behag, skyddar och befordrar — Tillåt, Nådige Herre, att jag inför EDERS EXCELLENCES fötter nedlägger detta prof däraf, som likväl mindre bevisar någon min förtjenst, än min lycka — Om EDERS EXCELLENCE värdes sänka en bifalls-blick därpå, blir det min största belöning.

Nådigste Herre! I det behof, jag mig befinner, har jag vågat anmäla mig hos Herr Baron och HofStallmästaren Rålamb, såsom en sökande till SecreterareSyslan vid StåthållareEmbetet på Drottningholm efter Herr PoliceMästaren Ullholm. Om EDERS EXCELLENCES mångfaldiga omsorger tillåta EDERS EXCELLENCE, att ett ögonblick nedlåta Sin tanka till mig, anhåller jag allerödmjukast, att EDERS EXCELLENCE täckes skänka mig Sitt nådiga förord till denna beställning, med hvilken jag skulle finna mig lycklig. Förlåt, Nådigste Herre, min djärfhet; Men EDERS EXCELLENCES stora Själ lemnar ingen utan hjälp och tröst.

Med djupaste vördnad utbeder jag mig den nåden, att till döden få framhärda

EDERS EXCELLENCES

allerödmjukaste tjenare
Isaac Reinhold Blom

* * *

Digitized by Google

Till Hans Excellence m. m. Friherre REUTERHOLM

Jag såg Dig, Store Man — det är densamme blick,
Som dagar Statens fel, som villans natt förjagar,
Ger vigt åt Majestätets Lagar
Och rigtat Straffets skott mot den barbar, som gick,
Att störa, lömsk och feg, i Lyckans ögonblick,
Det lugn, det sälla lugn, Du gaf åt våra dagar.
Jag hörde Dig — det är den röst,
Som höjdes, visligt fri, att folkets Rätt försvara
Den stund, då Makten böd[1], den stund, med egen fara,
Du stälde, som Ægid, Ditt *Riddersmanna* bröst
Mot leijda vapens hot och Vantrons blinda skara — —
Men hvad? Förlåt mitt nit — Till Dina mödors tröst
Historiens vittnesbörd skall ojäfaktigt vara,
Om Sanningen i dag förbjuds att dem förklara.
Men hvad Du ej förbjuda kan,
Det är den offergjerd af Tacksamhetens händer,
Som evigt tillhör Dig, Minister Medborgsman!
För äran af en *Frid,* beskjärd åt våra Länder,
Bevarad utaf CARL, så Hjelte, som Han är,
När hvarje dag en tidning bär
Från Albions och Sarmatens stränder
Om dessa Härars mängd, som skaka jorden där.
Kanske en annan tid med mindre sälla öden
Att SVENSKA LEIJONET, jämväl i harnesk ställdt,
Fått pröva stridens lott och mött på samma fält
Om icke segren — säkert döden.
Nu hotar det och lyds — Besparadt är dess blod,
Befruktadt är dess namn; dess hälsning vördad vorden
Af sjelfva detta folk, som genomblodat jorden —
Hvem tacke vi derför? Hvem ägde detta mod?
Hvars är det stora Namn, som Sverjes barn må lära,
Då de, i fridens lugn, dess gyllne frukter skjära?
Det läsas skall, näst CARLS, på den förtjenta Stod,
Som, rest af Svea Folk, till Tidevarfvets ära
Skall Dina bragders lof till andra Sekler bära.

I: R: Blom

II.

Allernådigste Herre!

Med den djupaste soumission emottog jag den, i min hand oskattbara, gåfva, hvarmed EDERS EXCELLENCE behagat hedra mig så oförtjent.

[1] Åsyftar Reuterholms uppträdande vid 1789 års riksdag; jfr Leopolds not 1 a. st. s. 95.

Digitized by Google

Det är för mig lika omöijligt, att derföre kunna tolka min djupa vördnadsfullaste tacksamhet på ett sätt, som är den Höge Gifvarn värdigt, som det är att förklara de rörelser, jag vid gåfvans emottagande erfor. O! att EDERS EXCELLENCE bland Styrelsens oafbrutne bekymmer ett enda ögonblick kjände Sällheten till den höjd, som jag, då detta Vedermäle af EDERS EXCELLENCES nåd mig lemnades. Jag har aldrig varit så lycklig och aldrig har jag trott mig kunna bli det.

Förvissnad, halfdöd blommans knopp
I däldens kulna skrymslor gjömdes;
Djupt hon bland deras skuggor glömdes
Och långsamt tynade dess hopp —
Men Dagens Gud, som rymden målar,
På fästets azur-dôme rann opp —
Från middagshöjden af Dess lopp
Gjöts lif och sällhet i Dess strålar;
Naturens utsigt blef förbytt
Af Gudens lifvande förmåga;
Till dälden trängde sig Dess låga
Och blomman föddes der på nytt —
Så jag, af Lyckan öfvergiven
En tid åt lidelsernas lott,
Såg mörker för min vandring blott
Och ingen tröst mig öfrig blifven,
När hastigt från Seraphens spher
Jag skådar Hoppets tända strimma,
Som sluta skall min motgångs-timma
Och till min hydda sällhet bär.

Men dit — hur sträkte sig Ert öga
Från höjden till min ringhet ner?
Det är *Förtjensten* blott Ni ser
Er anblick värd ifrån det höga;
Och jag — jag äger ingen mer,
Än den, att evigt dyrka Er.

Hur svag är denna gjärd för Eder,
Som af Millioner dyrkas bör
För alt det vigtiga Ni gjör,
För alt det ädla, Ni bereder
Till Fosterlandets gagn och heder
Och hvaraf minnet aldrig dör!

Men, Nådigste Herre, det är blott min enskilda tacksamhet, som här bör förklaras. Jag är lycklig — Och om ännu någon önskan för mig återstod, att bli det mer, skulle det vara den, att ett ögonblick

Digitized by Google

personligen få kasta mig för Välgjörarens fötter. Dock hvad hopp vågar jag skapa mig? Denna grad af Sällhet, är det för mig den är gjord!

Med den djupaste oföränderligaste soumission framhärdar

EDERS EXCELLENCES

allerödmjukaste tjenare
I: R: Blom

III.

Eders Excellence!

Förlåt, Nådigste Herre, den dristige, som inför EDERS EXCELLENCES fötter nedlägger sitt hjerta i dessa ord, framstörtade under en lågande kjänsla af gjädje öfver den nåd, som mig i dag är skedd. EDERS EXCELLENCE täktes befalla mig att tala med förtroende; Se här, Nådige Herre, det första förtroendet av mina oföränderlige tänkesätt. Dessa rader äga ingen annan förtjenst, är den att vara sanna. De innefatta grund-dragen till en större målning av den Statsmannen, som i stormiga år underlättat Regeringsbördan och lugnat Riket. Må en stark och skicklig hand fullborda sjelfva målningen. En sådan hand skall vara sällsynt, men skall finnas. För mig är det nog att ur min ringa krets åskåda EDERS EXCELLENCES hastiga fart mot ODÖDLIGHETEN och att njuta denna högsta ära, den att få vara och räknas för den minste af

EDERS EXCELLENCES

allerödmjukaste tjenare
I: R: Blom

d. 28 Maji
1795.

Vid underrättelsen om den présent af ett brillanteradt Seraphimer-kors med Stjerna,

hvarmed

KONUNGEN, i anledning af Dess höga förlofning, benådat Hans Excellence, Rikets Herre m. m. FRIHERRE REUTERHOLM.[1]

Hvar hälst Förtjensten fins, O gjörom rätt åt den!
Nog länge Verlden sett, hur Hon är misskjänd vorden,
Sett Afunden i krig mot de Välgjärningsmän,
Som uplyst eller fredat jorden.

[1] Reuterholms dubbning till serafimerriddare besjöngs av Clewberg-Edelcrantz, a. st. s. 122. Jfr Leopolds artigheter a. st. s. 108—109.

Digitized by Google

Ju högre glans, Hon gjett, ju mer Hon hatad var —
Man fordrar, utan mått att Hennes mödor skjörda;
Men TACKSAMHETENS plikt för dem, man skjördat har,
Var oftast en förhatlig börda.

Så när af Solen bränd och svept i moln af dam
Man hinner Ekens fot och sig i skuggan gjömmer,
Hur sällan tackas den, som fostrade dess stam?
Man njuter hvilan blott — och glömmer.

Med patriotisk dygd Du trodde, Purpurns Son!
Att af ett gagnadt folk bli skådad i det höga —
Välan — det njöt den frukt, Du räkte derifrån,
Men merendels med bortvändt öga.

Dock — döljom för vår syn en målnings obehag,
Som sårar all Förtjenst och utgjörs blott af skugga,
Och vetom: Afund sjelf skall tvingas sist en dag
Att Ärans namn i Marmorn hugga.

Det gifs en ÖfverMakt för våra tänkesätt.
Må den en gång, fast sent, en allmän dyrkan lemnas!
Må SANNINGEN stå fram, att en gång ta sin rätt
Och sina glömda Lagar hämnas!

Hon kommer Gudalik, med facklan i sin hand,
Att, vid dess spridda skjen, gje läror och exempel;
Och sänkande sin fart mot Sverjes trygga strand,
Hon väntar där Sitt första Tempel.

»Ert lugn, O Svenske Män!, så ljuder Hennes röst,
»Är mot Revoltens slag af Visheten bevaradt:
»Och Edra Söners blod, till Fosterlandets tröst,
»Från krigets tummelplats besparadt:

»Sjelfständig Eder Thron, vid andra Throners fall,
»Stöds af en Furstes hand, som segrat för dess ära:
»Och prydes af en Kung, som aldrig glömma skall
»Det dyra Namn, Han kom att bära:

»Af stiftade Förbund är Sverje fruktanswärdt:
»Dess Flagga swaijar lydd: Dess Härar friden skydda:
»Vid Sparsamhetens bröst Creditens lif är närdt:
»Och Lagens ord med mildhet tydda:

»En sällhet återstod — den vanns — och Thronens Ätt
»Skall, än en följd af år, förlyckliga de bygder,
»Som falla Henne till med arf af Spirans Rätt
»Och Gustavs och Lovisas dygder —

Digitized by Google

»Men, Svenskar!, när I sen Ert bytta Ödes skick
»Och Ljus, System och Hopp för Edra dar beredde,
»O! kjännen ock de Män, hvars magiskt kloka blick
»Näst CARLS, Ert fordna Chaos redde.

»Bland dem, om någon fins, som, Romersk till sin själ,
»Stod fram utur det lugn, den Vise önskat smaka,
»Som fördes, blott af nit för Fosterjordens väl,
»Bland politikens storm tillbaka,

»Som, se'n i trenne år, med aldrig tröttad hand
»Har lättat Spirans tyngd och händelserna danat —
»Hvad bör Han? — Lemnas där otackad af Sitt Land,
»Otackad på den väg, Han banat?» —

— Otackad? — Nej, den skymf ej stämple Svenske Män!
Hans Ära helgas skall i Patriotens minne!
En dyrkad KONUNG, Sjelf den förste, skildrat den
Oskrymtadt, som Hans unga sinne:

Jag sett det Mannamod, de trogna tjensters vigt,
Hvarmed, i mulna dar, Min Spiras heljd Du vaktat;
För Landets sjelfbestånd Din oförgjätna plikt
Och mödorne, som Du föraktat;

Mot Uprors-Hydrans hugg och hennes tungors brand
Du trädde oförskräkt, att hennes anslag bryta —
Och sist — Du medlet blef till det Föreningsband,
Jag, enskildt lycklig, går att knyta.

I denna glädjens stund, tag mot den tacksamhet,
Förbindelsen hos Mig i lifligt minne hägnar.
Seraphens Sinnebild af Dygd och Trofasthet,
Jag Dig, som hennes borgen, ägnar! [1]

Så tecknar Sverjes Kung *Förtjensten* i dess dag —
Som Morgonstjernan ren på fästets cirkel strålar,
Så GUSTAV ADOLPHS hand, med Sanningens behag,
I teckningen Sitt hjerta målar —

Så röstar hvarje Svensk, som är *Förtjenstens* Vän,
Som har ett Fosterland och för dess välstånd ömmar,
Fördrar af Lagen skydd, vet gräns för friheten
Och afskyr Anarchiens drömmar.

[1] Uttryck, lånade till det mästa ur Konungens nåd. Skrifwelse, som beledsagade förenämnde dyrbara föräring (not av Blom).

Digitized by Google

Han fins — Och villigt förd af Tacksamhetens drift
Skall han, var viss derpå, sitt Offer Henne bära.
Och Agget, Agget sjelf skall räcka fram sitt gift
Att blandadt bli med offrens ära.

Magnat! Se där Din lön, den lön, Din möda gaf —
I dödligheten fanns en större ej, än denna:
Du vann Din Konungs lof och sanningen deraf
Nationens Samljud skall bekjänna —

En högre väntar Dig, till fyllnad af Din tröst:
I Häfdernas förvar Ditt Namn sitt skjen skall sprida
Med diamantens glans, som gnistrar från Ditt bröst —
Och hårdt, som den, mot Tiden strida.

Då — när Ditt stoft är kallt — skall ur Seraphers spher
Din blick än tränga ner till Swerjes låga bygder —
O! möte han ett Folk, som än är lyckligt där!
Och Män i purpurn än af dygder!

IV.

Monark! det offer tag, som ägnas åt Din Ära!
Det är den Konungs bild, hvars rykte gått till skyn,
Hvars ljusa namn Du kom att bära,
Hwars storhet och hvars dygd Du valt till eftersyn —
O! att Du blifwa må Hans like,
Och större, om det tänkas kan!
O! att Dig Lyckan ej beswike
Den stund, för Dina värf Du henne nödig fann!
Och att Du af ett gagnadt Rike
En dag förtjena må, som dess välgjerningsman,
Att saknas djupt, begråtas ömt, som Han!

Min Konung! vet, att den, som dessa suckar gjutit
För Dig så mången gång och gjuter än i dag,
Densamme var, som med ett ljuft behag
Din första timma re'n Dig i sitt skjöte slutit
Och vården om sin Prins re'n vid Dess wagga tog —
Han skall, af mödor trött i år, som sen förflutit
O Konung! trott sig lefvat nog,
Om han, förrn dödens arm hans dagars kedja brutit
Sett Dig på thronen säll (om den en sällhet har)
Ej blott af Segrarns krans, men mer af Fridens dygder,
Och sett Ditt Folk, i lugna bygder,
Förlyckligadt af Dig välsigna Dina dar.

* * *

Digitized by Google

Min Prins! Bland Dina stora namn
Af *Hjelte,* dyrt förtjent i striden
Af *Vis Regent,* förvärft i friden
Med dubbel rätt, i Minnets famn,
Till Ärans lön hos Eftertiden,
Ett tredje Du förenar än
Ej mindre dyrkansvärdt för den,
Som tilläts att dess värde kjänna:
Jag menar — det af *enskild Vän* —
Och hvilken sällhet står igjen
För mig, i verlden, dyr, som denna?

O Prins! Den första stod blef bygd
På jorden utaf Tacksamheten;
Hon var den första stora dygd,
Som helgad blef i dödligheten —
Och hon, från Smickret noga skild,
Hon är det, som, i dag, min bild
Till Dig, med glädjens tårar, sänder —
Där se ännu ett vittnesbörd
I denna gjärd af hennes händer,
Hur öppen, sann och oförförd,
I trotts af Aggets gift och smerta,
Jag Dig, blott Dig, har skjänkt mitt hjerta!

Och hvem med större rätt, än Dig,
Som, klippan lik, oryggelig
Stått fast mot stormarne, som stridde —
Som, uplyst Sjelf, ej misskjänt mig
Bland irrsken, hvilka villan spridde —
Som på en mörk och blixtfull dag
Mig skyddat för de strålars slag,
Dem Maktens Åska för mig smidde —
Och som i bytta tider se'n,
Då Spiran tillhört Dig att föra,
Ej vägrat, att mitt hjerta höra
Och ej min hand, att lätta den.

Ja, Prins! på Ryktets vingar burna
När Dina värf kring Jorden höjs,
Vid Din cypressbeklädda Urna
När Efterverlden tacksam böjs,
Skall än, om ej mitt hopp bedrager,
Mitt namn kanske bli nämdt med Ditt;
Och i den flygt, Ditt Minne tager
Opp till Odödlighetens dager
Kanske det fölljas får af mitt.

Digitized by Google

NATURBEGREPPET HOS BOILEAU

NÅGRA REFLEXIONER

AV

ALBERT NILSSON

Man finner ofta i modärn fransk litteraturhistoria Boileau karaktäriserad som *naturalist*. Det är Brunetière, som först framhållit naturalismen hos Boileau — nämligen i en essay han 1879 skrev om *Les ennemis de Racine au XVII:e siècle*. Han räknar här icke endast Boileau utan även fransk-klassicismens andra stora författare till naturalisterna. Den formulering Brunetière gett sitt uttalande visar, att han varit medveten om dess utmanande karaktär. Han skriver: »Je vais dire une chose monstrueuse, en apparence du moins, vraie pourtant si l'on y réfléchit: ces quatre grands poètes, et, dans la prose, avec eux, Bossuet et La Bruyère, ce sont les *naturalistes* du XVII:e siècle.»[1] I ett fyra år senare hållet föredrag, *Le naturalisme au XVII:e siècle*[2], utreder han närmare vad han förstår med fransk-klassicismens naturalism, och han återkommer till frågan i *L'évolution des genres*, *L'esthétique de Boileau*[3] och *Histoire de la littérature française classique*. Lanson har i det hela anslutit sig till Brunetières uppfattning i sin bok *Boileau* (1892) och i sin litteraturhistoria.

Helt visst skulle varken Brunetière eller Lanson ha kommit på idén att kalla fransk-klassicismens store författare naturalister, om de icke själva hade levat i naturalismens tidsålder. De ha med sin karaktäristik velat underlätta förståendet av fransk-klassicismen hos samtiden, men på samma gång velat kritisera den samtida naturalismen.

[1] BRUNETIÈRE, *Études critiques*, I s. 165.
[2] Även tryckt i *Etudes critiques*. I.
[3] *Études critiques* VI s. 153 o. f.

Digitized by Google

Särskilt för Brunetière är 1600-talet den franska litteraturens stora sekel. Det har för honom varit ett välkommet argument att kunna peka på 1600-talets klassicism och säga: naturalismen är icke först uppfunnen av Flaubert, bröderna Goncourt och Zola; redan vår fransk-klassicism är naturalistisk, och den är i många hänseenden ledd av en säkrare instinkt än den modärna naturalismen och fri från den modärna naturalismens förvillelser.

Ordet *naturalism* är nu lika mångtydigt som ordet romantik. Så mycket äro emellertid alla ense om, att för den estetiska naturalismen är naturen den högsta normen; poesiens uppgift är att efterbilda naturen så troget som möjligt. Sedan kunna meningarna gå isär om vad som är natur eller ej. Brunetière gör en distinktion mellan realism och naturalism som förefaller mycket anfäktbar. Det heter i hans nyss nämnda föredrag om naturalismen under 1600-talet.

> Le *réalisme,* en effet, n'imite que le réel, c'est-à-dire ce qui est saisissable aux sens, et le peu de sentiments qui se peuvent en quelque façon traduire matériellement; et, s'il est capable de rendre admirablement le dehors, l'aspect extérieur des choses, il est impuissant à pénétrer au delà de l'écorce. Mais le *naturalisme,* au contraire, c'est toute la nature, l'intérieure comme l'extérieure, l'invisible comme la visible, et, quand on se prétend *naturaliste* et que l'on n'exprime pas ce côté de la nature humaine avec autant de vigueur et de précision que l'autre, on ne l'est qu'à demi; ou plutôt, sans le vouloir et sans le savoir, on ment pour ainsi dire à sa propre profession de foi.[1]

Enligt Brunetière skulle alltså realisten nöja sig med att skildra den yttre, för sinnena gripbara verkligheten. Finnes det då icke en realistisk psykologisk roman? Och är icke Shakespeare realist i sin framställning av själslivet? Vid sin bestämning av begreppet realism har Brunetière alltför mycket låtit sig leda av ordets etymologiska ursprung.

Vad Boileaus estetiska åskådning beträffar kan man snarare kalla den realism än naturalism. Diktaren skall enligt honom ge det väsentliga i verkligheten, men det väsentliga är ju för honom det typiska, icke det tillfälliga. Han röjer i denna sin uppfattning släktskap med den aristoteliska estetiken, som betonar att det är diktarens uppgift att framställa det allmänna, d. v. s. vad som äger typisk och allmängiltig sanning. Däremot förefaller det att Boileau

[1] Brunetière, *Études critiques* I s. 334 o. f.

Digitized by Google

är föga berörd av den naturalistiska strömning, som från renässansen går genom den europeiska kulturen och som bland fransk-klassikerna har djupt påverkat Molière och La Fontaine.

För att rätt bedöma L'art poétique måste man se den i dess historiska sammanhang. L'art poétique är i första rummet en polemisk skrift, riktad mot den skara preciösa och burleska diktare, som vid den tiden trängdes på den franska parnassen. Boileau hade förut förlöjligat dem i sina satirer, stämplat deras poesi som underhaltig, men utan att ingå på någon djupare motivering. I L'art poétique framlägger han själva sitt estetiska program. Skriften kan väl även kallas ett försvar för den nya litteratur, som representerades av Molière, La Fontaine och Racine. Men det är ganska påfallande, att varken Racines tragedier eller La Fontaines fabler i skriften omnämnas — fabeln blir icke ens nämnd som diktart vid behandlingen av »les petits genres» i andra sången — Molière nämnes visserligen, men göres till föremål för nästan lika mycket klander som beröm.[1] L'art poétique är snarare en försvarsskrift för den antika litteraturen som det enda mönstret.

Man plär vanligen härleda Boileaus antik-dyrkan ur hans lära om natur-imitationen. Poesien har till uppgift att imitera naturen, men den äkta naturen är redan på ett oförlikneligt sätt framställd i den antika diktningen, och vi kunna därför ta den till mönster. Boileau skulle tvivelsutan icke ha haft något att invända mot den som läste ut en sådan tankegång ur hans L'art poétique, men själv har han icke klart uttalat den. Han varierar i några verser Horatius' bekanta uppmaning:

Vos exemplaria Græca
nocturna versate manu, versate diurna!

men riktar uppmaningen till idyll-diktaren, som bör hålla rätt kurs mellan de båda skären det pompösa och det låga:

Entre ces deux excès la route est difficile.
Suivez, pour la trouver, Théocrite et Virgile:
Que leur tendres écrits, par les Grâces dictés,
Ne quittent point vos mains, jour et nuit feuilletés.
Seuls, dans leur doctes vers, ils pourront vous apprendre,
Par quel art sans bassesse un auteur peut descendre;
Chanter Flore, les champs, Pomone, les vergers etc.

[1] *L'art poétique* utkom 1674, samma år som Racines *Iphigénie*. Molière var redan död. — I en långt senare tillagd not nämnes Racine. Boileau säger här, att Racines *Esther* (1689) och *Athalie* (1691) visa, huru mycket den modärna tragedien har förlorat på uteslutandet av musiken och kören.

Digitized by Google

Idyllen skall enligt Boileau vara elegant och öm; det är för dessa båda egenskaper han prisar Theokritos och Vergilius — icke för deras natur.

Han prisar vid sin redogörelse för den grekiska tragediens utveckling Sofokles, därför att han gav tragedien ökad prakt och en gudomlig upphöjdhet, som den latinska tragedien i sin svaghet aldrig kunde nå:

> Sophocle enfin, donnant l'essor à son génie,
> Accrut encor la pompe, augmenta l'harmonie,
> Intéressa le choeur dans toute l'action,
> Des vers trop raboteux polit l'expression,
> Lui donna chez les Grecs cette hauteur divine
> Où jamais n'atteignit la faiblesse latine.

Han prisar Homeros som ett efterföljansvärt mönster på tal om de tråkiga, kalla epikerna i nutiden, vilka aldrig våga le och behaga:

> On dirait que pour plaire, instruit par la *nature,*
> Homère ait à Vénus dérobé sa ceinture.
> Son livre est d'agréments un fertile trésor:
> Tout ce qu'il a touché se convertit en or;
> Tout reçoit dans ses mains une nouvelle grâce;
> Partout il divertit, et jamais il ne lasse, etc.

De enda antika författare han prisar för deras förmåga att *troget återge naturen* äro de båda komedidiktarna Menander och Terentius. Men mera härom i det följande!

Hur förhåller det sig nu med Boileaus teori om natur-imitationen?

Lanson skriver i sin bok om Boileau:

Mais lorsque, amenant la littérature au but qu'elle poursuivait depuis un siècle, il édifia son système, il y fit entrer deux pièces, qui ne lui étaient point fournies d'ailleurs: et ces deux pièces sont ce qu'il y a d'essentiel et de caractéristique dans le système. Elles en font la grandeur et la valeur. L'une, c'est le naturalisme, et l'autre, son idée de la forme artistique. Personne, en France, avant Boileau, n'avait nettement conçu ni formulé ce grand principe de l'imitation de la nature; et tous les mots dont on se servait: vérité, bon sens, avaient en soi un air d'abstraction ou un sens subjectif, qui faisaient glisser la littérature dans la sèche logique, ou l'abandonnait à la tyrannie du goût individuel et de la mode. Ce grand mot de nature une fois

Digitized by Google

prononcé, l'objectivité, l'impersonnalité, la realité s'imposaient à l'oeuvre d'art.[1]

Vid framställningen av Boileaus estetik plär man välja några sentenser sammanförda från olika ställen i L'art poétique och ge dem en allmängiltig innebörd utan att ta i betraktande det sammanhang, vari de förekomma, och de inskränkningar, som Boileau själv gör. Boileau behandlar varje litterär genre för sig och föreskriver för varje genre särskilda regler, vilka icke utan vidare få tillämpas på poesien i dess helhet. Så låter man vanligen Boileau bygga sin estetik på den bekanta versen:

Que la nature donc soit votre étude unique!

Därmed skulle han ha lagt natur-imitationen och naturstudiet till grund för sin estetik. Versen förekommer i tredje sången i det parti, där Boileau behandlar den komiska diktarten. Boileau vänder sig direkt till komediförfattarna, och rådet gäller dem. Det är ingen tillfällighet, ty den komiska diktarten är i sig själv en långt mera realistisk diktart än t. ex. tragedien. Aristoteles hade ju föreskrivit i sin poetik, att tragedien skulle framställa bättre människor än de som finnas; komedien åter fick framställa vanliga människor. Den som även mer än någon annan banar väg för realismen i den franska klassicismen är Molière med sin komedi, som ju bildar en förutsättning för realismen i Racines tragedier. För idyllen t. ex. framställer Boileau inga krav på natur. Han klandrar de skalder, vilka låta herdarna tala såsom man talar på landsbygden. Även i fråga om eposet har Boileau måttliga fordringar på realism. Han vill behålla den antika mytologien i det modärna eposet, något som strider mot all realism. I båda fallen har Boileaus beundran för antiken varit till hinder för hans realism. Men i fråga om komedien har han med mera konsekvens genomfört sitt realistiska krav. Det är vid behandlingen av denna diktart som Boileau kommer med fordran på naturstudium och uppställer *Molière*, fast med vissa inskränkningar, som mönster vid sidan av Terentius.

Efter en kort redogörelse för den äldre grekiska komediens utveckling prisar han Menander, därför att han icke i likhet med sina föregångare använde komedien till ett angreppsvapen mot enskilda personer, utan omdanade den till en realistisk målning, en objektiv spegelbild av tidens seder:

[1] LANSON, *Boileau* s. 158.

Digitized by Google

Chacun, peint avec art dans ce nouveau miroir,
S'y vit avec plaisir ou crut ne s'y point voir:
L'avare, des premiers, rit du tableau fidèle
D'un avare souvent tracé sur son modèle,
Et mille fois un fat, finement exprimé,
Méconnut le portrait sur lui-même formé.

Därefter följer den berömda uppmaningen till *komediförfattarna* att låta naturen vara det enda föremålet för deras studium:

Que la *nature* donc soit votre étude unique,
Auteurs qui prétendez aux honneurs du comique.
Quiconque voit bien l'homme, et, d'un esprit profond,
De tant de coeurs cachés a pénétré le fond,
Qui sait bien ce que c'est qu'un prodigue, un avare,
Un honnête homme, un fat, un jaloux, un bizarre,
Sur une scène heureuse il peut les étaler,
Et les faire à nos yeux vivre, agir et parler.
Présentez-en partout les masques naïves;
Que chacun y soit peint des couleurs les plus vives.
La *nature,* féconde en bizarres portraits,
Dans chaque âme est marquée à de différents traits,
Un geste la découvre, un rien la fait paraître:
Mais tout esprit n'a pas des yeux pour la connaître.

Boileau utvecklar vidare — i trogen anslutning till Horatius — huru de olika människoåldrarna ha sina olika kynnen, som måste realistiskt återgivas i komedien.

Vad Boileau i det föregående menat med naturen får sin närmare förklaring i ett par följande verser, även de ofta anförda:

Étudiez la cour, et connaissez la ville.
L'une et l'autre est toujours en modèles fertile.

Det är adelns och det högre borgerskapets liv komediförfattaren skall studera och skildra. Till en lägre miljö får icke komedien sänka sig. Med dessa verser har Boileau dragit en ganska snäv gräns för naturstudiet, men de stå i full samklang med hans ovan berörda föreskrifter för herdedikten. Han prisar Molière som en kanske oupphunnen mästare i att skildra »la ville» och säger, att han kanske tagit priset bland komediförfattarna, om han icke i farsen hade försyndat sig mot god ton:

Digitized by Google

C'est par là que Molière, illustrant ses écrits,
Peut-être de son art eût remporté le prix,
Si, moins ami du peuple, en ses doctes peintures
Il n'eût point fait souvent grimacer ses figures,
Quitté, pour le bouffon, l'agréable et le fin,
Et sans honte à Térence allié Tabarin:
Dans ce sac ridicule, où Scapin s'enveloppe,
Je ne reconnais plus l'auteur du Misanthrope.

Det är en mycket hård, ja oförstående kritik Boileau här riktar mot sin året förut bortgångne vän. Sannolikt syfta även ett par verser i fortsättningen på Molière:

Aux dépens du bon sens gardez de plaisanter:
Jamais de la *nature* il ne faut s'écarter.

I det parti av L'art poétique, som handlar om komedien, förekommer ordet *nature,* såsom vi sett, upprepade gånger. Men det är långt ifrån ett slagord hos Boileau. Man blir snarare förvånad över huru ytterst sällan det förekommer.

I första sången, som innehåller allmänna betraktelser över poesien, är det *la raison* som förhärligas. Man påträffar här endast en gång ordet *nature,* men det har här en betydelse, som icke alls berör frågan om Boileaus ställning till natur-imitationen. Det heter strax i början av dikten:

La *nature,* fertile en esprits excellents,
Sait entre les auteurs partager les talents o. s. v.

Likaledes förekommer ordet endast en gång i fjärde sången, även här på ett oväsentligt ställe. Boileau skildrar — efter Horatius — huru det är skalderna, som från början dragit människorna upp ur barbariet:

Avant que la raison, s'explicant par la voix,
Eût instruit les humains, eût enseigné des lois,
Tous les hommes suivaient *la grossière nature,*
Dispersés dans les bois, couraient à la pâture.

Här åtminstone är hos Boileau begreppet *nature* icke identiskt med *raison,* utan motsatsen!

I andra sången förekommer icke ordet.

Däremot påträffar man det i tredje sången, som handlar om

Digitized by Google

»les grands genres», utom vid föreskriften för komedien även ett par gånger vid framställningen av tragedien.[1]

Även det ställe i L'art poétique, där Boileau direkt berör imitationsprincipen, bör ses i sitt sammanhang för att rätt bedömas. Det utgör början av tredje sången och inleder framställningen av reglerna för tragedien:

> Il n'est point de serpent, ni de monstre odieux,
> Qui, par l'art imité, ne puisse plaire aux yeux:
> D'un pinceau délicat l'artifice agréable
> Du plus affreux objet fait un objet aimable.

Verserna bruka anföras som exempel på Boileaus naturalism.[2]

---

[1] Boileau varnar tragediförfattaren för att ta de preciösa romandiktarna till mönster vid framställningen av sina hjältar:

> Des héros de roman fuyez les petitesses:
> Toute fois aux grands coeurs donnez quelques faiblesses.
> Achille déplairait, moins bouillant et moins prompt:
> J'aime à lui voir verser des pleurs pour un affront.
> A ces petits défauts marqués dans sa peinture,
> L'esprit avec plaisir reconnait *la nature.*

Det andra stället utgör omskrivning av ett par verser i Horatius' De arte poetica. Hos Boileau:

> La *nature* est en nous plus diverse et plus sage,
> Chaque passion parle un différent langage:
> La colère est superbe, et veut des mots altiers;
> L'abattement s'explique en des termes moins fiers.

Hos Horatius (i Adlerbeths översättn.):

> Yttras ett kval ej efter naturen,
> Gäspar jag eller ler. Den tunga bedrövelsens uppsyn
> Fordrar bedrövelsens språk; den vredas, hotande utbrott o. s. v.

[2] Se t. ex. Brunetière: »l'imitation de la nature, voilà pour Boileau la règle des règles, celle qui domine toutes les autres, qui les résume ou qui les juge, ou plutôt encore celle que toutes les autres n'ont pour objet que de nous aider à suivre:

> Que la nature donc soit notre(!) étude unique . . .
> Car la nature plaît sans étude et sans art . . .
> Rien n'est beau que le vrai, le vrai seul est aimable . . .
> Il n'est pas de serpent ni de monstre odieux
> Qui par l'art imité ne puisse plaire aux yeux . . .
> Chacun pris en son air est agréable en soi . . .»

Brunetière gör sedan inskränkningen, att vi enligt Boileau skola imitera naturen endast om vi finna den förnuftig, logisk och överensstämmande med sin plan, »c'est à la condition que, dans le 'monstre' ou dans le 'serpent' nous retrouvions pour ainsi dire la nature à la base, et qu'ils en soient eux-mêmes une par-

Digitized by Google

De återgå på ett ställe i Aristoteles poetik, där han vid sin utredning av imitationsteorien gör den skarpsinniga iakttagelsen, att även ting som i verkligheten förefalla oss vedervärdiga, t. ex. ett lik, kunna i bildlig framställning betraktas med nöje. Han ger emellertid en förklaring som är ganska naiv: vi finna nöje i att jämföra bilden med föremålet; känna vi ej förut till detta, ha vi intet nöje av bilden.

Vad Boileau åsyftar med verserna framgår tydligt av fortsättningen. Han vill förklara, huru tragedien, som ofta framställer det gräsliga, ändå kan behaga. Han tänker på den blodige konung Oidipus och modermördaren Orestes. Fortsättningen lyder:

> Ainsi, pour nous charmer, la Tragédie en pleurs
> d'Oedipe tout sanglant fit parler les douleurs,
> d'Oreste parricide exprima les alarmes,
> Et, pour nous divertir, nous arracha des larmes.

Tragediens uppgift anser Boileau i anslutning till Aristoteles i första rummet vara att hos åskådaren framkalla en affekt av skräck och medlidande. Han gör emellertid den viktiga inskränkningen, att denna affekt måste vara ledsagad av välbehag, d. v. s. att det gräsliga som tragedien framställer skall genom den konstnärliga behandlingen mildras, så att det icke gör ett oblandat obehagligt intryck:

> Que dans tous vos discours la passion émue
> Aille chercher le coeur, l'échauffe et le remue.
> Si d'un beau mouvement l'agréable fureur
> Souvent ne nous remplit d'une douce terreur,
> Ou n'excite en notre âme une pitié charmante.
> En vain vous étalez une scène savante.
> — — — — — — — — — — — — — —
> Le secret est d'abord de plaire et de toucher:
> Inventez des ressorts qui puissent m'attacher.

Boileau fordrar i första rummet att tragedien skall tala passionens språk. Man skulle rent av kunna se i honom på denna punkt en föregångare till Dubos, känsloestetikens grundläggare. Men skillnaden ligger däri, att Dubos generaliserar sin fordran på starka affekter till att gälla alla diktarterna. Soyez *toujours* pathé-

tie». BRUNETIÈRE, L'évolution des genres I s. 96 o. f. Brunetière visar på flera ställen slående upp huru Boileau ur sitt naturbegrepp eliminerar det bisarra, det tillfälliga, det låga m. m. Endast det förnuftiga återstår. Men vad återstår då av naturalismen?

Digitized by Google

tiques! tillropar han konstnärerna. Vidare har Boileau, utgående från Horatius' sats, att poesien skall förnöja, tilllämpat satsen även på tragedien och därmed inskränkt sitt krav på realism. Det skall enligt Boileau vara une *agréable* fureur, une *douce* terreur, une pitié *charmante*!

Som ett komplement till L'art poétique kan med rätta betraktas Boileaus nionde epistel, vilken skrevs följande år och utgör ett förhärligande av sanningen. Då man låter Boileau identifiera *förstånd, sanning* och *natur* åberopar man sig ofta på ett par verser i denna epistel som argument.

Lanson säger i sin litteraturhistoria:

La *raison* fait donc la *beauté:* donc encore, la *beauté* sera quelque chose *d'absolu,* de *constant, d'universel;* car ce sont là les trois caractères par lesquels les choses satisfont à la raison. Mais ainsi, la beauté sera identique à la *vérité.*

Rien n'est beau que le vrai

Mais, le *vrai,* à son tour, c'est la *nature*

Mais la nature est vraie . . .

Et elle porte avec elle son évidence

— — — Et d'abord on la sent.

Aussi la nature fournit à la poésie un objet universellement et immédiatement connu pour vrai, par la représentation duquel la poésie fournit un plaisir raisonnable, c'est à dire universellement et constamment perceptible à tous les esprits: voilà la première idée fondamentale de l'Art poétique. Raison, vérité, nature, c'est tout un; et Boileau, par ses formules favorites, qui ont revolté tant de lecteurs superficiels, pose seulement en principe le respect du modèle naturel.

La doctrine qu'il établit est franchement »naturaliste».[1]

De estetiska begreppen *sanning* och *natur* äro svåra att utreda, därför att de äga en så skiftande innebörd.

Man kan med estetisk sanning i främsta rummet syfta på själva föremålet konsten återger, och då ligger konstverkets sanning i dess objektiva verklighetstrohet. Ju mera objektivt verklighetstroget personerna äro tecknade i en komedi, desto sannare är komedien. För att vara sann måste konstnären ha en säker och djup verklig-

[1] LANSON, *Histoire de la litt. fr.* (Ed. 12) s. 501.

Digitized by Google

hetsuppfattning och även förmå att på ett fulländat artistiskt sätt återge verkligheten. Detta slags sanning behöver icke ha något med konstnärens moral att göra. Vi ha i det föregående sett, huru Boileau i fråga om komedien påyrkar en sådan objektiv verklighetstrohet.

Men det estetiska sanningsbegreppet kan även komma det moraliska ganska nära och få en rent subjektiv innebörd. För Tolstoj t. ex. består konstens uppgift i att suggerera känslor, och han uppställer som ett första krav på konstnären, att han skall vara sann, uppriktig (sincère) i sina känslor, ty det är villkoret för att konstverket skall övertyga. Konstnären får icke hyckla sina känslor, överdriva dem eller framställa vad han icke känt. Mycket ofta ger Boileau det estetiska sanningsbegreppet denna innebörd. Hans estetik är genomträngd av ett moraliskt patos; man behöver bara erinra om den berömda versen:

Le vers se sent toujours des bassesses du coeur.

Nu kan man i båda ovanstående fall utbyta ordet sanning mot natur och man får då två olika slags naturbegrepp: *natur* liktydigt med objektiv verklighetstrohet och *natur* i betydelse av uppriktighet, oförställdhet, naivitet. Ett barns naiva uppriktighet i att uttrycka vad det känner är natur i senare betydelsen.

Den nionde episteln är alltigenom en moralisk betraktelse men med estetisk tillämpning. Vad Boileau angriper är smickret, fåfängan och förställningen, icke minst hos poeterna, som särskilt i sina hyllningsdikter svårt försyndade sig mot sanningen. Det moraliska intryck brevet gör störes något av att Boileau passar på tillfället att själv i ett par verser ganska grovt smickra kungen.

Episteln är tillägnad markis Seignelay, en son till den store Colbert. Varje falskt beröm, heter det, sårar en uppriktig själ (une âme sincère). Om en poet, Seignelay! för att hylla din berömde fader icke målade hans ädla handlingskraft, fasta dygd och vidsträckta intelligens, utan förledd av en falsk iver gåve honom Alexanders och Mars' dygder och jämförde honom med Achilles eller Herkules, så skulle din faders ögon bländas av ett sådant tal, i bilden strax igenkänna Ludvig och med en föraktfull blick påbjuda den ogrannlaga poeten och hans sånggudinna tystnad.

Un coeur noble est content de ce qu'il trouve en lui
Et ne s'applaudit point des qualités d'autrui.

Digitized by Google

Que me sert en effet qu'un admirateur fade
Vante mon embonpoint, si je me sens malade.
Si dans cet instant même un feu séditieux
Fait bouillonner mon sang et pétiller mes yeux?
Rien n'est beau que le vrai: le vrai seul est aimable.
Il doit régner partout, et même dans la fable:
De tout fiction l'adroite fausseté
Ne tend qu'à faire aux yeux briller la vérité.

Boileau spörjer vidare vad orsaken är till att hans verser bli lästa i provinsen, uppsökas av folket och vinna tillträde till hovet. Det beror inte på deras rent *artistiska*, utan på deras *moraliska* värde — icke därpå att de äro välljudande, att form och innehåll svara mot varandra och att cesuren regelbundet iakttages.

Mais c'est qu'en eux le vrai, du mensonge vainqueur,
Partout se montre aux yeux, et va *saisir le coeur;*
Que le bien et le mal y sont prisés au juste,
Que jamais un faquin n'y tint un rang auguste,
Et que *mon coeur, toujours conduisant mon esprit,*
Ne dit rien aux lecteurs qu'à soi-même il n'ait dit.

Men, tillfogar Boileau för att skydda sig mot anklagelse för självberöm — kanske han bedrar sig själv? Det finns icke en så rätlinjig karaktär att den icke stundom offrar åt bedrägeri och falskhet; man anlägger jämt mask och, övergivande naturen (quittant la nature), fruktar man att visa sina egna drag. Därigenom misshagar ofta den mest ärlige (le plus sincère). Endast sällan vågar en person vara sig själv. Betrakta t. ex. denne efterhängsne, som alla undvika. Han saknar icke begåvning, men ehuru dyster och tung till sin läggning, anser han det vara en plikt att uppträda glad, och han misshagar helt enkelt därför att han vill behaga allt för mycket.

La simplicité plaît sans étude et sans art.
Tout charme en un enfant dont la langue sans fard,
A peine du filet encore debarrassé,
Sait d'un air innocent bégayer sa pensée.
Le faux est toujours fade, ennuyeux, languissant,
Mais la *nature* est vraie et d'abord on la sent;
C'est elle seule en tout qu'on admire et qu'on aime.
Un esprit né chagrin plaît par son chagrin même.
Chacun pris dans son air est agréable en soi:
Ce n'est que l'air d'autrui qui peut déplaire en moi.

Digitized by Google

Bilden som Boileau härovan använder för att belysa vad han menar med *natur* — det oskuldsfulla barnet som knappt lärt sig att tala — visar att begreppen *la nature* och *la raison* icke utan vidare hos honom kunna identifieras. Naturen är för Boileau på detta ställe liktydig med det okonstlade och naiva. Begreppet har snarare en moralisk än intellektuell innebörd. Versen:

Un esprit né chagrin plaît par son chagrin même

har anförts som ett exempel på Boileaus naturalism, men det kan ifrågasättas, om inte Boileau här i första hand har tänkt på levande livet, icke på framställningen i dikt.[1]

I det följande upprepar Boileau ännu en gång, att endast sanningen är skön:

L'ignorance vaut mieux qu'un savoir affecté.
Rien n'est beau, je reviens, que par la vérité.
C'est par elle qu'on plaît, et qu'on peut longtemps plaire:
L'esprit lasse aisement, si *le coeur* n'est *sincère.*

Endast dygden tål ljuset; lasten, som själv är mörk, älskar mörkret:

Mais la seule vertu peut souffrir la clarté:
Le vice, toujours sombre, aime l'obscurité;
Pour paraître au grand jour il faut qu'il se déguise.
C'est lui qui de nos moeurs a banni *la franchise.*

I fortsättningen målar Boileau, såsom satirikerna så ofta göra, en rousseauansk idealbild av forntiden, då människorna ännu icke kände till list och bedrägeri. Inga retorer hade ännu lärt dem den bedrägliga konstens krokvägar. Men den förvekligande rikedomen

[1] Lanson säger: »L'imitation n'est donc, en somme, pour Boileau, qu'un moyen de faire plus vrai; et, quand il propose sans cesse les anciens pour modèles, il ne perd pas pour cela le droit d'écrire:

Que la nature donc soit votre étude unique.

Mais la nature est vaste, infinie en tous sens, effrayante de complexité, autant que d'immensité. Quelle est donc la nature qu'il faut exprimer? Tout ce qui est dans la nature peut-il être dans l'art? Il semble bien parfois que Boileau n'ait pas reculé devant la plus large interprétation de la formule naturaliste:

Un esprit né chagrin plaît par son chagrin même.»

LANSON, *Boileau* s. 105.

Digitized by Google

kom och alstrade falskhet och fåfänga. Alla antogo en lånad mask för att behaga:

> Tout ne fut plus que fard, qu'erreur, que tromperie.
> On vit régner partout la basse flatterie.

I synnerhet parnassen bidrog till det allmänna förfallet genom en hop köpta arbeten, oden, sonetter, epistlar, där den lovsjungne prisades som fullkomlig och lik solen, om han än var skelögd eller enögd.

Helt visst är det »onaturen» både i liv och dikt, som Boileau i denna epistel bekämpar, men det är anmärkningsvärt, att själva ordet natur förekommer i episteln endast två gånger, den ena gången t. o. m. kastat fram blott i förbigående.

Redan den ringa användningen av ordet natur hos Boileau tyder på att han icke är naturalist. Med långt större rätt kan man tala om naturalismen i Popes Essay on criticism, det engelska motstycket till L'art poétique. Pope är på ett helt annat sätt berörd av den naturalistiska strömningen. För honom är naturen högsta estetiska norm. Naturen är gudomlig, ofelbar; hon är konstens källa, mål och kriterium. Man läse dessa verser i första sången:

> First follow Nature, and your judgment frame
> By her just standard, which is still the same:
> Unerring Nature, still divinely bright,
> One clear, unchang'd and universal light,
> Life, force and beauty must to all impart,
> At once the source, and end and test of art.
> Art from that fund each just supply provides,
> Works without show and without pomp presides:
> In some fair body thus th'informing soul
> With spirits feeds, with vigour fills the whole,
> Each motion guides and ev'ry nerve sustains,
> Itself unseen, but in th'effects remains.

Om man går till Elwin-Courthopes Pope-upplaga, finner man i noterna angivet, varifrån Pope har denna uppfattning av konsten och naturen. Han är bland annat influerad av Shaftesburys nyss utkomna Characteristics. Även ett ställe i Vergilii Eneid om världssjälen, som genomtränger det hela, går igen. Popes naturbegrepp på detta ställe är organiskt och har en anstrykning av panteism. Något dylikt finner man icke hos Boileau, som snarare står under inflytande av Descartes' mekaniska naturåskådning.

Digitized by Google

Boileaus L'art poétique studeras numera ingående väl endast av litteraturhistorikerna. Men vad som av den lever, är en mängd fristående verser, som blivit bevingade ord. Knappast något annat franskt diktverk är så rikt på sentenser. Man glömmer emellertid, att de ofta äro översatta från Horatius.

I första sången förekomma verserna:

Selon que notre idée est plus ou moins obscure,
L'expression la suit, ou moins nette ou plus pure.
Ce que l'on conçoit bien s'énonce clairement,
Et les mots pour le dire arrivent aisément.

Det påminner ju om Tegnérs berömda rader i Epilogen:

Det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta,
Vad du ej klart kan säga vet du ej,
Med tanken ordet föds på mannens tunga.

Strindberg var väl den förste som påpekade överensstämmelsen. Emellertid kan man betvivla att Tegnér vid formuleringen av sentensen haft Boileau i tankarna. Snarare har han erinrat sig ett par rader i Horatius' De arte poetica, vilka Boileau omskrivit:

Scribendi recte sapere est et principium et fons.
Verbaque provisam rem non invita sequentur.

Den första versen har Adlerbeth icke översatt synnerligen lyckligt. Förträfflig är däremot översättningen av den andra.

Tankens riktighet är rättskrivningens källa och ursprung.
Allt vad du väl förstår skall villigt förklaras av orden.

Tegnér har, liksom Kellgren, kunnat sin Horatius. Ofta citerar han verser just ur De arte poetica. Däremot synes Boileau för honom ha varit endast ett namn. Han citerar honom aldrig.

Digitized by Google

EN OBEAKTAD UPPSATS AV STRINDBERG

AV

TORSTEN EKLUND

Åren omkring mitten av 1890-talet äro ju några av de betydelsefullaste i Strindbergs utveckling. Ändock är denna period relativt fattig på egenhändiga dokument om hans intressen utanför det dominerande rent naturvetenskapliga. De värdefullaste hittills obegagnade aktstyckena rörande den dåtida Strindberg utgöras säkerligen av hans brevväxling från denna tid, men beträffande tryckt material skulle nog en komplettering kunna ske till den samling av uppsatser, som finnes i »Samlade Skrifter».[1] Här meddelas en förut obeaktad essay om konst, som stod att läsa i »Revue des Revues» 15 nov. 1894. Det tydligen direkt på franska avfattade manuskriptet har jag återfunnit i Nordiska Museets Strindbergssamlingar, men då tidskriften i fråga ej är tillgänglig i något svenskt offentligt bibliotek, och uppsatsen före tryckningen undergått en del ändringar och översetts av en fransk skriftställare, har jag ansett dess slutliga form förtjäna ett återgivande.

Uppsatsen är skriven i den bizarra, ologiska stil, som ju oftast utmärker Strindbergs teoretiska studier. Den har naturligtvis objektivt ett mycket ringa värde men äger sitt intresse däri, att den

[1] Upplagan av Strindbergs »Samlade Skrifter» kan naturligen icke göra anspråk på att upptaga alla dessa artiklar, numera ingalunda lätt identifierade eller åtkomliga, som Strindberg i stor mängd strödde omkring sig i tidningar, tidskrifter eller tillfälliga publikationer under sitt långvariga och rikhaltiga författarskap. Särskilt gäller detta 1870-talet, då han en lång tid nästan enbart var verksam som publicist på olika håll. Utgivaren har på denna punkt tydligen delvis med avsikt förbigått somligt, men ett rikare urval härifrån skulle icke sakna sitt värde, varken tidshistoriskt eller till belysning av den Strindbergska personligheten, av författaren i vardande eller av ett enskilt verk som »Röda Rummet».

Digitized by Google

visar honom sysselsatt med en konst, som grundligt åsidosatt hans tidigare estetiskt naturalistiska principer och intellektualistiska ideal. Konstnären, som enligt detta nya program i diktandet kopplar av sitt medvetande, uppger alla bestämda intentioner och överlämnar sitt arbete åt den rena slumpen och åt mekaniska yttre tillfälligheter, det är knappast Strindberg 1890, författaren av »I havsbandet». Man märker här, hur han vill vara med om att inaugurera en ny konst, »l'art à venir», som han vädrar bakom den symbolistiska målningen och diktningen — uppsatsen nämner Maeterlinck och betonar ordklangernas betydelse som stämningsutlösande faktor, »intermédiaires entre des notions, des idées, des images». Han ägnar sin beundran åt det konstverk, som nästan avsiktligt strävar till en dunkel, irrationell, nyckfull konception och utformning, som appellerar till betraktarens medskapande fantasi och ger honom ett mystiskt intryck, växlande efter läggningen eller den tillfälliga dispositionen; det konstverk, som icke är naturalistiskt fastlåst en gång för alla utan meddelar skiftande, vaga stämningar, »ainsi toujours nouvelle, changeant d'après la lumière ne lassant jamais, sans cesse rajeunie avec le don charmant de la vie». Hur dessa idéer omsattes i praktiken, visa några Strindbergs målningar från denna tid, och åtskilligt i hans senare diktning, såsom Drömspelet, bär vittne om en dylik beräknad mystifikation.

Denna vädjan och tilltro till slumpen, den tendens att finna en mening i omständigheternas spel och kombinationer, som röjer sig i uppsatsen, bottnar väl emellertid djupare i Strindbergs personlighet än en blott teoretisk spekulation. Här förebådas Infernodiktarens själsläge. »Makterna» blir det nya namnet för vad han kallade slumpen, då han ännu vägrade tro på det övernaturliga. Även »makterna» äro konstnärligt verksamma. Strindberg berättar i »Inferno» om, hur kolstyckena i den halvförbrända brasan anta fantastiska figurer, bli »mästerverk av primitiv bildhuggarkonst» och hur det hopknycklade örngottet på ett mystiskt sätt modelleras till människohuvuden. Han ser i dessa företeelser en uppenbarelse av andarna, men fortsättande tankegången från uppsatsen 1894 kallar han det också »en ny konst upptäckt, och en efter naturen». Är nu icke mystikern Strindbergs verklighetstolkning en smula improviserad, halvt medvetet subjektiv så som hans position är det i nedanstående opus, när han låter sig ledas av flyktiga, tillfälliga impressioner, älskar de dimmiga konturerna och spjärnar emot, då

Digitized by Google

det mystiska hotar att skingras: »Cette oscillation des impressions me plaît . . . Un acte de volonté et je ne veux plus savoir ce que c'est . . . Je sens que le rideau du conscient va se lever . . . Non, je ne veux pas . . .»? De »ockulta» fenomen, som Strindberg beskriver i sina dystra bekännelseskrifter 1897 och 1898, voro nog en gång en hemsk verklighet för honom, men stundtals kunde han säkerligen också betrakta dem mera frigjort, ja tycktes nästan njuta dem som ett effektfullt sceniskt arrangement, roade sig åt dem som åt slumpens konstnärslek; i hans senare dramatik verka de i rätt hög grad regissörsknep. Hur han delvis tvivlade på dessa upplevelser, visar ett yttrande till Axel Herrlin 1897: »Med tre fjärdedelar av min varelse tror jag på verkligheten av dessa konstellationer, men med fjärdeparten av mitt jag spörjer jag mig, om allt detta ändå icke till sist blott är min egen tankelek».[1] Den följande studien av Strindberg synes mig också ge ett ännu oskyldigt exempel på, hur han kunde leka med »makterna» för att i nästa ögonblick ta dem på blodigt allvar.

DU HASARD DANS LA PRODUCTION ARTISTIQUE.

On rapporte que les Malais font des trous dans le fût des bambous qui croîssent aux bois et lorsque le vent souffle, les sauvages couchés à terre écoutent des symphonies exécutées par ces harpes éoliennes gigantesque. Chose étrange: chacun entend une mélodie propre, harmonisée différemment selon le hasard du coup de vent. C'est la forêt qui chante.

Il est connu aussi que les tisserands se servent du kaléidoscope pour découvrir des dessins nouveaux, laissant à l'occurrence aveugle le soin de réunir les morceaux de verre peints.

Quand j'arrivai à Marlotte, colonie célèbre d'artistes, j'allai visiter la salle à manger de l'hôtel, afin d'y voir des panneaux de couleurs dont j'avais ouï parler. J'avise le premier. J'y vois successivement un portrait de dame, une jeune, une vieille, trois corneilles posées sur une branche. Très bien faites. On découvre aussitôt de quoi il s'agit. Puis c'est un clair de lune, lune assez claire: six arbres; de l'eau stagnante, qui réfléchit les arbres. Certainement, oui, c'est un clair de lune! Cependant . . .

Enfin, qu'est-ce que c'est? — Eh! bien, c'est précisément cette question préliminaire qui vous procure devant un tableau la première

[1] Citerat efter HERRLIN: *Bengt Lidforss och August Strindberg* i minnesskriften till Lidforss, s. 82—83.

Digitized by Google

de vos jouissances. Il faut chercher, trouver: et la fantaisie en mouvement, n'est-ce pas ce qu'il y a de plus agréable?

— Ce qu c'est? Tout simplement, des »râclures de palette»!

Son travail fini, l'artiste râcle ce qui lui reste de couleurs inemployées et, si le coeur lui en dit, il fait avec cette pâte une ébauche quelconque. A Marlotte, je demeurai ravi devant ce panneau. Il y régnait une harmonie de ton d'ailleurs très explicable, puisque toutes les couleurs avaient été choisies déjà pour une peinture. A cette minute, dégagée du souci de trouver les couleurs, l'âme du peintre se dispose, dans la plénitude de ses forces créatrices, à chercher des concours, et comme la main manie la spatule à l'aventure, retenant toutefois le modèle de la nature sans le vouloir copier, l'ensemble se révèle comme un charmant pêle-mêle d'inconscience et de conscience. C'est là de l'art naturel, car l'artiste travaille comme la nature capricieuse, sans but déterminé.

J'ai revu parfois ces panneaux à râclures. Toujours, ils me furent une nouveauté, variée selon ma disposition psychique.

* * *

Je cherchais une mélodie pour un acte intitulé *Simoun,* qui se déroule en Algérie. Je l'ai découverte en accordant ma guitare au hasard, desserrant les chevilles sans intention arrêtée, jusqu'à ce qu'un accord sortît de la cage de bois, qui me produisît l'impression de quelque chose d'extraordinairement bizarre, sans pourtant dépasser les limites du beau.

L'air fut accepté comme parfait par l'acteur qui jouait le rôle de la pièce. Mais le directeur, réaliste à outrance, averti que la mélodie n'était pas du pays, en exigea une qui fût authentique. Je lui apportai donc un recueil de chansons arabes et les lui présentai. Toutes, il les rejeta l'une après l'autre, trouvant ma chansonnette plus arabe que les arabes véritables.

L'air fut chanté et remporta un succès assez franc pour qu'un compositeur à la mode me vînt demander la permission de transformer ma piècette en livret, afin de la traduire tout entière en une musique basée sur cet air qui, disait-il, l'avait saisi.

Et cet air, le voici tel que le hasard l'a composé: »*Sol, ut dièze, sol dièze, si bémol, mi.*»

J'ai connu un musicien qui se plaisait à accorder son piano au petit bonheur, sans rime ni raison. Puis il jouait par cœur la *Sonate pathétique* de Beethoven, et c'était une jouissance incroyable d'entendre ce vieux morceau se rajeunir. Que de fois je l'avais entendu exécuter devant moi, cette sonate, toujours la même, fixée, sans espérance de la voir se développer en d'autres sons, jamais, incapable d'une évolution!

Digitized by Google

Et depuis, je fais ainsi. Je renouvelle sur ma guitare les mélodies usées. Et les guitaristes me jalousent. Ils me demandent où j'ai pris cette musique. Je leur réponds que je l'ignore. Ils me croient compositeur.

Voici une idée que je livre, à ce propos, aux fabricants d'orgues de Barbarie. Pour obtenir un kaléidoscope musical, ils n'ont qu'à percer la feuille tournante pêle-mêle, au hasard!

* * *

Dans sa *Vie des animaux,* Brehm prétend que l'étourneau imite tous les sons qu'il vient d'entendre: par exemple, le bruit d'une porte qui se ferme, de la pierre du rémouleur, de la meule, de la girouette, etc. Je n'en crois rien. J'ai entendu des étourneaux dans la majeure partie des contrées européennes. Ils chantent tous le même ramassis de chants, souvenirs du geai, du merle, de la litorne et autres congénères, en sorte que chaque auditeur peut parfaitement entendre ce qu'il veut.

L'étourneau possède, en effet, lui aussi, le kaléidoscope musical.

* * *

Ainsi pour les perroquets.

Pourquoi nomme-t-on »Jacob» tous les perroquets gris à queue écarlate? Parce que leur son naturel, leur cri d'appel est »Jako». Et l'amusant, c'est que les propriétaires de ces animaux sont convaincus qu'ils ont enseigné à parler à leur perroquet, en lui apprenant d'abord son nom! Et les Kakadou, les Ara!

Rien n'est curieux comme d'entendre une vieille dame »instruisant sa perruche» . . . à ce qu'elle prétend. La bête caquette ses cris incohérents; la dame, par des à-peu-près, traduit en glissant des mots véritables, en réalité, sous cette musique infernale. D'où pour un étranger l'impossibilité d'entendre rien à »la conversation» d'un perroquet, avant qu'il tienne les mots de la bouche même de son propriétaire.

* * *

L'idée m'avait pris, un jour, de modeler en argile un *Suppliant* d'après l'antique. Je le voyais, là, devant moi, les bras tendus vers le ciel qu'il implorait et j'en étais mécontent. Tel quel, il me déplaisait. Dans un accès de désespérance, je laissai ma main tomber sur la tête de l'infortuné. O prodige! Une métamorphose qu'Ovide n'eût pas rêvée venait de s'accomplir. Sous le coup, la chevelure grecque s'était aplatie, formant un béret écossais qui ombrageait le visage. La tête s'était enfoncée ainsi que le cou, entre les épaules, les bras s'étaient abaissés, de telle sorte que les mains se trouvaient à hauteur

Digitized by Google

des yeux sous le béret, les jambes avaient plié; les genoux s'étaient rapprochés! Ma statue représentait maintenant un garçon de neuf ans pleurant et dérobant ses larmes. Quelques retouches, et la statuette était parfaite . . . j'entends, que le spectateur ressentait l'impression voulue à son aspect.

Quelque temps après, dans les ateliers de mes amis, j'improvisai une théorie de »l'art automatique».

— Vous vous rappelez, Messieurs, cette histoire qu'on lit dans tout recueil de contes populaires. Un jeune prince se promène au bois. Tout à coup il aperçoit la »Dame du bois». Elle est belle comme le jour, avec des cheveux couleur de soleil, etc. Il s'approche et la Dame lui tourne le dos ayant l'air subitement d'un estoc.

Evidemment, le prince n'a vu qu'un estoc. Sa fantaisie en mouvement a poétisé le reste.

Que de fois cela m'est arrivé, à moi-même!

Un matin que je marchais dans la forêt, j'arrivai à un enclos en jachère. Mes pensées alors vagabondaient au loin, mais mes regards observaient fixement un objet inconnu, bizarre, qui gisait sur le champ. Au premier instant, ce fut une vache, puis deux paysans qui s'embrassaient, puis un tronc d'arbre, puis . . . Cette oscillation des impressions me plaît . . . Un acte de volonté et je ne veux plus savoir ce que c'est . . . Je sens que le rideau du conscient va se lever . . . Non, je ne veux pas . . . Encor . . . Maintenant, c'est un déjeuner champêtre, on est attablé . . . Mais les figures sont immobiles comme dans un panopticon . . . Ah! diable! . . le charme s'envole . . . fini . . . C'est une charrue délaissée sur laquelle le laboureur a jeté son habit et suspendu sa besace! Tout est disparu. Il n'y a plus rien à voir. La source de jouissance est épuisée!

N'est-ce pas que cela offre une analogie frappante avec les peintures modernistes, si incompréhensibles pour les »philistins»? On n'aperçoit d'abord qu'un fouillis de couleur, puis cela prend un air. Ça ressemble . . . Mais non, ça ne ressemble à rien. Cependant, soudain un point se fixe comme le noyau d'une cellule, cela s'accroît, les couleurs se groupent à l'entour et s'accumulent. Des rayons se forment qui s'étalent en branches, en ramures ainsi que les cristaux de glace à la fenêtre . . . et l'image apparaît à celui qui regarde, à celui qui assiste à l'acte de procréation du tableau.

Et la peinture est ainsi toujours nouvelle, changeant d'après la lumière, ne lassant jamais, sans cesse rajeunie avec le don charmant de la vie.

* * *

A mes moments perdus, je peins. Afin de pouvoir mieux maîtriser la matière, je choisis une toile, ou bien un carton de grandeur moyenne. Ainsi, je puis achever un tableau en deux ou trois heures, c'est-à-dire environ le temps que dure ma bonne disposition.

Digitized by Google

Une intention vague est en moi. Par exemple, je veux faire un sous bois ombragé par où l'on aperçoit la mer au soleil couchant.

Bien. Du bout de mon couteau appliqué d'une certain façon — je ne me sers pas de pinceau — je distribue les couleurs sur le carton et là je les mélange afin d'obtenir un à peu près de dessin. Au milieu de ma toile, un trou représente la fuite de la mer vers l'horizon. Maintenant l'intérieur du bois, les rameaux enlacés, les branchages, formés par un groupement de couleurs, inextricable, mais harmonieux. La toile est couverte, je m'éloigne et je regarde! Bigre! . . . De mer, je n'en découvre point. Par le trou illuminé m'apparaît une perspective infinie de lumière rose et bleue, dans laquelle des êtres vaporeux, sans corps, inqualifiables, flottent comme des fées au manteau traînant de nuages. Le bois s'est mué en une caverne obscure, souterraine, barrée de broussailles, — et le premier plan, voyons, — ce sont des rochers couverts de lichens comme on n'en voit pas — et là, vers la droite, — le couteau a tellement lissé les couleurs qu'elles semblent des reflets dans une surface d'eau. Mais alors, c'est un étang. Parfait!

Pourtant, au-dessus de l'eau, j'aperçois une tache blanche et rose, dont je ne puis plus m'expliquer la signification d'origine. Un moment . . . Ah! c'est une rose! Deux secondes et l'étang est encadré de roses roses. Ciel! que de roses!

Une touche encore par-ci par-là, du bout des doigts, pour mêler les couleurs récalcitrantes, fondre et adoucir les tons crus, subtiliser, donner du vaporeux, et le tableau est terminé!

Ma femme — c'est une petite amie pour l'instant — s'approche, contemple et s'extasie devant cette »caverne de Taunhäuser (sic!), d'où le grand serpent (ce sont mes fées volantes) s'échappe vers le pays miraculeux; et les lavatères (mes roses) se mirent dans le lac de soufre (mon étang)» etc., etc. . .

Pendant huit jours elle admire ce qu'elle nomme »mon chef-d'œuvre», l'évalue à des milliers de francs, lui assigne une place importante dans un musée, que sais-je?

Puis nous sommes rentrés dans une période d'antipathie féroce. Elle ne voit plus dans »mon chef-d'œuvre», qu'une toile insignifiante.

L'art n'est vraiment qu'une façon de sentir personnelle.

* * *

Avez-vous jamais rimé? Oui, je suppose. Vous avez dû remarquer que c'est un travail exécrable. Les rimes lient l'esprit, mais le délient aussi. Les sons deviennent par là des intermédiaires entre des notions, des idées, des images. Aussi que fait Mæterlinck? Il rime au milieu de son texte en prose.

Et ce dégénéré de critique qui conclut de cela à l'aliénation mentale de l'auteur, décorant sa maladie du nom scientifique(!) »d'Echo-

Digitized by Google

lallie» . . . — »Echolallistes?» Mais tous les vrais poètes depuis la création du monde l'ont été! . . . Sauf Max Nordau, qui rime sans être poète. *Hinc illæ lacrimæ!*

* * *

La formule de l'art à venir (et comme tout le reste à s'en aller) c'est d'imiter la nature à peu près: et surtout d'imiter la manière dont crée la nature!

Paris, le 5 Novembre 1894.

Auguste Strindberg.

Digitized by Google

EXOTISM OCH ORIENT I "LYCKSALIGHETENS Ö"

AV

CARL SANTESSON

Där Atterboms sagospel är en dröm om det underbara har det icke minst burits av den romantik som är de fjärran ländernas och österlandets och som äger sin grund i avståndets och det främmandes magiska välde över fantasien. Mycket av denna romantik avslöjar omedelbart vid läsningen sin art: den uppenbarar sig redan i scenanvisningarna om rummens dekorering i Felicias slott såsom en konstnärlig miljösuggestion,[1] den slår ut i full glans i Sunnans och Östans målningar av orientaliska scenerier, den framträder i episoden med Ginnistans feer och i fabeln om näktergalens och rosens kärlekssaga. Annat ligger mera fördolt och yppar sin härkomst först vid en ingående granskning och då man vinner kunskap om diktarens källor. Det förråder sig i olika sägenmotiv och poetiska myter, i anspelningar, stildrag och bilder. I sin helhet bildar väl det exotiska och österländska endast ett inslag i sagospelets utomordentligt rika stoff- och formvärld, några trådar i dess praktvävnad, några brokiga stenar i mosaiken på dess kupoler och gallerier, några parfymer i dess sagoträdgård. Men det är nog betydande att vara värt ett studium och betraktas i ett sammanhang.

Riktningen mot det exotiska och österländska inom romantiken utgör en omedelbar fortsättning av en ledande strömning i 1700-talets tankevärld och diktning. Av de tvenne begreppen det exotiska och

[1] Se VETTERLUND, *De centrala äventyren i »Lycksalighetens ö»*. Edda 1923, häft 4, s. 180.

Digitized by Google

det orientaliska är det förra det vidare som innefattar det senare. Romantiken var ju på sitt vis en exotik och orienten en väldig provins i den krets av främmande kulturer, mot hvilken den vände sin erövringshåg. Historiskt kan man fixera utgångspunkten för den rörelse, det här i huvudsak gäller, till Frankrike vid 1600-talets slut.[1] Då en författare i Svensk Litteraturtidning 1815 i en anmälan överblickar de orientaliska studiernas utvecklingsgång i Europa, nämner han först Herbelot's namn.[2] Och detta med all rätt. Ty den franske orientalistens *Bibliothèque orientale* — utgivet av Galland 1697 — blev för hela 1700-talet och ännu för det begynnande 1800-talet det stora, beständigt rådfrågade uppslagsverket om österlandets förhållanden med en rikedom på encyklopediskt vetande som blott få böcker. Endast några år senare kom den största uppenbarelse av orientens diktande fantasi som någonsin skänkts västerlandet med Gallands, ändock så förfranskade tolkning av *Tusen och en natt* (1704—1708). Verkets framgång blev oerhörd, fortsättningar och imitationer följde snabbt i mängd. Endast ett fåtal av dessa gick tillbaka till något österländskt original, de allra flesta voro, trots försäkringar om motsatsen, ytligt pasticherande imitationer. Nästan samtidigt härmed, samma år som Herbelot's *Bibliothèque orientale* utkom, sågo Perraults *Contes de ma mère l'oye* (1697) dagen, och tvenne nya genrer, den orientaliska berättelsen och fesagan, båda i viss mån uttryck för en reaktion mot klassicismen, hade därmed skapats för att sedan under hela det kommande seklet ömsesidigt påverka varandra eller sammansmälta.

Redan flera årtionden före denna tidpunkt kommo de stora, mera modernt hållna resebeskrivningarna från olika asiatiska länder, särskilt Persien. Olearius och Mandelslo skildrade sina färder, Bernier, Tavernier och Chardin publicerade sina orientaliska resor. Reseskildringen får för hela 1700-talet en oerhörd betydelse: den vidgar synkretsen mot andra kulturer och människor än Europas, den giver i sin början »les premières curiosités et les plus anciennes connaissances»[3] och räcker i fortsättningen skilda forskningsgrenar

[1] Jämför följande arbeten: P. MARTINO, *L'Orient dans la littérature française au XVIIe et au XVIIIe siècle.* Paris 1906. M. P. CONANT, *The oriental Tale in England in the eighteenth Century.* New York 1908. A. REMY, *The influence of India and Persia on the poetry of Germany.* New York 1901.

[2] Nr 20, 20 maj 1815. Med all sannolikhet är artikeln av Palmblad.

[3] MARTINO, a. a. s. 75.

Digitized by Google

ett allt rikare och säkrare material om främmande länders förhållanden, den blir också i sista hand en aldrig sinande källa för den diktning, som lånar sitt stoff från fjärran kontinenter. Vad de resande berättade om palats och lustslott i Ispahan, där ännu en avglans dröjde kvar från den store schah Abbas lysande dagar, om härliga trädgårdar med plaskande springbrunnar, om byggnadsmaterial av marmor, ädelstenar och dyrbara doftande träslag, om dräkter och tyger, vapen och smycken av oerhörd prakt, allt gav skönhetsintryck, som kunde tävla med dem i *Tusen och en natt* och ofta voro helt desamma. Och dessa gamla reseberättelser lästes alltjämt med oförminskat intresse vid 1700-talets slut och det nya seklets början. Den unge Tiecks orientaliska noveller lånade sin, visserligen ganska svaga lokalfärg från *Tusen och en natt* i förening med Olearius' och Mandelslos resor,[1] *Aladdins* diktare har erkänt sin skuld till samma resenärer, och Goethe öste vetande om Persien ur Chardin och Pietro della Valle.

Oehlenschlägers orientaliska diktning, vilken delvis bildar en av förutsättningarna för motsvarande element i *Lycksalighetens ö*, företräder överhuvud typiskt de olika momenten och tendenserna i den här skisserade litterära rörelsen och äger särskilt ett utpräglat tycke av 1700-tal. Skalden har bekänt, att han först lärde sig känna österlandet genom Olearius' resa, och i sitt mästerverk, *Aladdin*, infogade han också i sagan från *Tusen och en natt* några konkreta enskildheter ur denna resebok.[2] Landskapsskildringen i novellen *Aly og Gulhyndy* (1811) fick likaledes geografisk bestämdhet genom detaljer från en av Olearius utgiven reseberättelse av Jörgen Andersen,[3] medan ett par namn och sagomotiv lånades från Gueullette's pseudo-orientaliska *Les mille et un quart d'heure* (1715), en blandprodukt av österländsk berättelse och fesaga.[4] *Aly og Gulhyndy* bär också, trots sin frändskap med den tyska romantikens sagodiktning, ett avgjort tycke av fesaga från 1700-talet. Oehlenschlägers nästa orientaliska skapelse, sångspelet *Faruk* (1812), från vilket Atterbom, i parentes anmärkt, tillåtit sig ett litet lån i *Fågel blå*,[5]

[1] HAYM, *Die romantische Schule.* 3:e Aufl. 1914, s. 34.

[2] Se C. ELBERLING, *Oehlenschläger og de østerlandske Eventyr.* Kobenhavn 1887, s. 49.

[3] ELBERLING, a. a. s. 121.

[4] R. FÜRST, *Die Vorläufer der modernen Novelle im achtzehnten Jahrhundert.* Halle a. S. 1897, s. 50.

[5] Man jämföre Satchekaras verser »Salige Kampens Lyst» (*Faruk*, 1:a uppl. s. 19) och Deoletus' stridssång, »Dödens adliga jagt» (Poetisk kalender 1814, s. 97, 98).

Digitized by Google

berättar Faruks historia efter samma bok av Gueullette med lån av andra figurer ur samlingen. Den österländska lokalfärgen är, som också hos Gueullette, helt svagt pålagd, och *Faruk* representerar synnerligen väl den under 1700-talet vanliga typen av exotisk diktning, som nöjer sig med österländska namn och ett fåtal miljömålande och stämningsväckande accessoarer från orienten. Fesagan gör sig likaledes starkt påmind i sångspelet; dess särdrag framträda i de ideliga förvandlingarna och i det vanliga motivet om tvenne älskande, vilka hotas av onda och beskyddas av goda andemakter och till slut vid de senares seger lyckligen förenas. För sitt nästa stora sagospel, *Fiskeren* (1816), öste däremot Oehlenschläger ännu en gång ur *Tusen och en natts* djupare och renare flöden av orientalisk fantasilek. Men det är betecknande, att diktaren även nu äger en utgångspunkt i 1700-talets fesaga; i kalendern *Siofna* (1802) hade han tidigare översatt Wielands *Das Wintermährchen*, som just behandlade samma händelser ur *Tusen och en natt*, och han upptog i *Fiskeren* en episod ur den av Wieland utgivna, mestadels efter franska fesagor bearbetade samlingen *Dschinnistan* (1786—1789).[1] Oehlenschlägers sista till österlandet lokaliserade dramatiska verk, lustspelet *Trillingbrødrene fra Damask* (1830), hämtade ännu en gång sitt ämne från Gueullette's *Les mille et un quart d'heure*. Om det orientaliska var äkta eller imiterat bekymrade Oehlenschläger föga; han gick lika gärna till Gueullettes »contes tartares», där den exotiska koloriten uteslutande frodades i noterna, som till Gallands visserligen efter tidssmaken anpassade men dock veritabla österland. Den litterära 1700-talstraditionen kommer härigenom att väga tungt i Oehlenschlägers orientpoesi, och något av samma förhållande kan uppvisas även hos Atterbom.

Till det österland som, makalöst underbart, öppnade sig i *Tusen och en natt* och till det som framträdde med verklighetsdrag hos reseskildrarna, kommer, ju mer man nalkas 1700-talets slut, forskningens österland, den vetenskapliga orientalismens allt intensivare belysning av österns kulturer, dessas hävder, religioner, språk och litteratur. Det skulle föra alltför långt att här, om än så flyktigt, skissera denna vetenskaps historia, att nämna namnen på banbrytare som Anquetil du Perron, sir William Jones och Herder och antyda deras insatser eller orda om den härpå följande generationen av tyska romantici, av diktare, språkmän och mytologer, vilka vände

[1] ELBERLING, a. a. s. 58, 59, 80.

Digitized by Google

sin lärda upptäckarhåg mot Indien, Turkiet, Arabien och Persien. Blott några anmärkningar må här, som omedelbar inledning till det egentliga ämnet, knytas till Goethes *West-östlicher Divan*, varmed den senare tyska romantikens orientpoesi inledes. Den underbara diktsamlingen själv för endast i viss mening läsaren till fjärran östern; hur mättad den ställvis är av dess liv, tanke och fantasi, så lever dock denna orient blott subjektivt som allusion och symbolik inom skaldens eget medvetande: i sin kärna är *West-östlicher Divan* så tysk och goethesk som helst. I de beledsagande anmärkningarna har Goethe däremot vida mera objektivt trängt in i österns egenart och verkligen vandrat på dess egen mark. Med samma historiska fastställande av den egna personlighetens utvecklingsgång, varmed han i *Dichtung und Wahrheit* berättade om sin ungdom, blickade han här tillbaka på alla etapperna av sin väg mot orienten och lät läsaren följa, huru han successivt bemäktigade sig och med sitt jag införlivade denna nya mänsklighetsprovins. På ett synnerligen typiskt sätt visa därmed även dessa anmärkningar, på vilka vägar en icke facklärd vann kunskap om österlandet. Icke minst erkänner Goethe sin tacksamhetsskuld till reseskildrarna. Utförligast och med särskild förkärlek uppehåller han sig vid Pietro della Valle: »weil er derjenige Reisende war, durch den mir die Eigentümlichkeiten des Orients am ersten und klarsten aufgegangen»;[1] men han talar även, ehuru flyktigare, om Olearius, om Tavernier, Chardin och andra. Vidare nämner han sina lärare i orientkunskap, bortgångna och ännu levande, bland de senare sin främste vägledare, den berömde wienske orientalisten Joseph von Hammer-Purgstall. Från Hammers fullständiga översättning av Hafis' divan (1812/13) daterar Goethe här det fördjupade produktiva sysslande med den persiske lyrikern, som efter några år satte frukt i *West-östlicher Divan*. Han nämner ytterligare *Die Fundgruben des Orients* (1809—1819), ett stort samlingsverk för orientforskning under Hammers redaktion, samt samme lärdes *Geschichte der schönen Redekünste Persiens* (1818). Goethe slutar med följande önskan: »Mögen die Verdienste der glänzenden Schirin, des lieblich ernst belehrenden Kleeblatts, das uns eben am Schluss unserer Arbeit erfreut, allgemein anerkannt werden.»[2] Orden syfta på tvenne halvt imiterande, halvt självständiga skönlitterära verk av Hammer, det första en

[1] *Goethes Sämtliche Werke.* Jubiläums-Ausgabe. Bd 5, s. 288.
[2] A. a. s. 303.

Digitized by Google

anonymt utgiven versroman med titeln *Schirin. Ein persisches romantisches Gedicht nach morgenländischen Quellen* (1809), det senare en diktsamling, *Morgenländisches Kleeblatt* (1819).

Med Hammers verksamhet som översättare, litteraturhistoriker, bearbetare av österländsk diktning och lärd dilettantpoet kan framställningen direkt övergå till Atterbom. Det skall nämligen visa sig, att denne delvis utgår från samma förutsättningar som Goethe och i flera avseenden anknyter till samma fas av den litterära orientalismens utveckling. Just de av Goethe nämnda verken av Hammer ha nästan alla kommit inom Atterboms synkrets, och de exotiskt-österländska elementen i *Lycksalighetens ö* kunna i flera fall ledas tillbaka till impulser, som skalden ursprungligen mottog under sin utrikesfärd, då han i Wien även personligen sammanträffade med Hammer.

Det tidigaste vittnesbördet från resan om Atterboms orientaliska och särskilt mot Persien riktade intressen utgöres av ett fragmentariskt bevarat brev, uppenbarligen avsänt till Palmblad.[1] Ort och datum saknas, men brevet måste av vissa skäl vara skrivet under Atterboms vistelse i Dresden hösten 1817, alltså mer än ett år före sammanträffandet med Hammer. Palmblad planerade vid denna tid ett väldigt arbete över Asien, i vänkretsen benämnt hans »stora verk», och med tanke på detta uppmanar Atterbom den hemmavarande: »Skaffa dig Othmar Franks Persien och Chili för ditt stora verk — äfven Hammers Schirin och Hamers öfriga skrifter — Schirin är ett haf af Persisk fantasi och natur.» Boken var den av Goethe sedan i anmärkningarna till *West-östlicher Divan* anbefallda »glänzende Schirin». Den större av Atterboms tvenne resedagböcker[1] lämnar ett prov på att skalden även ägt kontakt med ett annat arbete av Hammer. I denna har nämligen Atterbom (s. 28, 29) dels på tyska citerat, dels på svenska refererat ett par ställen ur inledningen till *Geschichte der schönen Redekünste Persiens.* Han slutar med följande ord: »Märkv. parallel mellan epokerna i Tyska och Persiska Poesiens Historia. Boken måste köpas. Tryckt i Wien 1818. Item: 'Morgenländisches Kleeblatt, bestehend aus persischen Hymnen, arabischen Elegien, türkischen Eklogen. Aufgelesen durch Joseph v. Hammer. Mit Kupfern

[1] I Stockholms stads arkiv.

Digitized by Google

u. Vignetten. Wien 1819. Kl. 4. 104 s.'»[1] Senare i samma dagbok följer (s. 61) en ny anteckning: »Obs. Hammer! Pers. måleriets inflyt på det Byzantinska». Under uppehållet i Wien i slutet av 1818 blevo Atterbom och hans reskamrat Rückert introducerade hos författaren till alla dessa fängslande verk. Det personliga intrycket av den berömde lärde blev å Atterboms sida icke det allra bästa. »Sjelf är han», berättar diktaren i ett brev för Geijer, »med alla sina förtjenster, en distrait och fåfäng gäck; jag blef snart ledsen vid honom, och Rückert fortsatte sedan ensam bekantskapen, af det skäl, att han i Wien studerade Persiska.»[2] Atterbom omnämner emellertid Hammers »superba Bibliothek», han säger sig ha upptecknat vad som mest intresserat honom i dess samlingar, och bland det rika förrådet av persiska böcker förklarar han sig ha funnit ett särskilt behag i en »aflång, sirligt skrifven och välluktdoftande Musen-Almanach, som H. brukar stoppa i fickan, när han går ut att spassera.»[3] Något djupare studium av orientalia medhanns tydligen icke; det stannade, ett par minnesanteckningar undantagna, vid ett dylikt utsökt men ytligt möte med Persiens sångmö.

Efter hemkomsten kunde emellertid de utomlands blott flyktigt genombläddrade böckerna grundligare genomforskas och dagbokens hastigt nedskrivna memoranda behjärtas. Så har tydligen också i flera fall skett, och Atterbom var dessutom i det lyckliga läget att i Palmblad besitta en nära vän med sällspord sakkunskap på dessa områden. Palmblad, som med full rätt i ett brev förklarade: »Alla genrar af Asiatica höra mig till»,[4] var rätte mannen att komma Atterboms intresse för österlandet till mötes och med sitt överlägsna och allsidiga vetande ytterligare stimulera det. Själv hade han framgångsrikt försökt sig i den exotiska novellen; ej långt innan Atterbom avreste till utlandet hade *Amala* sett dagen, och medan denne ännu befann sig på främmande jord utkom hans andra österländska berättelse, *Holmen i sjön Dall.* Framför *Amala* med dess tämligen osammansatta, av en reseskildring inspirerade geografiskt-etnografiska lokalfärg ger den senare novellen ett vida mera komplicerat intryck av islamisk orient, fylld av

[1] I recensionsorganet *Wiener Jahrbücher der Literatur,* ur vilket Atterbom flerstädes i dagboken gjort utdrag, finnas i årgången 1818 anmälningar såväl av Hammers *Redekünste* som av hans *Morgenländisches Kleeblatt.* Atterboms notis om den senare boken är icke osannolikt avskriven just härifrån. (1818, Bd 4, s. 121.)

[2] *Minnen från Tyskland och Italien* II, s. 550.

[3] A. a. s. 564, 565.

[4] Brev till Hammarsköld 10/8 1821. K. B.

Digitized by Google

fantastiskt sägenstoff och litterära anspelningar som den är.[1] Det heter om en av berättelsens huvudpersoner, den unge schahen, att han »lika fast trodde på Firdusi's verld, som på Koran», och härmed angivas tvenne av Palmblads väsentligaste källor. Där äro först alla allusionerna på figurer och scener i *Schahname*, det gamla Persiens jättelika krönikeepos. De sidor i novellen, där Palmblad genom den unge schahens mun uttalar sin beundran för dess mäktiga gestalter och gigantiska sägenvärld, bilda ett förspel till det inspirerade partiet om Firdausi i uppsatsen om Persiens fornhävder i Hermes (1821). Vid detta senare tillfälle kunde Palmblad ansluta sin framställning till Görres' med en omfattande inledning försedda prosatolkning av *Schahname* (1820); *Holmen i sjön Dall* komponerades emellertid ett par år innan Görres' översättning förelåg, och man måste antaga, att han känt verket genom någon tidigare överflyttning till europeiskt språk, möjligen Champions engelska (1790), vilken nämnes i en förut omtalad, med all sannolikhet av Palmblad skriven artikel i Svensk Litteraturtidning 1815.[2]

Den andra viktiga beståndsdelen i Palmblads novell är uppenbart Koranen och den muhammedanska legenden. Det var icke något skryt, då Palmblad i ett brev till Hammarsköld 1820 försäkrade, att han nu kände Muhammeds religion »nästan så bra som vår prostentantiska [sic!] ecclesiastik författning», ty *Holmen i sjön Dall* bär ständiga vittnesbörd härom. Schahens dröm, novellens kärna och höjdpunkt, bör icke i främsta rummet sammanställas med den tyska romantikens drömmålningar; den är en orientalisk visionsdikt av alldeles samma typ som den kända, under 1700-talet bland andra av Addison och Herder återberättade Mirzas syn. En passage ur denna dröm som den följande återgiver i flera detaljer troget Koranens skildringar av de rättfärdigas njutningar i paradiset, om än berättelsetonen är oskuldsfullare och mera luftigt sagolik: »Och vid den första morgonstrålen framgingo Paradisets svartögda Jungfrur, och började på de gräsrika ängarna uppföra lekar, dansa och fläta kransar. Efter dem kom en tropp männer, som under skuggan af en lummig ceder, nedsatte sig i krets på marken. På deras vink uppsteg från jorden ett jaspis-bord, besatt med gull-fat och christall-bägare, i hvilka frukterna sjelfvilligt neddignade och

[1] Se Böök, *Den romantiska tidsåldern*, s. 138.

[2] Nr 20, spalt 307. Motivet med ättlingen till den store Rustan, som spelar en viss roll i novellen, tyckes hämtat från Novalis' *Heinrich von Ofterdingen*. Se *Novalis' Schriften*, hrsg. von J. Minor. Jena 1907. Bd 4, s. 80, 81.

Digitized by Google

drufvorna frivilligt blödde. Och så kom en skara små luftandar nedsväfvande på glänsande vingar: af hvilka en del betjenade de förre, en del för dem uppförde en ljuflig, sinnes-retande musik. Sedan männerne ätit och ömnigt njutit af det himmelska vinet, som aldrig berusar: gingo de till jungfrurna, som satte sina kransar på deras hufvuden, hvarefter hvarje par, arm i arm, förlorade sig i de dunkla lunderna.»[1] Avståndet från detta halvt swedenborgska paradis till Atterboms lycksalighetsö är icke omätbart; de ligga båda någonstans på samma breddgrad. På samma vis kunna novellens landskapsscenerier stundom finna nära motsvarigheter inom Felicias rike. I den drömvision som nyss citerades tecknas t. ex. en sagonatur av följande slag: »Kullar, besådda af de täckaste blomster, det skönaste gräs, höjde sig den ena öfver den andra. Några voro betäckte af de vackraste, skuggrikaste lunder: andre bildades af konstigt danade klippor, med svala grottor och genomskinliga diamantberg, i hvilkas ådror man såg gullet glödande flyta. Utför branta, af höga cedrar beväxta hällar nedstörtade skummande bergfloder, under det att den klara källan i dalen sakta framflöt. Öfver sjöar, i hvilka gullfiskar kringsummo, och strömmar af vin, nedhängde de kostligaste frukter från högstammiga trän, i hvilkas kronor himmelens näktergalar söngo sina morgonvisor.»[2] Visserligen likna alla dylika sällhetstillstånd och ideallandskap mer och mindre varandra, som den ena guldåldersmyten minner om den andra, och frändskapen är naturligtvis särskilt stark inom samtidig, likartat orienterad diktning; man kan i varje fall fastställa, att Palmblads exotiska novellistik i vår litteratur direkt förebådar vissa drag i *Lycksalighetens ö.*

Geografen och kulturhistorikern Palmblad måste också, som redan sagts, ha betytt en del för Atterboms orientintressen under de första åren av 1820-talet, då sagospelet tog gestalt. Vid sidan av Samuel Ödmann var han på sin tid Sveriges störste kännare av resebeskrivningar och en levande encyklopedi om allt som hörde österlandet till, hemmastadd i Palestina, i Indien, i Tibet, i Persien. Hans vetenskapliga fantasi var sällsport känslig för kartans poesi och ilade över jordglobens vidder likt de fyra vindarna i vännens sagodrama. Det är nog mer än en tillfällighet och mer än tids-

[1] *Holmen i sjön Dall* I, s. 90 (Poetisk kalender för år 1819). Jfr MARCUS, *Vilhelm Fredrik Palmblads romantiska berättelser 1812—1819*, s. 161 och *Koranen översatt från arabiskan av K. V. Zetterstéen*, s. 342.

[2] A. a. I, s. 87, 88. Jfr L. ö I, s. 134.

Digitized by Google

strömmens dragning åt öster som vållar att Atterboms Östan uppstämmer sin lovsång till Persien alldeles samtidigt med att Palmblad med hela sin lärda håg vistas i detta land — »mitt Persien», säger han i ett brev från 1821. Med brinnande iver kastar han sig över allt som berör hans älsklingsstudium. När han fått veta, att Hammer recenserat Görres' översättning av *Schahname* i Wiener Jahrbücher der Literatur, utbrister han: »Jag har ingen ro förrän jag sett detta blad. Jag har en gräslig respekt för begge desse män. v. H. är in literis persicis vir consumatissimus, och äfven ett godt hufvud; men Görres är ett caput sæculare!»[1] Då Hammarsköld sedan skickat honom de hett åtrådda tidskriftshäftena, måste han nödvändigt ha ett annat band av Wiener Jahrbücher, »der mer Persisk Geographi af v. Hammer förekommer», och beder sin korrespondent att ytterligare efterspana flera saker av Hammer på samma håll.

Det närmaste resultatet av dessa ivrigt bedrivna forskningar blev den förut nämnda avhandlingen om Persiens fornhävder, »efter Firdusi och Mirkhond», såsom Palmblad i ett brev till Hammarsköld angiver sina urkunder. Här refererades Görres' och Hammers divergerande meningar, här stöddes framställningen flerstädes på den senares *Geschichte der schönen Redekünste Persiens*, som nu alltså nått Sverige och snart med sin omfattande antologi skall bli en huvudfyndort för vetandet om persisk litteratur och den rikaste provkarta på persisk dikt.[2] Här frammanas också det gamla Persiens sagoglans, då Palmblad, efter Görres' inledning till sin tolkning och i Görres' högstämt vingade stil, väckte Firdausis hjälteskuggor till liv, här berättas persiska myter och sägner och talas om den sköna Schirin och om den omätliga prakten vid Chosru Parviz' hov. Vi skola finna, huru flera av dessa dikt- och sagoelement sedan återspeglas i *Lycksalighetens ö*, om de än nått Atterbom delvis ur andra källor än dem, Palmblad här öste ur.

I sin avhandling kunde Palmblad citera Atterboms karakteristik av *Schahname* ur Iduna-recensionen i Svensk Litteraturtidning 1820, och Atterbom hann i själva verket att före vännen fästa den sven-

[1] Brev till Hammarsköld $^{28}/_{4}$ 1821. K. B.

[2] Palmblad skriver till Atterbom »d. 1 à 2 Juni» [1820 eller möjligen 1821]: »Grafström säges redan ha öfversatt eller grafströmmiserat en hel mängd persiska saker ur v. Hammer, — — — Vi bli då tre, för att uppresa vår nordvestliga Divan.» Månne Atterbom är den tredje? (Brevet i framlidne major E. Atterboms samling.)

Digitized by Google

ska allmänhetens uppmärksamhet på Irans nationalepos. Presentationen var fängslande nog. Från behandlingen av den sterila efterklassiska epopéen lät Atterbom sin framställning språngvis övergå till »våra ursprungliga stamförvandter» persernas hjältedikt. Atterbom gav vidare historiska upplysningar om Firdausis levnad och tidevarv, tecknade, hänfört och ordrikt, en totalbild av *Schahname* och slutade med en önskan om, att en svensk Firdausi måtte framstå att besjunga striden mot »vårt Turan, som hotar vårt ljus och vår frihet» — det är under dessa år Atterbom, under den skenbart oskyldiga formen av ett epos om Erik den helige och Finlands erövring, bär på tanken om ett revanschpoem mot Ryssland.[1] Själv säger sig skalden blott känna *Schahname* styckevis genom översättningar; sannolikt har han i Hammers *Redekünste* läst episoden om Isfendiars sju äventyr och dessutom väl även flera av de icke få fragmentariska tolkningarna på olika europeiska språk.[2] Det är möjligt, att han redan hunnit taga del av Görres' prosaöversättning av ett större parti ur *Schahname*. Denna bar visserligen tryckåret 1820 men utkom i slutet av 1819, medan passagen om Firdausi först i december 1820 stod att läsa i Svensk Litteraturtidning. Ett par synpunkter och även något visst i sättet att karakterisera tyckas tala för, att det poesiburna slutet av Görres' inledning fångat Atterboms uppmärksamhet.[3] Då Atterbom förklarar, att den oavbrutna kampen mellan Iran och Turan i *Schahname* på ett oöverträffligt sätt symboliserar all historias grundbetydelse och centrala dualism, striden mellan det goda och det onda, så möter denna tanke visserligen hos Görres men betonas med avgjort mera styrka i ett annat, för Atterboms litteraturhistoriska vyer betydelsefullt verk, Friedrich Schlegels *Geschichte der alten med neuen Literatur* (1815).[4]

För Atterboms egen diktning och nu särskilt för hans sagospel synes *Schahname* ingenting ha betytt och kunde knappast heller göra det. Det blåste från sagornas fjärran en hårdare, mera krigisk luft i detta jätteepos än som passade i Felicias Armidalunder, om

[1] Se *Litterära karakteristiker* I, s. 233, 234 och *Atterboms brev till Schelling*. Samlaren 1918, s. 79.

[2] Dessa förtecknas i *Redekünste*, s. 56.

[3] Görres' arbete finnes upptaget i auktionskatalogen över Atterboms boksamling (1855). I denna, som giver en viss ledning för bedömandet av skaldens beläsenhet, märkas följande verk av Hammer: *Schirin*, Hafis' divan, *Redekünste* och en översättning av den arabiske skalden Motenebbi (1824), däremot icke *Morgenländisches Kleeblatt*.

[4] A. a. Upsala 1816, s. 285 ff.

Digitized by Google

än i högre grad lämpad för Astolfs nord. I Firdausis skapelse röra sig väldiga massor framåt över omätliga vidder, det var en dikt om krigståg och vilt kaotiska drabbningar, om svärdsslag och härrop, fylld av det heroiska eposets överdrifter, av händelser i gigantiskt overkliga proportioner. Förvisso funnos också i *Schahname* en mångfald episoder och måleriska drag, ägnade att fängsla även en inbillning av vekare skaplynne. Där voro de storslaget fantasiburna sagomotiven, där funnos österlandets vällukter, moskus och ambra, och glänsande bilder av vapen, smycken och ädelstenar. Men även prakten bär ofta ett tycke av det kollektivt väldiga och krigiska, det är rustningar, skänker och segerbyten, målade i epostilens bestämda stereotypa vändningar, överdrivna och stiliserade. Atterboms beundran för *Schahname* var dömd att förbliva platonisk: till hans egentliga inbillningsvärld kunde dikten icke i djupare mån vädja. Därtill kom nog också, att de dåtida översättningarna långt ifrån gjorde Firdausis mästerligt sköna och levande versbehandling rättvisa. Hammers återgivande av Isfendiars sju äventyr utföll misslyckat, och Görres' prosatolkning saknade rytmisk rörelse samt var hållen i en korthuggen, ej fullt naturlig krönikestil.

Sin orientaliska färgglans fick emellertid sagospelet i huvudsak från annan persisk dikt. I ett förut citerat brev från resan hade Atterbom uppmanat Palmblad att, jämte andra verk, förskaffa sig »Hammers Schirin». »Schirin», tillägger han, »är ett haf af Persisk fantasi och natur.» Det ligger i omdömets tonfall något av en upptäckares glädje över nytt och rikt land, och man blir icke förvånad, då man finner, att Atterbom ur samma hav fiskat icke så få österländska pärlor till smycke åt *Lycksalighetens ö. Schirin*, med underrubriken *Ein persisches romantisches Gedicht nach morgenländischen Quellen*, framträdde utan Hammers namn på titelbladet, men Atterbom har icke svävat i okunnighet om vem som var författaren, och läsaren vann i varje fall genom företal och noter en inblick i poemets historiska miljö och diktarens, eller rättare sagt bearbetarens, konstnärliga avsikter. I sin inledning betonar Hammer först, att av de orientaliska folken egentligen blott perserna äga romantiska berättande dikter, erotiska versromaner. Sådana finnas i mängd och av ett betydande antal diktare; det egendomliga för genren är däremot att ämnena äro helt få och vanligen röra sig om något ryktbart kärlekspar, vilkas namn och öden äro kända av varje österlänning och med klang av symboler och ordspråk

Digitized by Google

leva i den orientaliska litteraturen. Dessa versromaner äro starkt likartade, och handlingen följer i regeln vissa givna spår. Den berömdaste av dem alla berättade om Schirin, en kristen prinsessa, gemål till perserfursten Chosroes Parves och sedan invecklad i en kärleksförbindelse med arkitekten Ferhad, en irrande riddare. Hammer nämner icke mindre än sju olika behandlingar av hennes historia, fyra persiska och tre turkiska, i främsta rummet Nizamis *Chosroes och Schirin*, som ligger till grund för alla de övriga och delvis även för Hammers egen bearbetning. Med detta poetiska stoff förfor Hammer synnerligen fritt. »Den Geist von Allen in Einem wiederzugeben, und die zerstreuten Farben zu einem Gemälde zu ordnen, war der Zweck gegenwärtigen Musivwerks»,[1] förklarade han i företalet, och i konsekvens med en sådan princip har han i romanen om Schirin, kvinnlighetens ideal i orienten, episodiskt invävt tvenne andra berömda österländska kärlekssägner, den om Salomo och drottningen av Saba och den om Jussuf och Suleika, varjämte han lånade Ferhad vissa drag av Medschnun, hjälten i romanen Medschnun och Leila. Versformen, som band samman denna mosaik av orientalisk erotik, var icke den persiska epikens vanliga parrim utan ottavan, på Wielands manér behandlad i fria stanzer och med Wielands lekande ironiska ton. Hammer framhöll, huru ottavastrofen efter de stora italienska renässansdiktarna hade blivit det romantiska eposets form framför andra och att den genom Wielands mästarhand införlivats med det tyska språkets genius i en friare, mera otvungen rörelse. För dess användning talade vidare enligt Hammers mening en viss inre överensstämmelse mellan de persiska versromanernas anda och den otyglade fantasien, det skalkaktiga lynnet hos Sydeuropas romantiska skalder; redan Chardin hade ju kallat perserna för orientens fransmän. Hammers *Schirin* är med andra ord en kontaminerande parafras av ett exotiskt ämne i vanlig 1700-talsstil. Förfaringssättet var typiskt för tiden, och de flesta litterära koloniallaster från asiatiska kuster som lotsas in i den gamla världens farvatten segla på detta vis under europeisk flagg. Goethe observerar i anmärkningarna till *West-östlicher Divan*, huru sir William Jones, i sitt arbete för att göra den klassiskt bildade engelska nationen förtrogen med orientalisk dikt, »als ein kluger Mann, das Unbekannte ans Bekannte, das Schätzenswerte

[1] *Schirin*, s. XII.

Digitized by Google

an das Geschätzte anzuschliessen sucht; er verschleiert seine Vorliebe für asiatische Dichtkunst und gibt mit gewandter Bescheidenheit meistens solche Beispiele, die er lateinischen und griechischen hochbelobten Gedichten gar wohl an die Seite stellen darf.» Även hos en så pass sen och avancerad förmedlare av österländsk diktning som Hammer finner man många spår av en dylik metod; noterna i hans Hafis-översättning vimla t. ex. av parallellställen, hämtade från antika poeter, och särskilt uppbådas Horatius vid varje tänkbart tillfälle för att skänka sin auktoritet åt den persiske skaldebroderns anakreontik. Där låg 1700-talets klassicitet bakom, liksom i *Schirin* 1700-talets romantik. För en vanlig läsare hade Hammer i alla händelser i *Schirin* gjort vägen till det medeltida Persiens diktnejder bekvämt banad, och Atterbom, som här fann Nizami ställd i linje med välkänd italiensk renässansepik och med Wieland, kunde, utan att stötas av det exotiskt främmande, på en bred flod av kåserande stanzer segla in i underlandet. Någon verklig diktare har icke nyskapat Schirins kärleksöden, och den oförnekliga formtalangen kan icke förtaga intrycket av ett utdraget och omsägande machverk. Den pretentiöst spirituella pratsamheten prövar tålamodet ej mindre än det beständiga analyserandet av olika känslotillstånd, och en moralisk sofistik, som gör maktlösa försök att förena det frivola och passionerade med ett obestämbart sentimentalt humanitetsideal, förvirrar och irriterar. En icke orientalist utan kunskap om Hammers källor vågar naturligtvis icke äga någon avgjord mening om vad som är gammalt och nytt, äkta och oäkta i dikten. Att Hammer i hög grad tummat på stoffet är emellertid klart. Han bar tydligen på en icke ringa portion litterär fåfänga och ville briljera för egen del, ej anspråkslöst dölja sin person bakom den gamla berättelsen. Persien i *Schirin* är ännu på 1700-talets vis till hälften en orient som pikanteri, en orient presenterad för en västerländsk publik av en behagsjuk kåsör. *Schirin* för med sig samma obehagliga bismak av mondän salongspoesi som senare Moores *Lalla Rookh;* den wienske lärde och den irländske skalden framtrolla båda ett österland, vars skönheter och kuriosa samlats från alla håll och bjudas i sammanträngd form likt en essens. Man har instinktivt på känn, att Atterboms hårda omdöme om Hammer som en fåfäng gäck icke saknar sanning, och det lilla draget med den sirliga parfymerade handskriften, som

Digitized by Google

Hammer enligt Atterbom brukade medföra på sina promenader, tyckes nästan symboliskt avslöja en svaghet hos mannen.

Schirin inledes av en »Weihe», några preludierande verser om den gamla sägnen och dess nye sångare, vilka redan de fångat Atterboms uppmärksamhet. Den första strofen uppenbarar sig nämligen, endast lätt omformad, helt oväntat i sagospelets senare del såsom inledning till en av den gamle Florios monologer. Den blinde gubben, som här med trötta, vemodigt själfulla ord hälsar den tidiga vårens första lärkdrillar, talar annars alldeles med Atterboms egen stämma, och ett stycke av versens meditationer återfinnes också, delvis fullkomligt ordagrant, i brevprosans form i en förtrolig skrivelse från skalden till Malla Silfverstolpe den 1 april 1823.[1] Men själva bilden av den unga vårens blommande under, ständigt nära hans hjärta och ständigt välkomnad var han än mötte den i dikt, har Atterbom nu hämtat från Hammer:

> Der Frühling kam in vollem Glanz
> Auf Blüthensohlen hergeglitten,
> Es wand sich um sein Haupt ein Regenbogenkranz,
> Zu seinen Füssen standen Rosenhütten.
> Die Erde war ein Aug, vom Thau der Wonne nass,
> So in des Weltalls Zauberlampe schaute,
> Und an den bunten Bildern von dem Glas
> Des Himmels und des Lenzes sich erbaute.[2]

Det är en vårmålning i saknad av utpräglat österländskt tycke, och Atterbom återgav den utan vidare, fast han, karakteristiskt nog, förlänar våren ynglingagestalt och låter nordiska sippor spira i hans spår:

> Ja! Våren är en yngling, klädd i glans,
> En regnbågs-krona bär han på sitt hufvud,
> På blomstersålor gå hans fötter, hvita
> Som sipporna, dem han i fjäten strör;
> Och på hvart hviloställe i hans gång
> Förtjusta sinnen bygga rosenhyddor.
> För honom verlden är en magisk lykta,
> Med glada ögon tittar han ditin,
> Och himmelens och jordens syskonfröjd
> Förbi hans blick i brokig skiftning dansar.[3]

---

[1] U. U. B.
[2] *Schirin* I, s. 3.
[3] L. ö II, s. 361.

Digitized by Google

Schirin har i allmänhet för diktaren av *Lycksalighetens ö* varit en rik skattkammare, fylld av kostbara ting. Det är icke fråga om något dominerande inflytande eller så pass djupgående lån, att de österländska inslagen i sagospelet bliva kopior av motsvarande saker i Hammers verk, därtill förfar Atterbom i regel alltför eklektiskt, men ett stort antal detaljer, en mosaik av smådrag från *Schirin* ha infogats i sagospelets skimrande byggnad. Överallt möter man enstaka bilder och versrader därifrån, som smugit sig in i sagospelet, frukter av en poets starka versminne eller resultatet av ett medvetet sammanfogande, man vet icke rätt vilket. Där äro intryck av dekorativ art, som hänföra sig till hela den praktfulla yttre iscensättningen, där finnas bilder från en knappast mindre dekorativ natur, fylld av Persiens djur och blommor, av rosor, näktergalar, vindar och vällukter, växande ut till en hel poetisk mytologi, och slutligen, sammanvävda härmed, motiv från Persiens sägenvärld och diktning. Felicias slott, ett Aladdinspalats byggt i luften och danat med orimlig fantasiprakt, tyckes skapat av samme arkitekt som i *Schirin* låtit den persiska diktens rikspalats, Tak Chosru, stiga mot höjden i gigantiska proportioner och sammanfogat av det brokigaste ädelstensmaterial. Över Felicias borg välva sig som över Tak Chosru sju gyllne kupoler, och ett underbart maskineri i ett av det persiska slottets gemak, glober i taket som följa stjärnbildernas banor i kretsande rörelse, har kanske därifrån hämtats till lycksalighetsön, fastän samma vandrande sfärer även förekomma på ett par håll i den tyska romantikens sagodiktning.[1] I *Schirin* överflöda praktfulla rumsinredningar, vällustiga divaner, doftande rökmoln ur vaser av lasur, och denna sinnesretande orient i *Tusen och en natts* stil har nog skänkt sitt inslag åt sagospelets lysande väv. På en punkt kan man direkt fixera ett litet lån. Hammer målar en av Schirin anordnad fest:

> Aus hundert goldnen Rauchgefässen
> Durchbalsamt Aloe und Ambraduft
> Das Safirkleid der Morgenluft;
> In Schüsseln aus dem Thone Japans perlet
> Sorbet mit Moschus abgequerlet.[2]

Atterbom har på samma vis, när han beskriver festen efter trädgårdsdansen, velat giva de yttre arrangemangen en viss orien-

[1] Jfr L. ö I, s. 85, 165 och *Schirin* I, s. 84 ff.
[2] *Schirin* I, s. 19.

Digitized by Google

talisk färgton. Lauras tärnor frambära »en mängd små bord af sandelträd, ceder och ebenhols, belagda med mosaik-taflor i stället för dukar», och Zephyr, som har »sin fägnad åt de sirliga glasen och flaskorna», skildrar beställsamt anstalterna för Felicia:

> På medelpunkten af hvart bord, som vanligt,
> *Ur gyllne käril hvirfla rökelser*
> *Af aloe och ambra;* rundt omkring dem
> Stå vaser, färgrikt genomskinliga,
> Servicerne af gull och af kristall,
> Grupperade med bästa symmetri.[1]

»Lasurnen, halbdurchsicht'gen Vasen» förekomma på ett annat ställe i *Schirin*, och det österländska husgerådet är här uppenbart lånat ur de persiska gemaken i Hammers dikt, det har blott blivit näpnare och smånättare, då det flyttats över till Felicias park och ut i det fria.

När det gäller litterärt förmedlade stämningar och bilder av Persiens natur är det vida svårare att fixera vad i *Lycksalighetens ö* som eventuellt kan stamma från *Schirin*. Sagospelets landskapssceneri är nämligen en ytterst komplicerad och amalgamerande skapelse, sammansatt av italienska minnesbilder, av drag från folkbokens trädgårdspark, av växlande detaljer från olika ideallandskap i äldre och yngre romantisk dikt. Naturskildringarna i *Schirin* äro ju också, som poemet i dess helhet, europeiserade, tillrättalagda för västerländska läsare, man måste säga med rätta, ty få saker äro så svårtillgängliga som den persiska poesiens metaforer och jämförelser från den omgivande naturen. Tillsist bör det betonas, huru föga geografiskt lokaliserad orientens flora och fauna framträder i romantikens diktning; den kan likaväl stamma från Palestina eller Indien som från Persien, från bibeln som från *Sakuntala*. Jag skall längre fram vid behandlingen av Östans sång dröja vid ett par reflexer från naturskildringen i *Schirin*, nu kan man lämpligen belysa denna allmänna poesiorientalism i landskapsmålningen genom att fästa uppmärksamheten på ett ställe i sagospelet, där annars ingenting i motiven för tankarna till österlandet. Det gäller den sköna, nyligen av Vetterlund[2] utsökt karakteriserade växelsången mellan Astolf och Felicia på ottava rima med ekorim. Det är en duo i skym-

[1] L. ö. I, s. 268, 269.
[2] I den förut citerade uppsatsen i Edda, s. 173, 174.

Digitized by Google

ningen — till strofformen helt identisk och till sin stil nära besläktad med A. W. Schlegels *Nikon und Heliodora* — ett praktstycke, där de båda stämmorna, hans tenor och hennes sopran, knappast individualiseras och möta varandra, blott stanz avlöser stanz i jämnt flöde utan personlig klang. De älskande känna harmonien med kvällens frid:

I nattens tjäll, der Du och hjertat vaka,
Hvar blomma gjuter nöjets offertår;
Violen suckar fritt, och för sin maka
De ljufsta driller trogna vakteln slår.[1]

Dessa verser bero uppenbart av en målning av vårens ankomst i *Schirin:*

Das Auge der Narcisse schmachtet,
Der Blick des Lotos ist vom Wasser aufgehellt;
Die sinnige Viol betrachtet,
Vom Flor der Finsterniss umnachtet,
Derwischen gleich, die Nichtigkeit der Welt.
Der Schlag der muntern Wachtel gellt,
Wie Orgelton aus Amaranthenlauben,
Und girrend flöten drein die Turteltauben.[2]

Hos Atterbom har den orientaliska prägeln, allt det rörliga, brokiga, livfullt förmänskligande i naturbilden försvunnit och givit plats för en färglös och sentimental trohetspoesi. Men österlandet framträder verkligen, och nu, såvitt man kan se, utan djupare beroende av *Schirin,* i växelsångens följande stanz, en av dess mest betagande, som, liksom viskande, målar huru dagens liv slocknar och kvällslugnet faller:

Naturen söfver sina barn, och hvilar;
Vid hennes vink nu tystnar vinden rädd.
Den trötta Dagen samlar ljusets pilar
I kogret af rubin, på vesterns bädd.
Bland dagg och gnistor, se! gazellen ilar
Till grottans lägerstad, vid källans brädd;
Med silfvernät sig palm och ceder smycka:
Allt stilla är, allt drömmer om vår lycka.[3]

[1] L. ö. I, s. 240.
[2] *Schirin* I, s. 116.
[3] L. ö I, s. 240, 241.

Digitized by Google

Den utsökta bilden av den trötta dagen med rubinkogret bär måhända intet direkt österländskt tycke, men i de sista verserna lever en orientens afton, daggstänkt och varm, med palm och ceder, med gazellen skyndande till källan, given med ett fåtal säkra penseldrag, en tavla, smältande och sensuellt fascinerande som en av den unge Heines samtidiga lyriska visioner av sagolandet Indien och tillika med något av biblisk idyll över sig. Huru orienten här hägrat för Atterboms syn, visar den omständigheten, att en helt motsvarande naturbild avslutar Östans sång om gravmoskén i Persien:

Turturn och gazellen ila dit vid spegelböljans dön.

Schirin har till sist skänkt *Lycksalighetens ö* ett par motiv ur persisk sägenvärld och poetisk myt. Hammer hade som en episod i sitt verk infogat berättelsen om Salomo och Balkis, Sabas drottning. Den vise härskaren sänder en av sina fåglar som bud till den sköna furstinnan:

Itzt ist er schon in dem Pallast,
Wo Balkis, pflegend süsser Rast,
Auf Eiderdunen schlafend säumet;
Wie von der Harmonie der Sphären eingewiegt
Der Mond auf Silberwolken schlafend liegt
Und von der Sympathie der Welten träumet.[1]

Atterbom har lösgjort den sista bilden ur sammanhanget och inlagt den i den monolog, som Astolf håller i Felicias sovgemak, dit han — en ny Faust i Margaretes kammare — ensam inkommit och där han känner sig sliten mellan stridande känslor:

Här somnar hon, lik månan, då den sänker
Sin kind mot silfvermolnens hufvudgärd,
Och, halft i slummer, ännu tänker
På sympathien mellan verld och verld.[2]

Stämningen har nu fått en ton av mild oskuld, och intet av haremsindolensen i Balkis' gemak fann här sin väg in i Astolfs fantasier; det var den stilla och stora all-harmonien i bilden som tjusade Atterbom. Annars finner nog Atterbom behag i att, icke direkt sensuellt, men dröjande och skönhetsdrucket utmåla dylika scener, där Felicia framträder som en österländsk prinsessa: man kan tänka på en situation i Astolfs dröm, till vilken jag återvänder

[1] *Schirin* I, s. 144.
[2] L. ö I, s. 317.

Digitized by Google

i det följande, på Lauras skildring av Felicias sömn och paradisfågeln på hennes barm — något liknande finnes i Palmblads *Holmen i sjön Dall* — och på praktmålningen av Felicias säng, kringdoftad av »Arabiens aromer».

Drottningen av Saba drager emellertid med sin svit till Salomos möte. Som i Atterboms ungdomsdikt *Tulpanen,* vars ingress direkt återgår till 1:a Konungaboken och vars exotism är en smula biblisk, nalkas hon den vise monarken med »gåtors försåt». Salomo består lyckligt det första visdomsprovet, och nästa gåta följer:

Balkis hierauf: »Dies Räthsel werde mir enthüllet:
Was für ein Wasser ist's, das nicht vom Himmel fliesst;
Nicht aus der Erde Tiefen quillet,
Das bitter ist, und doch so manchen Trank versüsst?
Als Spiegel hat es Viele schon betrogen,
Doch meistens zeigt sich's klar und hell;
Von lieben Lippen aufgesogen
Ist es ein zweyter Lebensquell.»

»Dies ist,» sprach Salamon, »die Fluth der Thränen,
Die aus der Menschen Auge fliesst,
Die, wenn wir sie auch noch so bitter wähnen,
Den Trank der Schmerzen oft versüsst.
Wenn sie im Uebermaass der Wonne
Aus freudetrunknen Augen blinkt,
Wird jeder Tropfen eine Sonne,
Die in das Meer der Seligkeiten sinkt».[1]

I senare delen av sagospelet har Atterbom låtit Astolf och Felicia övertaga Salomos och Balkis' roller. Samspråkande väntar kärleksparet i lövsalen att se förhänget gå upp för tärnornas skådespel, en vattendroppe faller från ett löv ned i Astolfs öga, han ber Felicia känna med sitt finger vart den ilar, och så är anledningen given till hennes infall:

Ett vatten rikt i perlor väller:
Ur jorden ej dess ådror gå,
Från himlens moln det gjuts ej heller;
Det bittert är, och sött ändå.
Dess flod, hvars ursprung mörkren skydda,
Så mild, som genomskinlig är;
Till högsta slott, till lägsta hydda
Den lika dyrbar läskning bär.

[1] *Schirin* I, s. 150, 151.

Digitized by Google

Och har du sett dess källor stråla
Emellan dunkla bräddars par,
Med speglar, som på bottnen måla
En dager, mer än solens klar?
Har allt det ljus, som de förvara,
Jemväl för dig i droppar blänkt,
Så säg: hur vill du helst besvara
Den helsning de ditt hjerta skänkt?

Astolf har genast lösningen till hands:

Det vattnet vi ju Tårar kalla:
I helig natt dess ådra göms;
Hur bittert ock dess vågor svalla,
Känns sötman dock, ju mer det töms.
Det flyr då ur de tvillingsbrunnar,
Der himlen ler på djupets grund,
Och ur två stjernor oss förkunnar
Det högsta själarnes förbund.

Och när ej ord, ej toner stamma
Den vällust fram, som »kärlek» näms,
I tårar glittrar då hans flamma
Tilldess hans ljudspel åter stäms.
När älskarns munn dem törstigt söker
På ögonlock, som fällt dem nyss,
Då vet han, hvar han ljufvast öker
Den eld, som gnistrar i hans kyss.[1]

Sagospelets gåta är i vissa vändningar icke stort mer än en översättning från *Schirin*, medan den i andra visar något nytt. Som lyrik väger den onekligen ganska lätt och är, icke minst i de partier som tillfogats, tilltrasslad och pretiöst sinnrik, då däremot förebilden är genomskinligt klar. Men just detta drag röjer arten av Atterboms intresse för dikten. Någon egentlig poetisk suggestion kunna Hammers verser knappast ha utövat, men de gåvo honom en anledning att variera den halvt naturfilosofiska vattensymbolik, den tårarnas metafysik, som bildar en konstant motivkrets i hans diktning. Felicias omedelbart följande ord om vattnet såsom »barn af eld och luft» belysa klart sammanhanget med de naturspekulativa analogierna.

Om Felicias gåta stammar från *Schirin*, så tyckes också en poetisk myt, den hon berättar för Astolf, stå i ett visst samband

[1] L. ö II, s. 64—66.

Digitized by Google

med samma verk. Hammer inleder *Schirin* med en invokation till Persiens fågel, näktergalen, vårens och kärlekens sångare, som ständigt, än jublande, än klagande, betygar rosen sin ömma låga: måtte den, sjunger Hammer, leda hans fantasi att svärma i månskenet genom rabatter av rosor:

> Es sey im Frühling meines Lebens
> Die Liebe zu der Rose nicht vergebens;
> Zur Rose Schönheit, die in Eden blüht,
> Die jede einst dorthin bestimmte Seele
> Durch ihren Duft in höh're Sphären zieht![1]

Då Astolf under ett samtal med Felicia prisar törnrosen lycklig, när den får blanda sin andedräkt med hennes och dock blygt fruktar varje jämförelse med henne, den oförlikneliga, svarar Felicia honom, liksom drömmande, med att berätta följande sköna och graciösa paradissägen:

> I Paradiset, i det land, som Phenix
> Bebor och som han sjelf för mig har skildrat,
> Står alla rosenbuskars helga urbild,
> Med skyhög växt, af evig dag bestrålad,
> Från roten upp till toppen blomsterhöljd:
> Men utan törnen; sylpherna der användt
> Till offer alla taggar, längesedan;
> Och möta nu med oförnekad kyss,
> Med obeväpnad barm hvar himmelsk fjäril.
> Från detta land en hemlig valfrändskap
> Med rosens allrafinsta ångor doftar,
> Och lockar, spridd i lifvets hela luft,
> De varelser allt närmare tillsamman,
> Som ämnades, att i hvarandras famn
> Engång ett upptäckt paradis omarma.[2]

Den slående överensstämmelsen mellan de sista verserna i denna passage och det nyss citerade stället ur invokationen till *Schirin* gör det troligt, att Atterbom med Hammers tanke som utgångspunkt själv skapat denna fagra Edenmyt: rosendoften som ett löfte om paradiset, det var ett fynd för *Rosens* diktare, ägnat att sätta hans inbillning i rörelse. Kanske har det muhammedanska paradisets jätteträd, Tuba, föresvävat honom, då han, dröjande och in-

[1] *Schirin* I, s. 11.
[2] L. ö I, s. 256.

Digitized by Google

gående, utpenslade denna säregna bild med dess fantasifulla resning, näpna behag och ljuva sympativärme, kanske utgå både han och Hammer från någon gemensam orientalisk källa för sägnen. Man kan t. ex. till jämförelse peka på en ghasel av den persiske 1200-talsskalden Dschelaleddin Rumi, räknad som österlandets störste mystiske diktare av den sufiska riktningen, en panteist, vars tankebyggnad rönt inverkan av nyplatonismen.[1] Den ifrågavarande ghaselen, översatt av Hammer i *Redekünste* och sedan, efter Hammers tolkning, bearbetad av Rückert, är, under formen av en vårskildring, en mystiskt översvinnelig hyllning till rosen. Jag citerar några rader av dikten:

Die Rose hält in unsrem Haus den Becher
Durchwürzet vom Genuss des Dufts der Rose.
Die Welt umfasset nicht das Bild der Rose,
Die Phantasie umfasset nicht die Rose.
Die Rose ist ein Both' vom Seelengarten,
Und ein Diplom der Schönheit ist die Rose.
Prophetenschweiss steht auf der Ros' in Perlen,
Aus Neumonden ein Vollmond ist die Rose.
Ein neues Leben wird den Geist beschwingen,
So oft er riecht den süssen Duft der Rose.[2]

Det förefaller icke osannolikt, att just denna ghasel, som Atterbom å sin sida kunnat läsa i Hammers stora antologi, givit impulsen till tankegången i *Schirin*, även om den ligger vid sidan av versromanens egentliga källor. Likheten i idé mellan Dschelaleddin Rumis verser och Atterboms paradissägen är i varje fall icke ringa, och Atterboms Edenros växer ju ut nästan till samma världsfamnande symbol som den sufiske mystikerns. Kanske har Atterbom också instinktivt känt, huru nära de nyplatonska tankeförbindelserna och associationerna här lågo; liksom blomman *Rosen* talar om sin »heliga Urbild», så gälla Felicias ord »alla rosenbuskars helga urbild». Spörsmålet om uppslagets proveniens må emellertid lämnas därhän, och det är tillfyllest att visa, att skalden, när han sökte samla rosensymboler kring sin skönhetsdrottnings gestalt, även kunnat fånga rosenångan från en persisk »Gulistan».

I episoden med feernas ambassad till Felicia möter till sist en lätt anklang från *Schirin*. Felicia mottager beskickningen, hon har

[1] Jfr P. Horn, *Geschichte der persischen Litteratur*. Leipzig 1901, s. 165.
[2] *Redekünste*, s. 186, 187. Rückerts ghasel, som Atterbom ju också kan ha känt till, trycktes först i *Taschenbuch für Damen für das Jahr 1821*.

Digitized by Google

just komplimenterat Peribanou, som för dess talan, samt nådigt förhört sig om fedrottningen Urgandas välbefinnande och frågar nu vidare:

> Är frid och lugn ännu i Ginnistan, —
> Det månbelysta morgonrodnads-landet,
> Der aldrig någon annan dager gryr,
> Än en af gryning och af skymning blandad?[1]

På sin färd till berget Kaf och Ginnistans ferike, där peris, de goda feerna bo, har Ferhad skådat samma underbara dagrar:

> Beleuchtungen von Mondenschein,
> Von Morgenroth, die, wenn wir sie im Hayn
> Durch's Aug der Lieb' verschönt erblicken,
> Für einen Augenblick in's Paradies entzücken,
> Sind hier das wechsellose Tageslicht,
> Das aus den Lilien- und Rosendüften bricht.[2]

Atterbom, som älskade de komplicerade färgbrytningarna hos Tieck och i Italien hänfördes av gryningens och solnedgångens atmosfäriska spel, måste ha hälsat dessa verser med något av återseendets glädje och med välbehag berett plats åt en liknande luftsyn i sitt ferike.

När, såsom ovan skett, en rad intryck kunnat konstateras från *Schirin* på *Lycksalighetens ö*, har det mestadels gällt rent verbala överensstämmelser och påtagliga isolerade reminiscenser. Det finnes emellertid en huvudscen i *Lycksalighetens ö*, där man icke längre kan ställa vers mot vers men ändock måste ifrågasätta ett beroende. Den första avdelningen av *Schirin* slutar med Chosrus och Schirins bröllopskväll. De båda älskande sitta vid varandras sida i en lövsal, då de på avstånd höra tonerna av en luta och ett barbiton från de båda sångarna Barbud och Nigissar. Den ene slår sitt instrument till Schirins, den andre till Chosrus pris. De upphöra för att snart börja ånyo, och för varje gång stiger kärleksparets extas och deras kyssar bliva allt lidelsefullare. Välljuden stiga och falla, döende ekon liksom vagga dem på sina tonvågor, näktergalar komma flygande för att lyssna till sången, naturen lever med i de tvennes kärlek och de förenas helt i ett passionerat famntag. Så följer till

[1] L. ö I, s. 202.
[2] *Schirin* II, s. 38.

Digitized by Google

sist i jublande strofer »Barbuds und Nigissars vereinter Feyerchor» om de bådas lycka. Hela denna scen är vackert tänkt och delvis även utförd med poetisk charm, men förvirrad i sin anläggning, vartill kommer, att den österländska passionens heta och djärva språk ständigt bryter sig mot en musikalisk känsla av utpräglat västerländskt tycke. Har denna final föresvävat Atterbom vid utmålningen av Astolfs och Felicias bröllopskväll? Några mindre överensstämmelser behöva ingenting betyda och kunna förbises. Men det fulltoniga, böljande och svallande, rent musikaliska genomförandet av kärleksduon i *Lycksalighetens ö* med recitativ, varierade och fördröjda som i en Wagneropera, med växlingen mellan solostämmor och mera orkestralt betonade partier, med naturens talande röster, som sjunga vidare, när människostämmorna förstummats i lyckans övermått, allt detta hade väl knappt fått sin nuvarande gestalt utan *Schirin*, om än hos Oehlenschläger körerna vid Aladdins och Gulnares bröllop bjuda på något liknande. Särskilt kan man fråga sig, om icke Barbuds och Nigissars växelkväden givit Atterbom impulsen att upptaga ungdomsserenaden ur Phosphoros och fördela den på tvenne stämmor. Två strofer i samma serenad ha i huvudsak nydiktats för sagospelet, och då skalden i den första av dem (»Jag hör, då i nätter jag vakar, ett echo») fantiserar om huru »melodierna kommo och veko», så tyckes detta nästan giva en vink om var inspirationen bör sökas; finare kan man nämligen icke karakterisera den verkan, Hammer åsyftat i skildringen av Schirins brudkväll. När vidare, i samma strof, Zephyr lyssnar till återklangen

från Kärlekens stjerna,
Som kallar de skimrande syskon till dans.

har diktaren, liksom han även gjort i Östans sång, tänkt på den persiska myten om Anahid. Den ensamme, sorgset klagande näktergalen, vars kväde lyktar sagospelets första del och vars isolering oförgätligt bundits samman med Astolfs och Felicias översvinneliga sällhet, han finnes redan i scenen i *Schirin*, apostroferad av Barbuds instrument:

Hast Du die Nacht
Einsam durchwacht,
Rastlos aus tiefer Brust geschlagen
Der Liebe Pein zu klagen?[1]

[1] *Schirin* I, s. 231.

Digitized by Google

Det är nästan överflödigt att tillägga, att allt vad detta ställe i *Lycksalighetens ö* rymmer av stor och själfull poesi tillhör Atterbom själv och att *Schirin*, utom möjligen situationens yttre linjer och uppslaget till dess musikaliska behandling, ingenting givit honom.

Till sist ännu en detalj. På bröllopskvällen dricka Astolf och Felicia av ungdomskällans vatten, och ungdomens genius, stigande upp ur springbrunnens flöden, räcker dem drycken. Månne Atterbom, när han sålunda gav folkbokens odödlighetskälla en skyddsande, tänkt på den orientaliska mytologiens Chiser, profeten, som, jämte mycket annat, även är ungdomskällans evigt unge väktare. Under läsningen av *Schirin* har han, då hans fantasi ledsagade Ferhad på färden till Ginnistan, mött denna gestalt, han har sett den gröna glans som enligt sägnen sprider sig kring livskällan i mörkrets land och skådat källan själv och dess genius:

> Und sieh, es sprangen seine Mondlichtwogen
> Im halben Kreis als Regenbogen,
> Wie tausend Phosphorsonnen hell;
> Als Spender von der Lebensgabe
> Stand Chiser da mit seinem Rächerstabe.[1]

I Hammers *Redekünste* fanns närmare besked om Chiser, hans vida maktsfär och hans yttre framträdande: »Grün ist seine Lieblingsfarbe, in strahlendes Grün ist er gekleidet, und im Lande der Finsterniss, wo der Quell des Lebens pulsend rauscht, verkündet denselben grünes Licht, das ihn umgibt, den Suchenden.»[2] Är det allt detta som lockat Atterbom att skapa sin geniefigur och låta honom uppenbara sig på ett motsvarande vis, stående inom fontänens stråle som i »ett slags tält af genomskinlig dunst», omgivet av mindre vattensprång lika »gullfärgade hvalfbågar», samt klädd i en dräkt av »bländande ljusgrönt»?[3]

Från *Schirin* hade Atterbom hämtat den säreget sköna dager som ständigt sades råda i fe-landet Ginnistan; det saknar icke sitt intresse att ägna någon närmare uppmärksamhet åt vad sagospelet i övrigt vet att berätta om samma Ginnistan, dess topografi och bebyggare, och, så långt möjligt, söka antyda de litterära associationer, vilka härvid varit levande för skalden. Samtidigt med Astolfs ankomst till lycksalighetens ö mottager Felicia en beskickning av

[1] *Schirin* II, s. 31.
[2] A. a. s. 20.
[3] L. ö I, s. 332, 333.

Digitized by Google

skyddssökande feer, och Atterbom vinner härigenom ett tillfälle att glimtvis rulla upp förlåten mot Ginnistans magiska nejder. En lätt luft av overklighet lägger sig kring dessa bilder av feernas liv, och en stundom påtaglig, stundom knappt märkbar ironi drager sin linje kring det berättade. I 1700-talets fesaga låg det ironiska löjet ständigt på lur, i Hammers versroman framställes Ferhads resa till Ginnistan med en Ariostos eller Wielands leende inför det underbara, det barockt fantastiska, och samma lekande löje är ej långt borta, då Atterbom talar om sina feer. Vid besöket hos Felicia tagas de aldrig riktigt på allvar — de stå ju på samma lägre, icke mänskligt reella plan som hela den övriga skaran av naturandar i diktverket — icke ens då Peribanou beder om hjälp mot de vilda diverne vid deras grymma härjningståg in i fe-landet, kan Atterbom förmå sig att betrakta ämnet tragiskt utan utmålar med omständligt välbehag även det skräckinjagande, fula och blodiga. Divernes kamp mot feerna var nu en gång för alla dikt och poetisk sägen, och Atterbom anslog naturligt nog den lätt ironiska, alluderande ton som passade välkända, förut berättade händelser. Ty Ginnistan var ju ett romantiskt rike på samma breddgrad som många andra av världsdiktens kontinenter, redan namnet ägde en klang av litteratur, och fe-landet förband sig i Atterboms fantasi osökt med den stora romantiska medeltidsdiktens figurer och företeelser, med renässanseposet och Amadisromanen. Huru nära dessa motivkretsar ligga varandra i Atterboms föreställning framgår av flera drag; så bär t. ex. fedrottningen, Urganda, ett namn ur Amadisromanen, och vid sidan av Amadis och Splandian, hjältarna ur samma roman, nämnes Rustan, den persiske sagoheroen.

Om det torde erbjuda stora svårigheter att mera fullständigt utreda varifrån Atterbom hämtat sitt vetande om fevärlden och draga linjen mellan det litterärt övertagna och den självständigt blommande fabuleringen, är man dock i stånd att visa på vissa, uppenbart anlitade källor. Det är för det första synnerligen antagligt, att Atterbom gått till Hammers *Geschichte der schönen Redekünste Persiens, mit einer Blüthenlese aus zweyhundert persischen Dichtern*, så som dess fullständiga titel lyder. Hans resedagbok upptecknade ju några synpunkter ur det stora verket med tillägget att »boken måste köpas», och denna maning till sig själv tyckes han ha hörsammat: i varje fall röjer det flitiga citerandet av arbetet i Palmblads uppsats om Persiens fornhävder, att det nu befann sig

Digitized by Google

inom Atterboms räckhåll. Hammers *Redekünste* var, som titeln angiver, en persisk litteraturhistoria och antologi i förening; historiska notiser och karakteristiker av de olika författarna föregingo valda översättningsprov. Boken inleddes av en allmän översikt, vars tredje avdelning behandlade »Sagen und Bilderlehre der persischen Dichter». Här gavs en kartläggning av just den domän av Persiens diktning, som kanske mest lockade Atterboms upptäckarhåg, och av mycket att döma har han både läst detta kapitel och lärt av det. Hos Hammer fick han kunskap om den persiska mytologiens fabelväsen, andar och genier, de goda och de onda. Om de sista säger Hammer här: »die letzten heissen Dschinnen oder Diwe, die ersten Peris (Fairies, Feen), weibliche luftige Geschöpfe, zart wie die Lichtstrahlen, schön wie die Morgenröthe, Freundinnen der Blumen und Düfte, aus denen ihr ganzes Wesen aufgehaucht ist.»[1] I anslaget till feernas hyllningssång möter alldeles detsamma, fast musikaliskt förhöjt av versen och lyft mot ett försvinnande fjärran lik en molnhägring i rosa: annars täcka epitet och bestämningar så troget varandra, att man frestas antaga ett direkt samband. Man höre:

Från morgonens rike,
Der strålarna randa
Med eviga rosor
Vår gryende himmel,
Vårt luftiga lif under doftiga tält.[2]

Kanske äga dock dessa lätta uvertyrtakter närmast en annan förebild. Som Vetterlund påvisat,[3] har Atterbom för de körer av salamandrar, sylfer, dryader och undiner, vilka, några scener längre fram i sagospelet, under trädgårdsdansen sjunga kärlekens lov, lånat uppslaget från Matthissons på fyra motsvarande stämmor fördelade dikt *Die Elementargeister*. Men kan man icke redan i feernas hyllning avlyssna en genklang från Matthissons »Sylphen» i samma poem:

Die Sylphen entwallen
Des Morgenroths Hallen.
Wie lieblich, wie mild
Ihr Purpurgebild

[1] *Redekünste*, s. 21.
[2] L. ö I, s. 200.
[3] *Atterbomska ungdomsdikter och Atterbomska reminiscenser*. Samlaren 1891, s. 37.

Digitized by Google

Aus Aether gehaucht
In Aether sich taucht!
Ein Rosenblatt würde
Den Schwingen zur Bürde.
Ihr Sinn ist so hell
Ihr Schweben so schnell
Wie Stralen der Sonne.[1]

Matthissons sylfer, ironiskt presenterade naturandar från *Le comte de Gabalis*, hörde ju till samma luftiga, litet obestämda släkte som österlandets peris. Det visuella intrycket av Matthissons verser, en svävande luftsyn i ljusrött, kommer vidare mycket nära det som Hammers prosarader måste frammana, och måhända har Atterbom, då han sökte att i vers transponera de sistnämnda, anknutit till det redan poetiskt utformade och för honom välkända. Man kan ju genomgående konstatera, att skalden bland de exotiska och orientaliska motiven oftast utväljer de minst främlingsartade, de som blott bjuda en ny form för gamla älsklingsföreställningar och kärvordna stämningar.

I det nyss citerade kapitlet hos Hammer berättades också om fabelberget Kaf, »welches die Erde als einen Ring einschliesst, und hinter dem Dschinnistan oder das Land der Feerey liegt», och förtaldes om huru feerna, ständigt ansatta av diverne, levde i ett oavbrutet krig med dem. Lika vackra, milda och älskvärda som de förra äro, lika ondskefulla och vederstyggliga äro diverne: »Ungeheuer mit Drachenhäuptern, die Feuer speyen, mit Ziegenfüssen und Schweifen, mit Bärentatzen und Geyerkrallen, die von Dschinnistan aus oft die Erde unsicher machen, aber auch darum nur in Sandwüsten und unwirthbaren Klüften hausen.»[2] I Peribanous svar på Felicias fråga om tillståndet i Ginnistan få vi som dramatisk aktion bevittna samma fejd mellan feer och diver; Atterbom har i hennes supplik med synbar konstnärlig njutning gripit kontrasten mellan de groteska divernes brutala framfart och feernas estetiskt delikata men bedrövligt värnlösa tillvaro:

Se'n Rustan, Amadis och Splandian,
De tappraste af riddersmän, försvunnit,
Af våra vilda grannar, Diverne,
Antastas vi långt svårare än förr.

[1] *Gedichte von Matthisson.* 5:e Aufl. Zürich 1802, s. 147.
[2] A. a. s. 21, 22.

Digitized by Google

Den gren af berget Kaf, som skiljer åt
Vårt land från deras, öfverstiga de,
Likt lavaströmmar störta de sig ner
I våra gröna lundar; hvarje gräsplan
Kring stammen af ett lummigt träd, bestämd
För afton-sällskap och för månskens-dans,
Afsvedja de, och fylla hvarje källa
Med grus, och blanda hvarje bäck med gift.
En kung med lejonsvans och drakehufvud,
Som rök och eter sprutar ur sitt gap,
Zeloulou kallad, är anföraren; etc.[1]

Vissa pittoreska drag i tavlan, särskilt mot replikens slut, sakna motsvarighet hos Hammer och ha kanske av Atterbom fogats samman från några mig okända litterära fyndorter, om icke diktaren, fängslad av det säregna motivet, sökt sig djupare in i detta och med ett par vackert måleriska tillägg spunnit vidare på det givna. Det förefaller icke till fullo styrkt av österländsk dikt eller sägen, att Ginnistans feer plägade träda månskensdansar i gräset under lummiga träd, och man frågar sig ovillkorligt, om ej poetfantasien, kanske under suggestion av sammanställningen peris—fairies, här för ett ögonblick lämnat Persien och styrt färden mot Norden och Shakespearediktens skogsnejder.[2] Även själva namnen i dessa fescener vittna om en ingivelse, som sökt stöd på skilda håll i litteraturen. Fedrottningen Urganda ägde, som redan nämnts, sin hemort i Amadisromanen och uppenbarar sig även i 1700-talets fesaga, Peribanou, hennes ambassadrice vid Felicias hov, bar ett namn från en av *Tusen och en natts* sagor (»Histoire du prince Ahmed et de la fée Paribanou»), men vilket Atterbom nog närmast funnit i Oehlenschlägers orientaliska novell *Aly og Gulhyndy*, varest Peribanou uppträder som en god och beskyddande fe. Från Oehlenschläger hämtade Atterbom antagligen också namnet Zeloulou. Det förekommer hos honom dels i sångspelet *Faruk*, dels i *Aly og Gulhyndy*. I *Faruk* omtalas Zeloulou blott i förbigående såsom »den sorte Aanders Fyrste», i

[1] L. ö I, s. 203, 204.

[2] Släktskapen mellan de persiska peris och de nordiska älvorna betonas ofta under denna tid. I Hammers *Rosenöl* (1813), en samling österländska sagor och traditioner, framhäves (Del I, s. 15), huru peris »schweben wie unsere ihnen nahverwandten Elfen in luftigem Reigen über Blumen dahin», varpå Hammer citerar en strof ur Matthissons *Die Elfenkönigin*. En engelsk orientalist från 1700-talets slut, Ousely, framhåller däremot, att peris ha blott föga gemensamt med Shakespeares diminutiva älvor. Se även TH. KEIGHTLEY's arbete *The Fairy Mythology*, där Ousely's mening refereras (London 1850, s. 22, 23).

Digitized by Google

Aly og Gulhyndy ingriper han däremot som novellens onda makt djupare i handlingen. Oehlenschläger lånade i sin tur namnet och figuren från en av de många imitationerna av *Tusen och en natt*, den tidigare omnämnda *Les mille et un quart d'heure* av Gueullette, vars huvudbeståndsdel utgöres av fesagor och diverse äldre novellmotiv, lätt orientaliskt färglagda.[1] Det är en kuriös, symptomatiskt icke oviktig omständighet, att samma bok lästes av den unge Atterbom. I hans »Catalog uppå Mitt Bibliotek» från 1804 upptages nämligen *Die tausend und eine Viertel-Stunde, aus d. Türkischen und Tartarischen uebersetzt,* alltså en tysk översättning av samma verk. Åtminstone gymnasisten Atterbom, säkert nog även den mogne diktaren, har med andra ord haft en viss kontakt med 1700-talets orientaliserande fesaga, denna betydelsefulla litterära genre, som för Oehlenschlägers behandling av österländska ämnen spelat en avgörande roll.

Zeloulou i novellen om Aly och Gulhyndy är alls icke till sitt yttre samma persiska djävulsfigur, Peribanou skildrar, då hon talar om de vedervärdiga divernes anförare. När han visar sig för Aly i öknen, är han i stället, som ofta andarna i *Tusen och en natt*, en oformlig gigantisk dimgestalt, och Aly tager honom naturligt nog för en molnstod. Ett drag äger han emellertid gemensamt med de grymt härjande diverne hos Atterbom; han har fördärvat och förgiftat vattnet i en förut hälsobringande källa.

Analysen av *Schirin* och dess inflytande på *Lycksalighetens ö* uppehöll sig vid de målningar av yppig och fantastisk österländsk prakt, som dels inrama de olika uppträdena i form av scenanvisningar, uppgifter om gemakens inredning och dylikt, dels på skilda sätt färga sagospelets lyriska eller dramatiskt berättande flöde. Man kan icke beröra den dekorativa sidan av diktverkets formvärld, arten av dess orientaliska exotism eller överhuvud dess allmänna sagokaraktär utan att vända sig till själva 1700-talsorientalismens första och största litterära urkund. Har *Tusen och en natt* betytt något för *Lycksalighetens ö?* Frågan är naturligtvis av många skäl ytterst svårbesvarad, och de flesta försök att precisera ett beroende måste utfalla osäkert, ej mindre genom själva sagomotivens universalitet och världsomspinnande förgreningar än genom tillvaron av den starka, stora områden av 1700-talets litteratur berörande orientaliserande strömning, som följde i *Tusen och en natts* spår, och slut-

[1] Se ELBERLING, *Oehlenschläger og de østerlandske Eventyr*, s. 115.

Digitized by Google

ligen de parallellföreteelser — reseskildringar, översättningar av österländska diktverk och annat — vilka verka i samma riktning och frammana *Tusen och en natts* skönhetsvärld blott från en annan sida. Man måste, om man likväl söker attackera problemet, utgå från att Atterbom endast kunnat känna till sagosamlingen i Gallands version, vare sig på franska eller tolkad på något annat språk. Åren 1823 och 1824 utkommo visserligen Hammers *Der Tausend und einer Nacht noch nicht übersetzte Märchen* och 1824 en ny tysk upplaga i 15 band, översatt av Habicht, von der Hagen och Schall, men ingendera torde av kronologiska skäl ha spelat någon roll åtminstone för sagospelets förra avdelning, där orienten gör sig starkast påmind.

Det första ställe i *Lycksalighetens ö* med bestämt orientaliskt tycke finnes i Astolfs dröm i 1:a äventyret. Den andra av drömmens trenne tavlor visar Astolf i sin blivande härskarinnas gemak, vilande på mattan vid hennes fötter. Vi få ett utsökt interiörstycke med fylligt och läckert färgval:

Jag i en präktig sal befann mig då,
Den fagra marmorbilder, speglar, kronor
Af glindrande kristall, och fönsterdörrar
Till luftiga balconer, herrligt prydde.
Och det var skymning. Solens afskedsblick
Nyss gifvit månan tecken, till att nalkas:
Igenom öppna fönstren smög en hviskning
Från pomeransträd, palmer, balsampopplar,
Omkring i rummet; i hvars ena hörn,
På det af rika mattor höljda golfvet,
Två sphinxer af svartglänsande basalt
En rymlig, kostbar hvilosoffa buro.
I henne satt min rosendrottning nu:
Men klädd i azurblått; en hvit och blekröd
Turban var lindad om den sköna hjessan,
Och fästad var en snöhvit fjäderbuske
Vid honom med en strålande rubin.
Mig tycktes, att hon re'n var blifven min.
På soffans yppiga skarlakans-täcke
Hon lutad satt, med korsvis lagda knän;
En liten silfverkorg på dessa stod,
I vällust doftande, och spetsigt rågad
Af frukter, gula såsom flammrödt gull.
En höll hon mellan händerna, och sirligt
Med en agatknif skiljde skalet af;

Digitized by Google

Jag satt på mattan, tyst, vid hennes fötter,
Dem blott sandaler klädde, snörda täckt
Kring eiderhvita ben med purpurband —
Ej sällan kysste jag de fina, späda,
Svan-lena vrister, dem hon fåfängt gömde
In i de gyllne fransar, som från drägten
I glesa skimmerböljor spridde sig.
Hon gaf mig då och då en blick, som samm
I ljufva lågor; och när nu sitt värf
Hon lyktat, räckte hon mig leende
På spetsen af sin knif den läckra frukten.[1]

De inledande verserna ha ännu ingenting av orient; rummet är en palatssalong vilken som helst, och skymningen med sin snabba växling mellan solnedgång och månsken, de sydländska trädslagen och själva samspelet mellan interiören och landskapet utanför förmedla här närmast en sensation av Italien. Den brett detaljerade utmålningen, som i skildringen av tvenne personer inne i ett rum ger sig tid att dröja vid det stillastående och genreartade, röjer däremot en viss släktskap med romanens berättarstil, och ej osannolikt har Atterbom hämtat impulsen till tavlan just från en roman. Man har fäst min uppmärksamhet på likheten mellan situationen i Felicias gemak och en, eller rättare sagt, tvenne scener i Dorothea Schlegels *Florentin*.[2] Romanens huvudperson, Florentin, berättar om ett kärleksäventyr, han en gång haft i Venedig. Vid ett tillfälle befann han sig utanför ett okänt hus med en balkong, vars dörrar stå öppna till ett upplyst rum. Inifrån rummet hörs sång av en kvinnoröst till ackompanjemang av gitarr. Han blickar in i en präktig salong, där en vacker broderad matta utsökt framhävdes av de guldsirade väggarna och en kristallkrona spred en förtrollande belysning. Sjungande och spelande gick en vacker ung dam omkring på mattan, och hennes gestalt mångfaldigades av några stora speglar på väggen mitt emot. Hon drog på en klocksträng, en betjänt inträdde med förfriskningar: »sie setzte sich nun auf den Sopha dicht am offnen Balkon und verzehrte einige Orangen, die sie erst

[1] L. ö I, s. 84, 85.

[2] Det är fil. lic. Nils Afzelius som vänskapsfullt för mig påpekat detta ställe. *Florentin* har tydligen varit en av Atterboms älsklingsböcker. Redan i Phosphorosprologen tillät han sig, som jag annorstädes uppvisat, ett litet lån från ett av de i boken inlagda poemen, han kallar den i sin recension av Euphrosynes dikter (1823) för en klassisk roman, och år 1825, då hans fästmö är sysselsatt med att läsa den, vittnar ett yttrande i brev till henne om hans höga uppskattning.

Digitized by Google

mit grosser Zierlichkeit schälte».[1] Florentin ger sig tillkänna och vinner vid ett återseende följande kväll hennes kärlek. »Das Geständniss ihrer Liebe entzückte mich. Nun sass ich ihr gegenüber, auf demselben Teppich, von demselben Kronleuchter beleuchtet. Sie sass wieder auf demselben Sopha, schälte Orangen, die sie mit mir theilte, ich war wie berauscht, meine Sinne waren gefangen.»[2] Drömvisionen av Astolf vid Felicias sida synes här i ett par detaljer slående företecknad; rumsbilden, Italien som skådeplatsen för händelsen, den lätta spänningen i berättelsens ton äro likaledes drag som närma dessa båda situationer till varandra. Däremot saknas i *Florentins* interiör varje spår av orientalisk kolorit. Hos Atterbom förhöjer ju denna påtagligt grupperingen och framträder i Felicias kostym med turbanen, i hennes indolent sirliga hållning, med en för skalden ovanlig fasthet i konturen återgiven som på någon persisk miniatyr, orientaliskt pretiös och elegant, och i hela situationens stämning av lättja, passivitet och njutande tidsfördriv. Den symbolik av dådförgätet skönhetsrus och sinneslust, Atterbom säkert ville uttrycka med denna Astolfs drömsyn, har genom en naturlig poetisk — för diktaren även spekulativ — association här fått kläda sig i österländsk dräkt. Man kan emellertid, utan att behöva tala om några förebilder, ej undgå att framhäva, huru dylika små förtroliga tête à tête'er med fruktätning ofta förekomma i *Tusen och en natt*, vanligen som inledning till ett erotiskt närmande. Jag väljer ett par exempel, det första ur berättelsen om Schemselnihar och fursten av Persien. En slavinna bär fram frukt på ett litet silverbord och sätter detta mellan sin härskarinna och den persiske fursten. »Schemselnihar choisit ce qu'il y avoit de meilleur et le présenta au Prince en le priant de manger pour l'amour d'elle. Il le prit et le porta à sa bouche par l'endroit qu'elle avoit touché».[3] I *Histoire de Noureddin et de la belle Persienne* är den sköna lika älskvärt förekommande: »Pendant que Noureddin bûvoit, la belle Persienne coupa la moitié d'une pomme, et en la présentant à Scheich Ibrahim; vous n'avez pas voulu boire, lui dit-elle; mais je ne crois pas que vous fassiez la même difficulté de goûter de cette pomme qui est excellente».[4]

I övrigt synes *Tusen och en natt* i tvenne avseenden direkt eller

[1] *Florentin.* Lübeck und Leipzig 1801, s. 201.
[2] A. a. s. 204.
[3] *Les mille et une nuit.* 7:e édition. T. I—XII. La Haye 1746. V, s. 187.
[4] A. a. VII, s. 103, 104.

Digitized by Google

indirekt haft betydelse för *Lycksalighetens ö.* Dels för den dekorativa scenbilden, de lätta kulisser, innanför vilka händelserna avlösa varandra, dels för ett par sagomotiv, även de fantasifullt talande till de yttre sinnena. Scenanvisningarna i diktverkets förra del röja bäst den roll, det orientaliska spelar för Atterboms visuella inbillning och regiavsikter. Vi föras till det inre av Felicias palats in i en stor audienssal »i orientalisk smak, med en thron på högra sidan af scenen. I bakgrunden synas tvenne ingångar, betäckta med purpurförlåter, hvardera nedfälld mellan tvenne alabaster-pelare».[1] Samma rum, Astolf skådat i drömmen, få vi betrakta i mindre poetisk dager genom en annan utförlig anvisning. »I taket synes stjernhimmeln afbildad; golfvet är belagdt med gobelins-tapeter, som föreställa mennisko- och djurfigurer i mångahanda grupper. Hvilsoffor i österländsk smak och färgglans omgifva rummet; dess väggar äro smyckade med taflor och bildstoder. Genom de höga, åt parken ledande fönsterdörrarna faller mellan gullfransade purpur-omhängen ett starkt månsken, som af de föröfrigt icke upplysta ljuskronorna mångfördubblas. Midt på den högra väggen är en ingång, som höljes af en ljusblå siden-förlåt, mellan tvenne pelare af sapphir; gent emot, på den vänstra väggen, en annan, som höljs af en ljusgrön förlåt, mellan tvenne pelare af smaragd. Förlåten till höger är silfverstickad, med stjernor; förlåten till vänster åter med blomster af silke och perlor».[2] Allt detta är obestämt hållet och vida mera avsett att i allmänhet framkalla ett intryck av något praktfullt, färgstarkt och ögonfägnande än att reproducera en orientalisk interiör; det kan visserligen, såsom Vetterlund anmärkt,[3] även vara hämtat på litterär väg ur renässansromantiken, men just *Tusen och en natts* dekorativa romantik bjuder nog på de starkaste och mest typiska motsvarigheterna. I dess sagor öppna sig, nästan alltid oväntat och förtrollande för den inträdande, underbara gemak med väggar och pelare av ädlaste material, med vattenkonster och dyrbara mattor, med soffor och kuddar, klädda med glänsande siden, sirat med ädelstenar. Här kan man finna — man märke likheten med det nyss citerade — en soffa, »garni d'une étofe des Indes à fond d'Or avec des figures d'hommes et d'animaux en argent trait d'un travail admirable»,[4] här lyser en diamant av ett strutsäggs

[1] L. ö I, s. 174.
[2] L. ö I, s. 295.
[3] Den förut citerade uppsatsen i Edda, s. 180.
[4] A. a. II, s. 257.

Digitized by Google

storlek i taket, som i Felicias sängkammare, här möter ögat de broderade portiärer, vilka täcka ingångsdörrarna till samma gemak. Liksom i *Schirin* rökelsen virvlar och vällukter stiga ur praktfulla vaser, så tändas här vid festliga tillfällen ljus preparerade med aloe och ambra, som sprida en angenäm doft, och på samma vis parfymeras i sagospelet luften i Felicias sovrum; det talas om »ljusens välluktrika sken», och Lucinda tänder »de aromatiska ljusen».[1] Inför Östans beskrivning av fontänen i Felicias sovrum föres också tanken till *Tusen och en natt.* Ty detta underverk har intet att göra med folkbokens vattenkonst med Amorgruppen, knappast heller med någon av Roms barockfontäner, spelande ute i fria luften, den är ett orientaliskt, man skulle vilja säga ett mohriskt, konstverk, låt vara att stiltypen förvanskats av en förskönande romantisk inbillning. På följande vis berättar Östan:

> På spetsarne af fyra silfvergripars
> Upplyfta vingar, bärs ett fat, ett käril
> Af rödaste rubin, i liknelse
> Af en utslagen, genomskinlig törnros:
> Hvardera gripen, utåt vänd, sitt hufvud
> Högt reser upp, och sprutar ur sin mund
> En vattustråle, blank af högsta gullfärg;
> Och alla fyra strålar, ofvanför,
> Förena i bågsvängningar sitt vatten
> Med en, som springer upp ur kärlets midt,
> I dubbel kraft, i dubbel glans, och nästan
> Till taket hinner med sin djerfva kastning.[2]

Man kan finna flera motsvarigheter härtill i *Tusen och en natt.* På ett ställe beskrives sålunda en fontän i en trädgård. »D'ailleurs, ce jet d'eau étoit très agréable à voir: quatre gros Dragons dorez paroissoient aux angles du bassin qui étoit en quarré, et ces Dragons jettoient de l'eau plus claire que le cristal de roche».[3] På ett annat ställe är skildringen utförligare och likheten med Östans målning större: »Il passa ensuite dans un Sallon merveilleux, au milieu duquel il y avoit un grand bassin avec un lion d'or massif à chaque coin. Les quatre lions jettoient de l'eau par la gueule, et cette eau en tombant formoit des Diamans et des Perles; ce qui n'accom-

[1] L. ö I, s. 285, 307, 308.
[2] L. ö I, s. 288.
[3] A. a. IV, s. 115, 116.

Digitized by Google

pagnoit pas mal un jet d'eau qui s'élançant du milieu du bassin alloit presque frapper le fond d'un Dôme peint à l'Arabesque».[1]

Slutligen ha, förefaller det, några sagomotiv ur *Tusen och en natt* funnit vägen till diktverket. Bland dem tillhöra ett par den stora, för skilda länder och folk gemensamma sagoskatten och kunna ha nått Atterbom från många olika håll, kanske också från germansk folksaga. Ett par andra äro visserligen avgjort österländska, persiskt-arabiska, men förekomma icke uteslutande i *Tusen och en natt* utan uppträda, identiskt eller i någon variant, flerstädes i de orientaliska litteraturerna: i *Schirin,* hos Firdausi och Hafis, i Hammers *Redekünste* har Atterbom kunnat påträffa dem i olika gestalter, direkt berättade, allusionsvis antydda eller vetenskapligt refererade. Endast en mycket ingående jämförande undersökning av det sagostoff som den romantiska epokens forskning belyst eller dess diktning upptagit skulle här möjligen kunna lämna några resultat.

Sålunda uppträder motivet med den sanningssägande spegeln, som avslöjar en persons dolda inre, i sagospelet. Det finnes visserligen också, såsom Vetterlund uppmärksammat,[2] i *Heinrich von Ofterdingens* allegoriska saga, varest, helt i förbigående, en spegel omtalas, »der alles in seiner wahren Gestalt zurückwerfe, jedes Blendwerk vernichte und ewig das ursprüngliche Bild festhalte». Men Felicias magiska spegel har i vida högre grad sin motbild i *Tusen och en natt.* I *Histoire du Prince Zeyn Alasnam et du Roi des Génies* gäller det för Zeyn att med hjälp av andefurstens spegel finna en femtonårig ungmö med vissa ovanliga egenskaper: »Dès que tu auras vû une Fille de quinze ans parfaitement belle, tu n'auras qu'à regarder dans ton miroir. Tu y verras l'image de cette Fille. La glace se conservera pure et nette si la Fille est chaste; et si au contraire la glace se ternit, ce sera une marque assurée que la Fille n'aura pas toujours été sage, ou du moins qu'elle aura souhaité de cesser de l'être».[3] För Felicia yppar spegeln i hennes sovrum styrkan av Astolfs kärlek till henne:

Så klar, så lysande står också Du
För mig, så länge du mig älskar lika!
Af andars tänkesätt, på vexling rika,

---

[1] A. a. I, s. 201.

[2] *Atterbomska ungdomsdikter och Atterbomska reminiscenser.* Samlaren 1891, s. 36.

[3] A. a. VIII, s. 173.

Digitized by Google

I detta glas jag ser hvar blink, hvart Nu.
Ty det osynliga i sinnelagen
Ställs här med trofast skildring fram för dagen!

Hon ber honom också bevekande:

Blott spara mig den skräck, att se, engång,
Din ädla spegelbild af töcken skymmas![1]

Vad Felicia blott med bävan vågar tänka inträffar verkligen, då katastrofen nalkas, och längre fram i dikten förtäljes om, huru lycka och ångest växla i hennes sinne alltefter som Astolfs gestalt står klar i spegeln eller grumlas av en dimma — samma förändring som i Zeyns underspegel. Men vilken skillnad i motivets utnyttjande! I Gallands *Tusen och en natt* väsentligen ett pikanteri, en kvick elakhet om sällsyntheten av kvinnlig dygd, framförd med saklig och elegant precision, hos Atterbom en symbolik över tvenne varelsers samhörighet och en själsskildring av ett trofast kvinnohjärtas ångest för att förlora sin älskades kärlek.

Samma sympatibetoning förlänar Atterbom även åt andra ting ur *Tusen och en natts* sagokrets. »På Lycksalighetens Ö», skriver Palmblad i sin anmälan av diktverket, »växer också det klingande Trädet, hvarom en annan saga vet att berätta: denna omplantering vore mer att berömma än klandra, i fall detta träd ej förvärfvat sig den nya egenskapen att 'märka i sin kärnas fibrer, när en hemlig tanke i Felicias bröst befallte fram dess ömma midnattsklang'.»[2] I *Histoire des deux sœurs jalouses de leur cadette* omtalas trenne märkvärdiga föremål, »l'oiseau qui parle, l'arbre qui chante, et l'eau jaune», och kanske erinrade sig Atterbom härifrån det sjungande trädet, »dont les feüilles sont autant de bouches, qui font un concert harmonieux de voix differentes, lequel ne cesse jamais».[3] I varje fall nyskapade han fullkomligt uppslaget genom att, såsom Palmblad anmärkte, antyda en samkänsla mellan trädet och Felicia; liksom naturandarna på ön vibrerar det i intim harmoni med sin drottnings själsrörelser. Det oaktat förlorar dock icke det egendomliga tinget sin ursprungliga anstrykning av konstfullt teatermaskineri. Om det vore långsökt att sammanställa »l'oiseau qui parle» i samma saga med Felicias talande paradisfågel, kan man kanske med större rätt

[1] L. ö I, s. 327, 328.
[2] Svensk Litteraturtidning 1824, nr 70, sp. 556, 557.
[3] A. a. XII, s. 215.

Digitized by Google

påstå, att »l'eau jaune» förts över från *Tusen och en natt* till lycksalighetsön. Det gula vattnet, »couleur d'or», varav en enda droppe, gjuten i ett brunnskar, fyller detta helt med ett skummande flöde, som ständigt stiger upp i en stråle, utan att brunnskaret dock någonsin svämmar över, tyckes i viss mån motsvaras av vattnet i den förut beskrivna fontänen, »en vattustråle, blank af högsta gullfärg», spridande »ett daggmoln af gullgnistrande atomer».[1]

Samma berättelse, *Histoire des deux sœurs jalouses de leur cadette*, innehåller också ett annat motiv, som återfinnes hos Atterbom. Då prins Perviz beger sig på färden för att uppsöka den talande fågeln, det gula vattnet och det sjungande trädet, lämnar han vid avskedet sin syster, prinsessan Parizade, ett radband av pärlor: »et en le lui presentant; dites ce chapelet à mon intention pendant mon absence: en le disant, s'il arrive que les grains s'arrêtent de maniere que vous ne puissiez plus les mouvoir, ni les faire couler les uns après les autres, comme s'ils étoient collez; ce sera une marque que j'aurai eu le même sort que nôtre frere».[2] Sedan berättas huru prinsessan Parizade ständigt, dag och natt, för pärlorna av och an på snöret, tills den förutsedda katastrofen inträffar; då prinsessan som vanligt träder radbandet mellan sina fingrar, fastna pärlorna plötsligt på snöret: prins Perviz har i samma stund mött sitt öde och förvandlats till en svart sten.

Då Tiden äntligen funnit Astolf och utkrävt sin skuld av honom, flyttas skådeplatsen åter till lycksalighetens ö. Där är månlyst afton, och Felicia, som ännu intet vet om sin älskades död, sitter, ensam och saknande, i en lövsal »med ett öfver sitt knä utbredt perlband». Hon betraktar det och talar om drömmar och om huru verkliga de kunna vara. Den sista natten har hon i sömnen skådat sin moder, som stod vid hennes bädd hållande ett pärlband i handen och lade det på täcket med följande gåtfulla ord:

> Var stilla! Ofta du ett tecken äskat
> Af de Osynliga, om Astolfs tillstånd;
> Tag derföre det smycke jag dig gifver,
> Och nyttja det med vishet till sitt bruk!
> Så länge perlorna på detta snöre
> Med lätthet af och an sig låta skjutas,
> Var viss, att i din Astolf än alltjemt

[1] L. ö I, s. 288, 289.
[2] A. a. XII, s. 244.

Digitized by Google

Det unga lifvets rörlighet far fort.
Men fästa de vid snöret sig så hårdt,
Att ej du, ens med våld, förmår dem flytta,
Då är han fängslad af en magisk makt
I liflöshet, för dina sinnen verklig,
Men skenbar blott, såframt du trofast kämpar.
Förstå mig! gissa gåtan! lid — och hoppas![1]

Vaknande fann hon smycket och har sedan hela dagen i ändlös oro dragit det mellan sina händer. En av hennes tärnor kommer, samtalet rör sig alltjämt om halsbandet, då Felicia plötsligt höjer ett ångestrop och med förstenad blick betraktar pärlorna. De ha fastnat på snöret — och samtidigt sänker sig Zephyr med den döde Astolf i famnen ned i parken.

Det faller i ögonen, att pärlbandet och den nyss omtalade spegeln representera en gemensam motivtyp. I båda fallen gäller det ett dött föremål i mystiskt levande samband med det mänskligas rymd. Denna materiellt manifesterade samhörighet, ett slags sympatisk magi, måste i och för sig verka säreget fascinerande, och Atterbom har även, särskilt i fråga om pärlbandet, förstått att utnyttja det dramatiskt spännande i sagans uppslag. Men i olikhet med den österländske sagoberättaren förde han tyngdpunkten över från själva förvandlingstrolleriet till dess resonans i Felicias själ. Spegelbild och pärlband bli för honom först och främst samhörighetstecken, vilkas utslag betyda ve eller väl för ett klappande kvinnohjärta. Spegelbilden visar kärlekens fullkomligaste och klaraste gemenskap, den absoluta sympatien, men också hur kärleken grumlas och avtager. Pärlbandet samlar sinnebildligt för den i ångest väntande tillvarons gränslöst grymma osäkerhet, varje ögonblicks hot med den största av förluster. På ett helt annat sätt än i *Tusen och en natts* nyktra prosa väves här en atmosfär av dröm, ängslande aning, och vek stämning kring motivet, och spänningen utlöses naturligt i sagodramats växling av monolog och repliker.

Innan de övriga exotiskt-orientaliska elementen i *Lycksalighetens ö* upptagas till behandling, vill jag i korthet beröra frågan om i vad mån Atterbom under sagospelets tillkomsttid var förtrogen med den samtidiga diktning i persisk tonart, som, inledd av Goethe, vid 1820-talets början spirade fram i Tyskland. Som man kunde vänta, har han icke stått främmande för detta poetiska erövringståg

[1] L. ö. II, s. 412.

Digitized by Google

österut, om det än knappast kan visas ha burit några frukter för *Lycksalighetens ö.* Han kände personligen en av riktningens förare, Rückert, och hämtade, liksom dessa övriga Persienfarare, mycket av sitt vetande om orienten ur olika arbeten av Hammer. Emedan han själv stått vid vissa av strömningens källsprång, måste den kommit honom naturligt i möte.

Redan i Iduna-recensionen nämnes riktningens första och största verk, *West-östlicher Divan* — »det nyaste profvet att denne skaldernas konung icke kan föråldras», säger Atterbom.[1] Men Goethes hänförande friska skapelse med dess dubbla klangbotten av orientalisk allusion och personlig upplevelse bar i sitt förhållande till österlandet alltför mycket den geniala subjektivitetens stämpel för att rätt kunna förmedla österns diktstoff. Det finnes ej heller något tecken på att *West-östlicher Divan* influerat sagospelets lyrik. Enbart det faktum att Goethe med sin diktsamling trädde fram vid Hafis' sida för att förnya och kröna en gammal orientalisk litteratur måste emellertid i högsta grad fängsla Atterbom, liksom verkets konstnärliga och filosofiska princip, föreningen av orient och occident, direkt måste vädja till romantikerns smak för det syntetiska.

Det var Atterboms vän från Italien och Wien, Friedrich Rückert, som skulle föra Goethes poetiska orientalism vidare och bliva den västöstliga strömningens mest representativa namn. Den decemberdag år 1818 då Rückert vid Atterboms sida introducerades hos Hammer i Wien blev avgörande för hela hans framtid; i Hammers bibliotek började de studier, som småningom förde honom till en professorsstol i orientaliska språk, som gav hans skaldebegåvning riktningen österut och, tack vare föreningen hos honom av naturlig formvirtuositet och filologisk lärdom, skapade en av den tyska litteraturens allra yppersta översättare av österländsk diktning. Ett brev från Rückert till Atterbom (Ebern, 4 augusti 1819) påminner vännen om samvaron i Wien. Rückert skriver här: »Erinnerst du dich des Folianten von Hammer, voll persischer Kratzfüsse auf meinem Tisch, das Shah Name des Firdusi enthaltend? Hammer hat es mir mit hieher gegeben, und ich deshalb es ganz und gar abgeschrieben, um es mit Musse zu lesen und durchzuarbeiten».[2] Och han gör vidare några intressanta reflexioner om Firdausi som

[1] *Litterära karakteristiker* I, s. 214.

[2] Detta Rückerts brev tillhör, liksom det följande, fröken Hedvig Atterbom-Svenson, som haft vänligheten att låta mig taga del därav.

Digitized by Google

epiker. I ett senare brev (Koburg, 10 april 1824) erinrar Rückert ånyo om huru Atterbom i Wien fått bevittna hans första lärospån i persiskan och berättar sedan om sitt fortsatta studium av ett flertal orientaliska språk. Även i andra hand fick Atterbom nyheter om Rückerts verksamhet och skaldskap. En gemensam vän och diktarbroder, Wilhelm Müller, likaledes en bekantskap från Italiavistelsen, skriver (Dessau, 24 augusti 1821) till honom: »Rückert, der in Koburg lebt, hat einen Band Östliche Rosen geschrieben, die in einigen Tagen bei Brockhaus erscheinen. Ich habe sie schon in Händen. Unser Magus lebt jetzt ganz im heilgen Osten, Patriarchenluft zu kosten. Er studirt persisch, arabisch, u Gott weiss, was noch. Ich zweifle aber, ob solch Studium, mit der Poesie vermengt, dieser wohlthätig sein wird. So viel Geist, Witz u Scharfsinn auch die östlichen Rosen in sich schliessen, so sind mir Rückerts deutsche Feldblumen doch viel lieber. Ich fürchte überhaupt, Rückert vergräbt das Leben seiner Muse in Grübelei und Kunstaufwand».[1] Denna väl motiverade kyliga uppskattning av diktsamlingen hindrade emellertid ej Müller att låta sända den till Atterbom: »Rückerts Östliche Rosen habe ich Ihnen bei Brockhaus bestellt», heter det i ett följande brev längre fram på hösten (Dessau, 14 november 1821). Boken återfinnes även i förteckningen över Atterboms boksamling.

Rückert, som i *Taschenbuch für Damen für das Jahr 1821* (utkommen 1820) under flitigt utnyttjande av läromästaren Hammers *Redekünste*[2] infört den persiska ghaselen i tysk dikt, följde i *Östliche Rosen* den väg, Goethe först beträtt, men anslöt sig ändå närmare till Hafis. Ett ståtligt inledningspoem, *Zu Goethes west-östlichem Diwan*, gav den store föregångaren en skyldig tribut, och på ett annat ställe i samlingen inflätade Rückert fyndigt en hyllning till Hammer. I Hafis' Schiras, rosornas och vinets stad, med kärlek, näktergalsslag och doftförande vindar hade Rückert i *Östliche Rosen* slagit upp sina bopålar, och i muntert spelande rimlek och den mest virtuosa växling av versslag och ton bryta sig i diktsamlingen stämningarna från den persiska lyrikens furste med germanskt visartade tongångar. Huru *Östliche Rosen* på en punkt eventuellt betytt något för *Lycksalighetens ö*, får jag uppehålla mig vid i det följande.

[1] Müllers brev till Atterbom tillhöra fröken Hedvig Atterbom-Svenson.

[2] Se K. Putz, *Josef v. Hammers Geschichte der persischen Redekünste, eine Quelle Rückert'scher Gedichte*. Zeitschrift für vergleichende Litteraturgeschichte, herausgegeben von M. Koch. Bd 14. Berlin 1901.

Digitized by Google

Senare än med Rückert men dock innan sagospelet fullbordats trädde Atterbom i en viss förbindelse med August von Platen, genom sin ghaseldiktning en av de främste bärarna av den västöstliga strömningen i sitt hemlands litteratur. Det var uteslutande en förbindelse i andra hand genom gemensamma vänner, Rückert och Atterboms kusin Per Ulrik Kernell. Platen sökte lära sig svenska i Rückerts exemplar av Poetisk kalender, och Rückert meddelar Atterbom (Koburg, 10 april 1824), att den förre »mir deinen Almanach fast ganz auseinander gelesen». Själv skickade Platen, såsom förteckningen över Atterboms boksamling visar, den svenske skalden ett presenthäfte av sina *Sonette aus Venedig*, och samma förteckning upptager likaledes, jämte andra senare saker av Platen, *Neue Ghaselen* (1823). Atterbom synes alltså ganska tidigt ha stiftat bekantskap med Platens sköna och formstränga ghaseldiktning. Att karakterisera denna eller överhuvud giva någon ingående bild av Goethes och den tyska romantikens orientpoesi skulle föra alltför långt; här ha endast i största korthet fasthållits de namn och verk, vilka bevisligen kommit inom Atterboms synkrets. Det behöver knappast särskilt påpekas, att den svenske diktaren aldrig såsom den lärde Rückert eller den i persiskan en smula bevandrade Platen inlåter sig på något experimenterande med österländska versformer; Goethe gjorde det knappast heller, och till och med Hammer gav i sin Hafis-översättning ett mycket svagt begrepp om den persiska lyrikens rimkonster, ej sällan använder han sig av distika, annars ofta av en i strofer uppdelad prosa.

Det är sedan länge känt, att den persiska poesiens myt om näktergalens obesvarade kärlek till den sköna men gäckande rosen, ovisst på vilka vägar, letat sig fram till den unge Atterboms *Rosen*, om än reflexen förefaller ganska blek. Det ligger vidare i öppen dag, huru i *Lycksalighetens ö* samma tema ånyo upptagits till en lyrisk förnyelse i stor stil. Däremot har det personliga och det litterärt övertagna, nu närmast det genuint persiska, i denna ros- och näktergalsfabulering aldrig vägts mot vartannat och motivet ej blivit sett mot bakgrunden av Atterboms beläsenhet »in litteris persicis». Ty det är utan tvivel en betydande skillnad mellan vad skalden visste om och associerade med dessa ting år 1811, då *Rosen* diktades, och tio år senare, när *Lycksalighetens ö* påbörjades. Under den mellanliggande tiden faller ju i Tyskland en vetenskaplig och litterär renässans för orientintresset, och den utifrån återvändande

Digitized by Google

Atterbom tillgodogjorde sig snart i väsentliga avseenden dess landvinningar. Nu läste han i Hammers *Schirin* om näktergal och ros, medan han i inledningen till Hammers *Redekünste* fann en analys av samma myt och överallt i den stora antologien kunde påträffa den i olika dikter. Troligen har han redan nu tagit del av Hammers Hafis-översättning, där motivet ideligen varieras, och till de konstfullt brutna ekon från Hafis' lyra, som just börjat ljuda i Tyskland, hade han lyssnat och även här i nya tonfall hört näktergalen klaga för Schiras' rosor.

Motivet näktergalen och rosen tager i *Lycksalighetens ö* formen av ett litet erotiskt drama med trenne agerande, näktergalen, rosennymfen Spinarosa och västanvinden Zephyr. Den koketta Spinarosa, som älskas av båda, tyckes ett ögonblick tveka i valet, men avvisar snart sångfågeln med spotskhet och följer den lille vindguden. Paret Zephyr—Spinarosa fann Atterbom i folkboken om lycksalighetens ö, där Zephyr inför Astolf bekänner sig vara »kär uti en Törneros, som är tyckmycken» och senare yttrar sin fruktan att »vackra Rosen som jag älskar skulle sticka mig med sin Törnetagg».[1] Utan att behöva söka detta motiv i persisk diktning har Atterbom alltså redan här mött den sköna och nyckfulla rosen i personifierad gestalt, och han hade blott att tilldela näktergalen rollen av Zephyrs rival, så var trion färdig och dramat i gång. Men på denna punkt kom honom å andra sidan den persiska poetiska mytologien alldeles direkt i möte. Ty konstellationen näktergal, ros och vind i fantasifull aktion med svartsjukan som drivkraft förekommer antydd i persisk diktning och är särskilt icke ovanlig hos Hafis. Det heter på ett ställe i hans »divan»:

> Es bringt die Nachtigall
> Aus Eifersucht sich selber um,
> Weil in der Morgenzeit
> Der Ost mit Rosen freundlich war.[2]

Kring alldeles samma konflikt välver sig det lilla lyriska dramat hos Atterbom. Man står hos Hafis, liksom i sagospelet, inför en naturvärld med mänskligt individuella drag: dessa den persiska

[1] VETTERLUND, *Sägnen om »Lycksalighetens ö» bakom Atterboms sagospel.* Ord och bild 1921, s. 141.

[2] *Der Diwan von Mohammed Schemsed-din Hafis. Aus dem Persischen zum erstenmal ganz übersetzt von Joseph v. Hammer.* Th. 1—2. Stuttgart und Tübingen 1812, 1813. I, s. 374.

Digitized by Google

diktningens blommor, fåglar och vindar röras av helt mänskliga känslor och lidelser. Träffande säger Goethe i sina anmärkningar till *West-östlicher Divan* om de persiska skaldernas sätt att återgiva den yttre naturen: »Genau betrachtet, werden die Naturgegenstände bei ihnen zum Surrogat der Mythologie, Rose und Nachtigall nehmen den Platz ein von Apoll und Daphne.»[1] Det är en poetisk mytologi på gränsen till stilarabesk och metafor. Ty dessa naturföremål sakna djupare individuell bestämdhet, de lösa sig blott föga ur naturmålningen, de tjäna främst orientalens starka behov av bild och jämförelse och återvända beständigt lika stereotypa och tröttsamt monotona. På samma vis äro de situationer, där dessa landskapsscenerietsprotagonister föras varandra i möte, rent momentana, en allusion, ett drama in nuce, antytt på ett par versrader, aldrig mer:

> Rundum klagt die Nachtigall Liebespein,
> Während der Ostwind sich gütlich gethan.
> Denn er hat so Schleier als Haar zerwühlt,
> Knospen das Hemde vom Leibe gethan.[2]

Östanvinden — icke västan som hos Atterbom — är i lika hög grad som ros och näktergal en huvudfigur i persernas naturlyrik. Han för bud från den älskade, ofta doften från hennes hår, och vällukter från fjärran orter, han leker med lockar, han är okynnig och förråder pratsamt hemligheter:

> Siehe der Ost, er spielt gleich einem trunkenen Verliebten
> Bald mit den Lippen der Ros', und bald mit dem Haar der Viol'.[3]

Hur föga utfört förhållandet mellan ros och näktergal än är hos Hafis, rymmer det likväl ett helt register av erotisk psykologi. Skalden manar upprepade gånger rosen att icke vara så stolt över sin fägring att hon ej en gång frågar efter näktergalen; han beder å andra sidan sångaren att ej skryta, om rosen ler vänligt mot honom, ty ingen kan lita på rosen, är hennes skönhet än himmelsk:

> Weder Dauer noch Treu' bezeichnet das Lächeln der Rose.[4]

---

[1] *Goethes Sämtliche Werke*, Jubiläums-Ausgabe, Bd 5, s. 195.
[2] A. a. I, s. 208.
[3] A. a. I, s. 449.
[4] A. a. I, s. 62.

Digitized by Google

Hon kan vara icke blott likgiltig och lättsinnig utan rent av hjärtlöst elak:

> Es sinnt die Nachtigall, wie sie
> Die Rose zur Freundinn mache,
> Die Rose aber sinnt darauf
> Die Nachtigall zu kränken.[1]

Näktergalens gäckade passion, hans klagan, som flödar ur ett bittert sårat hjärta, mänger dock ingen tragisk biton i dikten. Huvudintrycket blir lekande och muntert, och med rätta framhäver Hammer i *Redekünste*, huru denna fågelns kärlek till blomman »dennoch im Ganzen eine glückliche und genussreiche Liebe ist».[2] Ja, det är ett stycke fin erotisk komedi i följande replikväxling:

> Morgens sprach der Vogel der Flur zur entknospeten Rose,
> Hör' auf, spröde zu thun, viel sind der Rosen wie du.
> Lächelnd sprach die Rose hierauf, du redest die Wahrheit,
> Aber ein hartes Wort ziemet den Liebenden nicht.[3]

Ungefär efter dessa linjer tecknar sig förhållandet mellan ros och näktergal och — på ett vida mera underordnat plan — mellan ros, näktergal och östanvind i persernas medeltida diktning. Betraktar man mot den nu skisserade fonden sagospelets lilla utvikning om näktergalen, Spinarosa och Zephyr, så konstaterar man, huru fritt den står till sina persiska motbilder och huru självständigt Atterbom spunnit vidare på motivväven. Väl är det som en genklang av Hafis' fantasilek om östanvinden i den försäkran, med vilken Spinarosa söker blidka Zephyr:

> Tro mig, du fagra, balsamiska Vind,
> Dig blott det unnas att rosen omarma,
> Dig blott hon skänker sin munn och sin kind.[4]

Men Atterboms Spinarosa, vars näpna flicktyp i en lägre krets reflekterar Felicias höga och drottninglika rosenfägring, ungefär som den vilda nyponblomman den yppiga trädgårdsrosen, bär närmast dragen av folkbokens tyckmyckna rosennymf och den halvt personifierade blomman i skaldens egen tidiga *Rosen;* det är sålunda väl i

[1] A. a. II, s. 59.
[2] A. a. s. 26.
[3] A. a. I, s. 113.
[4] L. ö I, s. 232.

Digitized by Google

Tiecks men ingalunda i Hafis' stil, då Zephyr säger om sin käresta, att »kyssens hela vällust» valt sin boning på hennes läppar. Hennes gäckande koketteri har ju visserligen ett persiskt tycke, men arten av detta koketteri, hennes sätt att lik en blaserad och behagsjuk världsdam upptaga näktergalens brinnande kärleksförklaring, är naturligtvis fullkomligt främmande för persisk dikt; det är ett stycke lätt satirisk modern kvinnopsykologi, som hör hemma på det litterärt-symboliska plan, dit Atterbom lyft konflikten. Den persiska poesien vet heller ingenting om kontrasten mellan rosens fägring och näktergalens, det lilla gråa kräkets, oansenliga yttre och självklart ännu mindre om motsägelsen mellan den benådade genialiteten i denna obetydlighetens dräkt och den själlösa skönheten. Det är allt romantiskt skaldeväsen och djupt och genialiskt personligt, men behöver icke här vidröras, då det fullkomligt går vid sidan av den orientaliska mytens känsloinnehåll och flera gånger analyserats, senast och vackrast av Vetterlund.[1] Om den genuina persiska fabeln om ros och näktergal sålunda knappast givit Atterbom mer än underlag och antydningar, står hans besjälade nytolkning av ämnet däremot avgjort närmare den moderna tyska Hafis-lyrikens poetiska symbolik. Goethe kommer här icke i fråga, men väl Rückert, som i sina *Östliche Rosen* ofta gav romantiska varianter på Schirasskaldens temata och inlade en ny tids idéer och stämningar i de gamla motiven. I en följd små dikter i denna samling utvecklade han sålunda i virtuost skiftande fasettering tanken om huru näktergalens sång och rosens blomning oupplösligt betinga varandra: ingen vet om näktergalen sjunger, därför att rosen slår ut, eller om blomman öppnar sig, därför att fågeln sänder ut sina toner.[2] Det är skönhetens och kärlekens eviga växelsång utan början eller slut, en krets sluten i sig själv, ett ständigt levande nu. Rückert skapade här ny myt av den forna persiska och lät ros och näktergal såsom sinnebilder taga plats i det estetiska skenets rymd. En dylik romantiserad Hafis kan ha kommit Atterbom närmare än den

[1] Edda 1823, häft 4, 169 ff. Man kan i detta sammanhang citera ett otryckt ställe i det av WARBURG *(Illustr. svensk litteraturhist.* III, s. 210, 211) anförda brevet från Atterbom till Geijer 19 och 20 mars 1820. Atterbom skriver: »Huru lyckliga äro ej elementerna, växterna, fåglarna, som på ett drömmande sätt, ur hvilket de aldrig vakna, deltaga i Naturens kärlek och smärta! Vore det ej bäst att efter döden helt enkelt förvandlas till vatten, till rosor och näktergalar? För mig är medvetandet af ett jag en oupphörlig förbannelse. Jag fruktar, att jag i hvarje tillkommande verld får fördrifva min tid med att lida, tråna och klaga liksom här.»

[2] *Östliche Rosen.* Leipzig 1822, s. 347 ff.

Digitized by Google

ursprunglige och för honom betytt en del vid hans nydiktning av stoffet. Samhörigheten framträder starkare, då man i en av Rückerts ghaseler i *Östliche Rosen* möter följande strof, vilken, ehuru den i samlingen står som ett relativt isolerat uttryck för tankegången, dock i sitt patos nära berör slutverserna i det första näktergalskvädet, sångfågelns-skaldens »slocknande i sång»:

Sing', o liebende Nachtigall!
Was du von Rosen-Schönheit weisst,
Sing' und stirb im Gesang, zu Sang
Bist du bestellt; das ist dein Amt.[1]

Ingenstädes framträder exotismen i *Lycksalighetens ö* så starkt och oblandat, så direkt avsiktligt som i tvenne av de fyra vindarnas sånger, Sunnans och Östans. Uppslaget till cykeln fick Atterbom, som bekant, från folkboken, där ett flertal vindar figurera — även nordväst och sydost omtalas — och där några av dessa »hvarken vettige eller skicklige» herrars bedrifter antydas.[2] Atterbom höll sig till de fyra huvudväderstrecken; det var det naturligaste och poetiskt mest associationsbetonade och gav dessutom skaldens spekulativa medvetande en romantisk mångfald, bunden inom ett romantiskt enhetsschema. För den konstnärliga formen ha nog ett par av Tegnérs första Frithiofsromanser i Iduna betytt en del, såsom Vetterlund med all rätt framhävt,[3] men den väsentligaste impulsen till den berättarstil, Atterbom valt, synes, som jag ej tror beaktats, ha nått honom från de olika lampandarnas skildringar av sina färder i Oehlenschlägers *Aladdin*. I svindlande fart äro lampandarna i färd med att bygga Aladdins palats och förtälja, huru de sammanfört dess dyrbara material från alla jordens kanter. Liksom deras berättelser röra sig i versens snabbaste tempo, äga de en sagas hastiga växling av plats och horisont; de måla det blixtsnabba färdandet och luftfartens överblick av landskap och ting nedanför. I melodiskt porlande verser, i scener, sedda liksom genom färgat glas, giva de måleriskt bestickande glimtar av geografisk exotism och momentana visioner av de mest olika mänskliga situationer och händelser, varvid deras eget ingripande, än lekfullt gäckande, än

[1] A. a., s. 247.
[2] VETTERLUND, *Sägnen om »Lycksalighetens ö» bakom Atterboms sagospel.* Ord och bild 1921, s. 140.
[3] *Atterbomska ungdomsdikter och Atterbomska reminiscenser.* Samlaren 1891, s. 41, 42.

Digitized by Google

hårdhänt, stundom kommer att spela rollen av moralisk försyn. I alla dessa avseenden förebilda de tydligt motsvarande drag i Atterboms vindsånger. Det är icke likgiltigt, att motivet med lampandarnas färder till fjärran och vittskilda länder alls icke finnes antytt i Oehlenschlägers källa, *Tusen och en natt;* dessa färdberättelser äro skaldens egna skapelser, och de uttrycka indirekt, i objektivt fristående bild, samma fantasiens maktkänsla, samma den snabba förflyttningens och det obundna svävandets magi som mera programmatiskt förkunnas såsom konstnärlig princip i andra dikter av Oehlenschläger. Bakom denna Oehlenschlägers åskådning ligger Schillers estetik, och det är ett intressant sammanträffande att Atterbom, när han i sina vindsånger inspirerar sig av Oehlenschläger, också tangerar Tegnér, vilken, även han en gäldenär till den danske diktaren, ännu djupare med sitt väsen införlivat den schillerska konstläran och omsatt den i en rad poetiska symboler.[1] Man kan direkt avläsa sammanhanget genom att sida vid sida ställa en strof i *Flyttfåglarna,* där Tegnérs ljusa optimism närt sig av Schillers tanke om friheten i det sköna skenets rymd, och slutet av vindarnas kör i sagospelet. Hos Tegnér heter det, lugnt och glidande:

> Och djupt under föttren vi se som en graf
> den grönskande jorden, det blånande haf,
> der oron och stormen hvar dag sig förnyar,
> men vi fara fria med himmelens skyar.

Hos Atterbom uppstämmes en otåligt virvlande final:

> Upp, till de brusande
> Böljornas lek;
> Upp, till de susande
> Lundarnes smek!
> Menniskan, djuren, i qvalmiga nästen
> Lyssna med oro till vingarnas dån;
> Vi sväfva fria till himmelens fästen,
> Komma med budskap igen derifrån![2]

Beroendet av Tegnér ligger i öppen dag: Atterbom återgiver helt liknande den fria och snabba färden uppe i luften, han antyder fågelperspektivet ned över jordytan med ett summariskt intryck av

[1] Se för hela detta idé- och motivsammanhang Bööks *Flyttfåglarna* i *Svenska studier i litteraturvetenskap,* s. 3 ff.
[2] L. ö I, s. 106.

Digitized by Google

vatten och skog, han ger, nästan verbalt överensstämmande, ord åt motsättningen mellan det jublande obundna livet i öppna rymden och den kvaltyngda tillvaron på jorden, och han länkar till sist den brusande oron till ett harmoniskt kretslopp: som Tegnérs flyttfåglar vända Atterboms vindar åter dit, varifrån de kommit.[1] Diktens känsloläge är icke heller i egentlig mening naturligt för skalden; i varje fall har här det specifikt tegnérska uttryckssättet lockat fram en snabbare, mera direkt och slående versstil än Atterboms vanliga. Den relativa popularitet, vindkören erövrat och bibehållit, innebär nog oavsiktligt en hyllning till Tegnérs genius.

För Nordans sång brukade Atterbom ett uppslag från folkboken, varest trenne av vindarna berätta om sina bedrifter med olika skepp. Notisen var skäligen tunn och lyckades icke i nämnvärd grad taga diktarens inbillning fången, men gav anledning till ett par rätt realistiskt sedda ögonblicksbilder av ishavsfarare. Den arktiska exotismen i dessa tyckes onekligen vara av ganska allmän art, fast det ju ej är alldeles uteslutet, att Atterbom, såsom Tegnér i *Polar-resan*, haft någon reseberättelse eller geografisk framställning till bakgrund för skildringen. I diktens centrum infogade Atterbom emellertid en rent fantastisk målning av Nordans slott: mitt bland snön och isbergen höja sig dess murar, stiliserade likt kulisserna i ett teatersceneri. Denna säregna sinnebild av Norden visar sig i flera detaljer vara en litterär reflex och bär vittne om den beundran, Atterbom ägnade sagan om Arkturs isborg i Novalis' *Heinrich von Ofterdingen*.[2]

Västanvindens, Zephyrs, sång för oss till det sydliga luftstrecket på lycksalighetens ö. Poemet, som Atterbom ställt före de övriga vindarnas kväden, följer i flera strofer ganska nära folkbokens naiva framställning av Zephyrs besök hos den sköna prinsessan på lycksalighetsön.[3] I ett par avseenden närmar det sig dock exotismens sfär. Vid diktandet har nämligen den lille vindgudens förnumstiga redogörelse, sådan den läses i folkboken, uppenbart smält samman med hågkomster från ett ställe i Oehlenschlägers *Aladdin*, en in-

[1] Atterboms beundran för *Flyttfåglarna* framgår av ett brev från honom till Tegnér (Dresden, 23 oktober 1817). Se *Ur Esaias Tegnérs papper*, Stockholm 1882, s. 90.

[2] Jämför L. ö I, s. 98, 99 och *Novalis. Schriften, hrsg. von J. Minor*, Bd 4, s. 179, 180. Atterboms intresse för denna egendomliga fiktion framgår vidare av hans resebrev och resedikter. Se *Minnen från Tyskland och Italien* I, s. 93, 180.

[3] VETTERLUND, *Sägnen om »Lycksalighetens ö» bakom Atterboms sagospel*. Ord och bild 1921, s. 142.

Digitized by Google

vokation till Zefir i hyllningskören vid Aladdins och Gulnares bröllop. I folkboken yttrar Zephyr: »Min ande gick til hennes täcka mun, jag lukta omkring henne, och rörde hennes sköna hufvudhår.» I Oehlenschlägers lätt orientaliskt färgade och parfymerade verser sjunga alferna Gulnares pris:

> Zefir! har Du viftet i min Roses Skiød,
> Da Du bringer Elskovs Balsomduft saa sød?
> Har Du kiælent leflet i det sorte Haar,
> Der, i store Ringe, sig om Skuldren slaaer?
> Har Du skuet dig i Barmens glatte Speil,
> Bovnende, som Snekkens fulde Silkeseil?
> Saae Du hendes Hals, som Antelopen, hvid?
> Saae Du Aftenstiernen blank ved Skumringstid?
> Blandte Du dig med den fine Muskuslugt?
> Dvælte du og laa i Elskovs Skyggebukt? etc.[1]

Hos Atterbom berättar Zephyr:

> Nu jag kom. Hon vänligt på sitt knä mig tog;
> Yr, kring hals och barm jag mina vingar slog.
> Alla ljufva dofter, i en enda flägt,
> Kring den Sköna tömde ljumt min andedrägt;
> Att, i lena vågor, hennes mörka hår
> Föll kring pannans snö och kindens rosenvår.

Och sedan när Felicia smeker honom:

> Medan jag mitt anlet gömde, slug och nöjd,
> Halft emellan barmens dubbla liljehöjd.[2]

Folkbokens lustiga ord antyda ju alldeles samma situation som i *Aladdin*, en vindgud i spelande lek kring en fager kvinnogestalt. Men i bröllopskören framträdde gruppen utförd i full relief med Oehlenschlägers sensuella rokokograce över ton och linje, och detta förklarar, att Atterbom, för övrigt ju helt lätt och i förbigående, kunde ansluta sin romans till den. Att den persiska lyrikens till poetisk figur individualiserade östanvind framställdes doftförande och nojsande med lockar har nog också aktualiserat bilden för Atterbom. Av det orientaliska i Oehlenschlägers verser, som får

[1] *Digtervœrker*, Siette Deel. Kiøbenhavn 1837, s. 186, 187.
[2] L. ö I, s. 61, 62.

Digitized by Google

sökas i ett par jämförelser och i Zefirs roll av välluktbringande vind, upptog han dock endast det sista.

Däremot skulle man kunna ifrågasätta, om icke ett orientaliskt inslag döljer sig på ett annat ställe i Zephyrs kväde, huru personligt atterbomskt versen än är stämd. I folkboken talar Zephyr om sin lek med prinsessans nymfer och tillfogar: »Några åter igen dansade och sjöngo». Atterbom dröjde icke att tillgodogöra sig och vidare utveckla denna vink men gjorde fåglar och blommor, ja stjärnor och måne till de agerande:

Se'n en dans begyntes: jag anförde den;
Fullt i trädens toppar var af spelemän.
Näktergalen kom med hela sitt capell,
Och hans gunstling, trasten, var just utmärkt snäll.
De, som icke söngo, slogo castagnett
Med de nätta vingar, på ett hurtigt sätt.

Gräsens alla vättar, i sin blomsterprakt,
Nickade med bifall åt musikens takt.
Äfven stjerneblomstren, på sin blåa äng,
Kommo fram, se'n solen gått i purpursäng.
Liljan neg helt djupt för sin förnäma slägt,
Månan log, och sade: »Flicka, det var täckt!»

Det förefaller som om Atterbom här närmast fullföljde traditionen från *Blommorna* med lekfull naturmyt i näpen sagostil, och kanske rymma dessa strofer ingenting annat — man kan tillägga, att den av skalden flerstädes omhuldade bilden av stjärnorna såsom himmelens blommor stammar från Calderon. Men just en dylik muntert uppsluppen naturbesjälning, som lånar växter och fåglar mänskliga drag och egenskaper, är ytterst vanlig i orientalisk dikt och lever ej minst, frossande i djärvt uttrycksfulla och bisarra jämförelser, i den persiska poesiens vårskildringar. Man frågar sig onekligen, om icke i Atterboms verser österlandets yra och heta bildspråk stämt möte med den tieck'ska romantikens tamare fantastik, när man i Hammers *Redekünste* stöter på följande rader ur en ghasel av Dschelaleddin Rumi:

Ohne Ostwind ist die Luft todt, mach' den Ostwind wieder neu.
Die Cypress und Lilie streckt nun voll von Freyheit aus die Zunge.
Hyacinth mit Tulpen kos't nun, Treue mach' du wieder neu.

Digitized by Google

Die Platan' schlägt Paucken und die Pinie schlägt mit Händen Takt.
Turteltaub' girrt süsses Lied, mach' Attar's Gedicht mir wieder neu.
Sieh wie Rosensträuche aufstehn und wie Veilchenbusch sich neigt.[1]

I Sunnans sång härskar, utan minsta anslutning till folkboken, exotismen oinskränkt: diktens innehåll är en sällsport färgstarkt och måleriskt utförd skildring av en karavans färd i Saharaöknen och dess undergång genom Sunnans förvållande. Redan sunnanvindens dräkt i den föregående anvisningen betonar det exotiska; som tagen från en gravyr i någon reseberättelse uppträder han »lik en förnäm vildman från söderhafs-öarna, i en vidunderligt brokig fjäderklädning», och poemets inledningsrad återgiver i målande förtätning själva luftdraget av tropikernas drivhusklimat:

> På gift och qvalm och ångande kryddor mätt,
> Jag drog från Ceylon hit öfver Sahras slätt.

Exotismen i Sunnans sång äger, närmare besett, tvenne sidor, en etnografisk och en geografisk. Båda rikta sig, under en rent artistisk berättelseform, framför allt mot det typiska, de för västerländsk uppfattning mest utmärkande och samtidigt mest fantasieggande sidorna hos en främmande ras och natur. Det etnografiska i dikten är framställningen av orientalen och orientalen som köpman, begärlig efter vinst, erfaren och beräknande, skrytsam och talför. I en dylik folklynnets och yrkets psykologi tycker man sig, trots iakttagelsens allmängiltighet, onekligen tangera *Tusen och en natts* människoskildring. Men Gallands tolkning av sagoverket återgiver å andra sidan knappast någon handelns exotiska poesi; handelsresor och karavanfärder omtalas där uteslutande i förbigående och ligga utanför berättelsernas egentliga område, öknen själv finnes där icke. För Atterbom har i varje fall ett orientaliskt rasdrag här haft full realitet.

Den geografiska exotismen i Sunnans sång får gestalt i ökenlandskapet. Även nu uppsöker diktaren de typiska föreställningar, fantasien förbinder med ett afrikanskt ökensceneri. Han giver alla de suggestiva sidorna av öknens romantik, de skräckbetonade såväl som de ljuvliga, det heta sandhavet, de bedrägliga hägringarna, den brännande virvelstormen, som förintar karavanen, men också

[1] A. a. s. 174, 175. Samma ghasel bearbetades även med stöd av Hammers tolkning av RÜCKERT i *Taschenbuch für Damen für das Jahr 1821.*

Digitized by Google

oasen med sin källa i palmernas skugga. Huru allmänt detta är sett, är det dock mycket sannolikt, att Atterbom samlat några av de pittoreska detaljerna ur en reseberättelse eller ett geografiskt arbete. Litterära mönster saknades icke heller. Oehlenschläger, hans närmaste förebild, hade i en av lampandarnes färdbeskrivningar förlagt händelsen till en afrikansk öken, lyst av en gul måne, och i novellen *Aly og Gulhyndy*, vilken nyss uppvisats ha influerat sagospelet, förekomma tavlor av ökennatur med gul sand, gröna oaser, källor under palmträn och heta virvelvindar, i korthet sagt, ett flertal av landskapsmotiven hos Atterbom. Ökenscenerіet kan vidare ge anledning till en jämförelse mellan Sunnans sång och elegien *Die Palme* i Hammers *Morgenländisches Kleeblatt*. Som jag inledningsvis framhöll, hade Atterbom till påminnelse för inköp i sin resedagbok antecknat titeln även på detta verk av Hammer och läste det kanske då eller senare. Den lilla, elegant utstyrda boken röjer den lärde orientalistens litterära ambition och innehåller, jämte fria imitationer av österländsk diktning, en rad sentimentala och reflekterande resepoesier på elegiskt versmått, som tydligen gå tillbaka på hågkomster från Hammers tidigare färder i Turkiet och Egypten. Till denna grupp hör *Die Palme*. Här utmålas den libyska öknens förtärande hetta och hägringen av ett hav vid horisontens rand, dit den utmattade hästen, samlande sina sista krafter, ställer sitt lopp blott för att gäckas av en undanvikande skenbild.[1] Här omtalas vidare öknens tyrann, den giftigt brännande samun, och prisas vilan i dadelpalmernas skugga, varpå Hammer utförligt dröjer vid palmträdet och dess frukter. Ökenromantiken i *Die Palme* kommer flerstädes Atterboms mycket nära, utan att man dock på någon punkt erhåller det avgörande belägget på ett samband; det må vara nog att konstatera likheten med ett betonande av huru direkt Hammers elegi bär reseiakttagelsens drag och hur Atterboms dikt, särskilt i sin början, rör sig inom samma krets av geografisk exotism.

I vår litteratur innebär Sunnans sång redan genom sitt ämnesval en nyhet och en poetisk erövring, som knappast uppskattats till sitt fulla värde. Själva den konstnärliga behandlingen av stoffet äger också ej ringa mått. Onekligen står Atterbom för berättartekniken i en viss skuld till Oehlenschläger. Han angiver först,

[1] I en av noterna till sin Hafis-översättning (II, s. 457) har Hammer skildrat samma luftfenomen.

Digitized by Google

som denne gör i lampandarnes färdbeskrivningar, den susande snabba förflyttningen till en viss plats eller trakt på jordklotet och lokaliserar därmed en händelse, vilken sedan raskt och åskådligt berättas; i slutstrofernas målning av huru Sunnan förgör karavanen finnes också något av de oehlenschlägerska andarnes gäckande framfart, med en tillsats av det hårdhänt klumpiga, det ouppfostrade, vari folkboken såg det karakteristiska för vindarnes lynne. Kanske har också Oehlenschlägers mönster höjt färgstyrkan i Atterboms stil en nyans. I den till Afrikas öken förlagda lampandeepisoden hade Oehlenschläger roat sig med att genomföra en färgskala enbart i gult: gul sand, gult guld, gul måne och gula lejon. Atterboms koloristiska brio ger icke vika för danskens, men hans belysningseffekter äga mindre av lanterna magica och han söker sig fram mot utpräglat naturalistiska verkningar. Det finnes i diktens sista strofer en artistisk bravur, en lätt cynisk munterhet, annars främmande för Atterbom, en förening av målerisk färgglädje och intresse för det otäcka, som nästan anteciperar Hugos *Les Orientales* och en del saker med orient- och kadavermotiv i den franska romantikens måleri:

> Ej blir från svartblå läppar en ed mer hörd!
> Den gula månen låtsar, att vara rörd;
> Han grinar ömt, och lyser schakalen dit,
> Som gör vid läckra rätten sin bästa flit.
>
> När snart de sluga skallar, i krithvitt sken,
> Ej prunka mindre rart, än sitt elfenben:
> Jag än engång vill skåda de kloka män,
> Hur, utan hjernor, likväl de grubbla än.

I Hammers *Die Palme* möter ett motiv, som likaledes återfinnes på tvenne ställen i *Lycksalighetens ö* och uppenbart fängslat Atterbom, det må nu stamma från Hammer eller ej. Elegien talar om palmernas befruktning och huru deras odlare klättrar från träd till träd för att överföra frömjölet. Stundom tillgår det dock på annat sätt:

> Aber weit von der Pflanzung am Rande der Wüste vereinzelt,
> Von dem männlichen fern, stehet ein weiblicher Baum.
> Keine sorgende Hand bringt ihm die befruchtenden Keime,
> Durch das Schicksal getrennt, einzeln zu leben bestimmt.

Digitized by Google

Siehe, da führt, o Wunder vereinender Kraft der Naturen!
Blüthenstaub der Wind über die Wüsten ihm zu,
Und es löst sich die Kraft der Lieb' in voller Befruchtung,
Bitterer Trennung folgt zärtlicher süsser Genuss.[1]

Hammers verser föra saken över från botaniken till det mänskligas sfär, de tolka saknad och lycklig förening. Det är ännu icke de symboliska dimensionerna i det kända heineska poemet om Fichtenbaum och Palme, men onekligen befinner man sig ett gott stycke på väg. Även i *Schirin* har Hammer under samma bild varierat tanken om tvenne älskandes samhörighet:

Auch die Entfernung hindert nicht den Bund;
Ein Genius macht Herzen Herzen kund,
Wie Palmen durch den Ostwind sich begatten.[2]

Atterbom berör ämnet först helt i förbigående i Östans sång — vinden säger sig här ha bestyrt »tvenne palmers bröllopp med hvarann» — och sedan fylligare i bröllopskvällens dialog mellan Astolf och Felicia. På detta senare ställe får den exotiska kuriositeten samma innebörd som hos Hammer och utlöser en typiskt atterbomsk sympatipoesi i varma och smeksamt insinuerande tonfall:

Som palmens blommor, dem vid månljust vatten
En gynsam östans hviskning flägtar ner
I nästa palmens sköt, så ljufligt hviftas
Från kära läppar in i makans bröst
Hvart ord; och detta samtal gläds, att skiftas
Så länge än dess blomsterspråk har röst.[3]

Samlar Sunnans sång den afrikanska öknens romantik, så står romantikens Persien till liv i Östans kväde. Ingressen har komponerats på samma vis som i syskondikten; det är ett motsvarande fågelperspektiv öfver Asiens karta, när vinden här säger sig ha kommit genom Iran från Ganges. Även till folkboken finnes en viss anslutning: några av dess vindar skryta med att de »kullkastat Hus och Trän», och Östan förtäljer en liknande bedrift:

[1] *Morgenländisches Kleeblatt*, s. 35, 36.
[2] *Schirin* II, s. 67.
[3] L. ö I, s. 103, 329.

Digitized by Google

En Nabobs palats på vägen hvälfde jag med hån omkull.

Men vinden är, betecknande nog, ingen hårdhänt bråkstake som sina bröder Nordan och Sunnan, och det råder en avgjord motsägelse mellan inledningsstrofens karakteristik, där folkbokens ord återverka, och hela resten av dikten, vilken framställer Östan lika mild och luftigt smekande som någonsin Zephyr och dessutom begåvad med ett kärleksfullt och medlidsamt sinne. Idealiseringen av Persien krävde en sympatisk vind till skaldens språkrör. Mellan inledningsstrofens slutverser, barska och brutalt målande, och den nästa strofens begynnelserad går denna sympatiens gränslinje. Tonen bytes till en annan, ljus och glad, versen smeker i lätta allitterationer och assonanser de vackra persiska namnen och förlänar dem en klang av något välkänt och ljuvt, tills den tredje versraden giver känslan luft och brister ut i kärleksförklaringen till det sköna landet:

Men vid Schiras, just som solen sänkte sig i Zenderud,
Höll jag opp med snabba ridten, steg till jord i ambraskrud.
Än är Persien mig kärast af all land på jordens ring;
Hela dagar i dess parker tumlar jag min schäck omkring.

Här är kvädets grundstämning angiven, och de följande stroferna dikta sedan vidare på samma lovsång — jämförlig med Byrons hyllning till orienten i början av *The Bride of Abydos* — och rulla upp en rad idealiserade scenerier av persisk natur. I Atterboms verser omstrålas Persien av den dubbla romantik som ligger i rumsavståndet, det fjärranliggande, och tidsavståndet, det förflutna. Ty det av Östan besjungna landet är i all sin poetiska allmängiltighet och sin saknad av tidsgränser dock knappast det nya Persien utan det forna, medeltidens eller, rättare sagt, medeltidsdiktens. I Iduna-recensionen hade Atterbom i sin utredning av det romantiskas art framkastat frågan om ej den persiska poesien ägde ett romantiskt kynne, han nämnde Firdausi och Hafis och bestämde persernas romantik närmare såsom »ridderlig hjeltesaga och ljustillbedjande naturnjutning».[1] Därmed intog Persiens litteratur sin plats i Atterboms estetik under romantikens stämpel, och i Östans sång erövrades ej långt därefter ett stycke av det fjärran landets

[1] *Litterära karakteristiker* I, s. 250.

Digitized by Google

skönhet. Visserligen saknas i dikten det ridderligt heroiska från Firdausi och varje skymt av parsisk ljusdyrkan i sin forna gestalt eller sin nya schellingska inkarnation, men väl finnes vad skalden kallar »naturnjutning». Kanske kan man riktigast säga, att Östans Persien — frånsett ett element av geografisk exotism — är Hafis' i förening med det österland som mött Atterbom i Hammers *Schirin*.

Redan östanvinden själv är, som jag i det föregående antytt, en figur i Hafis' poetiska mytologi och överhuvud i österländsk dikt och sägen. Orientens sagotradition gjorde honom till Salomos ridhäst, och Hammer framställde i *Schirin* med vanvördig ironi, huru den store och vise konungen på vindens rygg ställde färden till drottningen af Saba.[1] Hos Hafis är Östan den pratsamt viskande budbäraren och doftbringaren; han för kryddlukter från avlägsna länder och vällukten av den älskades hår till hennes tillbedjare, han leker med blommor och tumlar yr i den skönas lockar. Men även hos honom möter på ett ställe bilden av vinden som häst eller till häst: han börjar nämligen en dikt med utropet »Wie glücklich ist des Ostes Ambraross!»[2] Det är därför fullkomligt i Hafis' stil, då Atterbom i inledningsstrofen låter Östan sänka sig till marken »i ambraskrud» och som en ryttare tumla sin springare i Persiens parker, medan »balsam doftar» varhelst hästen sätter den lätta hoven. Ambrans vällukt, buren av vindarna, är Hafis ljuv; i Schiras' omnejd »wehet der Nordwind Ambragerüche», och den aromatiska fläkten blir en signal till vinets njutning:

> Ambra hauchend gieng vorbei
> Itzt der Ostwind, auf! o Schenke![3]

Säkert vållar också en poetisk beräkning, att Östan stiger ned på Persiens jord just vid Schiras.[4] Staden var Hafis' födelsestad, och det vin och de rosor, som utgjorde traktens berömmelse, levde icke minst i hans dikt med evig rubinglans och evig doft. Det

[1] Hammer, *Redekünste*, s. 20 och *Schirin* I, s. 169, 170, 178.
[2] Hammers Hafis II, s. 339.
[3] A. a. II, s. 64, 450.
[4] Då Atterbom nämner Senderud, är man oviss, huruvida han avser Sinderud, som förekommer tvenne gånger i Hafis' divan (I, s. 433 och II, s. 486) och som Hammer kallar »der Namen eines Flüsschens bei Schiras», eller den genom Ispahan flytande floden Senderud. Namnets exotism och klangvärde torde i varje fall för Atterbom varit det väsentligaste.

Digitized by Google

visar sig vidare, att den andra strofen av Östans kväde, säkert likaledes avsiktligt, återgiver några ledmotiv i Hafis' diktvärld. Goethe och romantiken sågo i den persiske lyrikern huvudsakligen en anakreontiker, en vinets, kärlekens och livsglädjens sångare, och frågade föga efter om någon religiöst mystisk symbolik dolde sig bakom sinnesnjutningens bildspråk. Den Hafis som blivit kallad »die mystische Zunge» var icke deras man, och det låg för dem mera mening i ett av skaldens andra binamn, »den Beynamen des Zukerlippichten», enligt Hammers tolkning i inledningen till Hafis' divan.[1] Själv understryker Hafis ofta sötman i sin poesi i epitet och jämförelser såsom »Hafisen's süsse Lieder», »Der Rosenzucker meiner Verse», »Zuckerwort Hafisens» och flera dylika vändningar; ymnigast flödar talets socker från hans läppar i följande verser:

Ich bin der süsse Sänger,
Der durch des Wortes Zauber,
Vom Rohr' der Feder Zucker
Und reinen Kandel träufet.[2]

Naturens skönhet tonar med i Hafis' livsberusning, och hans maningar att tömma bägaren gå samman med jublet över årstidens blomprakt:

Komm' o Schenke itzt sind die Tage der Rosenzeit,
Itzt sind die Tage der Freude.[3]

Ständigt återvänder detta tema, ständigt förkunnar skalden, att rosornas och festens tid är inne och ropar till den unge munskänken att sätta fram vin. Ånyo vänder han sig till den fagre gossen med rosenläppar, som är hans hjärta kär, med sitt hänförda:

Schenke, sieh' die Rosen haben
Fluren Eden gleich gemacht.[4]

I glädjen vid vin och kärlek höra också sången och musikinstrumenten med, och de saknas förvisso icke vid Hafis' symposier. »Sänger, liebliche Stimmen» tjusa hans öra och dåra honom: »Mit

[1] A. a. I, s. XXIII.
[2] A. a. II, s. 242. Se även I, s. 277 och II, s. 83, 563.
[3] A. a. II, s. 164.
[4] A. a. II, s. 475.

Digitized by Google

Liedern und mit Lauten ward Hafis verführt». I trädgården väntar flöjten, och diktaren beder oss lyssna:

> Höre die Sänger der Flur, sie haben zusammengestimmet
> Die Flöten und das Barbiton.[1]

Det är främst detta Hafis' Persien som blommar och spelar i Atterboms andra strof:

> Hvar han sätter lätta hofven, hvar med nåd min vinge rörs,
> Balsam doftar, naphta glimmar, sångens muntra täfling hörs:
> Liksom bi kring mandelträdet, lydiga sin drottnings ord,
> Honingsljufva visor svärma kring den rosenhöljda jord.[2]

Konstnärligt beteckna de tvenne första stroferna en höjdpunkt i dikten, fyllda som de äro av smekande eterisk glättighet och utsökt exotisk arom. De båda följande nå icke samma nivå; de förtunna en smula den tjusande totalbilden i det föregående, och deras elegiska kvällsmålning tenderar starkt mot det sentimentala och sötaktiga. Hafis', eller kanske snarare Hammers Persien befinner sig här på god väg mot Moores alltför ljuvliga, glatta och parfymerade österland. Även i dessa strofers förskönade natursceneri är dock den persiska poetiska lokalkoloriten på mångfaldigt sätt bevarad, fastän flerstädes skickligt dold och fint sammansmält med versernas allmänna, blott svagt exotiska stilfärg. »Drufvans purpurknopp» lyser på marmorklippan, kanske som en exponent för Schiras' ryktbara vin, enligt Chardin »le meilleur de la Perse, et de tout l'Orient». Östanvindens kvällsvard står tillredd i »jasminens silfverskålar»: jasminen figurerar ofta i persisk poesi, och med en, särskilt hos Hafis, ytterst vanlig bild jämföras blommornas kalkar med vinbägare;[3] »daggens rörliga juveler», som nämnes ej långt efteråt, fångar samma naturintryck under en annan aspekt och erinrar om den persiska litteraturens skildringar av vårens ankomst, där de glittrande daggdropparna på blad och grenar ständigt be-

[1] A. a. II, s. 427.

[2] Bilden av bien och deras drottning synes vara en reminiscens från *Schirins* verser »Wie Bienen um die Königinn, bemühet / Zu finden, was Ihr wohlgefällig sey.» *Schirin* I, s. 27.

[3] Man kan, bland många, citera följande exempel: »Itzt da die Rosen entfalten die hundertfältigen Kelche / Und der Narcisse Kelch rauschig den Becher Euch beut». A. a. II, s. 521. Bilden även i *Schirin* II, s. 21.

Digitized by Google

sjungas.[1] Synen av kvällens fuktiga glans föres vidare från allt det enskilda i landskapet och vidgas, famnande hela världen, ut mot stjärnrymden:

> Jorden, lik ett lyckligt öga, glänste af en glädjetår;
> Såg sig om i mörkblå rymden, till de gyllne systrar opp,
> Som vid kärleks-stjernans harpa ordna sina dansars lopp.

Den första versen är uppenbart ånyo en hågkomst från en bild i *Schirin*, »Die Erde war ein Aug, vom Thau der Wonne nass», som ingår i den av Atterbom annorstädes i sagospelet imiterade inledningsdikten till romanen. Den sista raden återigen innehåller en allusion — den finnes även, som förut antytts, i Zephyrs och Spinarosas växelsång — på den persiska myten om Anahid. I inledningen till Hammers *Redekünste* och flerstädes i noterna till Hafisöversättningen, ja även i Palmblads uppsats om Persiens fornhävder har Atterbom kunnat läsa sägnen om den fagra Sohre eller Anahid, som till belöning för sin ståndaktiga dygd blev upptagen till stjärnorna, och nu lever där som morgon- och aftonstjärnans kvinnliga genius samt — jag citerar Hammer — »als himmlische Venus auf der Laute die Melodien spielt, nach denen die Sphären tanzen».[2] Det är icke svårt att förstå, varför denna persiska myt fängslat Atterbom. Den gav honom något välkänt och kärt i ny gestalt och lämnade i bilden av den lutspelande Anahid, ledande stjärnornas dansar, ett orientaliskt motstycke till den nyplatonska världsmusiken och Venus-Uraniasymboliken i hans ungdomsdiktning, till den naturfilosofiskt omtydda grekiska kosmogoni, i vilken Eros hälsades som världsalltets skapande princip.

Det nu påpekade är samtidigt typiskt betecknande för Atterboms sätt att handhava den exotiska koloriten. Han söker aldrig det ohöljt främmande, det helt nya, det som bryter mot västerländsk skönhetsuppfattning; de allra flesta av dessa allusioner på persisk

---

[1] Hur typiskt detta drag är framgår av ett flertal ställen i de *Betrachtungen über die Naturschilderungen der Perser durch einzelne charakteristische Proben erläutert*, vilka ingå som bilaga i 2:a bandet av A. TH. HARTMANNS översättning av Djamis *Leila och Medjnun* (1808). Se t. ex. s. 144, 151. Det kan här tilläggas, att Djamis versroman tydligen ej var helt okänd för våra romantiker. En recension i Svensk Litteraturtidning 1815 (nr 20, sp. 308) uppgiver, att Herrmann [Hartmann?] 1805 utgav »Meschnoun und Laïla», och av ett brev från Palmblad till Hammarsköld (26 juli 1814. K. B.) framgår, att den senare bland andra böcker även rekvirerat »Medschoun, persisch. Gedicht».

[2] Hammers Hafis I, s. 17. Jämför *Redekünste*, s. 24, 25.

Digitized by Google

naturfägring, persisk dikt eller sägen röra sig inom det poetiskt allmängiltigas gränslinjer. De destillera fram en avgjord österländsk essens, men de kunna tjusa även den läsare som icke känner till de olika ingredienserna och vet var de insamlats. De bilda inga lösa prydnader på diktionens yta, de ha fullkomligt assimilerats med formen och kräva knappast någon kommentar. Här ligger delvis skillnaden mellan det exotiska i Östans sång och exotismen i Moores *Lalla Rookh* (1817). 1700-talets deskriptiva manér lever ju i hög grad kvar i Moores versberättelse, och en av dennas största svagheter är just det beständiga kommenterandet: mot varje anspelning på någon orientalisk sedvana eller något färgrikt och egendomligt drag ur österns fauna och flora — och Moore betjänar sig genomgående av allusionen, då han beskriver — svarar en not, ofta en uppgift lånad ur en av de otaliga reseskildringar, som voro skaldens främsta källor. *Lalla Rookh* blir med sina noter ställvis ett helt kuriositetskabinett av exotiska ting och särskilt en icke föraktlig naturaliesamling av sällsynta fåglar, blommor och frukter. Att Atterbom, då han diktade Östans kväde, kände till *Lalla Rookh* är icke helt osannolikt. Detta sällsport artificiella, falskt känslosamma och falskt retoriska modepoem var en europeisk succès och åtnjöt även hos oss från 1820-talets mitt, då Scotts och Byrons verk vände den svenska publikens blickar mot England, en livlig beundran. En litteraturöversikt i Svea 1826, säkert av Atterboms hand, talade om »en af samtidens ljufvaste skalder, den vidtfrejdade Moore» och berömde dennes »lena och smidiga diction».[1] Atterbom delade med andra ord sin samtids höga uppskattning av den irländske salongspoeten och man kan förstå varför: det ljuva, lena och smidiga hos Moore, det söta och smältande som särskilt framträder i de sångbara partierna av *Lalla Rookh* vädjade omedelbart till något besläktat hos honom själv. Men trots en oförneklig frändskap på denna punkt, och trots vissa överensstämmelser i exotisk kolorit torde *Lalla Rookh* ej influerat varken Östans sång eller sagospelet i övrigt; antagligen är vindkvädet dessutom tillkommet tidigare — möjligen redan 1821 — än Atterbom stiftat bekantskap med Moore. I varje fall leddes Atterbom vid skapandet av Östans sång av en säkrare instinkt för hur ett exotiskt stoff borde behandlas i västerlandet,

[1] Svea X, 2, s. 276. Atterboms anmälan gällde VITALIS' översättning av *Paradise and the Peri*.

Digitized by Google

än Moore någonsin visade, och han har allt att vinna på en jämförelse med den en gång så berömde orientpoeten.

Då den förra hälften av Östans sång uteslutande i en idealiserande trollspegel uppfångar Persiens lyckliga och sköna natur, får tavlan i diktens slut även sitt staffage av människofigurer och arkitektur; vi skåda en persisk furste, en sultan, med sin svit av turbanprydda hovmän ridande fram genom landskapet mot en vit gravmoské. Skalden antyder en händelse eller snarare en situation: sultanen vallfärdar till »en älskad skönhets graf», han finner vid framkomsten dess rosengård förtorkad av Sunnans brand, då östanvinden med milda fläktar låter rosorna knoppas på nytt och återställer gravplatsens idylliska frid. Det mest markanta i denna litet sentimentala final är bilden av sultanen. Den elegiska tonen i det föregående brytes oväntat, då han framställes, nästan byronskt demonisk och i en attityd av lidelse och heroism, som rede han till striden. Men huru grann och dekorativ är icke synen av denne förnäme oriental:

> Upp på tigerfläckig fåle, stum, den bleka herrskarn sprang,
> Mot stegbögelns gull den krökta segersabelns balja klang;
> Häftigt grep han sammetstygeln, högg med sporrens diamant,
> Och i brusande galopp flög tåget öfver djup och brant.

Även här förefaller det som om *Schirins* rika skattkammare skulle bestått en andel av den orientaliska prakten. Det berättas på ett ställe i dikten, huru Chosru för att roa Schirin låter anställa en följd tävlingar och vapenlekar. Vid en av dessa utdelas som pris »ein Gaul Arabiens, geflecket wie ein Tyger», vid en annan, en bågskjutning, då skyttarna till häst »im reissenden Galopp» söka träffa målet, är en av segerns vinster:

> Alsdann ein Reitgeschirr, wovon die Zügel
> Aus Sammt, der Sattel aufgeballt mit Wind,
> Der Maulkorb feines Gold, aus Federharz die Bügel,
> Die Sporen Diamanten sind.[1]

De lätta antydningar till av människohand danat sceneri som förekomma i diktens slutparti, gravmoskén och den av cypresser omgivna springbrunnen, kunna ha suggererats Atterbom genom någon reseberättelse. Moskéer, resta över en furstes eller ett muhamme-

[1] *Schirin* I, s. 210, 213, 214.

Digitized by Google

danskt helgons sista vilostad, funnos i stor mängd i Persien och ådrogo sig alla resandes uppmärksamhet. I Chardins klassiska resa t. ex. beskrevos flera dylika utförligt och avtecknades även på enkla stick; man kan på dem se planterade anläggningar med dammar. Fontäner och cypresser möta ju också i Felicias park, delvis uppenbart som hågkomster från skaldens vistelse i Italien, men avse här utan tvivel att skapa orientalisk färg och stämning.[1] Kanske återspeglar dock vindkvädets slut ännu en gång Hammers *Schirin*, då versromanen skildrar hur Ferhad på Schirins önskan utför de mest sinnrika byggnads- och parkanläggningar. Här berättas om trädgårdens springvatten:

> Die Brunnen sprangen in die Höh,
> Es gurgelten die Quellen ohne Ende.

Här berättas om gångar och lövsalar, »bewohnet von Gasell' und Turteltauben», och om rosornas skälmerier med näktergalarna.[2] I den sista strofen av Östans sång samlas helt motsvarande ting till en ljuv orientalisk idyll:

> Se'n en springbrunn lät jag välla fram ur markens dolda grund;
> Väldiga cypresser ofvan sluta skyddande förbund.
> Näktergalen der förklarar nu för rosorna sin bön,
> Turturn och gazellen ila dit vid spegelböljans dön.

All mänsklig oro och sorg är nu borta, och naturen har återtagit sitt milt försonande välde. Dikten tonar ut i obruten harmoni, i elegisk lycka, och gravplatsens fridsstämning vilar liksom sluten i sig själv för att beständigt vara.

Sådan är Atterboms bild av Persien, skapad, såsom det förefaller, i huvudsak efter Hammers tolkningar av persisk dikt och Hammers *Schirin*, där den medeltida versromanen återberättades i modern anda. Sedd uteslutande genom ett medium av litteratur, är denna bild rent romantisk och rent idealiserande; i den finnes intet spår av det samtida Persien, sådant reseskildrare från

[1] Man kan anföra ett motstycke härtill i en av dikterna i *West-östlicher Diwan*, »An des lust'gen Brunnens Rand», som äger ett liknande sceneri. Kommentaren upplyser: »Der Kanal der Hauptallee erinnert an die Goethe bekannte Beschreibung Ispahans von Chardin; desgleichen geben die spielenden springenden Wasser des Brunnens, die Cypressenreihen orientalisches Kolorit.» *Goethes Sämtliche Werke*. Jubiläums-Ausgabe, Bd 5, s. 394.

[2] *Schirin* II, s. 20, 21.

Digitized by Google

1800-talets början tecknade det, en nation, söndrad genom inbördes krig och stadd i politiskt förfall, och en ofta fattig och olycklig befolkning, vars i antiken beryktade omutliga sanningskärlek sedan länge var bliven en myt och vars senare reputation såsom orientens fransmän knappast längre kunde upprätthållas i någon för fransmännen fördelaktig tydning av frasen.[1]

Det finnes dock i Östans sång ett stänk av exotism, vars ursprung snarare är geografiskt än poetiskt. Tidigare citerades ett brev från Atterbom till Palmblad, skrivet i Dresden 1817 och bland annat innehållande en uppmaning till den senare att skaffa sig Othmar Franks *Persien und Chili* (1813). Själv har Atterbom uppenbart med utbyte läst den sålunda rekommenderade boken, och den visar sig icke sakna all betydelse för *Lycksalighetens ö*. Othmar Frank, den schellingianske naturfilosofen och orientaliske filologen, var ingen ny bekantskap för Atterbom, då denne under utrikesresan fick ett av hans arbeten under ögonen. Redan tidigare, dock kanske icke långt förut, hade han, som Albert Nilsson framhävt,[2] upptagit idén om parsismen, Zoroasters ljuslära, såsom urreligionen från samme författares *Das Licht vom Orient* (1808). Franks parsism var en schellingiansk konstruktion, vilken i den senare *Persien und Chili* tillämpas på den fysiska geografien. Själva den fullständiga titeln på boken, *Persien und Chili als Pole der physischen Erdbreite und Leitpunkte zur Kenntniss der Erde,* giver en föreställning om dess naturfilosofiska hållning. Frank antager en schellingsk polaritet, en dynamisk motsättning, mellan Persien och det på diametralt motsatt sida av jordklotet belägna Chile. Det förra landet representerar ljusets och eldens pol, det senare vattnets. Persien har i forntiden varit »der Schauplatz der grössten Sonnenthätigkeit und des höchsten Erdenlebens»,[3] och här råder alltjämt ett särskilt förhållande mellan jorden och ljuset. I klimatet, i mineral, hos

[1] Se Hammer: *Über die Geographie Persiens* i Wiener Jahrbücher der Literatur 1819, Bd VIII. Märk här särskilt s. 375 ff., där ett flertal nyare resandes åsikter om perserna refereras. Att Atterbom icke var okunnig om landets och folkets tillbakagång men ogärna accepterade detta faktum framgår av hans anmälan av reseskildraren J. Moriers roman *Haji Baba från Ispahan. Romantisk skildring af Persien* i Svea 1826. Atterbom finner teckningen av Persien åskådlig men ensidig. »Ty», skriver han, »Förf. framställer blott den dåliga sidan af denna nation, hvars sedliga värde, genom en följd af omständigheter, i senare tider allmänt säges hafva betydligt sjunkit, men som, i sådant hänseende, ej skulle förtjena att gifva ämnen till en 'Romantisk skillring'.» Svea X, 2, s. 285.

[2] *Svensk romantik,* s. 180, 181.

[3] A. a. s. 8.

Digitized by Google

växter och djur, hos människorna själva, överallt framträder Persiens speciella eld- och ljusnatur. Svavel, fosfor, nafta och balsam äro solljusets verk. I vegetationen uppenbara narkotiska växter, aromatiska plantor och kryddor samma lag.[1] Solen glöder i blommornas ljusa eldfärger och berusande dofter; Persien är det verkliga blomlandet, vars rosor i mängd, skönhet och vällukt icke äga sina likar. Solvärmen brinner också i druvorna på vinbergen, och Schiras' vin har vunnit rykte för sin eldighet. Genom den naturfilosofiska tes, Frank söker leda i bevis, blir bokens totalbild av Persien ensidig, overklig och fantastisk fast lockande nog för en inbillning på strövtåg efter »amœnitates exoticæ». Särskilt i den andra strofen av Östans sång träder också Othmar Franks Persien fram vid sidan av Hafis', och dennes poetiska domän av rosor, vin och visor vinner starkare realitet och högre orientalisk färg genom tillägg av ett par markanta detaljer från landets växt- och mineralvärld. Flera av dessa kunna väl gemensamt tillhöra den gamle lyrikern och den moderne naturfilosofen, men en uppräkning av det slag som möter i orden »balsam doftar, naphta glimmar» pekar alldeles avgjort mot Franks verk.

Intryck från *Persien und Chili* kunna följas åtminstone till ett annat ställe i sagospelet. Det är möjligt, ehuru ej sannolikt och i varje fall föga väsentligt, att Atterbom haft Franks utredningar i tankarna, då han låter gnomerna kväda om huru i det land, de bebo, en sol av svavel lyser »öfver kobolts-dal, öfver naphta-sjö»,[2] men den atterbomska andekörens underjordiska rike förekommer redan med ungefär samma metaller och mineral i Matthissons *Die Gnomen*, andra litterära fyndorter att förtiga. Däremot gömmes ovedersägligt en reflex av boken i scenen mellan Felicias tärnor före härskarparets avsked vid Astolfs uppbrott från ön. Tärnornas sinnen äro förstämda, och naturen i skymning sörjer med sin drottning, dystert anande vad som förestår; fåglarna ha tidigt förstummats, silverpoppeln klingar sorgligt. Naidion har just yttrat, att fullmånen i all sin makt tyckes blicka dystert och liksom livlöst, då Lucinda, måleriets nymf, svarar:

Ljus i natten
Upptänder jorden sjelf; af egen eld
I parken stråla cäsalpinans blommor,

[1] A. a. s. 39 ff.
[2] L. ö II, s. 148.

Digitized by Google

Och ur den vida ängdens blomsterhaf
Som ingen vindflägt mer i vallning bringar,
Uppspritta naphta-flammor, tusentals,
Att irra öfver fälten, öfver vattnen,
Tills dammarna likt lavaströmmar glöda.[1]

Det är Franks »die schönste, Nachts fernleuchtende Cæsalpina in Gedrosien» i hans uppräkning av genom färg och doft märkliga persiska växter,[2] det är hans referat av den tyske 1600-talsresanden Kämpfers iakttagelse av på vatten flytande nafta, som fascinerat Atterbom och gå igen i Lucindas ord.[3] Men huru vackert faller icke denna exotiska belysning i kvällslandskapet och med vilken säkert beräknande poetisk instinkt är den icke anbringad just här i dikten. Med sina medel antyder den verkningsfullt samma grundstämning av något ovanligt, något överhängande, som genomgår hela natursymboliken. Denna egendomliga eklärering stämmer i all sin skönhet icke glatt, den är sällsam, på gränsen till det beklämmande, dess skimmer är fosforns och den lyser som en emanation från en underjordisk eldhärd. Skalden understryker, att ingen vindflägt rör sig: naturen håller andan i stum förbidan, och luften tyckes mättad med elektricitet som före ett åskväder.

Helt visst vände sig Atterbom till Franks *Persien und Chili* ej blott för att där uppsöka det exotiskt ovanliga i blommor, mineral och ljusfenomen. Bokens spekulativa grundidé och allmänna geografiska läggning fängslade honom säkert ej mindre.[4] Hans humanistiska intressen voro tillräckligt vittfamnande för att omsluta geografien även som vetenskap utan det pittoreskas omedelbara drag-

[1] L. ö II, s. 180, 181.
[2] A. a. s. 41.
[3] Frank skriver: »Wie hier, so sah Kämpfer im Distrikt Ruduun der Provinz Kerman schwarzes Naphta auf einen Bach schwimmen, so in der Schirwaner Provinz dasselbe in Menge auf einem Fluss, der in den Kur fällt». A. a. s. 25. I den »Recensionsblomma», Atterbom i Poetisk kalender 1821 ägnar Franzén, använder han bilden av »persiska blomman», som »lyser i vårliga natten, vänligt, af egen glans», och en not ger följande hänvisning: »Cäsalpina; blommar mest i Gedrosien. Se Othmar Franks Persien und Chili.» Då Palmblad i sin uppsats om Persiens fornhävder säger, att i Iran »jordlifvets förgäfves dämpade längtan uppslår i klara lågor mot det högre ljuset», så äro hans ord likaledes säkert ett eko från *Persien und Chili*, där Frank sammanställer naftaelden i naturen med persernas ljusreligion och talar om en »Sehnsuchtsflamme aus dem Schoose der Erde». Se Hermes, häft. 1, s. 116 och *Persien und Chili*, s. 23. I sagospelet låter Atterbom i en dekorationsanvisning en »elementarisk eldslåga» fladdra på Amors altare; kanske har någon motsvarande föreställning föresvävat honom. Se L. ö I, s. 223.
[4] Man jämföre Iduna-recensionen, där Franks idéer tyckas gå igen. Se *Litterära karakteristiker* I, s. 211, 212.

Digitized by Google

ningskraft. Det är karakteristiskt att han, stadd på hemväg under utrikesresan, från Berlin i ett brev till Palmblad signalerade de första delarna av Ritters *Erdkunde* (1817) med omdömet »en högst ypperlig bok».[1] Den stora tankedikten *Åsigter* (1820) var ett stycke naturfilosofisk geografi, som återspeglade reseårens syner och sökte giva en romantisk syntes av Söderns och Nordens klimat och folklynnen. Vid sidan av den samtidiga, teoretiska, litteraturen berörande Iduna-recensionen visar den, huru skaldens horisont vidgats även mot den jämförande, på naturvetenskaplig basis grundade kulturhistorien och utgör på sitt vis ett förebud om den kosmopolitiskt allfamnande exotismen i sagospelet.

Upprepade gånger har i det föregående framhållits, vilken utomordentlig betydelse reseskildringen äger för 1700-talets och 1800-talsromantikens litteratur, så snart ämnet hämtats från utomeuropeiska länder. Det har därför sitt givna intresse att söka bestämma Atterboms ställning till denna och utröna om den, vid sidan av vad som redan blivit antytt, spelat någon roll för de exotiska inslagen i *Lycksalighetens ö*. Får man bilda sitt omdöme efter katalogen över Atterboms efterlämnade boksamling, hörde skalden näppeligen till de större läsarne av reseberättelser. Endast ett fåtal arbeten upptagas nämligen där; de flesta beröra Italien och ha antagligen förvärvats i samband med Atterboms egen vistelse i Södern och hans planer på att i bokform skildra sin resa. Vissa antydningar om geografiskt-exotiska intressen redan hos den mycket unge skalden saknas dock icke. Så upptager hans »Catalog uppå Mitt Bibliotek» från 1804 »Sonnerats Resa till N. Guinea, utg. af Hr. Sam. Ödman», ett litet häfte, där den kände franske resandens verk presenteras i ett starkt sammandraget och ganska torrt referat, fyllt av botaniska notiser men icke utan sin doft av söderhavens under tvärsigenom Ödmanns lakoniska prosa. Och ett par år senare, 1806, inköper Atterbom på en bokauktion genom en av sina vänner Ödmanns *Jämförelse emellan Norra och Södra polkretsen* och Thunbergs »Resa».[2]

På trenne ställen i själva sagospelet är det direkt tal om reseskildringar. Första gången under uppträdet i vindarnas håla, när Anemotis vill undfägna Astolf och till hans val uppräknar olika

[1] *Minnen* II, s. 636, 637.

[2] Se RUBEN G:SON BERG, *Från Atterboms ungdomsår*. Samlaren 1922, s. 45.

Digitized by Google

rätter — »det långa matsladdret», såsom Hammarsköld syrligt och ganska riktigt säger om deras samtal. Här bjuder gumman sin gäst på brödfrukt, frisk sallat, prydd med »indisk krassa» och »doftande af pomeransens blommor», föreslår cocosmjölk till soppa och frågar vidare, om han någonsin smakat »javanska svalbon», varvid Astolf svarar:

Jag läst derom i resbeskrifningar.[1]

Det är en av de många naiva repliker i sagospelet, där Atterbom, utan att efterfråga illusionen, omedelbart talar i egen person. Den klarlägger, på vilken väg skalden här kunnat insamla sina rariteter från tropikerna och åskådliggör också typiskt reseskildringarnas betydelse såsom fyndorter för exotica.[2]

Ändå mera litterärt och färgat av romantisk humor är Atterboms grepp att låta Östan uppträda i rollen av reseskildrare. Ve honom, om han hemkommer till sin mamma utan resebeskrivning, och så finna vi honom i månskenet vid foten av en kulle i Felicias park i färd med att anförtro ett palmblad en ingående skildring av prinsessans sovgemak.[3] Det blir en lång monolog, avbruten av uppehåll, varunder han besinnar sig, huru han bäst bör välja ord och uttryck. Just detta sätt att framföra en berättelse har Atterbom övertagit från ett av de sista uppträdena i sitt eget prosautkast till *Fågel blå*. Holofernes, som nyss sett Forella förvandlas till en sugga och nu tror sig vara i helvetet, men »icke såsom menniska utan blott såsom resebeskrifvare», besluter sig för att uppteckna vad som passerat och framtager ur fickan sin »plånbok». »Nu», fortfar utkastet, »sätter han sig på en sten vid ett gathörn och begynner att ifrigt skrifva, hvarunder han gör så många muntliga anmärkningar, mellan korta pauser, öfver hvad han sett, att skådespelet af Forellas förvandling derigenom blir för läsaren fullkomligt åskådligt.»[4] Den talangfulla vinden på lycksalighetsön annoterar alldeles likartat högt för dem som lyssna, och liksom Atterbom sedan låter Holofernes »med sjelfförnöjelse» läsa upp början av sitt

[1] L. ö I, s. 49.
[2] Att här efterfråga Atterboms eventuella källor torde icke löna sig. Man kan dock tillägga, att javanska svalbon förekomma i Thunbergs »Resa». Se här Bd 4, s. 164. Upsala 1793.
[3] L. ö I, s. 284 ff.
[4] *Fågel blå*, s. 297, 298.

Digitized by Google

opus, så återkommer samma drag av författarstolthet i ett par belåtna repliker av Östan. Det egentliga huvudmotivet, resebeskrivandet, roade givetvis Atterbom, därför att han själv i främmande land försökt sig i konsten och jämfört sina intryck med andras; det kunde också med lätthet utnyttjas till mer och mindre litterär satir som i Oehlenschlägers *Fiskeren* (1815), varest en narraktig, upplysningsbornerad europeisk herre uppenbarar sig mitt i det orientaliska sagofeeriet och dikterar sina, naturligtvis löjliga, reseiakttagelser för en sekreterare — den polemiska adressen gällde här Baggesen.[1]

Som synes är det — för att återvända till utgångspunkten — uteslutande ett par tämligen litterära anspelningar, vilka förena *Lycksalighetens ö* med reseberättelsen. De visa i alla händelser genom sin blotta förekomst, huru levande och aktuell genren var för den romantiska epoken. Man kan, innan ämnet överges, ytterligare framhäva ett prov av fabulerande reseskildring och till orienten lokaliserad sägengeografi i sagospelet. Den till lycksalighetens ö nyss anlände Astolf har för Felicias tärnor berättat många underbara saker, bland annat enligt Naidions naiva ord:

> Om berget Ararat, ifrån hvars höjd
> Man skådar ned i fagra Persien,
> Och der ännu ett skeppsvrak sitter fast
> Af en såkallad ark, i hvilken fordom
> En gubbe seglat har, när jorden stod
> Inunder vatten, femton alnar djupt.
> All verldens boskap hade han till sällskap.[2]

Var Atterbom fått tag i denna saga är omöjligt att säga. Den fanns emellertid på ganska nära håll i Palmblads *Holmen i sjön Dall*. Novellens bov, Jussuf, söker dupera schahen med en undergörande rot, funnen på Ararat och bevarad i en ask. »Sjelfva denna lilla oansenliga ask», tillägger han, »i hvilken roten förvaras, är icke utan märkvärdighet. Den är gjord af spillrorna utaf Noahs arch, af hvilken, som bekant är, man på detta berg finner några lem-

[1] Det är alldeles samma art av kvicklhet, som då den tarvlige fogden i senare avdelningen av *Lycksalighetens ö* säger om Astolf på vinghästen: »Finns någon resbeskrifning, som vet om / En sådan casus?» L. ö II, s. 391. I ett prosaparti av den fullbordade *Fågel blå* (s. 15) nämnes i liknande stil en excentrisk engelsmans löjliga bedrift som annoterande iakttagare.

[2] L. ö I, s. 224.

Digitized by Google

ningar».[1] Men sägnen var tydligen vida utbredd och återfinnes flerstädes; man kan t. ex. påträffa den i Herbelot's *Bibliothèque orientale* (artikeln om Noak) och i Chardins resa, där armeniernas sagotraditioner om Ararat refereras. Att den i sin hemtrakt levde kvar ännu på Atterboms tid bevittnas av en så sen resenär som Moritz von Kotzebue, vilken i sin *Resa till Persien, med ryska ambassaden år 1817* (svensk översättning 1822) berättar, att då för trenne år sedan en lavin nedföll från Ararat ryckte den, enligt vad lantfolket i bygden försäkrade, med sig en planka av Noaks ark, som hittades under snön.[2]

Slutligen framträder det orientaliska i *Lycksalighetens ö* även i enskilda fristående stildrag och bilder. De finnas huvudsakligen i sagospelets förra avdelning, där det exotiska elementet i allmänhet är starkast företrätt. I diktverkets senare del höll ju dels det 4:e äventyrets nordiska miljö dels händelsernas stigande tragik dessa ingredienser på ett visst avstånd, medan de voro vida mer på sin plats i de tidigare äventyrens längtansdrömmar och yppigt skönhetsdruckna målningar. I dem påträffas överallt spridda bilder och allusioner av en helt allmän orientalisk valör; här talas om »ambraångor» och om »Arabiens aromer», här säges, med syftning på någon av de österländska sägnerna om Salomo som andarnes furste, om Felicias ögon, slutna i sömnens blund:

> De källor likt, dem Salomo förseglat,
> I mörker fängsla de sin andehär.[3]

Vidare använder sig Atterbom av en i persisk lyrik ytterst vanlig poetisk jämförelse, då han låter Astolf utbrista om Felicia:

> I hvart af hennes ögonbryn sin båga
> Höll nöjets gud mot min förvirring spänd.[4]

Men onekligen insmyger sig en viss rokokograce, något av siktande Amor, i Atterboms utformning av bilden.

---

[1] A. a. I, s. 171.
[2] A. a. s. 71.
[3] L. ö I, s. 282.
[4] L. ö I, s. 236. Bilden kan beläggas med ett otal ställen hos Hafis. Jag citerar följande:

> In Bogenformen sind die Augenbrauen geworfen,
> Den blut'gen Pfeil hast du damit auf mich geworfen. (I, s. 107).

Digitized by Google

Det är till sist orientalisk arom och orientalisk överdrift i Astolfs djärvt metaforiska försäkran till Felicia under bröllopskvällen:

> Nej! Natten gillar ömhetens beslut,
> Och slår än tätare sitt skugghår ut,
> Med doftig prakt från dina lockar lånad![1]

Av de många motsvarigheter som erbjuda sig i persisk diktning kan man till belysning av dessa verser utvälja tvenne ställen hos Hafis. Det ena har följande lydelse:

> Schön ist die Nacht, verlängert sie
> Mit den schwarzen Locken.[2]

Det andra äger denna form:

> Wegen des Moschusgeruchs,
> Welchen der Ostwind geraubt
> Deinen gekraus'ten Locken, etc.[3]

Citaten skulle kunna mångfaldigas, men de tvenne nu anförda täcka nästan fullkomligt föreställningarna i Astolfs hyllningsord. Atterbom undvek dock att namngiva någon bestämd österländsk vällukt utan valde den för hans poetiska uttryckssätt ytterst typiska, suggestiva men svävande och konturlösa frasen »doftig prakt». På samma vis som här skett smältes genomgående det orientaliska in i diktionen och bryter sig icke mot denna; de nyss citerade versernas fantasifulla metafor kunde vara hämtad ur Shakespeare eller var som helst ur renässansens diktning. Men dessa orientaliska element ge verkets stil rikedom och sinnrikhet, förhöja dess färg och doft och förläna den nya sensuella valörer, stundom en nästan fysiskt förnimbar hetta i uttryckets liv.

Att bokliga intryck, kanske ursprungligen helt flyktiga och tillfälliga, från Atterboms resa senare omsatts i *Lycksalighetens ö*, är ett huvudresultat av den nu slutförda undersökningen. Ett flertal av de exotiska och orientaliska beståndsdelarna i diktverket ha här visats stamma från Hammers *Schirin*, och vissa samband mellan dem och övriga arbeten av samme orientalist ha likaledes konstaterats. Den föga genuina prägeln av *Schirins* persiska orient kom

[1] L. ö I, s. 331.
[2] Hammers Hafis I, s. 380.
[3] A. a. I, 1.

Digitized by Google

emellertid även att påverka sagospelet, och flera av de saker Atterbom härifrån upptog voro blott svagt österländskt färgade. Liksom uppfattning och behandling av dessa ting ännu i mångt och mycket är bunden av 1700-talets litterära tradition, innebär därför denna sida i *Lycksalighetens ö* ofta mindre något alldeles nytt och artskilt än ett riktande av äldre välkänt stoff; man kan flerstädes observera, huru diktaren utväljer just det av det österländska som ligger nära en gammal och kärvorden föreställning. Så personligt som Atterbom upptager och omprägla de poetiska motiven, är man här också vanligen i stånd att säga varför han gripit dem och peka på den nästan aldrig felande sympatiattraktion som varit verksam.

Om än vissa av de exotiskt-orientaliska elementen i sagospelet äga sin första upprinnelse i impulser från Atterboms utrikesfärd, får detta faktum naturligtvis icke ensidigt betonas och framför allt ej uppfattas så som om det här gällde någon nyväckt håg för det österländska. Resan tillmöteskom häri blott och gav ny näring åt ett alltifrån tidiga ungdomsår levande intresse hos Atterbom. Redan under Auroraförbundets tid uttryckte han sin önskan att kunna persiska, »kronan af Orientens språk», och drömde om en blivande omorganisation av förbundet med en orientalisk avdelning av dess filologiska departement.[1] Med en av hans blommor, *Tulpanen*, tog ett solglödande och färgmättat österland in sin plats i hans diktning, och några år senare ha nog också hans studier i österländska språk, om än föga djupgående, bidragit till att föra dessa fjärran länders kultur inom hans synkrets.[2]

[1] BÖTTIGER, *Aurora-förbundet i Upsala*. Stockholm 1874, s. 222.

[2] De orientaliska språkstudierna tyckas ha berett Atterbom en del möda, ty i ett brev till C. F. Dahlgren (20/9 1814. K. B.), där Atterbom uttalar en önskan om att Dahlgren skall bliva sina vänners läromästare i spanska, heter det: »Jag arma menniska grälar med vida mer prosaiska språk: neml. med Arabiskan, Hebraiskan och Syriskan». I ett annat brev, skrivet till friherrinnan d'Albedyhll, (7/10 1814. Ericsbergs arkiv) klagar han likaledes, ehuru skämtsamt, över sin förestående tentamen i orientaliska språk. Det kan i detta sammanhang tilläggas, att den epigrammatiska avslutningen i en av Atterboms fabler i Poetisk kalender 1817, *Palmen, Lagern och Cypressen*, tyckes stamma från Sadi's *Gulistan* (K. H. Grafs tyska översättning, Leipzig 1846, s. 223, 224), medan själva fabeln förefaller självständigt utförd. Jfr mitt arbete *Atterboms ungdomsdiktning*, s. 224. I dikten *Till S. F. L***. [Lidman] i samma årgång av Poetisk kalender finnas även flera orientaliska anspelningar. Här talas om »Selamspråk», om »Prophetens natt» — troligen en allusion på den heliga natt, då det gudomliga ordet först uppenbarades för Muhammed — och om »Mohammeds trollslott». Till sist kan påpekas huru Atterbom i poemet *Johannes-masken* i Poetisk kalender 1821, alltså ej långt innan *Lycksalighetens ö* påbörjades, i verserna »Sjelf daggens tår, som ses i hafvet falla, Af musslan göms, att perlan födas må» upptager den kända, av Hammer i *Schirin* (II, s. 17), Goethe, Moore m. fl. återberättade parabeln från inledningen till Sadi's

Digitized by Google

I *Tulpanen* med dess doft av biblisk exotism i orden »speceri» och »myrrha-ångorna», med dess tal om harem och sultan, om blomsterspråk och Ginnistan, med dess tropiska fåglar, som höja totalbildens färgskimmer men göra den starkt heterogen, framträder dock endast en vag och drömd fantasiorient. Sunnans och Östans sånger, i vilka den exotiska poesien i *Lycksalighetens ö* når sina båda toppunkter, äro naturligtvis även de inbillningssyner av fjärran luftstreck men ha dock en annan karaktär än *Tulpanen* och återspegla klart den, ej blott formella, utveckling, som försiggått under loppet av de tio mellanliggande åren. De vila på betydligt fördjupade kunskaper om de skildrade trakternas geografiska förhållanden och allmänna kultur och få därigenom en vida högre grad av åskådlighet, av exotisk realitet, liksom hela visionen av sceneri och människor är fullkomligt enhetligt koncipierad. Inom den moderna europeiska orientdiktningen komma de väl, kronologiskt sett, icke särdeles tidigt: om de föregripa Hugos orientpoesi, så äro de långt efter Oehlenschlägers och äga närmare föregångare hos Byron, Moore och Goethe, medan de återigen framträda ungefär samtidigt med Rückerts, Platens och Heines östvästliga lyrik. I vår egen litteratur, där de förebådas av Palmblads exotiska novellistik och se dagen ej långt efter att Stagnelius fördjupat sig i den orientaliska mystikens irrgångar, skall dock deras friska berättarstil och sinnesglada, utåtvända skönhet bevara dem en bemärkt plats.

Bostan. Det är möjligt, att Atterbom fått den direkt från Sadi; det sätt, varpå den infogas i diktens hymnartade åkallan av Guds allmakt och allgodhet, finner en ganska nära motsvarighet i *Bostans* invokation.

Digitized by Google

FIKTIONSKARAKTÄREN

ETT BIDRAG TILL POETIKENS BEGREPPSLÄRA

AV

OLLE HOLMBERG

I.

Goethe har följande epigram, som han kallar för Gesellschaft:

> Aus einer grossen Gesellschaft heraus
> Ging einst ein stiller Gelehrter zu Haus.
> Man fragte: »Wie seid ihr zufrieden gewesen?»
> »Wären's Bücher», sagt' er, »ich würd' sie nicht lesen».

Hade den vördnadsvärde lärde vänt på sin sats och om böckerna utslungat ett bistert: »Hade det varit människor, så skulle jag inte ha velat känna dem», så hade det varit mindre svårt att bestämma hans vetenskapliga disciplin. Han hade varit professor i poetik, närmare bestämt från 1800-talet.

Sidoställandet av människa och diktverk är 1800-talets stora insats i poetiken. Man läser under detta århundrade böcker, liksom man tar emot brev från förtrogna, man talar om dem som om personer man känner. Man söker efter diktens själ, bokens personlighet. Verket får en karaktär och språket ett tonfall. Böckerna äro inte längre uppenbararna av gudomliga ting eller tolkar av allmängiltiga sanningar; de äro manifestationer av mänsklighet. Varje bok får en individualitet, och de, som händelsevis inte ha den, stämplas av litteraturhistorikerna såsom »påverkade» och mindre värda.

Det händer i moderna sagor, att böckerna på en hylla få liv i nattens mörker och börja agera och konversera, träta eller knyta

Digitized by Google

ömma band. Det är ungefär så, de stora kännarna ha tänkt sig saken. Den nutida litteraturkarakteristiken går ut på att låta verket självt få röst och bröst, tonfall och tänkesätt. Bläddrar man i närliggande litteraturhistoriska verk, så kan man få veta om en roman, att den har »en oklanderlig karaktär», är tung, redbar och samvetsgrann (Levertin);[1] om en hjältedikt att den »utmärker sig för sitt stränga, man kan säga gripande allvar» (Schück);[2] om en samling gamla lyriska dikter att de äro »barskare och vildare» än man tror (Brandes).[3] Det kunde ha varit människor allt detta gällde, men det är böcker. Boken själv har slagit sig ner vid den lärdes skrivbord som ett föremål för sympati eller antipati. Den har fått mänsklighet. Dikten har blivit en konung eller en gatpojke, en fet prost eller en mager änkenåd, en långhårig poet eller en soignerad borgare, och den har bedömts som sådan. Verket har fått en karaktär; man kan kalla den *fiktionskaraktären.*

Inom juridiken menar man med fiktion »ett antagande av att vissa omständigheter äro för handen utan att de faktiskt behöva vara det».[4] Aktiebolags, föreningars, dödsbons förmåga att vara bärare av rättigheter och skyldigheter har förklarats genom en sådan fiktion, nämligen begreppet »juridisk person». Poetiken har bruk för en liknande definition. Fiktionskaraktären är en »litterär person», varigenom förklaras diktverkens egenskap av att vara föremål för värdering, för sympati eller antipati, beundran, vördnad, ironisk tolerans eller öppen ringaktning. Även här antar man att vissa omständigheter äro för handen utan att de faktiskt behöva vara det, ty diktaren har ju själv i vanliga fall inte fångat alla sin dikts konturer i en befullmäktigad personlig representant. Han kan genom självkritik bli medveten om sin egen dikts karaktär, men han behöver, principiellt sett, inte vara det, lika litet som vilken människa som helst behöver vara medveten om sin egen karaktär. En mänsklig karaktär är en i människokännarens uppfattning formad fingerad syntes av en persons skilda handlingar och tänkesätt; fiktionskaraktären är en på liknande sätt inom bokkännaren formad fingerad och mer eller mindre personifierad syntes av verket. Verket påverkar oss *som om* det hade en fiktions-

[1] *Samlade skrifter* XVI, s. 221.
[2] *Allmän litteraturhistoria* II, s. 170.
[3] *Samlade skrifter* XV, s. 44.
[4] *Nordisk familjebok.*

Digitized by Google

karaktär, och ju intimare vi försöka ta ställning till verket, desto handgripligare precisera vi denna karaktär för oss. Diktaren ger karaktär åt, karakteriserar den verklighet han skildrar, läsaren åt den dikt han söker bedöma. Fiktionskaraktären formas i och med den spontana, mer eller mindre vaga och oformulerade värdering, som varje vittert verk avkräver sin mottagare. Ha vi lånat ut en pennkniv till en bekant, så fråga vi inte, då vi få igen den: »Nå, vad tyckte du om den»? men så fråga vi om en bok, och varje motiverat svar på denna fråga måste bli ett försök att teckna bokens fiktionskaraktär. Att värdera något, inte för vad det är för något annat utan för vad det är i sig, det är mer eller mindre detsamma som att förmänskliga. Att ta ställning till är att »karakterisera», d. v. s. att ge karaktär. Man karakteriserar inte en sko eller en pennkniv eller ens en maskin, men man karakteriserar en människa och en bok. Man karakteriserar det som är självändamål, och liksom människorna för 1800-talets moraliska doktrin äro självändamål, så äro böckerna det för dess estetiska. Naturligtvis kan man i teoretiskt eller praktiskt syfte abstrahera från böckernas krav på att värderas och karakteriseras, men kravet kvarstår i alla fall. Naturligtvis behöver inte heller denna karakterisering på minsta sätt medvetet övergå i personifiering. Domaren antropomorfiserar inte sin »juridiska person» till en individ med mustascher och örhängen, och smakdomaren behöver inte antropomorfisera den fiktionskaraktär, vilken som aning och impression har stannat i hans medvetande efter läsningen. Skapandet av en personifierad fiktionskaraktär är stundom många års och många läsares verk, frukten av många motiverade ställningstaganden. Det är många karakteriseringar av Gösta Berlings saga som ha visat oss verket som en blandning av Bellman, backfisch och sierska; det är många ställningstaganden till Schillers dikter, som ha givit oss bilden av en ädel, manlig gestalt med grekisk profil och blonda lockar och ett tankfullt vemod över pannan; det är i värderingarnas spontanta akter, som den tegnérska diktens fiktionskaraktär har trätt emot oss som en krigare och en domare, högstämd och hånfull; det är i bedömandet av de homeriska dikterna som vi ha haft dem inför våra ögon som en halvt antropomorfiserad fiktionskaraktär, om vilken det har kunnat sägas att

> vi se hur ådran bultar vid hans tinning
> och Iliaden är hans stora namn.

Digitized by Google

II.

Hade man frågat en av hjältediktens samtida, hur den fiktionskaraktär var bildad, som han värderade i Iliaden, så hade han svarat, att den var ett personifierat extrakt ur Achilleus och Hektor, Agamemnon och Priamos och t. o. m. Tersites. Hade man frågat en modern poetiker, så hade han svarat att den hade varit en litterär bild av Homeros.

Det är två sorters poetik: den, som förankrar det litterära värdet i diktens ämne, och den, som förankrar det i diktens upphovsman. Fiktionskaraktären är från den förra synpunkten en »karakterisering» av diktens stoff; från den senare synpunkten är den ungefär diktarens egen själ, pressad mellan pärmar. Phorkyas i andra delen av Faust reser de två åskådningarna mot varandra, och själv hyllar han den sistnämnda:

Höret allerliebste Klänge,
Macht euch schnell von Fabeln frei!
Eurer Götter alt Gemenge,
Lasst es hin, es ist vorbei.

Niemand will euch mehr verstehen,
Fordern wir doch höhern Zoll:
Denn es muss von Herzen gehen,
Was auf Herzen wirken soll.

Det är 1800-talsestetikens program. Sedan Rousseau förkunnat människohjärtats rätt i samhällslivet och Kant det mänskliga förnuftets makt vid själva världsbildningen, så fanns det inte längre några skäl för poetiken att dölja diktaren som en blygsam regissör bakom sitt verk. 1800-talspoetiken är individualistisk, vilken doktrin den än formellt sett omfattar. Alla äldre och föregående litterära teorier ha under detta århundrade smälts in i personlighetsfilosofien. Framställer dikten ett ideal, har man framhållit, så kan det endast vara diktarens ideal. »It dwells and is born in the inmost Spirit of man», säger Carlyle[1] om den poetiska skönheten. Avbildar dikten om också blott ett hörn av naturen, så måste detta vara sett genom ett temperament, diktartemperamentet, påpekar som bekant Zola. Uttrycker dikten en känsla, så kan det endast vara dikta-

[1] *State of German Litterature.*

Digitized by Google

rens känsla. Den är, säger Wordsworth[1] om poesien »the spontaneous overflow of powerful feelings», och Karlfeldt har i sköna ord formulerat samma tanke:

> För mycket jag har som mig bränner,
> för mycket jag saknar och känner;
> så läs i mitt hjärta och tag och giv,
> så länge du finner mig värd.

Den vägande delen av 1800-talets diktkarakteristiker har varit teckningar av diktarnas själsliv. Fiktionskaraktären har gjorts synonym med poetens karaktär, och för litteraturhistoriker sådana som Sainte-Beuve, Taine, Brandes och hela den nu rådande riktning, som utgår från dem, finns det överhuvud taget inte någon skillnad på uttrycken »dikten är sådan» och »diktaren är sådan». Litteraturhistoriens omedelbaraste förutsättning har under detta århundrade blivit biografien, och de gamla värdekriterier, som burit namnen »skönhet» och »sanning», ha bytts ut mot ett nytt, som haft titeln »äkthet». Frågan om stoffet har skjutits åt sidan och frågan om diktaren i förgrunden. Fiktionskaraktären, som i äldre tider ofta ansetts identisk med stoffets karaktär, har under 1800-talet i en oupplöslig fusion smälts samman med uppfattningen av diktarens karaktär.

I vad mån äro dessa två fusioner berättigade?

III.

Då C. D. af Wirsén i Vårt land den 11 maj 1894 recenserade Frödings Nya dikter, uppehöll han sig särskilt vid dikten Balen, som han karakteriserade med ordet »obesvärad».[2] Det är kanske inte någon fullt uttömmande beskrivning av hela diktens fiktionskaraktär, men håller man sig för enkelhetens skull till de partier, som handla om fröken Elsa Örn, så kan man säga, att adjektivet är träffande. Vad diktaren själv beträffar, så skulle man göra honom till en lögnare, om man påstode att han vore obesvärad; han vittnar i de kraftigaste ord om sin blyghet. Och vad angår fröken Elsa Örn, så vore det en lika stor förolämpning mot konventionen i Karlstad att kalla henne obesvärad; hon är glad och korrekt, och Fröding kallar henne »flicktyckmycken».

[1] Preface to *Lyrical Ballads*.
[2] Se R. G:son Bergs inledning till Frödings *Samlade skrifter*, del III, sid. XX.

Digitized by Google

Man har alltså i detta fall tre karaktärer att göra med: fiktionskaraktären, som är obesvärad, diktaren som är besvärad, och diktfiguren (stoffet), som är flicktyckmycken Det visar sig här, att det icke är berättigat att sammanblanda fiktionens karaktär med vare sig diktarens eller stoffets, och resultatet torde inte vara enastående.

Att fiktionskaraktären i en dikt för det första inte behöver sammanfalla med diktfigurens eller stoffets karaktär, därom vittna både empiri och teori. I Thackereys Vanity Fair sägs det om en person — det är visst själva den fruktansvärda miss Pinkerton det gäller — att i sig själv var hon onekligen inte mycket roande, men märkvärdigt nog så var det lustigt att se henne härmad. Strindberg gör — i bilder som endast till hälften kunna citeras — en liknande iakttagelse beträffande ett stolsben. Ett stolsben är i sig själv inte skönt, konstaterar han sarkastiskt, men så fort det skildras (avritas), så blir det det. Lika väl som en dikt om den korrekta Elsa Örn kan vara obesvärad, så kan en framställning av den skrämmande miss Pinkerton vara rolig och en avbildning av ett stolsben vara allt annat än träaktig. En dikt om fasa och förnedring kan vara upplyftande, en bok om dumhet kan vara spirituell, en skildring av kompakt gemenhet kan vara ädelmodig.

Att fiktionskaraktären i en dikt för det andra inte heller behöver sammanfalla med diktarens egen karaktär, torde också vara tillfyllest styrkt av erfarenheten. Den litteraturhistoriker, som med ledning av Balens fiktionskaraktär ville skildra Fröding som en man, den där hade repliken i sin makt lika fullständigt som dansturerna, skulle icke komma till riktiga resultat. Friedrich Schiller var inte själv någon hellenisk halvgud, utan en smått snuvig professor, som hade den egenheten att gärna sitta med fötterna i ljumt vatten och ha ruttna äpplen i skrivbordslådan, medan han skrev sina klara, djupa, metallsköna strofer. Fiktionskaraktären i The Vicar of Wakefield är ungefär en from och spetsig prästman, men Oliver Goldsmith var en slarv och driftkuku. Gottfried Keller hade ingenting av tryggheten och trofastheten i sin fiktionskaraktär; Wieland ingenting av sin fiktionskaraktärs eleganta immoralism. Nietzsche med sin hårda och härsklystna diktning föll en gång på Turins gator under strömmande tårar om halsen på en utmärglad åkerkamp, och Schopenhauer, den universella medkänslans stora diktarfilosof, sparkade en gammal gumma ut för sina trappor. Författaren av

Digitized by Google

Vallfart och Vandringsårs sprittande karnevalsevangelium gick på sin tid på målaratelierna i Paris under namnet Werthers Leiden, och en memoarförfattarinna härom året[1] vittnar om, att hon med en viss överraskning fann att författarinnan av Gösta Berlings saga var en mycket tillbakadragen och tystlåten ung dam. Var och en vet av daglig erfarenhet, att om man från en okänd författares skrifter — det må vara den obetydligaste författare — vill sluta sig till honom själv, så uppnår man de mest barocka resultat. Den som i sina böcker vill ta hela världen i famn är kanske en tvärvigg, den skabröse novellisten är renlevnadsman, humoristen är tråkig, den allvarsamme och siratlige skribenten är pladdrande och hållningslös, den kategoriske visar sig vara en stor skeptiker. Det gäller inte bara om diktare, utan om varje författare, som på något personligt, något ambitiöst, något tänkande, något medvetet, något strävande sätt handhar den fiktion, som redan skriftspråket i sig själv, ja, som varje formad tanke i viss mån utgör. Det gäller om alla, vilkas verk ha karaktär. F. A. Lange, filosofen, konstaterar med en viss bister triumf[2] att ett studium av materialisten Lamettries liv visar raka motsatsen till den skamlösa egoism och fräcka liderlighet som karakteriserarna av hans verk av ålder ha ansett sig böra förbinda med hans namn; han hade, påpekar Lange, i motsats till många av litteraturens största namn varken satt sina barn på barnhus, bedragit två fästmör, tagit mutor eller förfalskat dokument. Fallet är allmängiltigt, framför allt bland diktarna, och Homeros kan mycket väl, som grekerna med en förundransvärt djup psykologi ha antagit, ha varit en blind herde med tiggarstaven över axeln i stället för en riddare med kopparklädda ben och löje på läppen.

IV.

Dikten är således inte någon spegelbild av stoffet utan en berättelse om det; den är heller ingen gengångare av diktaren utan hans ambassad. Stoffet är utvalt, uppfattat och format innan det framlägges för sin publik.

> Das weit zerstreute sammelt sein Gemüt,
> und sein Gefühl belebt das Unbelebte,

[1] Helena Nyblom: *Mina levnadsminnen,* del II, sid. 466.
[2] *Geschichte des Materialismus* I, sid. 143 (Leipzig 1907).

Digitized by Google

heter det i Goethes Tasso om diktaren. Och vad dennes egen person beträffar, så faller det honom inte in att vara »sig själv» i dikten, först och främst därför, att ingen förnuftig människa är »sig själv» inför andra, och för det andra därför, att det överhuvud taget inte är honom själv det kommer an på, utan hans verk

Det är sant att maskinen är på en gång gjord av en metall och gjord av en ingenjör, men metallen har inte maskinens egenskaper, och ingenjören har dem kanske heller inte, ty en stålblänkande precisionsmaskin kan vara ett verk av en uppfinnare som varken är putsad eller precis. På liknande sätt med dikten. Det är väl sina egna hemligheter diktaren förråder, det är sitt eget blod han för över för att hålla liv i sin värld av fiktioner, hans dikt är hans bikt, och liksom Cellini hos Snoilsky kastar han sina dyrbaraste smycken i smältdegeln, om det gäller. Men han gör det inte för att få nya exemplar av samma smycken, utan för att få ett verk, som inte är de gamla likt. På Oscarsbalerna i Karlstad skulle man kanske ha återfunnit alla personer och situationer i Frödings dikt såsom verkliga, och i hans eget liv skulle man säkerligen ha återfunnit alla dess stämningar och drömmar. Men på intetdera stället skulle man ha återfunnit diktens fiktionskaraktär, det överlägset spelande, ömma, ironiska, eleganta, humoristiska, uppriktigt tokroliga och spirituellt djupsinniga, som ger dikten dess *värde*. Detta värde är en fiktion, d. v. s. en skapelse. Diktaren har nämligen *gjort* sin dikt, men han har inte plockat upp den som en tappad näsduk i en festlokal, och han har heller inte *varit* den liksom den unga flickan på balen är dansös. Att göra något och att vara något: de två tingen följas sällan åt. Ju högre en skapelse står desto mindre följas de åt.

Fiktionskaraktären i en dikt är ungefär vad Ibsen i sitt Ballonbrev till en svensk dame inte fullt på allvar kallar för

> personen klar og stærk,
> som i værkets ånd sig dölger.

Det är denna »person», som läsaren i mer eller mindre embryonalt skick lockar fram ur dikten i och med det att han värderar och »karakteriserar» den. Det är denna »person», som essayisten söker ringa med sina adjektiv på samma sätt som skytten ringar pricken på måltavlan, kanske utan att någonsin träffa den, ty liksom det

Digitized by Google

inte finns något visst »ord» till varje mänsklig nyans, så finns det inte något visst ord till varje litterär.

Fiktionskaraktären är värderingens följd, men den är också dess förutsättning. Det är inte diktaren vi värdera, ty det finns exempel på att de största män ha varit små diktare, och att i hög grad bristfälliga människor ha varit oklanderliga konstnärer. Det är estetiskt obehörigt att inblanda diktarens egen person i värderandet av hans verk och leder till felaktiga resultat. Man kan förebrå Villons vers att den är rå, men inte att dess författare var kriminell. Det är inte heller bokens världsavsnitt vi värdera, ty den skönaste verklighet kan göras till dålig poesi, och de vidrigaste realiteter ha i Dantes Inferno gjorts till stor dikt. Det är likaledes estetiskt obehörigt att inblanda frågan om diktarens stoff i värderandet av hans verk och leder till felaktiga resultat. Vad man kan förebrå Zolas böcker är inte att de skildra cruditeter, men att de ha smak för dem. Värderingsobjektet är dikten, och i och med det att vi värdera dikten, uppfatta vi den som en karaktär, en fiktionskaraktär.

Det finns ett fackmannamässigt »recenserande» av böcker, som söker begreppsligt bestämma i vad mån ett verk kan sägas motsvara vissa mer eller mindre allmänt antagna litterära krav. Det är inte denna bedömning, som här åsyftas, utan den spontana värdering, som varje människa, naturligtvis ofta omedvetet, dunkelt eller tveksamt ägnar allt det i världen som ter sig som valör och kvalitet. Diktverket och människan äro sådana valörer, som vi tillerkänna värde eller ovärde i sig själva och inte bara i förhållande till oss. De intressera oss liksom för sin egen skull, och därför ligger det oss om hjärtat att karakterisera dem, ge dem karaktär, och ta ställning till denna karaktär. Är detta vårt ställningstagande otympligt och illuderat, då det gäller människor, så är det all sannolikhet för att det så skall vara också gentemot böcker. Förutsättningen för att vara bokkännare är att vara människokännare (ehuru naturligtvis inte motsatsen gäller). Den, som är dilettant i det senare fallet, kan inte bli mästare i det förra. Kännaren avslöjar sig därmed att han talar om vad människan *är* och boken *är;* dilettanten talar om vad den ena har *gjort* och hur den andra är *gjord*. Den mänskliga karaktären i ena fallet och fiktionskaraktären i det andra ha inte framträtt för honom med sådan klarhet, att han medvetet kan ta ställning till dem.

Digitized by Google

Ett litterärt ställningstagande är en manifestation av vår smak. Vi »smaka», vulgärt uttryckt, på fiktionskaraktären. Som en elektrisk gnista mellan två moln uppkommer smakomdömet ur relationen mellan två karaktärer, vår smaks och verkets. Då man klagar över att smaken är relativ, så har man inte tänkt sig in i saken. Det är svårt att förstå, hurdan en smak skulle te sig, som inte vore relativ. I så fall skulle den kunna inläras i skolan, och i stället för »kännare» borde man säga »kunnare». Ett smakomdömes värde beror av dess förnuft och känslighet, inte av dess eventuella överensstämmelse med någon som helst mytologiskt fattad »riktighet», som i detta fall inte existerar. Smakomdömenas faktiska olikhet — som är så stor, att två människor aldrig ha haft exakt samma smak — beror av dubbla orsaker. Dels den, att två personer kanske inte se samma fiktionskaraktär i samma verk, dels den, att de inte inta samma ställning även till en på lika sätt fattad fiktionskaraktär. Den fiktionskaraktär, som för Goethe steg fram ur Tiecks skrifter, hade varken samma format eller samma drag som den, de unga romantikerna sågo där; den fiktionskaraktär, som Wirsén såg i Gösta Berlings saga, bedömde han inte på samma sätt som Levertin gjorde. Det är inte bara Tieck och Selma Lagerlöf vi lära känna i dessa karakteriseringar och ställningstaganden, det är också Goethe och nyromantiken, C. D. af Wirsén och Oscar Levertin. Det skulle vi fåfängt ha sökt göra, om inte deras smakomdömen hade stått i relation till dem själva, om inte smaken hade varit relativ.

V.

Taine resumerade sin naturalistiska tidsålders åsikt om dikten med orden, att den var en verkan av rasen, miljön och momentet. Dessa tre faktorer inverka på diktens stoff och på diktarens person men inte på fiktionskaraktären. Det är miljöns sak, om diktare har en bergstrakt eller en slättbygd inför sina ögon; det är momentet som i viss mån bestämmer, om han skall leva i sorg eller i glädje, och låt oss i brist på kännedom om rasernas psykologiska skiljemärken anta att det exempelvis är en rasens angelägenhet om han är, varför inte, loj eller vildsint. Men i sin dikts skapelse är han inte bunden av alla dessa betingelser. Han kan som Shakespeare dikta om Verona och Helsingör, fast han bor i London, han kan som

Digitized by Google

Molière skriva idel lustspel, fast han väl som andra har haft sina sorger; han kan som Tegnér fylla sina största dikter med en klarhet och ett apolliniskt lugn, som är hans privata temperament mycket främmande. Fiktionskaraktärerna ha inte mycket med Taines berömda treklang att göra. Dikten är överhuvud taget, för den åsikt som här har haft ordet, inte en verkan utan ett verk.

Den är ett verk av en annan trefald än den taineska: av *kulturtraditionen*, *tidsandan* och *diktarens personlighet*. Diktaren kan reagera mot både kulturtradition och tidsanda, spjärna emot dem, etablera sig på egen hand, men inte komma utanför dem. I allt vad stoff och idéer beträffar, kan han imitera fjärran tiders och avlägsna länders diktning, men hans fiktions *karaktär* flyttar inte utanför sin egen tids- och kulturkrets. Att fråga hurudan den till äventyrs hade tett sig, för så vitt dikten kommit till varken i någon viss tid eller inom någon viss kulturtradition, det är ungefär lika mycken mening i som att fråga vad en sjö skulle ha blivit utan sina stränder.

En kulturtradition kan uppbäras av ett stånd eller en klass, den kan vara knuten till ett landskap eller till en viss diktart (eposet t. ex. har alltid haft sin egen tradition); en nation har nästan alltid sin privata kulturtradition. Vad som skiljer tysk diktning som en helhet betraktad från fransk, och fransk från engelsk: det är kulturtraditionen. Vill man söka fånga i sitt medvetande den tyska diktningens fiktiva grundkaraktärer, så skall man inte kunna omplantera dem i vare sig fransk eller engelsk kulturtradition.

Liksom varje kulturtradition har sina egna fiktionskaraktärer, så har varje tidsålder sina. Rokokons är nätt och graciös, romantikens är sublim och subtil, naturalismens torr och redbar, upplysningstidens har sens commun och renässansens brukar med mer eller mindre rätt prisas för sin livslust. »Århundradet rycker med sig både den villige och den ovillige», säger Goethe i förordet till Dichtung und Wahrheit, och hade vi varit födda endast tio år förr eller senare, tillägger han, så skulle vi, »vad både bildning och verkan utåt beträffar» ha varit helt andra människor.

Inom de gränser för skapelsen slutligen, som varje kulturtradition och varje tidsanda utstakat, är det den enskilde diktaren som gör sin konst, sin avsikt och sin ärelystnad gällande och fyller sin litterära bestämmelses mått. Varje diktare har sin egen eller sina egna fiktionskaraktärer, som, hur självständiga eller hur osjälvständiga de i varje enskilt fall än må vara, hur flacka eller hur

Digitized by Google

djupa de äro, hur genialt vuxna eller hur tarvligt tråcklade de te sig, likväl för den intima betraktelsen icke äro exakt lika någon annans. Vad man kallar »utveckling» hos en diktare, är en förändring i hans fiktionskaraktärer. En sådan förändring innebär, att han i verkets stund aktualiserat nya möjligheter, prövat nya medel att förverkliga sin kallelse, sökt nya formar för sina smälta smycken för att återgå till Snoilskys bild, ny gestalt åt sin längtan, att han fått nya sympatier, nya idéer och nya krav. Den motsvaras däremot sällan av någon lika radikal förändring i den personliga karaktär, som han samtidigt ter för världen. C. J. L. Almqvist, för att välja ett av de tydligare exemplen, har tre stora, till tiden ganska skarpt avgränsade fiktionskaraktärer,[1] men beskrivningarna av honom själv variera inte mycket under hela hans liv, och då olyckan kom så förlorade han i ett slag all stor fiktiv karaktär liksom man lägger av en dräkt som inte längre passar, liksom en monark drar in en ambassad som han inte längre kan underhålla. Det är troligen en synvilla, men det förefaller som om tretalet vore konstitutivt för ett mycket stort antal diktares fiktionsväxlingar. Tegnérs fiktionskaraktär har i tur och ordning haft både fridsröster och stridsröster och upphöjd domaranda, Stagnelii fiktionskaraktär har genom ungdomssensualitetens rosiga orgiasm och genom syndaruelse, pervers vällust och söndersliten himlaträngtan nått sitt tredje stadium av förlossning och förklaring. Selma Lagerlöf har inte samma fiktionskaraktär i Gösta Berlings saga, Jerusalem och Nils Holgersson, och Heidenstam »är» inte densamma i sina tre diktsamlingar. Man ger liksom i sagorna tre svar på tillvarons gåta, man drar liksom tre lotter ur livets urna.

Då diktaren skickar ut ett verk i världen för att såsom fiktionskaraktär representera honom själv och hans stoff, så ställer han in det gentemot en publik i syfte att påverka denna. Goethe har berättat hur han i diktningens stund brukade kalla till sig främlingar eller vänner i sin fantasi för att kunna ana deras kritik och finna de ord som nådde dem, som influerade dem, som gjorde verkan.

Ett verk kan göra verkan på olika sätt. Det kan framkalla vår *reaktion*, det kan inbjuda oss till *imitation* eller det kan *suggerera* oss, kanske till skapandet av nya litterära verk med samma karaktär. Men redan för att förstå ett litterärt verk måste vi vara i någon

[1] Jfr HOLMBERG: *C. J. L. Almqvist* sid. 297 f.

Digitized by Google

mån påverkade av det, vi måste uppleva det, medleva det, återskapa det inom oss själva, estetiskt åskådliggöra för oss och kinestetiskt »härma» dess hållning och rytm. Vi måste för en stund och i en aning bli identiska med den fiktionskaraktär, vartill vi gestalta verket då vi förstå, värdera, »karakterisera» det.

Digitized by Google

TIDSRÖRELSER INOM STUDENTVÄRLDEN I UPPSALA 1792—1793

TRYCKFRIHETENS BEGRAVNING OCH STUDENT-KONVENTEN

AV

ANDERS GRAPE

Att de mäktiga frihetsrörelser, vilka med franska revolutionen som utgångspunkt gingo fram över världen, med sina dyningar skulle nå även vårt land är helt naturligt. Också här hade upplysningsfilosoferna berett marken, och i många sinnen hade deras lärosatser funnit en jordmån, som enväldets tryck bidragit att göra mera mottaglig. Särskilt på ungdomen torde det vulkaniska utbrottet och det imposanta skådespel, som därpå upprullades, då världshistoriskt betydelsefulla händelser följde slag i slag, ha gjort ett utomordentligt intryck. Och åtminstone innan det skräckvälde, som sedan organiserades i frihetens missbrukade namn, hunnit sättas i system, var entusiasmen på många håll stor. På mer än en ung frihetsvän, som gripits av hänförelse för revolutionens bärande idéer, kan helt visst den karakteristik lämpas, som Hans Forssell ger av den unge Hans Järta[1] (då ännu friherre Hans Hierta): »För honom var vid denna tid girondisternas sak liktydig med civilisationens, och i franska republikens bestånd såg han ett vilkor för menskligheten väl.»

Föreliggande uppsats utgör en omarbetning, sammanfattande men på åtskilliga punkter utvidgad, av tre artiklar publicerade i Upsala Nya Tidning i dec. 1923, den första tryckt i tidningens julnummer under titeln 'Tryckfrihetens begravning i Upsala 1792', de följande under titeln 'Studentkonventen i Upsala 1793. I. Konstituering och verksamhet. II. Det kungliga förbudet', tryckta den 24 dec., resp. den 31 dec. — För flera anvisningar har förf. att tacka f. överbibliotekarien dr C. ANNERSTEDT.

[1] I den levnadsteckning, som inleder *Valda skrifter* af HANS JÄRTA, D. 1 (Sthm 1882—83), s. v.

Digitized by Google

Att även i Uppsala åtskilligt rört sig i sinnena kan utan vidare tas för avgjort, även om ej så mycket därav kom till synes utåt. Väl visste det beställsamma ryktet redan 1791 berätta om varjehanda revolutionära tendenser hos studenterna: att oroligheter av misstänkt natur förefallit, att man bar frihetskokarder, drack skålar för Lagstiftande församlingen o. s. v. Men prokanslern, ärkebiskop Uno von Troil, fritar kategoriskt studenterna från allt thesso likt: i ett brev, som tydligen är avsett att komma under Gustaf III:s ögon, reducerar han de förment farliga oroligheterna till några slagsmål av vanlig typ mellan studenter och gesäller — om än av osedvanlig omfattning och intensitet —, varpå han tillägger:

»Huad cocarderne angår och at studenterne dricka national assembleens skål kan jag huad det förra beträffar försäkra at det är en uppenbar lögn, och at jag här aldrig hört talas om det sednare. Du kan äfuen vara försäkrad at Studenterne icke blanda sig i politiquen och at det mindre interesserar några få bullersamma, om National Assembléen segrar el[le]r tappar, än huad Franska vinet kostar. Jag kan icke heller tro at någon af Professorerne kunna[!] mistänckas at icke så mycket hos dem står förekomma politiske discourser, ej endast sins emellan, utan äfuen och i synnerhet at icke til dem gifua någon anledning ibland de Studerande... Vår politique är *Lydnad* och så länge vi icke däruti brista, hoppas vi bibehålla konungens nåd, som är den kraftigaste upmuntran både för discentes och docentes.»[1]

Att den gode ärkebiskopen dock i denna sin karakteristik avsevärt underskattat studenternas politiska intresse (liksom även professorernas) är uppenbart — därom skulle han för övrigt även själv med tiden erhålla en viss erfarenhet.[2]

Men tydligen tarvades händelser på närmare håll för att här utlösa åtminstone något av den spänning som låg i luften. Året 1792 medförde som bekant åtskilligt i den vägen. Kungamordet kan dock knappast räknas hit, ehuru det givetvis starkt bidrog att öka orosstämningen. Ty den bestörtning och avsky, som underrättelsen om dådet väckte snart sagt överallt och inom alla sam-

[1] Troil till obekant d. 20 dec. 1791 (Uppsala univ.-bibl. [UB] F 506); jfr ANNERSTEDT, *Upsala univ:s hist.*, 3: 2, s. 614 f.

[2] Fullt så säker på sin sak synes Troil icke längre vara, när han ett år senare, den 27 dec. 1792, skriver till rikskanslern frih. Fredr. Sparre: »Jag hör äfuen at man i Stockholm mycket roar sig med rykten om Upsala, om Studenternes cocarder, politique m. m. men Eder Excellence täckes vara försäkrad, at om något märkeligt häruti skulle här förefalla som förtjenar upmärksamhet, skola de säkraste underrättelser därom icke uteblifua af dem huilka det åligger at här bibehålla ordning». (Riksarkivet [RA], Kanslipresidentens arkiv, Brev till F. Sparre.)

Digitized by Google

hällslager i Sverige, den delades förvisso med full uppriktighet av den studerande ungdomen. Nationsprotokollen ha åtskilligt att förtälja om det intryck, som mordskottet »af en Svensk, men förrädisk hand» gjorde, om hur studenterna »yttrat det ömmaste deltagande i Fäderneslandets allmänna sorg, både genom et enhälligt upträde i HERrans tempel, samma dag som nyssnämnde rysliga tidning hit ankom, och genom et tyst och värdigt upförande, under hela denna oroliga tid», och om hur deras välförhållande renderade dem höga vederbörandes erkänsla.[1]

Förnämligast bidrogo de åtgärder av skilda slag, som föranleddes av förmyndareregeringens påtagliga revolutionsskräck och skuggrädsla för möjliga oroligheter, att sätta sinnena i rörelse. Visserligen hade hertigen-regenten och hans snart nog allsmäktige rådgivare, Reuterholm, debuterat med en åtgärd i klart frihetsvänlig anda: den vidgade tryckfrihet, som förordningen den 11 juli 1792 skänkte och som man genast förstod att begagna sig av och även missbruka. Redan efter 5 månader, den 21 december, fann sig hertigen föranlåten att utfärda ett förklarande tillägg, som nära nog innebar ett återkallande och i varje fall i fråga om politiskt författarskap gjorde den vunna friheten illusorisk. Och just vid samma tid lät som bekant hertigen häkta och åtala Thorild med anledning av hans då utgivna arbete »Om det allmänna förståndets frihet» och särskilt den som en dedikation till hertigen därmed sammantryckta skriften »Ärligheten».

Dessa åtgärder väckte överallt en ofantlig uppmärksamhet,[2] och såväl i huvudstaden som i Uppsala förmärktes en viss upphetsning. I Stockholm togo demonstrationerna som bekant bl. a. den formen, att en larmande folkhop följde Thorilds vagn, då han fördes till hovrätten, under rop: »Leve Thorild och friheten!» och liknande. Vad Uppsala beträffar så hade man där redan under höstens lopp trott sig förmärka, att »frihetsandan» varit i tilltagande bland

[1] *Östgöta nations protokoll* (UB U 822 e).

[2] Om en episod, som förtjänar att räddas från glömskan, ger rikskanslern Fredrik Sparre en antydan, då han i sin *Journal*, D. 1 (UB F 653 a) bland inkomna handlingar under den 26 dec. 1792 upptar: »Andra Secret[n] i Konungens Cabinett frih. Hans Hierta. Till H[s] Kongl. Höghet Hertigen en starck föreställning emot all inskränckning nu mera i den förut lofgifne Tryck-Friheten». Den unge, ännu ej 19 år fyllde frihetsentusiasten har tydligen så starkt upprörts av hertigens reträtt, att han omedelbart gripit till pennan för att, sin anspråkslösa ställning till trots, göra regenten vad Sparre, tydligen imponerad, kallar »en starck föreställning». Huruvida aktstycket ifråga ännu finnes i behåll är mig icke bekant; gjorda efterforskningar ha hittills icke lett till något resultat.

Digitized by Google

studenterna. Så uppger den i allmänhet väl underrättade R. F. Hochschild,[1] som också påstår, att »flere af de Studerande antogo brokuga cocarder, dem Landshöfdinge ämbetet förmådde dem at aflägga». Och härvid har Hochschild tydligen sina uppgifter ur första hand — han stod veterligt i förbindelse med Schröderheim, som samma höst avlägsnats från händelsernas centrum och förflyttats till landshövdingeposten i Uppsala. I ett brev av den 17 dec. 1793[2] har Schröderheim sålunda bl. a. meddelat följande:

»Studenterne höja sin ton om frihet och jemlikhet. De hafva inrättat politiska frågor, hvarutinnan de examinera hvarandra utanför Riks-Rådet Emanuel De Geers fönster. Han har revolterat dem med sin höghet, och allt stadnar i håg att förarga honom.»

Vid underrättelsen om tryckfrihetens inskränkning och åtgärderna mot Thorild uppstod vad Adlerbeth kallar »en betydlig jäsning», som tog sig uttryck i demonstrationer. Av dessas förlopp och karaktär finnas åtskilliga rätt skiftande skildringar. En av dem som stodo händelserna närmast, en man som sedan tog en betydande aktiv del i den följande s. k. konventsrörelsen, dåvarande docenten i astronomi magister Olof Hansson Forssell († 1838 som tit.-professor och kyrkoherde i Öster-Våla) redogör på följande helt summariska sätt för vad som tilldrog sig:[3]

»De Studerande samlades för första gången, efter en i hemlighet hvarannan meddelad vink, på Östmarks källare[4] d. 31. Dec. 1792 kl. 6 om aftonen. De beslöto straxt, at ordentligt upställde, gå ut kring gatorna och sjunga 2ne Visor,[5] som de redan hade lärt sig. Författaren

[1] *Memoarer*, D. 3 (Sthm 1909), s. 25. Citat återges efter handskriften, UB F 825 c.

[2] Anfört av CRUSENSTOLPE, *Carl XIII och Hedvig Elisabeth Charlotta* (Sthm 1861), s. 589. Förmodligen är det detta brev F. Sparre avser, då han i nyssnämnda *Journal*, D. 1, under den 18 dec. antecknar, att han av Hochschild mottagit »Communication af erhållit Bref från Landsh[s] Schröderheim om studente-owäsende i Upsala och den Jacoboniska [!] Esprit som sig derstädes yppar».

[3] Forssells redogörelse för dessa händelser finnes införd i *Biograph. lexicon*, Bd 5 (Ups. 1839), s. 46 ff. (Ny revider. uppl., Bd 5, Sthm 1875, s. 46 ff.). Men dessutom finnes, som fil. lic. N. Afzelius gjort mig uppmärksam på, i Kungl. Biblioteket (»Strödda handlingar och uppsatser till Sveriges historia under förmyndareregeringen och Gustaf IV Adolf») en annan, något utförligare relation, som tydligtvis även den måste härröra från Forssell (och väl ligger till grund för den redaktion, som meddelats i Biograph. lexicon). Här meddelade utdrag återgå på denna KB-relation.

[4] Denna var belägen i kvarteret Holmen, mellan S:t Eriks gränd och Fyris.

[5] Angående de frihetsvisor o. likn., som diktades i samband med dessa rörelser, se N. AFZELIUS, *Konventvisor och andra politiska dikter från revolutionsåren 1792—1793* (i Samlaren, N. F.: Årg. 4, 1923, s. 235 ff.).

Digitized by Google

til dem var väl i allmänhet okänd; men förmentes vara Medicinæ Candidaten Schedvin. Den ena af dessa Visor innehöll en klagan öfver tryckfrihetens förlust; den andra en upmuntran at älska frihet och jämnlikhet . . . Detta skedde utan vidare buller och utan någon slags oordentlighet.»

Men betydligt mera livfulla skildringar av händelseförloppet föreligga av andra pennor. Sålunda ger statssekreteraren och överpostdirektören U. G. Franc i brev till Armfelt[1] av den 18 jan. 1793 följande framställning — tydligtvis icke buren av någon större sympati:

»I Upsala skall studerande ungdommen apa efter Jacobinerne mycket noga och upprigtigt. Dock för att ej alltid copiera berörde stora originaler, roar samma ungdom sig stundom med egna små menlösa påfund. Ett sådant hörde jag omtalas, såsom nyligen värkställdt, bestående i en högtidlig Tryckfrihetens begrafning i anledning af den varning Hertigen icke länge sedan utgifvit och hvaraf jag skickat Herr Baron ett tryckt exemplar. Berörde begrafningsact har varit precederad af en sirlig parentation, och åtföljd, såsom vanligen på begrafningar, med några vackra verser, som till sorghusets vänner blifvit utdelade. Jag har läsit verserne, men ej vårdat mig taga copia deraf, ty ehuru tankarne äro präktiga, är dock poesien usel i högsta grad. En ibland tankarna är, att Svenska folket bör lära sig känna, först, sina rättigheter, och sedan, sin styrka; *resten går lätt* säger poeten deruppå mycket sinnerikt, liksom i fri öfversättning af *Ça ira.*»

Och härtill knyter Franc följande ironiska reflexioner:

»Herr Baron lärer med mig glädjas öfver vår i Upsala uppväxande ungdoms sålunda i tid antagne medborgerlighet och upplysning. Hvad härliga frukter kan icke vårt fädernesland låfva sig i en framtid af slik precoce patriotisme hos denna nya generation; jag tror att det bästa mina jemnåriga kunna gjöra, är att ju förr dess häldre lemna rum åt dessa unge Bruter som komma att illustrera första hälften af det 19:de århundradet. *Men då ä vi intet mera, andra hjeltar då hovera,* säger Psalmisten Bellman.»

Även Adlerbeth har åtskilligt att förtälja om detta upptåg, och då hans framställning i åtskilligt supplerar Francs — den innehåller bl. a. den strof, vari Franc ville spåra en fri översätt-

[1] Francs brev till Armfeldt äro tryckta av C. F. RIDDERSTAD i *Gömdt är icke glömdt,* H. 7 (Linköp. 1849), s. 3 ff. Här anförda passus förekommer å s. 71 f.

Digitized by Google

ning av sansculotternas vilda *Ça ira* — må därur följande utdrag[1] meddelas:

»De studerande anlade sorg med svarta krusflorscocarder öfver den förlorade tryckfriheten; De sjöngo högtidligen en grafskrift öfver den samma tillika med en vers till frihetens och jämlikhetens heder

Frihet och jämlikhet råde bland oss!
Uplysning spride ibland oss sitt bloss!
Lydom dess röst!
I våra bröst
Kännom dess rätt!
Kännom vår styrka, resten är lätt!

Med dessa tankesätt, dem de föresatte sig att hvar för sig fortplanta i sina landsorter, förentes ett svuret hat till Adlen; dock öfverenskommo de att hålla sig helt stilla och ingen ofreda. De höllo fram på vintren Conventer eller slutna sammankomster, där tal höllos fulla af moderna frihetsprinciper. Dessa sammankomster blefvo dock ändtel. förbudna.»

Ett par intressanta detaljer finner man även hos P. J. Hjelm, myntguardien, känd geolog och kemist († 1813), som i sina dagboksanteckningar, »Sqvaller i Politiquen»,[2] under den 3 jan. 1793 berättar:

»I Upsala bära Studenterne Frihets Cocarden: och dagen efter Förordningen om Tryckfriheten var upläsen anlade de flor om Hattarna och sorgde Henne. Flere Adelsmän, som varit näsvise, ha måst göra afbön.»

Och något senare (under den 20 jan.) tillägger Hjelm på tal om någon bland Lundastudenterna yppad rörelse, vars närmare karaktär dock ej är honom bekant:

»I Upsala ha de begrafvit Tryckfriheten och gått i procession med hängande flor, samt på grafölet druckit Stockholms Borgerskaps skål.»

Med smådrag delvis hämtade från andra håll ha åtskilliga författare, däribland Atterbom,[3] Ljunggren[4] och K. F. Werner,[5] lämnat

[1] G. G. ADLERBETH, *Historiska anteckningar*, D. 2 (Elof Tegnérs ed. Sthm 1893; Från Tredje Gustafs dagar, 2), s. 182. Här anförda citat återgivna efter originalhandskriften, UB F 809 d.

[2] Handskr. i Kungl. Biblioteket (några utdrag tryckta av AHNFELT i *Ur sv. hofvets o. aristokratiens lif*, 5, Sthm 1882, s. 154 ff.).

[3] *Sv. siare o. skalder*, Bd 5 (2:a uppl. Örebro 1863), s. 81.

[4] *Sv. vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död*, D. 2 (Lund 1877), s. 49 f.

[5] I W:s levnadsteckning över Gustaf Abraham Silverstolpe, tryckt i [C. SILFVERSTOLPE], *Några anteckningar om adliga ätten Silfverstolpe* (Sthm 1884), s. 248 ff., särsk. s. 252 ff.

Digitized by Google

skildringar av händelseförloppet, av vilka ytterligare bl. a. framgår, att man mitt på ljusa dagen skulle ha anställt ett fackeltåg till en öppen plats, där hertigens juliförordning sänkts i en djup grav och jordats, att i den hållna parentationen även frihetsmartyren Thorilds öde skulle ha berörts,[1] att den begravningsvers, som avsjungits, varit:

> Upplysning, gråt! Du har mistat en vän
> vilken din fortgång beredde;
> mörker skall hölja den banan igen,
> hvartill tryckfriheten ledde o. s. v.,[2]

samt slutligen, att »ett väldigt graföl följde ofvanpå».

Det kan tilläggas att tyska och danska skildrare[3] t. o. m. velat göra gällande, att begravningen försiggått mitt på ett torg, där graven skulle ha grävts (»mitten auf dem Markte»), men Atterbom anmärker med allt fog: »Menas sjelfva stortorget; så hade dock väl näppeligen *der*, 'am hellen Tage', en sådan graf kunnat tillåtas.»

Alla dessa skildringar låta sig tydligen ingalunda helt förenas med Forssells nyktra redogörelse: vissa motsägelser träda genast i dagen (t. ex. Forssells uppgift om klockslaget 6 å nyårsafton

---

[1] Måhända återgår denna uppgift ytterst på strof 3 i den Schedvinska visan »Frihet och jämnlikhet», där det bl. a. heter:

> »Ur denna bål
> drickom en skål!
> Älskad och dyr,
> lefve friheten
> och dess martyr!»

Jfr AFZELIUS, anf. upps., s. 239.

[2] Fullständigt avtryckt av AFZELIUS, s. 244.

[3] I *Schleswigisches Journal*, 1793: Bd 2 (Mai—August), närmare bestämt Stück 7 (July), s. 319—325, förekommer en uppsats betitlad 'Torhield' [!], däri bl. a. berättas (s. 322 ff.): »Die Studenten in Upsal begruben die Pressfreiheit am hellen Mittag mit Fackeln und senkten unter nachstehenden Klaggesang die Pressfreiheits Verordnung in eine grosse, mitten auf dem Markte verfertigte Gruft.» Härefter meddelas en tämligen trogen tysk översättning (orimmad) av den Schedvinska dikten: »Upplysning, gråt! Du har mistat en vän», ävensom en fri översättning till franska (rimmad vers), denna utförd av »der ehemalige französische Gesandte in Hamburg le Hoc», d. v. s. den franske skriftställaren och diplomaten LOUIS-GRÉGOIRE LE HOC, vilken senare (1795) var Direktoriets ambassadör i Sverige. Denna franska översättning hade emellertid redan den 9 febr. 1793 stått att läsa i *Le Moniteur universel* (n:r 40). — På meddelandena i Schleswigisches Journal synas återgå dels en uppsats av JENS KRAGH HØST i *Efterretninger om udenlandsk Literatur*, Bd 2 (1793: sept.—dec), s. 41, dels de biografier över Thorild, som förekomma i vissa upplagor av BROCKHAUS' *Conversations-Lexicon*, såsom i Neue Folge (supplement t. 5:e uppl.): Bd 2: 2 (Lpz. 1826), 368 ff. och 7:e uppl. (Allgem. deutsche Real-Encyklopädie): Bd 11 (Lpz. 1827), s. 222 f.

Digitized by Google

och berättelsen om ett fackeltåg »på ljusa dagen» o. s. v.), och något försök att förlika dem skall här icke göras. Såvida icke åtskilligt i senare tid tilldiktats till utsmyckning, får väl detta förklaras så, att man sammanslagit olika episoder, somliga måhända av jämförelsevis enskild natur.

I en alldeles vanställd version förekommer berättelsen om denna akt hos hertiginnan Hedvig Elisabeth Charlotta, som ju annars ofta utmärker sig för så stor trovärdighet i sina uppgifter. Hon vet nämligen berätta,[1] »att studenterna vid flera tillfällen visat öppet förakt för lagar och förordningar och t. o. m. gått så långt, att de anordnat en autodafé, hvarvid ett exemplar af säkerhetsakten blifvit brändt». Någon sådan demonstration är dock icke veterligt känd från någon annan sagesman, varför det är mer än sannolikt att det är tryckfrihetsbegravningen som spökar även här.

Att stämningen gentemot hertigen-regenten, som ju vid denna tid också var universitetets kansler, icke var den bästa synes ytterligare bestyrkt av följande faktum. Kort före julen 1792 hade en eldsvåda utbrutit i Uppsala,[2] och vid släckningen hade studenterna uppträtt på ett så hurtigt och verksamt sätt, att de därför den 26 dec. högtidligen avtackades på Gustavianum dels av ärkebiskopen enligt hertigen-regentens anmodan, dels av landshövding Schröderheim å egna och å borgerskapets vägnar. Härvid meddelade v. Troil på uppdrag av hertigen, att de studenter, som på ett eller annat sätt lidit förluster vid branden, skulle anmäla dessa hos rektorsämbetet för att komma i nådig åtanke till vinnande av skadeersättning. Men vilka känslor detta må ha framkallat — icke var det den ödmjuka tacksamhetens. P. J. Hjelm[3] meddelar nämligen under 2 jan. 1793 följande:

»Hertigen har skrifvit till Consistorium och lofvat sig villja göra de Studenterne skadeslöse, som lidit. Men Nationerne ha lofvat att

[1] Hertiginnans *Dagbok*, 4 (Sthm 1920), s. 26 f. Hertiginnan visar sig här i det hela vara rätt illa underrättad; av hennes framställning skulle man snarast frestas tro, att förbudet mot konventen utfärdats långt tidigare (före jubelfesten), än som faktiskt skedde.

[2] Eldsvådan inträffade den 22 dec. i ett hus vid S:t Larsgatan, tillhörigt K. Vetenskapssocieteten; den relateras närmare i *Inrikes Tidningar* 1792: n:r 103 (den 31 dec.), däri bl. a. berättas, att till brandens begränsning »bidrogo mycket de i Staden qwarblefne Studerande, hwilka upförde sig på deras wid slike tilfällen wanliga sätt: de woro arbetsamme, hurtige och dristige. De af dem som bebodde det afbrända huset förlorade dock deras lilla egendom, och woro nödsakade at blotta och bara frälsa sig undan elden, genom öfra wåningens fenster.»

[3] Anf. handskr. *Sqvaller i Politiquen* (KB).

Digitized by Google

nästa Termin ersätta, hålla dem skadeslöse, och förbudit dem vid vite att aldrig lidas ibland sig, om de taga något af Hertigen, som de därmed skulle blifva obligerade.»

Sanningshalten hos denna uppgift är ju icke så lätt att fastställa, men en viss bekräftelse synes onekligen ligga i det förhållandet, att fyra studenter påföljande dag (den 27 dec.) visserligen göra anmälan till rektorsämbetet om sina lidna förluster, men samtidigt meddela, att de »genom Vänner och Slägtingar samt kamrater och Landsmän dels redan fådt dels hoppas få sina lidne förluster i det mästa godtgjorda» och att de på den grund »ej utan farhoga at vara bröttslige kunde emottaga något annat understöd än det de ansågo för sig redan tilräckeligt».[1] Och visst är också att inom flera nationer i mars—april följande år föranstaltades en insamling till förmån för de ifrågavarande kamraterna, vilken gav ett vackert resultat.

Den nyss skildrade demonstrationen, då man följde den avsomnade tryckfriheten till graven, utgör i själva verket inledningen till bildandet av de s. k. konventen, ett slags allmänna studentsammankomster, där man dels diskuterade tidens spörsmål, dels dryftade frågor rörande studenternas egna angelägenheter. Hur denna rörelse närmare utvecklade sig, därom erhåller man ett ganska klart besked genom den förutnämnda skildringen av Olof Hansson Forssell, till vilken vi alltså här återvända:

»Sedan beslöto de [studenterna] att samlas dagen derpå [d. v. s. nyårsdagen 1793] vid samma tid och ställe [kl. 6 e. m. å Östmarks källare], samt då välja en så kallad Ordförande. Astronomiæ Docenten, Magist. Olof Forssell var den förste, som fick detta förtroende. Deraf betjänte han sig för at i et kort tal upmuntra den studerande Corpsen til all ordentlighet under desse sammankomster, som ej skulle undgå at väcka hela Rikets upmärksamhet: til undvikande af all slags oförrätts föröfvande mot hvem som hälst; samt til bibehållande af den djupaste tystnad i Staden emellan Sammankomsterne.

Från den stunden kunde Conventerne anses reglerade. Man kom tilsammans 1 à 2 gånger i veckan; Ordförande ombyttes för hvar

[1] Studenterna ifråga förorda i stället en »Munster-skrifvare vid namn Holm», som vid tillfället råkat illa ut, till erhållande av »det understöd, som til äfventyrs varit dem ämnat, men lyckligare omständigheter ålagt dem at undanbedja sig». Formuleringen av det i Akademiska kansliet uppsatta protokollet över denna något ömtåliga sak har tydligen vållat svårighet, att döma av två förefintliga koncept (Univ:s arkiv, Rektorsämbetets protokoll).

Digitized by Google

gång; rymligare rum hyrdes hos Tracteuren Kumblin; Sången kring gatorna uphörde inuti Februarii månad; men i dess ställe började Skrifter at ingifvas och upläsas, dels i allmänne ämnen, dels uti enskildte, rörande de Studerandes upförande och Conventernes organisation. Under alt detta rådde i Staden en ovanlig stillhet; ingen ofredades på minsta sätt. De Studerande ägde et tydeligt medhåll af Stadens Borgerskap; men Noblessen var i hemlighet missnöjd, och bemödade sig dels at sätta en svart färg på dessa företag, dels at genom konstiga tillställningar väcka buller och slagsmål i staden. En hop både Stads- och Lands-Drängar samlades en afton på några krogar, hvarest de fingo fri förplägning, ovisst af hvem, och upmuntrades sluteligen, som sades, at gå ut och slå Studenterne. Tilställningen blef i tid uptäckt, och dränghopen, sedan den kommit ut på gatorna, skingrades af några Borgare. Imedlertid utspriddes et almänt rykte, at detta hade skett på Noblessens anstiftan. Desse togo deröfver ganska illa vid sig, och inlämnade til Landshöfdinge Embetet en ansökning om Dess åtgärd til uptäckande af ryktets uphofsman och utspridare, hvarvid de(n) äfven utfäste en belöning af 20 Riks D^{r}. Efter flere samtal emellan då varande Landshöfdingen Schröderheim, och Conventets Ordförande, Medicinæ Candidaten Schedvin, samt Magister Docens Forssell, hvarvid desse sednare å de Studerandes vägnar äfven yrkade, det Landshöfdingen ville nyttja sin af Noblessen anropade Ämbetes åtgärd til at uptäcka Anstiftaren til Drängarnas samlande och fria förplägning, hvilken sak Landshöfdingen dock sade sig ej gärna vilja eller kunna vidröra, bilades altsammans i godo medelst et Bref, som af Landshöfdingen skrefs til nämnde Ordförande och i Conventet uplästes. — De Borgare, som bidragit til dränghopens skingrande, blefvo genom en formelig Deputation från de Studerande betackade.»

Till denna skildring, lämnad av en av studenternas ledande krafter — och för övrigt en man som vetat förvärva sig ett stadgat anseende inom den akademiska världen — kan fogas ännu en redogörelse, avgiven av en person, som i sin egenskap av ordningsmaktens högste representant på platsen hade anledning att se på studenternas förehavanden med helt andra blickar än de själva. Men till all lycka var ju denne man den kloke, väldserfarne och godmodige Elis Schröderheim. I en skrivelse till rikskanslern frih. Fredrik Sparre, daterad den 22 jan. 1793,[1] meddelar han bl. a. följande:

»Under åberopande af Eders Exellences nådiga tillåtelse att få upwagta uti de ämnen jag kan finna förtjena Eders Excellences upmärk-

[1] Orig. i UB F 620. Enligt Sparres *Journal* (den 25 jan. 1793) erhöll man även meddelande i saken genom ett brev från »Professor Tingstadius till H^{r} Cantzli Rådet Rosenstein om samma ämnen».

Digitized by Google

samhet, tager jag mig den friheten att föredraga en fullständig berättelse om de Studerandes uppträden härstädes hwaraf Eders Excellence täckes giöra den usage som kan finnas nyttigast i fall någon derwid kan hafwa rum för de skiäl jag nu tillika får anföra.

Thorild hade genom sin näswishet redan under sitt wistande härstädes wunnit den admiration som en oförfaren ungdom gifwer åt alt owanligit och hans anhängare encouragerades dertill igenom det bifall både Salige Kungen och flere af hofwet lämnade honom. Hans arrest skulle således frappera här mäst och mera än annorstädes. Tryckfriheten war här högt wärderad. Man ville ei se och ei begripa att Förklaringen icke är en inskränkning och dessa omständigheter förenade wände [?] några hufwuden förut enthousiasmerade af Franska revolutionen. Bland ett folck som ei ännu äger praeferancer sins imellan, som ser hela werlden öppen för sig, studerar philosophie, föragtar politiquen och will stöya i fred, äro frihet och jemnlikhet altför wäl liudande utan all examen af deras nytta eller möyelighet. Förklaringen eller warningen emot missbruken af tryckfriheten ankom hit dagen förr än jag reste till Stockholm. Under min frånwaro hafwa de härwarande Studerande samlat sig, beklagat händelsen, anlagt en slags sorg med flors cocarder, aldeles sådane som de wi alla ännu bära uti hofsorgen, och beslutit att hwarje fredag, till åminnelse af den dag Posten ankom, giöra högtidel. processioner igenom staden under afsiungande af bilagde hymner.[1] Om något project warit att wid dessa processioner hålla något tal eller giöra någon ytterl. Ceremonie uppå Stadens torg, så hafwa de aldeles förfallit. Efter öfwerenskommelsen böra processioner räcka til Maji månad, men då slutas och imedlertid intet annat företagas, och ingen i hus eller på gator ofredas. Jnnehållet af Hymnerna är wisserl. förgripel. men ingenting är deraf hwarken att sluta eller befara. Hwad skulle wäntas af en corps som leker och rasar, som dessutom hwarje halft åhr byter till en stor del Medlemmar och til en ännu större beror af föräldrar och anhöriga, hwilka wäl hålla dem tillbaka ifrån alt utbrott. Hela denna corps är icke under min tilsyn och answar. Den sorterar uti alt under Academien. Skulle jag handtera deras sammanskockningar och sång på gatorna som ett police mål, hwarmed skulle jag förekomma dem. Jag förlorade mig och Embetet i ridiculer för deras ögon. Embetsmanna autoritet är hwad de minst fördraga och mäst föragta. Mina föreställningar skulle, oagtadt den wänskap de werkeligen hysa för mig blifwa utan werkan. Medel att styra dem med wåld äger jag ei. 15 Stadswagter är min militaire och huru skulle de icke sträcka gewär wid första påksalvan. Att giöra en underdånig Embets rapport härom, skulle jag wågar säga, kanske mera embarrassera Regenten än gagna här. Någon warning eller alfwarsam tillsägelse kunde beklagel: leda till frestelser af nya öfwerträdelser och straffen som däråa icke kunde uteblifwa skulle äfwen som militarisk handräckning af en garnizon kanske endast tjena att de

[1] Dessa finnas icke numera som bilagor.

Digitized by Google

öfwergåfwo Academien och spridde sig med förbittrade sinnen uti landsorterne. Jag har derföre trodt mig giöra bäst att icke lossa weta detta eller taga någon uppenbar kundskap derom. Jag söker att amusera dem att distrahera dem och winna deras förtroende. Flere af Professorerne hwilckas nit och tanckesätt äro wäl kiände såsom Fant, Acrel, Boetius, Neikter, Prosperin och Tingstadius biträda mig på det mäst berömwärda sätt och arbeta nu att förekomma processionen till Fredagen. Skiuter den en gång öfwer så hoppas jag att detta uptog är förbi. Arckie-Biskopen anwänder wisserl. alt hwad hans Embete och en klok försiktighet honom tillåta, och jag wågar tilstyrka det wi ännu måtte få försöka wänskapens utwägar till gossarnes rättelse, ehuru jag icke trodt mig längre böra dröya att för Eders Excellence uplysa och uptäcka altsammans. Kanske torde Eders Excellence finna godt att föra det wid något tillfälle till Hans Kongl. Höghets Regentens egen kiännedom.» — — —

Utom omdömet om Thorild, som nästan ger en antydan om att den omilda behandlingen vid den famösa disputationen den 22 mars 1788 ännu icke helt svidit över, faller här onekligen det faktum i ögonen, att Schröderheim icke — liksom ju ej heller Forssell — närmare ingår på tryckfrihetsbegravningen. Hans ord om eventuellt påtänkta »tal» eller »någon ytterl[igare] Ceremonie uppå Stadens torg» skulle nästan kunna fattas som ett bestridande av att något slikt verkligen förekommit, ehuru man väl dock måste tycka, att han, om han åsyftat en vederläggning av de rykten som härom voro i omlopp, avgjort borde ha givit dementien en mera distinkt och bestämd formulering. Det antagliga är väl därför, att han blott avsett en försäkran, att ingen *upprepning* av dessa upptåg förekommit. För övrigt berör Schröderheim här, som synes, blott den yttre sidan av rörelsen, processionerna och sången på gatorna, men lämnar studenternas sammankomster i övrigt utom räkningen. Måhända sammanhänger detta med hans tydliga önskan att lugna höga vederbörande och förekomma varje förhastad våldsåtgärd.

Även den i Forssells skildring berörda konflikten mellan de olika elementen bland de studerande — tydligtvis bottnande i den skärpta motsättning mellan adel och ofrälse, som spårades överallt under dessa jämlikhetens genombrottsår[1] — erhåller ytterligare be-

[1] Man erinre sig, att den polemik rörande bördens företrädesrättigheter, som öppnats av L. M. Philipson 1792 genom hans angrepp på Zibets inträdestal i Svenska akademien och den därav föranledda artikeln i Stockholms-Posten för den 29 aug. 1791: »Bevis om nyttan af ärfteligt adelskap», just vid denna tid fortgick med oförminskad häftighet och alltjämt föranledde nya inlägg.

Digitized by Google

lysning genom en något senare redogörelse av Schröderheim. Denna gång är det i brev till Nils von Rosenstein, den unge konungens informator, daterat den 20 febr.,[1] han ger upplysningar om denna affär och om den roll som fredsmäklare, som han spelat och som han säkerligen hade utmärkta förutsättningar att spela med framgång:[2]

»Min k[iära]ste Broder. Jag hade önskat att förut kunna giöra dig redo för det sista uptåget men RiksMarskalkens härwaro har hindrat mig derifrån. Jag säger dig nu alt hwad jag wet och hwad jag täncker derom. Om du behagar och finner godt att häraf giöra någon underd. anmälan hos Hans Kongl. Höghet, beror det af dig. Jag hoppas af Hans Kongl. Höghets nådiga ädelmod och din wänskap, att ingen usage häraf kan giöras.

Lördagen d. 9 märktes någon rörelse ibland Lär gossar och gesäller men utan att förtjäna någon upmärksamhet.

Söndagen d. 10. tracterade de sig på krogarne, attrouperade sig på några ställen obetydel. Wid tidningen derom gingo några beskedlige borgare ut, kiörde hem packet, smälde dem till aftonward och frukost. Under det utspriddes Söndags efftermiddagen att Adelen deponerat p[ennin]g[a]r för att tractera packet att insultera de ofrälse Studerande. De äldre af dessa hindrade de yngre att gå ut. Måndagen anmälte Rector händelsen hos mig. Wi samlade bägge hela den dagen underrättelser som icke syntes wederlägga ryktet men då wi tisdagen wid det tilfället jag upkallat borgarena under skien att complimentera dem, conversationswis sökte underrätta oss om sammanhanget syntes supçonen förswinna. Hos 2ne krögare hafwa folck warit samlade. Deras bekiännelse är ei swår men owis om uptägten och dess suiter har jag ei velat taga dem. Entre nous här äro anledningar både att befara det Grefwarne Bonde[3] hwilcka Wår Herre blott gifwit sitt stora namn, men som äga mycken liten relation med de andra, skrutit af att de deponerat p[ennin]g[a]r i detta lofwärda önskemål och kanske att någon en eller 2 understödt planen med några få 12 sk[illings] sedlar, kanske ock att hela historien blifwit upspunnen blott för att giöra ondt och med buller här inquietera annorstädes. Måndags aftonen wäntade Adelen

[1] Orig. i UB F 830 e. Till Sparre skriver han den 22 febr. 1793 ett kort meddelande (orig. i Kanslipresidentens arkiv, RA), däri han hänvisar till sin till Rosenstein avgivna »berättelse om wåra sista upträden, hwarmed jag icke wågat beswära Eders Excellence». Han tillägger här: »Jag wågar med tämmelig tryggghet försäkra att lugn och ordning blifwa fullkomliga under Jubiläum».

[2] ANDERS SCHÖNBERG skriver den 28 febr. 1793 till J. H. Lidén (UB G 151 r) om situationen i Uppsala: »Studenterna skola något mera saktat sig, men politisera ännu, en onyttig occupation wid Academien. Schröderheim med sin glättighet och goda façoner tyckes wara fallen at småningom leda dem från et så dåraktigt arbete».

[3] De här åsyftade grevarna Nils och Carl Fredrik Bonde voro vid denna tid helt unge män: Nils var född 1774, Carl Fredrik 1777; den förre blev sedermera överstekammarjunkare († 1838), den senare dog i unga år som ryttmästare (1806).

Digitized by Google

attaque på sin assemblée på exercitie gården. Jag infant mig där, i den tancke att praesentera mig ensam och engagera min parol att uptäcka saken men ingen kom. Tisdagen aflämnade Adelen bilagda Dictamen. Jag war brydd att giöra usage deraf. Alla wägar igenom Ärchie Biskop el. Rector eller sammankallelser dugde ei. Conventet kunde jag ei communicera mig med ty då hade jag avouerat det. Jag tog derföre den genom en Billet till h[oc] t[empore] Praeses Schedvin, som du här ser tillika med en afskrift af swaret till mig som jag emottog i mina rum. Följden deraf blef äfwen att Schedvin följde Georgii[1] som insulterat Sturm[?] till honom för att bedja om förlåtelse. Små uptoger hafwa kanske sedan händt men när manquera de här och jag igenkänner i dem om icke dig och mig åtminstone wår tid. Inga processioner giöras mer. Det Politiska grälet förswinner och jag tror mig kunna försäkra om ett fullkoml. lugn under Iubilaeum och äfwen sedan. Jag passerar alla aftnar med gossarne af bägge slagen och torde med nästa post kunna berätta dig Coalitions confirmation. Än gis[s]a de på bägge sidor hwad jag wil giöra. Denna owis[s]het håller bägge tillbaka ock det är jag allena som wet att jag ämnar giöra intet. Uttyd alt till det bästa för

din gamla wän E. Schröderheim.»

Även de handlingar, till vilka Schröderheim hänvisar, finnas i behåll, i hans egenhändiga avskrift.[2] Det framgår härav att adelns anmälan fick formen av en diktamen till landskansliets protokoll den 12 februari, avgiven av tre unga baroner Fleetwood,[3] Bennet[4] och Fleming — den sistnämnde säkerligen Claes Fleming,[5] som snart steg mot höga äreställen (statsråd, president, riksmarskalk) och är känd ej minst för sitt mecenatskap mot Uppsala universitet — samt en ryttmästare Stierngranat.[6] Av aktstycket framgår att anmälarne, »då wänskap och högaktning för den här wid Kongl. Academien Studerande Corpsen altid utgiordt wårt nöye», »ei utan yttersta för-

[1] Den åsyftade Georgii, vars affär icke är närmare bekant, var förmodligen Fredrik Ulrik G., född 1774, inskriven vid universitetet 1789 († 1819 som major vid Hälsinge regemente).

[2] Denna samling finnes icke längre såsom bilaga till brevet till Rosenstein, men har anträffats i UB U 46. Och ehuru den enligt Styffes påteckning tillförts UB med C. Flemings papper, är den förmodligen identisk med den ursprungliga brevbilagan, som av Rosenstein väl överlämnats till Fredr. Sparre och med åtskilligt av dennes papper övergått i Flemings ägo.

[3] Gustaf Miles Ulric Fleetwood, f. 1777, inskriven vid universitetet 1789, † 1836 som ryttmästare och kammarherre.

[4] Axel Philip Bennet, f. 1775, inskriven 1791, † 1810 som lagman (tit.).

[5] Denne som var född 1771, inskrevs 1786. (En frände, frih. Axel Herman Fleming, f. 1770, inskrevs 1792, men är väl knappast den här figurerande.)

[6] Henrik Stierngranat, f. 1770, ryttmästare vid Smålands kavalleri 1791, slutligen generalmajor, † 1849.

Digitized by Google

trytsamhet» försport det utspridda ryktet. Dess grundlöshet synes uppenbar, men då en sammanskockning av »Betjenter, Gesäller och Lärogossar» verkligen kunnat konstateras och det även påföljande dag hänt, att två studenter blivit överfallna, påkallas åtgärder såväl mot våldsverkarna som mot den som satt ryktet i omlopp. Dennes avslöjande åstundas »icke för att lagföra den, icke elr för att utsätta en sådan hwarken för Noblessens elr Herrar Studerandes hämd som altid är wida öfwer all affaire med en Niding utan på det en sådan ware sig hög eller Låg må uppenbart för alla få bära föraktets stämpel». Schröderheims brev till Schedvin[1] (daterat den 15 febr.) är hållet i en påfallande aktningsfull ton. Enligt landshövdingens mening var det utspridda ryktet på väg att »wederlägga sig sielf», då adelns diktamen avlämnades och försatte honom i ett visst bryderi:

»Det answar mig deruti ålägges har jag icke bordt elr welat försumma men det har warit mig bekymmersamt att uppfylla med den granlagenhet min högaktning för hela den Studerande Corpsen fordrat. Jag har aldrig trodt någon skillnad innom densamma äga rum och då jag icke med en allmän kundgiörelse welat gifwa Allmänheten anledning att misstäncka någon sådan, har jag icke eller funnit någon Embets åtgiärd tjänlig. Huru lycklig wore jag icke om jag blott som en upriktig wän får underrätta gemensamma wänner om hwars annans inbördes tanckesätt. Det är den tillfredsställelse jag söker,»

varför han utbeder sig Schedvins medverkan, för att innehållet av adelns diktamen må i största möjliga omfattning nå fram till studenternas kännedom. Han tillägger därefter följande:

»Måtte den muntra ungdom hwilcken kiärlek till uplysningen här församlar under den fulla frihet och jemnlikhet de härstädes både kunna och böra niuta, äfwen här förena sig i ett enigt beslut att helga åt fäderneslandets tjänst sina kommande dagar, men lämna åt glömskan de förswundnas både fördomar och olyckor.»

Då brevet därtill slöts med en anmodan att till studenterna framföra Schröderheims »hjärteliga (jag finner intet ord närmare min känsla) tacksägelse» för det bistånd han från dem fått röna i sina bekymmer för inkvarteringen till jubelfesten, kan man säkerligen

[1] Johan Sigfrid Schedvin var född 1768, blev med. dr 1793, avled redan 1797 såsom regementsläkare vid Dalregementet (Sacklén, *Sveriges, läkare-historia*, Afd. 2: 1, s. 285).

Digitized by Google

förutsätta, att studenterna kände sig hedrade och smickrade av denna hänvändelse och att den ej kunde undgå att stämma dem försonliga till sinnes.

Detta framgår också av det svar, som från konventets sida redan följande dag avlämnades genom en deputation. På uppdrag av »den Studerande ungdomen af ofrälse ståndet» framföres häri den »ödmiukaste och warmaste tacksägelse för den ömhet och agtning för den Studerande Corpsens heder T behagat wisa, så wäl altid sedan ankomsten till orten som i synnerhet wid detta tillfället». Utan Schröderheims »wisa och försigtiga mått och steg till enighetens bibehållande» skulle hela kåren ha ådragit sig allmänhetens misstanke för inbördes split och utspridande av ogrundade rykten. Då genom Schröderheims åtgärder intet kunnat utrönas i saken, »blifwer detta oss en tillräckelig borgen, att ryktet warit ogrundadt och den fullkomligaste wederläggning därpå», och man hoppas att ej framdeles »igenom någon obehagelig uptäkt» bli berövad tillfredsställelsen att kunna förkasta tanken på en anläggning som orsak till det förefallna bullret och i stället få tro, »att alt skedt af en slump och händelse». Från varje andel i ryktets uppkomst frita sig de ofrälse studenterna uttryckligen; enighet och förtroende skall ej störas från deras sida — tvärtom förklara de sig »wilja täfla med Herrarne af Noblessen i wänskap och agtning för hwarje agtnings wärd man i allmänhet» och försäkra dem i synnerhet, att dessa rykten och »usla uptåg» ej på deras sida skola förändra deras »en gång fattade principer om bibehållandet af endrägt och förtrolighet».

Utom av Schedvin är skrivelsen ifråga undertecknad av följande fem studenter: fil. magistern Anders Gustaf Ekeberg,[1] en av konventsrörelsens poetiska förmågor,[2] senare kemie laborator vid universitetet; docenten Lars Georg Rabenius,[3] fil. mag., juris utriusque kand., sedermera juris professor; Carl Cassel,[4] sedermera bruksägare

[1] Om EKEBERG — född 1767, inskriven vid universitetet 1784, fil. mag. 1788, docent i kemi 1794, laborator 1799, LVA s. å., † 1813 — se *Biograf. lexikon*, Ny revider. uppl., Bd 4 (Sthm 1875), s. 216 f.; HAMMARSKÖLD, *Sv. vitterheten*, 2:a uppl. (Sthm 1833), s. 386.

[2] Jfr nedan s. 230 och N. AFZELIUS, anf. uppsats, s. 237 f.

[3] RABENIUS var född 1771, inskriven 1788, fil. mag. 1791, jur. utr. kand. 1792, blev docent i jurisprudentia oeconomica s. å., juris professor 1807, jur. dr 1810, adlad 1834, † 1846; se närmare *Biograph. lexicon*, Bd 12 (Ups. 1846), s. 14 f.

[4] F. 1766, inskriven 1787, sedermera dispaschör i Stockholm, fullmäktig i Jernkontoret, ägare av Laxå bruk m. m., † 1834 (ODÉN, *Östgötars minne*, s. 298).

Digitized by Google

m. m.; fil. mag. Carl Norberg,[1] senare kyrkoherde i Stora Tuna, samt Nils Reinhold Hvalström,[2] ävenledes senare prästman.

Allt talar för att konflikten härmed kan anses i huvudsak bilagd.

Under denna tid voro farhågorna för revolution hos höga vederbörande i ständig stegring. Den 7 januari hade i Stockholm förefallit ett uppträde, som främst genom myndigheternas okloka åtgärder fått en så pass elakartad karaktär, att en larmande folkhop inträngt på slottsborggården för att kräva bestraffning av en officer, som dragit blankt mot civila personer. Efter detta det s. k. Ebelska upploppet vidtogo hertigen och den nära nog från vettet skrämde Reuterholm en rad försiktighetsmått. Bl. a. utfärdades en kungl. förordning (den 8 jan. 1793), vari »strängeligen och alfwarligen» förbjödos

»ej allenast alle obehörige och owanlige sammanskockningar å Torg, Gator och Gränder, utan ock alle andre misstänkelige och oloflige sammankomster, samt i synnerhet de så kallade Klubbar, såsom ock alt fördröjande å Källare och Näringsställen efter klockan Nio om qwällarne. Skolandes så beskaffade skockningar eller samlingar, hwarest de träffas eller finnas, med Militairisk magt, der wänliga föreställningar ej äro tilräckelige, genast skingras, samt de, som emot detta Wårt Nådiga Förbud sig förbryta, på stället häktas, under Lagligt tiltal ställas, och såsom den allmänna Fredens och Rolighetens förstörare, efter Lagens stränghet, exempelriter straffas.»

Då detta påbud i Stockholm genomfördes med all den stränghet, som var möjlig, tycker man ju, att ett ingripande jämväl mot studentkonventen bort följa tämligen omedelbart. Att regeringen skulle ha saknat ingående kännedom om företeelsen är en tanke, som i denna tid av välorganiserat spioneri utan vidare kan avvisas. Och rörelsen ådrog sig genast — såsom Forssell ju också förutspådde[3] — en betydande uppmärksamhet, som även nådde långt utanför landets gränser: de ledande nyhetsbladen i Europa som Hamburger Correspondenten,[4] Le Moniteur i Paris[5] och andra gåvo genom kor-

[1] F. 1766, inskriven 1777, fil. mag. 1788, kyrkoherde i Stora Tuna 1810, teol. dr 1818, † 1820 (Muncktell, *Westerås stifts herdaminne*, D. 2, s. 409).

[2] F. 1765, inskriven 1784, regementspastor vid Västgöta-Dals regemente 1796, † 1805 (Warholm, *Skara stifts herdaminne*, D. 2, s. 632).

[3] Jfr ovan s. 193.

[4] *Staats- und gelehrte Zeitung des Hamburgischen Correspondenten*, 1793: nr 11 (d. 18 jan.): Beylage; nr 39 (d. 8 mars): Beylage; nr 46 (d. 20 mars), 74 (d. 8 maj) och 78 (d. 15 maj).

[5] *Gazette nationale ou Le Moniteur universel*, 1793: nr 23 (d. 23 jan.), 36 (d. 5 febr.), 40 (d. 9 febr.), 105 (d. 15 april), 143 (d. 30 april), 149 (d. 8 maj).

Digitized by Google

respondenser från Stockholm sina läsare upplysningar om vad som försiggick i den lilla svenska universitetsstaden. Vissa av dessa notiser äro direkt värdefulla, under det att ett och annat får skrivas på de grundlösa ryktenas och den fria fantasiens konto.

Redan i namnet »konvent» låg ju också, åtminstone för den som icke var närmare förtrogen med terminologien inom studentvärlden, någonting skrämmande. Ehuru detta ju torde vara den äldsta benämningen på nationernas sammankomster[1] — vare sig deras syfte var allvarliga förhandlingar eller muntra libationer —, så spårade givetvis vid denna tid den lyhörde i namnet en återklang av det franska Nationalkonventet, som 1792 hade störtat monarkien och proklamerat republiken och jämlikheten och som nu i januari 1793 lät Ludvig XVI:s huvud falla för bilan. Att en uppfattning i denna stil verkligen förefanns på allra högsta ort ge hertiginnan Hedvig Elisabeth Charlottas dagboksanteckningar för mars månad 1793[2] vid handen, däri bl. a. omtalas, att man »för någon tid sedan» i Stockholm »erhållit kännedom om att Uppsala studentkår instiftat ett slags nationalkonvent efter franskt mönster» o. s. v.

Det är emellertid icke uteslutet att man av särskild anledning ansett sig åtminstone tills vidare böra avstå från ett ingripande mot konventsrörelsen, nämligen av hänsyn till den jubelfest, som i början av mars 1793 skulle firas i universitetsstaden för att högtidlighålla 200-årsminnet av Uppsala möte. Det är möjligt att man avsiktligt velat undvika att genom en dylik åtgärd försätta sinnena i uppror. Ty även detta förutan motsåg hertigen dessa högtidligheter, som såväl konungen som regenten måste övervara, ingalunda utan fruktan och bävan. Stämningen sonderades genom utsända kunskapare, och ännu kort förut synes man ha varit allvarligt be-

[1] Det torde t. o. m. kanske med en viss rätt kunna sägas, att det är ur dessa konvent som de organiserade nationerna så småningom framvuxit. Och det kan tilläggas, att även uttrycket 'National Convent' påträffas i studentterminologien både i Uppsala och i Lund mer än ett århundrade innan det franska konventet konstitueras (jfr t. ex. G. A. GUSTAFSON, *Gotlands i Upsala studerande nation*, Ups. 1878, s. 36; M. WEIBULL, *Lunds univ:s historia*, D. 1 [2:a uppl.], Lund 1918, s. 65; A. LINDQVIST i *Akademiska föreningen 1830—1911* (Lund 1911), s. 135). Men fransk timbre hade ordet säkerligen även i Gjörwells öron, då han ännu 1796 i brev till Tengström talar om »Nationalkonventet» såsom en av de faktorer (vid sidan av »Kantiska klubben och dess insurrektioner»), som »så skrämt renlärige föräldrar ifrån att skicka sina barn till Upsala, att Lund därigenom sett sin akademiske folknummer förledet år stiga från 300 till 500» (Gjörwell till Tengström den 1 mars 1796, orig. i Helsingfors univ.-bibl.; anfört av G. CASTRÉN, *Frans Michael Franzén i Finland*, Hfors 1902, s. 206, not 3).

[2] Hertiginnans *Dagbok*, 4, s. 26.

Digitized by Google

tänkt på att komma ifrån det riskfyllda deltagandet genom att föregiva den i Uppsala rådande sjukligheten som skäl. I sista stund uppskrämdes hertigen ytterligare genom en halvgalen kärings spådom, att försåt i Uppsala vore ställt mot hans liv. Varjehanda försiktighetsmått, även militära, vidtogos gentemot de fruktade studenterna.[1]

Allt avlopp emellertid på bästa sätt. »Besöket . . . blef särdeles lyckadt», skriver hertiginnan, »och intet störande inträffade, vara sig nu detta berodde på att där icke alls funnos några illasinnade, eller dessa ej hade mod att visa sig.» För det närmare förloppet anknyta vi åter till Forssells framställning:

»Jubelfesten inföll i Martii månad, då Konungen och Hertigen af Södermanland kommo til Upsala, jämte Militairisk vagt af Uplands Infanterie Regemente, och 16 st. 3pundige Canoner för Saluteringen. Studenterne förnyade sin föresats, at i agt taga den största stillhet, men utsatte 2ne sammankomster den veckan, nemligen om Onsdag och Lördag. De Kunglige kommo til Staden Söndags aftonen förut och reste Lördags Middagen. Jubeldagen var Fredag den 8 Martii. I Onsdags sammankomsten berättades, at oaktadt nyssnämnde föresats, några unge Studerande varit otidige mot en af Hertigens Drabanter, på et Spisqvarter, samt sjungit på gatorna. Å andra sidan anmältes, det Grefve Lejonstedt, hvilken såsom Konungens General Adjutant förde högsta befälet öfver Militairen i staden, hade gifvit samtelige befälhafvare öfver vagter och patrouller de ordres, at ej på minsta sätt ofreda de Studerande, om de än skulle låta höra sin röst på gatorna.

[1] Landshövdingen greve HAMPUS MÖRNER, vilken som ung fänrik deltog i vakthållningen, berättar sålunda i sina memoarer (*Några glada o. sorgliga minnen af en lång lefnad,* Fahlun 1848, s. 18 f.) varjehanda om den fruktan man hyste för studenterna, som »uti tal, sånger och sammanskockningar högljudt förklarat sina republikanska tänkesätt» och om hur en artilleriofficer med manskap ditkommenderats »efter all anledning derföre, att man trodde sig behöfva artilleri, om någon strid med studenterne skulle uppstå» m. m. Och han själv ansåg farhågorna icke helt ogrundade: »Det var i sanning ej underligt, då man betänkte sinnesstämningen hos större delen af den studerande korpsen och professorernes ringa inflytande. I sånger på gatorna skallade frihet och jemnlikhet, såsom en utgrening af franska revolutionsandan, hvilken då var i en exalterad spänning» o. s. v. — Om den skarpa ammunitionen, dess inpackning i djupaste hemlighet m. m. har även CRUSENSTOLPE (*Carl XIII o. Hedvig Elisabeth Charlotta,* s. 391 ff., 599) åtskilligt att förtälja, delvis rätt så fantastiska ting för övrigt, ehuru han som sagesman uppger en av de i saken medagerande, sedermera general-adjutanten Schürer von Waldheim. Enligt denna berättelse skulle en löjtnant Hierta, utan att själv känna till, att skarp ammunition medfördes, i ett studentlag låtit undfalla sig hotelser om skarpa skott i händelse av oroligheter och därmed förklarligt nog kommit åtskilligt bryderi åstad o. s. v. Till historien hör att Crusenstolpe förmenar, det »andemeningen af hela denna hemlighetsfulla tillställning» från hertigens sida skulle ha varit den att, i händelse något tumult uppkommit, begagna tillfället för att genom »en förlupen kula» röja den unge konungen ur vägen.

Digitized by Google

I grund häraf beslöto de Studerande, at morgonen derpå skicka en Deputation til Grefve Lejonstedt, med förklarande af den Studerande Corpsens misshag til alla bullersama och otidiga upträden; samt med anhållan, det bemälte Grefve täcktes bruka sin Militairiska magt til afstyrande af alt sådant, om det vidare skulle hända. Då de Studerande ej sjelfve kunde patroullera til ordningens bibehållande, så vore för dem ingen annan utväg möjelig at taga. Deputationen bestod af 12 personer, och anfördes af Mag. Doc. Olof Forssell. Grefve Lejonstedt emottog den med välbehag, tackade för den Studerande Corpsens förtroende, och lofvade at anmäla Dess yttrade tänkesätt för Hans Kongl. Höghet Hertigen. Lördags morgonen derpå mot kl. 9 fick Mag. Forssell en Billet från Grefve Lejonstedt, med anmodan at jämte Deputationen genast infinna sig på Slottet, för at få företräde hos Hertigen. Forssell gick ensam i brist af tid at få ihop de öfriga. Han fick företräde; då Hertigen til en början täcktes förklara, det han icke i egenskap af Rikets Regent, utan såsom Upsala Academies Cantzler lämnade Deputationen tilträde. Hertigen betygade sedan sitt höga nöje öfver de Studerandes stilla upförande under Jubelfesten, samt öfver deras til Grefve Lejonstedt yttrade tänkesätt; han sade sig derigenom hafva fått helt andra tankar om dem, än han förut ägt; försäkrade sig vilja til befordran ihogkomma hvar och en efter förtjenst, samt yttrade sluteligen sin åstundan, at de Studerande framdeles ville vända sig directe til honom, i händelse de ägde något at anhålla om.

Berättelsen om detta företräde och Hertigens yttrande aflämnades af Forssell i Sammankomsten samma dag om aftonen, och emottogs af de Studerande med utmärkt glädje.»

Denna hertigens tillmötesgående hållning gillades ingalunda överallt. Hochschild betecknar i sina memoarer hans åtgöranden som en oförsiktighet,[1] och hur man uppfattade saken inom hovkretsarna får man en föreställning om av ett av de brev, som den sköna Magdalena Rudenschöld skrev till Armfelt och som snart nog skulle komma att stå henne så dyrt. I brev av den 12 mars 1793[2] meddelar hon högdraget och hånfullt följande:

»Under Hofwets wistande i Upsala gjorde Studenterne ett litet uplopp, som man hedrade med nog stor upmärksamhet. Också skickade desse Herrar en Deputation, hwilken i allas namn försäkrade, at de wille hålla sig stilla så länge de Kunglige uppehöllo sig i Staden, och dagen då afresan skedde återkom Deputationen och å samteliges wägnar aflade sine wördnadsbetygelser hos Regenten, Som hade den obegripliga

[1] *Memoarer,* D. 3, s. 38.

[2] Tryckt (i svensk översättning) i *Utdrag af de hufwudsakeligaste handlingar . . . om det . . . hög-mål, rörande åtskillige personers förehafde stämplingar emot rikets regering och styrelse* (Sthm 1794), s. 9.

Digitized by Google

flatheten at nedlåta sig emottaga Ambassadeurer från några dussin lymlar, hwilka, agade efter deras förtjenst, ändock skolat hållas i ordning, och Regeringen hade besparat sig et sådant drag af swaghet.»

Från alla håll erhålla studenterna emellertid det vitsordet, att deras uppförande varit exemplariskt och att de själva med stränghet inskridit mot dem som härutinnan brustit. P. J. Hjelm[1] karakteriserar dem sålunda som »utmärkt beskedeliga hela denna tiden» och omtalar, att en student Enbom »varit på vägen att bli utstruken ur Conventet för det Han varit otidig emot en Officer af Uplands Regimente, som där höll vagt». Hochschild[2] berättar bl. a., att en student talat med vice korpralen Adlersparre — möjligen själve den blivande revolutionsmannen![3] — om jämlikheten, och frågat, »huruvida Hertigen kände densamma», vilket inrapporterades. Han tillägger:

»Fem poikar söngo en frihetsvisa på KungsängsGatan, då man trodde en Revolution vara å färde samt ville utdela skarpa skott, hvilket blef förekommit.»

Helt visst ha studenterna å sin sida nu efter hertigens nådiga uppträdande betraktat konventens fortbestånd som tryggat.[4] Nyssnämnde sagesman, Hjelm, vill sålunda till och med veta, att »Studenterne ärna begära ett rum på Upsala Slott till Samlingsrum».

---

[1] *Sqvaller i Politiquen*, under den 13 mars 1793 (jfr även under den 9 mars). Hjelm visar sig för övrigt rätt väl underrättad om vad som inträffat under dessa dagar. Han vet sålunda bl. a. berätta, att »Studenterne ha hållit sitt convent oftare nu än elljest» och att »Hertigen har funnit det oskylldigare än de sagt Honom», vartill han med en antydan om sina egna sagesmän anmärker: »Många Präster sannade det samma». Den erhållna rätten att »directe göra ansökningar hos Hertigen» är honom ävenså bekant, liksom orderna till vakten att ej antasta studenterna, »om de vore något glättige», vilken befallning han återför på hertigen, förmodligen med all rätt. Han omtalar studenternas syn på saken, deras deputation m. m.med bl. a. följande ord: »de ville ej skylas under något privilegium, ej eller tålde de någon fläck på sin dygd och sedighet». — I samma riktning gå kanslirådet F. U. Wallenstråles meddelanden till Patrick Alströmer (brev av d. 11 mars 1793, UB G 6: 58 a): »J Upsala har alt gådt fredligt och stilla till — — — Studenterne hafva ifrån deras ordenteliga convent, som de hafva inrättat, hvarest de öfverlägga och besluta, skickat Hertigen Deputation, att de ingen oordentlighet vela begå, och att eho af dem, som begår minsta excess, skola de utur deras corps, utesluta».

[2] *Memoarer*, D. 3, anf. st.

[3] I listan på »Wakthafwande hos Hans Kongl. Höghet af Militairen», publicerad i *Upsala academie- o. stads-tidning* 1793: nr 21/22, upptas ryttmästaren af Livregementet RSO Georg Adlersparre.

[4] Hochschild (*Memoarer*, D. 3, s. 38) uppger uttryckligen, att hertigen lovat dem »protection för deras så kallade Convent».

Digitized by Google

Det skulle emellertid snart nog visa sig, att den svage och lättledde regentens ord i detta fall som i så många andra ej var mycket att bygga på. Ty redan omkring en månad senare kom Kungl. Maj:ts förbud, som kort och gott gjorde slut på glädjen.

Den 12 april 1793 upptogs nämligen frågan till behandling i konseljen. Huruvida någon överläggning förekom — närvarande voro utom hertigen-regenten riksdrotsen greve C. A. Wachtmeister, rikskanslern Sparre, presidenten frih. Kurck, hovkanslern Lars von Engeström och statssekreteraren M. Rosenblad — framgår ej av protokollet, som endast meddelar följande:

»Hans Kongl. Höghet behagade i nåder befalla att bref till samtelige Academiæ Cantzlererne borde afgå med antydan om förbud emot de så kallade Conventer, eller i författningarne okände större sammankomster af den studerande ungdomen; öfver hvilkas uphörande, såsom endast ledande till oordningar och hinderlige för ungdomens vidare framsteg och förkofran, Professorerne vid hvarje Academie vid ofelbart laga ansvar ålåge att hafva noga upseende.»

Beslutet expedierades få dagar därefter; det för Uppsala avsedda kungliga brevet är daterat den 16 april 1793, ställt till konungens »Älskelige käre Farbroder» hertigen-universitetskanslern, men naturligtvis (»Under Min Allernådigste Konungs och Herres minderårighet») underskrivet av hertigen-regenten. Det översändes till universitetsmyndigheterna med ett kanslersbrev, daterat den 18 i samma månad, varigenom hertigen-kanslern ytterligare anmodade »samtelige Professorerne och enkannerligen Inspectores Nationum, att wid det answar som blifwit stadgat, medelst en noga upsigt öfwer de Studerandes Seder och Företaganden, befordra wärkställigheten af ett Förordnande, hwars ändamål är Academiens heder samt Ungdomens egen ofelbara nytta och förmon.» Konsistoriet ålades också att ofördröjligen inrapportera, om något mot påbudet stridande skulle förefalla. Vid sammanträde påföljande dag (d. 19) uppdrog konsistoriet åt nationernas inspectores att ofördröjligen bringa förbudet till studenternas kännedom.[1]

Att meddelandet hos dem måste ha väckt blandade känslor

[1] Detta tycks också ha skett omkr. d. 22—24 mars; dock ha icke alla nationers protokoll någon uppgift om saken. Forssell påpekar: »Märkligt var det äfven, at Kongl. Förbudet och Hertigens bref ej fingo tryckas och kringdelas til Inspectores Nationum, som annars är vanligt; utan de blefvo i afskrifter communicerade!»

Digitized by Google

säger sig självt.[1] Det framstod så mycket mera oförklarligt, som ingenting under mellantiden passerat, som kunnat föranleda ett ingripande. Forssell försäkrar, att konventen pågått »med samma stillhet som förr». Det sista sammanträdet, »et urtima Convent», hölls nu, så snart förbudet blivit bekant men innan det hunnit officiellt meddelas, under den sedermera — ej minst i Uppsalalivets historia — så bekante Gustaf Abraham Silverstolpes ordförandeskap: »De upmuntrade hvarandra til stillhet och fördragenhet, beslöto at upställa och inlämna en skrift til Hertigen med anhållan om at få fortsätta sina Sammankomster, samt åtskildes genast.» Även från andra håll vittnas, att allt gått ordentligt till och att konventsrörelsen haft ett synnerligen välgörande inflytande på studenternas uppförande.

Detta bestyrker för övrigt också ett dokument av rätt kuriös beskaffenhet, nämligen ett ironiskt förmaningtal,[2] hållet (eller uppläst) vid konvent den 9 febr. 1793[3] och måhända utgörande en parodi på »några faderliga föreställningar», som man på näst föregående sammankomst fått mottaga.[4]

---

[1] Att det skulle ha framkallat några verkliga oroligheter är däremot icke bekant. Det tycks vara meddelaren till Le Moniteur universel förbehållet att äga kännedom om dylika; i denna tidnings nr 143 (d. 23 maj) meddelas nämligen följande (efter en korrespondens från Stockholm dat. d. 30 april): »La Cour a fait ordonner, par le doyen, aux étudians d'Upsal, de discontinuer leurs assemblées, dites *conventions;* il a fallu obéir à cet ordre; mais ce qui en a coûté au doyen, porteur de la défense, c'est que toutes ses fenêtres ont été brisées».

[2] Manuskript med titeln »Persiflage d. 9 febr. 1793» i KB, Strödda handlingar o. uppsatser till Sveriges historia under förmyndare-regeringen o. Gustaf IV Adolf.

[3] Att konvent hölls denna dag bestyrkes av en uppgift i Aftonbladet 1839: nr 90 (den 19 april), där A. G. Ekebergs 'Visa till frihetens lof' avtryckes med tillägget: »Första gången afsjungen af Studerande Ungdomen i Upsala den 30 Januari och andra gången den 9 Februari 1793».

[4] Det ligger ju närmast till hands att anta, att dessa »förmaningar» härrörde från professorshåll. Dock kunna de mycket väl ha insänts från någon annan person, som känt sig uppfordrad att uttala ett varningens ord. Det är sålunda bekant att den originelle överintendenten PEHR THAM uppvaktat »conventisterna» med en inlaga. Detta framgår av ett ganska bittert brev (originalkoncept daterat den 20 sept. 1797, UB U 180), som han några år senare sänder Gustaf Abr. Silverstolpe med anledning av den något beska recension, som i S:s Journal för svensk litteratur (Bd 1, 1797, s. 147 ff.) bestått hans Anteckningar under o. i anledning af en resa ifrån Westergötland til Stockholm. »Iag complimenterar», skriver Tham, »för Svaret nu[?] på mit lilla Bref för några år sedan til Herrar Conventisterna i U[psal]a, år 1793. Iag tänker att Recension af *Anteckningarna* etc: var detta Svar». I svarsbrev av den 4 nov. s. å. (original i samma saml.) protesterar Silverstolpe bestämt mot föreställningen, att bakom hans recension skulle ligga något groll från konventstiden: »Iag kan icke neka til min förundran öfver Herr HofIntendentens bref. Iag hade väntat mera tolerans, mera afseende på litteraturens allmänna fordringar. I synnerhet är det mig obegripligt hvad sammanhang Herr

Digitized by Google

Med skärpa ironiseras här över den beklagliga förändring som inträtt, bl. a. på följande kostliga sätt:

»Mine Herrar! Edra nymodige företag kunna ej annat än wäcka den yttersta upmärksamhet och förtrytelse hos hwar och en fromsint man, som älskar gamla lofliga wanor. Förr hafwen I pryglat brandwagt och Geseller, J hafwen utöfwat Eder rättmätiga wrede mot fönsterrutor och lampor, J hafwen druckit och siungit på källrar och gator, utan att wara dagwäljare, utan att bekymra Er om de sofwandes ostörda lugn. Så hafwa äfwen Edra wördade förfäder giort. Ni deremot, wanslägtade barn, hafwen nu, som det säges, nedlåtit Eder till frid och wänskap med alla Edra förra fiender. Den tystnad och stillhet, som nu råder på alla gator, huru förklenande och wanhederlig är den icke för Eder fordna Bachanaliska tapperhet, som i så många Mansåldrar hedrat och utmärkt detta Nordens gamla och yppersta Lärosäte.»

I fortsättningen anslås en något allvarligare ton: däri påtalas att man övergivit sina gamla gudar Bacchus och Venus för de nya gudomligheterna Frihet, Jämlikhet och Upplysning, »torra och magra spöken», de där »ej kunna lemna sine Tillbedjare annan belöning än förföljelser och döden», och att man i stället för att som förut smila och krypa för mäktiga befordrare wågar hysa den brottsliga djärvheten att anse dem för medmänniskor och likar och söker nedbryta »ålderdomens majestätiska byggnad» av ståndsskrankor och börds fördomar.

»Ni wågen», fortsätter så talaren, »sträcka Edra tanckar inn i Politikens mörka irrgångar, hafwen I då ej i Scholan hört, att endast

HofIntendenten kan se, mellan min journal och conventet: hvarföre skylla folk at vara absurda?» Och i fortsättningen framhåller han: »Jag hoppas T. är öfvertygad at jag ej följer i mina recensioner andra skäl, än de som deri, mer och mindre omständligt, upgifvas.» Det är emellertid icke alldeles uteslutet, att Thams inlaga till konventet i själva verket är identisk med det lilla brev »Till Herr P. En—m, och flera denna tidens unga Herrar Författare», som han under datum den 18 maj 1793 utgav av trycket. Ty om än författaren häri i första rummet vänder sig mot den bekante poeten Pehr Enbom, är dock åtskilligt av innehållet riktat mot Uppsala-studenterna. Han framhåller t. ex. att »Edra Nationer . . . i U—a, är en Police och ingen status in statu», han betonar, att på hans tid »reste man till U—a att Studera för Wettenskapernas skull» men att han i »hela Tabellen af alla människans Wettenskaper . . . aldrig funnit en enda som kallas jemnlikhet — icke en gång frihet» m. m. dylikt. Han har alltså tydligtvis föreställt sig, att Pehr Enbom var student och talesman för studenterna. Om detta sitt misstag blev han emellertid 1795 upplyst just av Silverstolpe, som i brev av den 10 mars skriver bl. a. följande: »Angående det tryckta brefvet vet jag ej rätt hvilken den P. Enbom är som det är adresserat til. Är det han, som nyligen varit exponerad för Extra Postens critiquer, så har han aldrig deltagit i Conventet. Den Magister Enbom som vistas här i Upsala, heter icke *Pehr*, och är af den Naturn (eller var åtminstone på den tiden) at han ej kunde anses såsom hörande til conventet, hvars högsta föremål var allmänt lugn och en inbördes uplysning under vänskapens nöjen.» (KB.)

Digitized by Google

Græckiska och *Latin, Benzelius* och *Baumeister* böra wara Edra yrken. Finnes wäl i Homerus och Horatius något enda ord om *Menniskjors jemnlikhet.* Uti Eder blinda yra wågen ni påstå, att alla menniskior ej mindre i Samhälle än uti sin naturliga frihet äga rättighet att täncka och yttra sina tanckar. Hafwa då ej edre lärare sagt Eder att *menniskans förnuft* är förblindat och oskickeligt till alt godt, hafwa de ej sagt, att all sanning bör tros, men ej begripas. Dessutom besinnen Ni icke, huru *farlig* denna nya läran är. Huru skall det wäl gå, om äfwen *bonden börjar täncka.* Hwar skola då alla de *blodsugare* taga wägen, som nu rida på dess rygg? och mätta sig af hans händer[s] arbete?»

För slika oerhörda nyheter bör man blygas. Denna »Philosophiska fridsamhet och stillhet» kan icke undgå att väcka bedrövelse hos lärare och oro hos föräldrar, och ungdomens egenmäktiga försök att tillvälla sig en upplysning som ej tillkommer den och att genom sin »förrädiska fredlighet» göra den nya läran »af hela werlden älskad och antagen» måste väcka »alle uplystare och ädlare menniskiors billiga wrede».

»Undren då icke, att man hotar Eder med garnizon och militarisk Skohlaga; ty denna Eder brottslighet förtiänar wisserligen långt större straff, än hundrade gesellers pryglande och tusende senderslagna fensterrutor. Följen då strax, mina Herrar! jag väntar det, det wälmenta råd, som jag will gifwa Eder: — åtskiljen detta stora och Allmänna brödra-samfund, som wäcker så mycken upmärksamhet, fruktan och farhoga. Delen Eder åter i smärre flockar. Bekymren Eder ej om Frankrikes styrelse eller andra menniskiors öden i werlden, utan återtagen Edre förre ridderliga öfningar med slagsmål och skrålande, som så manligt utmärkt den Studerande Corpsen för ett el[r] två år sedan, och giort wåre förfäder odödlige. Återtagen Edre förre Supwisor, siungen och skrålen på alla gator både morgon, midnatt och afton, så är jag öfwertygad derom, att efter en sådan wisad ångerfull förbättring all Eder förra brottslighet, som ni nu på en månads tid ådragit Eder skall blifwa glömd och förlåten, Edre trogne lärare skola med tårar intaga Eder i sitt förra beskydd, och ni skolen åter ärholla alla hederliga menniskiors kärlek, wänskap och agtning.»

Utom detta aktstycke, som i all sin blodiga ironi ju både ger flera intressanta upplysningar och utgör ett bevis, så kraftigt som trots något, för den påtagliga förbättring, som tack vare konventen inträtt i studenternas leverne och uppförande, må andragas ännu ett vittnesbörd, detta därför att det härrör från en av universitetets lärare och därjämte ådagalägger, att studenterna hela konventstiden

Digitized by Google

igenom, alltså under åtminstone tre månader ytterligare, lyckades vidmakthålla den nya regimen. I brev av den 3 maj 1793[1] berättar akademiadjunkten professor A. G. Barchæus bl. a. följande:

»Det är bekant at studenterne med årets början begynte at hålla sammankomster, som slutades med stilla sång-promenader. Dessa uphörde til Jubel-festen, från hvilken tid de endast hållit et Convent, talrikt och öppet för alla. Där dracks svagdricka, uplästes ingifna anonyma skrifter och öfverlades om upfostrings-verkets förbätring samt mått och steg togos at uplifva tanken om ära och dygd, samt at hindra de ostyriga inom deras Corps från et osedigt utsväfvande i staden. Detta sista, som Professorerne aldrig kunnat verkställa, hafva dessa ynglingar straxt och fullkoml. gått i land med; så at ingen natt, icke en gång nu til Valb[orgs]mäss-dagen, hörts et enda rop på gatorna. NB. det sägs at mången här förtryter at den gl [gamla] lifligheten så platt är förstörd.»

Forssell omtalar också, att »bland Professorerne voro flere, som i hemlighet höllo med Student Conventerne, men också många, som ifrade starkt deremot». Bland de senare nämner han såsom särskilt framträdande trenne av universitetets prydnader vid denna tid, anatomen Ad. Murray, historikern E. M. Fant och den fine, spirituelle esteten och kulturhistorikern J. F. Neikter — av vilka ju de två senare nämndes även av Schröderheim —, under det att den gamle filosofen Christiernin »var i början deremot, men infann sig sedan på Conventerna och blef deras medhållare».[2] Ungdomen misstänkte särskilt ärkebiskop von Troil för att ha utverkat förbudet, men denna misstanke var utan all fråga ogrundad, om Troil än möjligen indirekt bidrog att framkalla det.

Ty det förefaller påtagligt att det icke på långt när stått klart för Troil, hur allvarligt regeringen såg på denna sak. I annat fall hade han väl knappast yttrat sig så oförbehållsamt som skedde i ett brev till Reuterholm, daterat den 23 april 1793,[3] och som han snart nog fick anledning att ångra:

[1] Brevet, som är ställt till en kamrer J. Christiernin, föreligger i egenhändigt utdrag av Barchæus (UB U 95).

[2] Så uppges i den i Biographiskt lexicon tryckta versionen av Forssells redogörelse. I den här eljest följda KB-relationen heter det blott: »Professor Christiernin var den ende bland Professorerna, som offentligen infant sig på Conventerne». Schröderheim skriver, förmodligen i dec. 1793, till obekant adressat (Sparre?): »Christiernin är Pedant i tjensten, elak i Siälen, narr i alt sitt upförande och misantrop. Ehuru han behagade giöra Studenterne den äran att bivista deras conventer i våhras är han dock af dem allmänt hatad och föraktad.» (UB U 46.)

[3] I RA, G. A. Reuterholms brevväxling.

Digitized by Google

»Förbudet emot conventer har ibland de studerande här gjordt mycken upmärksamhet, och circulerar som det berättas nu en supplique af hela corpsen til Hans Kongl. Höghet til underskrift ibland dem, huaruti de lära anhålla at dermed få fortfara. De hafua äfuen börjat at utgifua sina acter för at visa det deras afsigt varit god. Jag föreser huad suar de få, men at afstyra det kan jag el:r någon annan icke.»

Såsom härav framgår, förblev man ingalunda i overksamhet på ledande håll inom studentvärlden — och till de mera framträdande krafterna inom rörelsen torde man kunna räkna de nämnda Forssell, Schedvin, Ekeberg och Silverstolpe, vidare måhända de övriga undertecknarne av konventskrivelsen till Schröderheim Rabenius, Cassel, Norberg och Hvalström, samt möjligen även den unge geniale filosofen Benjamin Höijer. Först och främst uppsattes som nämnt en böneskrift till hertigen-kanslern. Då detta aktstycke[1] onekligen kastar ett visst ljus över konventens natur, deras syftemål och verkningar och även torde få anses i hög grad betecknande för stämningen bland studenterna, må det här meddelas in extenso[2] — det har icke veterligen förut varit publicerat.

»Högborne Furste!
Allernådigste Herre

Det har altid för milde Regenter warit den ljufwaste tilfredsställelse, at emottaga de bönfallande och at[3] göra nåd; för et högt hjerta, för en Furste af Ers Kungl. Höghets uplysning och ädelmod, gifwes dock en ännu större sällhet och ära, den, at uprätta de lidande och at[3] göra rättwisa.

At anropa denna, kan ej vara et brott: nej, måste wara en förtjenst i Ers Kongl. Höghets ögon, som önskar se alla tilfällen för sig öpnade, at göra Sit Fäderneslands Sällhet, och återskänka hwar och en af des medlemmar åtminstone des förtrampade rätt.

Ers Kongl. Höghet ser ikring Thronen samlad den ungdom, hwars yrken Ers K. Höghet sjelf med nådigt[4] wälbehag ansedt, hwars stilla

[1] Det föreligger i åtskilliga avskrifter: i U 95 och Ihre 171 i Uppsala univ.-bibl. (sekundär kopia av den förra i C. Annerstedts Samlingar till Upsala univ:s historia U 40: 15); i RA finnes en som bilaga till Troils nämnda brev till Reuterholm den 23 april 1793 (G. A. Reuterholms brevväxling), en annan föreligger i Kungl. arkiv, Skrivelser t. hertig Karl, Kvartserien: Vol 14.

[2] Efter kopian i U 95 med viktigare avvikelser i den Ihreska avskriften anmärkta i noter.

[3] Saknas i B (Ihre 171).

[4] Saknas i B.

Digitized by Google

och värdiga upförande Ers K. H. sjelf behagat anmärka, och hwilken Fäderneslandet ej blyges at kalla Sitt hopp; detta samma Fädernesland, som nu bjudes at nästan anse oss som uprorsstiftare, och at frukta något för uplysningen och Sederna af wåra oskyldiga Sammankomster. Och hwarmed hafwa wi då förwerkat wår sällhet? Hwilken wår förbrytelse har ådragit oss E. K. H:s onåd; förmått E: K. H. at återkalla sit Nådiga bifall och Fäderneslandet, at tweka i sit hopp?

Då flere tiders olyckeliga erfarenhet bewittnat de oroligheter, som genom stridiga Interessen wid detta Lärosäte blifwit öpade[1]; hafwa wi warit omtänkte, at förena dem[2], och detta har ej kunnat ske wärdigare, än då wi öfwertygat oss inbördes, at wi alle hafwa et gemensamt Interesse i Fosterlandets wäl; alla et gemensamt ändamål, uplysning och goda seder. Wi hafwe i underdånighet wågat tänka, at äfwen detta Interesse wore Swenska Regeringens, wore Er Kongl. Höghets: äfwen dessa ändamål de samma, som Ers K. H. önskar.

En samling af Ynglingar, som förena sig för lugn och uplysning, kan derföre ej hafwa wäckt E. K. H:s onåd eller Des befallning at åtskiljas. Grunden til detta Förbud kan icke ligga i sjelfwa föreningen; den måste sökas i denna samlings göromål och afsigter.

Då E. K. H. i nåder täktes åtaga sig närmaste wården om detta Lärosäte, samlades wi ock, at betyga wår glädje, och wåra upriktiga önskningar för Ers K. Höghets wälgång. Ho wågade då anklaga denna samling, eller finna brott i denna allmänna glädje och dessa gemensamma önskningar?

Då Ers Kgl. Höghet under den här firade JubelFäst, sjelf täktes hedra detta Lärosäte med sin Höga närwaro; samlades wi utan fruktan under Ers Kongl. Höghets egna ögon och så til sägandes under hela Fosterlandets. Wåra sammankomster hedrades af flere uplyste medborgares närwaro; och hwar fants då den, som wågade ogilla denna samling, eller kalla det bifall oförtjent, som E. K. H. sjelf deröfwer täktes yttra?

Och hwarmed hafwa wi nu förtjent den onåd, hwarmed E. K. H. ansedt wår samling? Wittne wåra Lärare; wittne alla, som biwistat wåra öfningar, om de icke från denna tidepunct wunnit i nytta och anseende, om icke lugn och foglighet tiltagit; om icke wåra göromål ernådt mera fullkomlighet och stadga, samt småni[n]gom skiljt sig från[3] de ämnen, som oförsigtigt framstälde, skulle tyckas wara af någon wådlighet för det allmänna lugnet. Det är i mörkret, i små och oansenliga klubbar, som brott, villor och oordningar födas; i en samling, ofta af flere Hundrade personer, med den offentelighet, som wåra, kan man hvarken wåga framställa eller antaga några brottsliga förslag. — För en samling af ynglingar, som söka kundskaper och uplysning, och som redan upnått en viss grad deraf, blir förnuftets röst altid seg-

[1] yppade B.
[2] at dem förekomma B.
[3] vid B.

Digitized by Google

rande: Wi hafwa inga andre fördelar at söka, än Fäderneslandets; ingen annan ära at winna än sanningens. Den uplysning, som Ers K. Höghet sjelf kallat första och wissaste steget til människoslägtets sällhet, ger ny styrka åt wisa Lagar och en wis Regering: icke kan eller bör Ers K. H. hysa misstroende til sin egen.

Tillåt oss, AllerNådigste Herre! at i underdånighet för E. K. H. yttra wår förundran öfwer de skäl, hwarmed man welat förleda Ers K. H. till orätta begrep om wåra sammankomster. Man anklagar dem som föranledande til försumlighet i wåra yrken och lärdoms öfningar; då det torde kunna bewisas, at både de allmänna och de enskilta föreläsningarne nu mera allmänt nyttjas, än någonsin tilförene, då det åtminstone är ganska bevisligt, at wi wid hwar sammankomst upmuntrat oss inbördes til enskild flit och omtanka, at wi wäckt en inbördes täflan, en gemensam upmärksamhet på nyttiga och stora ämnen; och sökt öfwa den tankegåfwa, som skal göra styrkan och äran af Ers Kgl. Höghets wisa Regering. En timma i weckan anwänd til dessa afsigter, kan ej wara förlorad; men wäl den längre tid, som ofta tilförene blifwit förslöst på sammankomster af hel annan natur, dem man antingen lämnat opåtalte eller utan werkan sökt hindra, tils de nu, i följe af wårt gemensamma beslut, nästan[1] utan undantag uphört. Kärlek til uplysning och kundskapers winnande har inskräktat de[1] stunder, som fordom anwändes till göromål, hwilka ofta beklagel:n gräntsade til utswäfningar.

Man anklagar wåra sammankomster som ländande til Sedernas förfall; hwilket de just äro företagne för at förekomma. Wi förklare det med förtröstan: Ibland oss har ej en enda röst högt sig som icke tagit sedernes förswar. Det är ingen hemlighet; Wi samlas under wåra Lärares ögon, under hwarje Swensk medborgares, som will höra oss. At ifra mot Partier, afund, hat Nationer eller Studerande imellan; at fatta föresatser för en allmän stillhet och at efterlefwa[2] dem; at upmuntra sig inbördes til dygd och laglydnad och kärlek til Fädernes landet: om detta skämmer Sederna, så förtjena wi den förebråelsen. Utgången har wisat huru wäl wi lyckats; aldrig har lugnet warit allmännare i Upsala, än under närwarande Termin. Upsala Innevånare kunna intyga det, och wåre Lärares rättwisa kan ej neka oss samma wittnes börd.

Tillåt oss då, Allernådigste Herre! at af Ers Kgl. Höghets nåd, såsom Upsala Academiæ Cancellér och af Des nådigsta förord hos Hans Maj:t, hoppas ändring i Des nyligen utfärdade Förbud emot sammankomster, som äro företagne til en winst för uplysningen, för lugnet och Sederna; och hwilka hitintils bewisl:n hafwa upfyllt sina ändamål. Regenter äro människor och kunna i et ögnablick förledas genom det falska ljus, hwaruti de oskyldigaste företag kunna dem[1] föreställas: ware det E. K. H:s ära, at återkomma til den sanning och det wäl-

[1] Saknas i B.
[2] eftersträfva B.

Digitized by Google

görande, hwartil Försynen kallat Ers Kgl. Höghet. — Fosterlandets Barn anropa E. K. H:s rättwisa: de böra icke längre tweka i walet emellan at beklaga sit öde och wälsigna Ers Kgl. Höghets regering.

Med &cra.»

Det torde icke kunna förnekas, att denna supplik är ganska skickligt formulerad — det tycks också ha varit samtidens mening: »den är väl skrifven», antecknar Hjelm.[1] Även om ett och annat kan verka en smula naivt, såsom hänvisningen till studenternas samfälda uppträdande som kår för att fira hertigens övertagande av kansleriatet, så är dock framställningen präglad både av logisk skärpa och övertygande kraft. Att denna inlaga skulle finna entusiastiska undertecknare i mängd är lätt förklarligt. Forssell uppger, att den underskrivits av 200 studenter; Hochschild säger 300, Hjelm[2] åter uppger 500 »och däribland Ärke Biskoppens Son».[3] I vad fall som helst utgjorde undertecknarna en mycket ansenlig del av de vid akademien närvarande studenterna: Annerstedt beräknar medelsiffran för åren 1791—92 till omkr. 556,[4] och höstterminen 1792 uppgick antalet till 527.

En annan åtgärd som nu vidtogs var — såsom Troil ävenså nämner i det anförda brevet till Reuterholm — att till trycket befordra ett urval av de vid konventen hållna talen. Detta får nog närmast uppfattas som en akt av självförsvar. »Wåra afsigter misstyddes», framhåller G. A. Silverstolpe i brev till Pehr Tham (den 10 mars 1795),[5] »och vi förfölgdes, och då togo vi det beslut at låta trycka våra skrifter för at visa allmänheten huru felagtigt vi blifvit dömde; ur denna och ingen annan synpunkt böra dessa skrifter läsas». Beslut i saken hade fattats kort innan förbudet kom; nu forcerades tryckningen. Även på denna punkt ger Forssell[6] närmare besked:

»Nyss förr än Konungens förbud ankom, hade man beslutit at låta trycka de Skrifter, som uti Conventerna dels redan blifvit upläsne

[1] *Sqvaller i Politiquen,* under den 7 maj.
[2] *Sqvaller i Politiquen,* under den 3 maj 1793. Dock bör anmärkas, att Hjelm talar om en anhållan från studenterna hos Consistorium Academicum »om betyg och förord till Hertigen att få behålla deras Convent».
[3] Torde väl avse Troils äldste son Gustaf von Troil, f. 1777, sedermera e. o. hovpredikant och regementspastor († 1821).
[4] *Upsala univs hist.,* D. 3: 2, s. 571.
[5] KB, Bref till hofintendenten Pehr Tham.
[6] Anf. manuskr. i KB.

Digitized by Google

och gillade, dels framdeles kunde blifva inlemnade. Til säkerhet för Boktryckaren öpnades en Subscriptions lista, hvaruti Subscribenterne ej allenast förbundo sig at afnäma et visst antal Exemplar, utan äfven alla för en och en för alla åtogo sig alt det ansvar, som Boktryckaren möjligt vis kunde åläggas. Utom största delen af de Studerande; så underteknades äfven denna lista af flere Professorer, samt många Borgare och Ämbetsmän i staden. Tryckningen företogs då straxt efter Förbudets ankomst och fortsattes i 8 dagar, under hvilken tid . . . 3 1/2 ark utkommo.»

Även Hochschild[1] känner åtskilligt härom:

»De låta trycka sina handlingar, innehållande ej det ringaste anstötligt eller förgripeligt. 4. professorer och 200 studenter gåfvo Boktryckaren Caution för äfventyret. Hertigen lät befalla Exemplarens confiscation om tryckningen war fulbordad, men studenterna fingo kunskap derom och läto trycka sista arket öfver natten samt utdelade Exemplaren den 1. maj[2] om morgonen, innan ännu Consistorii förbud utkom. En Präst erhöll 300 Expl. och en annan 300 dº. ErkeBiskopen undfeck af Hertigen en alfwarsam skrapa uti handbref, och Reuterholm will anställa en Action emot alla deltagande.»

Det var den lilla samlingen »Skrifter, upläste i en samling af studerande vid Upsala academie» som på detta sätt tillkom. Den utgör ett litet oktavhäfte om 4 1/2 tryckark (6+66 sidor) och tycks ha distribuerats arkvis.[3] Tydligtvis hade man ämnat göra samlingen större, om omständigheterna det medgivit: sista sidan har kustoden »*MI.*» från ett »Mine Herrar» begynnande ett nytt tal. Vad man i tid hann få färdigt utgjorde ett företal och sju tal eller uppsatser.

Något försök till mera ingående analys av innehållet — det är till väsentlig del ämnen hämtade ur Rousseaus och Montesquieus tankevärld som avhandlas — skall här icke göras, men några ord ägnade att åtminstone översiktligt ge ett begrepp om samlingen må icke anses omotiverade.

I företalet, som för övrigt är hållet i en något patetisk ton, framläggas skälen till publikationens tillkomst, varibland tydligt framlyser den önskan man hyst att på detta sätt kunna vederlägga »ogrundade rykten, som finna brott i de lofligaste gerningar, endast

[1] *Memoarer*, D. 3, s. 43.

[2] Manuskriptet (UB F 825 c), vilket som bekant är en avskrift, och även editionen av Hochschilds Memoarer ha 1 nov., vilket ju icke ger någon mening.

[3] Så uppges t. ex. i *Hamburger Correspondenten* 1793: nr 74 (den 8 maj; korrespondens från Stockholm den 30 april): »Der Herzog Regent hat den Convent der Studenten zu Upsala verboten. Anstatt sich zu versammeln, lassen diese nun ihre Gedanken drucken und Bogenweise austheilen».

Digitized by Google

för den varma, hvarmed de företagas». Här framhålles även, att »föremålet för dessa Afhandlingar, likasom för våra Sammankomster är dubbelt; et allmänt, gemensamt för oss och alla tänkande Medborgare, et enskilt, lugnets och ordningens bibehållande bland oss, vid detta lärosäte». — Det första talet riktar sig mot en överdriven nationalism eller rättare mot den provinsiella partikularism, varav yttringar kunde förmärkas här och var, ej minst inom studentlivet.[1] — Det andra avhandlar varjehanda ämnen: allmänanda och medborgarsinne, frihet och jämlikhet, upplysning men även nödvändigheten av varsamhet vid dess meddelande o. s. v. Härvid ges bl. a. för vårt svenska folks vidkommande en rätt sällsam skildring av dess öden genom tiderna. Den man som i ädelt uppsåt vill undersöka dess ställning, lära förstå dess olyckor och dessas orsaker i akt och mening att söka råda bot därpå,

»han skal då finna», menar talaren, »at Svenska Folket ifrån den stund det åt en Regering öfverlämnade sig, nästan aldrig ägt någon annan frihet, än den, som kunnat grundas i opinion: at i aldra äldsta tider, söfdes Folkets vaksamhet, genom Regenternes förtjenster; at de sedan bibehöllo den orättvisa magt de tilvällat sig; at den nya Religion, såsom den hitfördes, bortblandad med Fabler, tjenade at förskämma folket: at småningom den enfaldiga dygden försvann: at af tapperheten blott det grymma blef qvar men icke den billighets princip som utmärkte våra äldsta Förfäder: at när allmänhetens begrepp så förskämdes, när den ej mera kunde dömma om sin belägenhet, då skulle orättvisan och brott öfversvämma; och at uppå deras herravälde grundlades byggnaden af den despotisme, som ömsom känd, ömsom okänd, tryckt Svenskarna, nära sju secler.»

Att detta icke var något för de styrandes öron välbehagligt tal torde vara uppenbart, och samtiden trodde sig veta, att det var särskilt den sista satsen i det citerade partiet som väckt regeringens misshag.[2]

[1] Om detta tal jfr även nedan s. 232 f.

[2] I *Hamburger Correspondenten* 1793: nr 78 (den 15 maj) meddelas en skrivelse från Stockholm av den 7 maj, däri bl. a. uppgives: »Das Drucken der Abhandlungen des vormaligen Studenten-Convents zu Upsala ist verboten worden. Folgende Worte in einer dieser Abhandlungen sollen zu diesem Verbot die Veranlassung gegeben haben: »Schweden ward 7 Jahrhunderte hindurch von dem Despotismus bald gedruckt bald beherrscht». Och *Le Moniteur universel*, som den 23 maj (nr 143, korrespondens från Stockholm dat. den 30 april) bl. a. omtalat, att »ces étudians font imprimer leurs statuts civiques et leurs opinions sur *les Droits de l'Homme*», kan något senare (den 29 maj nr 149) ur brev från Stockholm av den 8 maj ge följande rätt korrekta upplysningar: »Les étudians d'Upsal, dans les feuilles qu'ils font imprimer, ont avancé des propositions qui ont paru trop hardies. On leur reproche surtout d'avoir dit d'une maniere trop franche, que le royaume de Suede, depuis sa fondation jusqu'à ce jour, avait été despotiquement gouverné. En conséquence, le duc régent a défendu à leur *soi-disante convention* d'imprimer de pareilles feuilles».

Digitized by Google

Det tredje talet handlar om mänsklighetens eviga grundbegrepp om sanning och dygd och innehåller en ganska oförtäckt apologi för franska revolutionens storhet, alla villfarelser och missgrepp till trots. — Den fjärde skriften, som är den omfångsrikaste av alla, handlar om uppfostran och allmän upplysning — »det första och vissaste steget til människo-slägtets sällhet» framhåller författaren med citat från hertigens första tryckfrihetsförordning.[1] Här skisseras upp ett helt, litet folkbildningsprogram, som erbjuder åtskilligt av intresse. Det är för övrigt det enda av talen, vars författare är säkert känd: det härrör från Olof Hansson Forssell. — Det femte talet vill vara ett »Samhällslefnadens försvar», alltså riktat mot Rousseaus förhärligande av naturtillståndet; det innehåller också såsom avslutning några ord till försvar för konventsrörelsen och dess syften. — Gentemot de klagomål, som tydligen rests — då som så ofta senare — mot ungdomens inblandning i politik och allmänna frågor till förfång för studierna, hävdar det sjätte talets författare de ungas rätt att träda i kontakt med »de Vetenskaper, som innefatta människo-slägtets eller et Folks sanna rätt och lycksalighet och medlen til deras vinnande» och ger härvid uttryck åt ett mycket bittert klander mot den slags lärdom, »som blott odlas för at lysa, men icke at gagna», som står fullständigt vanmäktig inför mänsklighetens olyckor och absolut oförmögen att bidra till dess välfärd. I detta tal har Atterbom[2] tyckt sig finna särskilt »mycken Thorildisk efterklang». — Det sjunde och sista talet handlar huvudsakligen om människans sanna värde, men författaren kommer därvid även att syssla med upplysningens nytta, som han försvarar mot dess ovederhäftiga belackare. I detta sammanhang finner han även anledning att beröra konventen, som han anser tillfyllest rättfärdigade av studenternas uppförande och avsikter:

»En uplyst Regent har lemnat sitt bifall åt vår inrättning; den har tilvunnit sig våre mäst uplyste Lärares hedrande vittnesbörd; den är öpnad i Fosterlandets sköte och under dess ögon.»

[1] Det var mer än en passus i den ordrika juli-förordningen som under den begynnande reaktionens dagar spelades ut mot hertigen, men denna var alldeles särskilt omtyckt: den förekommer även i studenternas böneskrift (jfr ovan). I originalförfattningen, »Kongl. Maj:ts nådiga förordning om en allmän skrif- och tryck-frihet ... den 11 julii 1792» (Sthm 1792), lyder den: »... som ... Wi derhos betänkt, at allmän uplysning är första och wissaste steget til allmänt wäl, samt at friheten i tankar och tryck är en af et fritt Folks dyrbaraste tilhörigheter och en oskattbar gåfwa, den Skaparen sjelf förlänt menniskoslägtet och den man icke utan at misskänna och oförrätta des i naturen grundade rättigheter kan afkorta» o. s. v.

[2] *Sv. siare o. skalder,* D. 5, s. 82.

Digitized by Google

Om innehållet i dessa tal gäller tydligtvis överhuvud, att det på intet vis kan anses vittna om några samhällsomstörtande avsikter — det ter sig tvärtom skäligen tamt och oskyldigt, ej blott i våra ögon, utan även i jämförelse med vad som vid samma tid kunde presteras på vissa håll inom tidningspressen. Dock är det ju möjligt, som bl. a. Atterbom[1], Ljunggren[2] och Warburg[3] förmodat, att urvalet gjorts med vederbörlig hänsyn till den skärpta tryckfrihetsförordningen. Och att icke precis allt som förehafts lämpade sig för trycket torde vara säkert: ett åtminstone något respektlöst anförande har ju relaterats här ovan.

Emellertid undgick det ej, som redan mer än en gång antytts, regeringens vakande öga vad som var å färde — och genom sitt brev till Reuterholm hade ju Troil också bidragit att fästa uppmärksamheten därpå. Den 30 april[4] överraskades de akademiska fäderna oangenämt av en i Uppsala inträffande kunglig kurir, som medförde skarpa reprimander från hertigen-kanslern. Till universitetet avlämnades ett nytt kanslersbrev (dat. den 28 april)[5] av ett allt annat än nådigt innehåll. Efter att ha påmint om konventsförbudet konstaterar hertigen-kanslern, att den nu tryckta skriften »ej allenast ställer utom alt twifwelsmål, att särskilte sammankomster af Studerande där wid Academien blifwit hållne, utan ock, i anseende till sammansättningen, innebär eftertänkeliga Satser, hwilka lätteligen kunna tydas till meningar, stridande emot Regerings Lagarne, och den tillbörliga heder och rättighet, som Medborgare tillkommer, samt störa det lyckeliga Lugn, hwilket utgjör en wäsendtelig del af allmänna Sällheten». Såsom ej blott ungdomens lärare utan enligt universitetsstatuterna också »satte i Föräldrars ställe» äga professorerna att »medelst en öm och noga upsigt öfwer de Studerandes förhållanden leda dem sådana ändamål, som jämte egen båtnad, bidrager till Fäderneslandets nytta och förmon». Och detta åliggande »gifwer tillika den allmänna Magten en ofelbar rätt, att då Ungdomen begådt fel och afsteg, utkräfwa det answar af Läraren, hwartill en eftersatt tillsyn eller eljest underlåten skyldighet, gjordt honom förfallen». Med betydligt eftertryck —

[1] *Sv. siare o. skalder*, anf. st.
[2] *Sv. vitterhetens häfder*, D. 2, s. 50.
[3] Schück o. Warburg, *Illustrerad sv. litt.-hist*, 2:a uppl., D. 2, s. 561.
[4] Eller möjligen den 29?
[5] Såväl kanslersbrevet av den 28 april som handbrevet till ärkebiskopen (dat. den 29) finnas i Universitetets arkiv, serien Konunga- o. kanslersbrev.

Digitized by Google

kanslersekreteraren J. E. Noreen, »universitetets onde genius» som Annerstedt kallar honom, lämnade aldrig obegagnat ett tillfälle att klämma efter de lärde herrarna i Uppsala — inskärpes ytterligare »Consistorii Academici Ledamöters gemensamma ofelbara answar, att med sin ämbetes myndighet hindra alt hwad som i en eller annan måtto strider emot Lag, Ordning och goda seder», varunder konsistoriet »ofelbart lärer inbegripa den omsorgen, att otjenliga skrifter icke uti Ungdomens Namn widare måge utgifwas».

Vid det konsistoriesammanträde, som omedelbart avhölls (d. 30 april), infann sig också ärkebiskopen med den skrapa han fått emottaga i form av en handskrivelse hållen i en ännu onådigare ton. Här uttalar hertigen sin förundran över vad som skett, över att i de tryckta arken »finna sådane ämnen och Termer, som icke bordt synas . . . då Doctorn och ÄrkeBiskopen försäkrat mig, att vederbörande icke skulle fela emot den af mig väntade granlagenhet». Därpå följa förebråelser för att »den tillsyn Jag så mycket litat på kunnat undfalla, och tidige underrättelser om de utkomne arck äfven uteblifvit», varjämte ärkebiskopen »till förekommande af alla Ledsamma följder» ålägges att i konsistoriet uppkalla boktryckaren och meddela honom en skrapa och förbjuda honom att fortfara med tryckningen av denna och andra dylika publikationer. Hertigen fordrade också att »genom Exprès» genast bli underrättad, om något trots mot hans befallningar skulle visa sig.

Boktryckaren, faktor Edman, förekallades och fick sin uppsträckning; de exemplar som anträffades på tryckeriet och i boklådan sekvestrerades — protokollet anger tyvärr icke antalet.[1] Vid detta sammanträde kommer även studenternas böneskrift på tal, i det att ärkebiskopen hemställde,

»om icke, sedan af rycktet blifwit bekant, det en i den Studerande Ungdomens Namn upsatt och till Hans Kongl. Höghet Cancelleren ställd skrift, rörande fortfarandet af de så kallade Conventer, wore på Boklådan härstädes inlemnad, för at af de Studerande undertecknas, och hwarå redan så många underskrifter skedt, at den förmodeligen med det första torde, enligt fattadt Beslut, till Consistorium Academicum ingifwas, med begäran, at genom dess försorg blifwa till Hans Kongl. Höghet öfwersänd; Consistorium Academicum funne enligt med dess

[1] Jfr nedan Troils uppgift i brev till hertigen att »de oförsålde exemplaren af det i natt tryckte, ehuru ganska få, sequestrerades». Och åtminstone i Stockholm tycks försäljningen ha fortgått ostörd av beslaget: Hjelm talar under den 6 maj om »Conventets skrifter, som blifvit inställde, men sälljas dock här till 4 ½ ark», d. v. s. så mycket som tryckts.

Digitized by Google

skyldighet, at härwid fästa någon upmärksamhet, samt foga tjenlig anstalt, at ingifwandet af nämnde skrift, hwilken torde witna om något missnöje med Konungens Nådigste Förordnande, samt således, om den producerades, icke annat kunde, än af Hans Kongl. Höghet med onåd anses, blefwe förekommet.»

På den grund beslöts, att

»derest merberörde skrift förr middagen i morgon icke bliwer inlemnad, den ifrån Boklådan genast derefter borde afhämtas, och hwarom Rector anmodades, att genom dess Embetes åtgärd föranstalta.»

Konsistoriets svar till hertigen innehåller ingenting mera anmärkningsvärt. Däri redogöres för det sätt, varpå förbudet mot konventen bringats till studenternas kännedom och hurusom detta medfört, »at Conventerne derefter aldeles uphört». Med anledning av nu ingångna skrivelserna ha de föreskrivna åtgärderna vidtagits. För övrigt innehåller skrivelsen blott underdåniga betygelser, att »det för Consistorium Academicum altid blifver en glad skyldighet, at på det nogaste åtlyda Kongl. Mays^ts och Tit. Nådigste Bud och befallningar», och »i den glada förhoppning at Tit. nådigst täckes anse de af Consistorio Academico efter dess bästa förstånd och samvete vidtagne anstalter», bedyrar konsistoriet sin beredvillighet »at än vidare i möjligaste måtto och med sorgfälligaste bemödande söka bland de Studerande förekomma alt hvad på ett eller annat sätt emot Lag och Författningar skulle kunna förefalla, eller eljest wara stridande emot den öma och nådiga afsigt af Academiens heder och alla dess medlemmars så Lärares som Lärandes sanna förmån, som alla Hans Mays^ts och Tit. detta Lärosäte rörande visa Förordnanden åsyfta.»

Även ärkebiskopen skriver samma dag redan[2], såväl till hertigen som till Reuterholm. I båda fallen har han nu anslagit en helt annan ton än i sin förra skrivelse till Reuterholm och försvarar sig efter råd och lägenhet. Brevet till hertigen[3] har följande lydelse:

»Högborne Furste
Allernådigste Herre!

Jag har haft den nåden att undfå Eder Kongl. Höghets bref rörande de af det fordna conventet utgifne skrifter, samt de studerandes tanka at hos Eder Kongl. Höghet anhålla om tillstånd at dermed få fortfara.

[1] Kopia i univ:s arkiv, serien Afgångne bref.
[2] Brevet till hertigen är daterat den 29 april men kan ej vara skrivet förrän efter konsistoriesammanträdet den 30.
[3] RA, Kungl. arkiv, Skrivelser till hertig Karl, Kvartserien: Vol. 14.

Digitized by Google

Jag sammankallade straxt Consistorium lämnade dem del af Eder Kongl. Höghets bref; Boktryckaren efterskickades och tilsades at icke fortsätta deras vidare tryckning, och de oförsålde exemplaren af det i natt tryckte, ehuru ganska få, sequestrerades.

Eder Kongl. Höghet täckes vara öfuertygad at jag med flere af Professorerne gjordt alt huad i vår förmåga stådt för at förekomma så väl dessa Skrifters utgifuande, som all ytterligare ventilation om Conventet, men huilket i stället för at medföra den åsyftade verkan, ådragit oss deras ovänskap och flera ledsamheter. Emedlertid hoppas jag at de skrifuelser Eder Kongl. Höghet til mig och Consistorium låtit afgå skola medföra den åsyftade stillheten. At förbjuda de tryckta handlingarne, har huarken jag el^{r} Consistorium trodt stå uti vår magt, och då jag icke vågat besuära Eder Kongl. Höghet med dessa lappar, har jag skickat dem til Baron Reuterholm, huarigenom jag förmodade at de straxt skulle komma för Eder Kungl. Höghets ögon, och skickar jag äfuen nu huad sedan sista post utkommit.

För öfrigt hoppas jag Eder Kongl. Höghet vara öfuertygad at jag både af plikt och egen böjelse ogillar deras förfarande, at jag gjordt och deremot skall göra alt huad jag förmår, men smickrar mig tillika med det underdåniga hopp, at Eder Kongl. Höghet ursäktar en ungdoms kittslighet, som, ehuru den misstagit sig i sin ifuer, förd til rätta lärer genom flit och dygd bemöda sig at vara Eder Kongl. Höghets nåd värdig.

Med underdånigaste vördnad framlefuer
Eder Kongl. Höghets,

underdånigste tropliktige tjenare,

Ups. d. 29 apr. 1793. Uno von Troil.»

Mera upplysande är brevet till Reuterholm[1], ur vilket följande må anföras:

»Här hos följa de sedan sista post tryckta arken[2], som lärer blifua slutet af detta sansculottiska opus. Herr Baron kan vara öfuertygad at jag, Neikter, Fant, Nordmark, Tingstadius, Acrell, Murray med flere gjordt alt huad vi kunnat för at hindra detta, men ifver har så tagit dem, at det går långsamt, men skall dock nu som jag hoppas, sedan Hertigens bref i dag ankom, kunna bringas til slut. Jntet Convent är hållit, sedan Professorerne feck kungjöra Nationerne om det förra Hertigens bref. Consistorium har för ingen del ventilerat om at söka någon ändring i Resolutionen, och önskar jag at Hertigen icke för snart tror om det säges at någon Professor ligger inne med dem, ty det har blifuit sagt om Neikter och Fant, huilka för det de mäst ifrat deremot, dock hafua flere vedermälen af deras ovilja.

[1] RA, G. A. Reuterholms brevväxling.
[2] Arken C, D och E (s. 27—66) äro bilagda.

Digitized by Google

Huad deras skrifters tryckande angår, har ingen utom Regeringen kunnat förbjuda den, utan at invecklas uti en osäker och ledsam rättegång. Man har afrådt; och det är efter min öfuertygelse det enda man kunnat göra.

Jag hoppas emedlertid at Herr Baron och Presidenten lika med mig finner at med ungdom hjelper foglighet bäst, och hoppas jag kunna förekomma några vidare utbrott, som skola göra våldsamma steg nödiga.»

Vilka konventens motståndare bland professorna voro är sålunda tämligen klart; till de redan nämnda kunna ytterligare föras domprosten J. Lostbom och bibliotekarien professor P. F. Aurivillius, som enligt Hjelm[1] också hört dit. Men att det inom professorskåren även funnits en fraktion, som tänkte annorlunda, är fullt visst; samme Hjelm tror sig veta, att bortsett från fem av honom namngivna, som »talt emot Conventets bibehållande och deras skrifvande därom till Hertigen», så skulle »deras Medbröder . . . alla voterat för bägge delarna, och sju ibland dem hafva talt starkt på studenternas sida». Åtminstone *en* av denna riktning kan med säkerhet namnges: det är Carl Peter Thunberg, den frejdade naturforskaren. Ty denne stämplas som »en ifrig Jacobin», då Troil senare på året i brev till Reuterholm motarbetar ett av honom väckt förslag om de medicine studerandes befrielse från preliminärexamina i teologiska och filosofiska fakulteterna, vilket förslag föranledde en ganska hetsig skriftväxling.[2] Till samma fraktion hörde väl även Christiernin, enligt vad ovan anförts om hans närvaro vid konventssammanträden, och möjligen också kemisten och mineralogen Johan Afzelius, som åtminstone icke var någon beundrare av regeringens metod att titt och tätt blanda sig i akademiska angelägenheter.[3]

[1] *Sqvaller i Politiquen*, under den 3 maj 1793.

[2] I brev till Reuterholm, dat. den 15 okt. 1793 (RA, Reuterholms brevväxling) tar Troil energiskt till orda mot medicinarnes föreslagna befrielse från filosofiska examina, vilket enligt hans mening »vore för Medicinska vetenskapen en obotelig skada» och varigenom man blott »beredde vägen för klåpare och idioter». Härefter anför han följande, som knappast kan anses smickrande för hans omdöme: »Jag bestrider icke Professor Thunberg att vara väl bevandrad i Nomenclaturen af Natural Historien [sic!]; men att han icke äger smak eller begrep vittna dess skrifter, och skulle hans project lyckas, finge man snart se okunniga skarlataner vanhedra tidehuarfuet och med sin practique mera skada än gagna. Han har väl som en ifrig Jacobin predikat den politiska jämnlikheten; men då han nu mera icke vågar tala högt ur samma ton, vill han åtminstone bereda innom sin vettenskap en jämnlikhet, ignorancen, som faller ungdomen på läppen, på thet den må hafua så mycket mera tid at politicera».

[3] Detta kommer till synes i det mycket missmodiga brev han på hösten samma år sänder sin broder Adam, då i London, däri han ger uttryck åt sin önskan att komma bort från Uppsala, vartill han menar sig ha »så mycket större skäl, som

Digitized by Google

Hur förstående och fördomsfritt en akademisk lärare kunde se på denna tidsrörelse har också A. G. Barchæus visat, dels genom det redan anförda uttalandet, dels och än tydligare genom fortsättningen av samma brev, däri han bl. a. — närmast på tal om de publicerade »Skrifterna» — yttrar sig på följande sätt:

»Nu är det sant, at i dessa skrifter finnes et och annat uttryck, som är anstötligt; men på mig hafva samma Skrifter gjordt et lifligt intryck, och jag bedyrar, at alt hitintils, har ingen ting så, som deras innehåll, upäggat mig at vara en värdig och nyttig lärare; jag går med mera hugnad til mina föreläsningar: jag sätter, mer än förr, en ära däruti at endast föredraga det, som är nyttigt; jag ser mig noga omkring huru många upmärksamma åhörare jag har, och jag föreställer mig ständigt, at där sitter en el. flera af dem, som gifvit mig en så stark upmaning.»

Vad böneskriften beträffar, så blev den alltså hejdad på sin väg[1] och — torde man kunna tillägga — så gott var det. Ty effekten hade säkerligen icke blivit den avsedda. Hertigen spelade ju i denna sak en dubbelroll à la Celestin-Floridor, och tanken att hertigen-kanslern skulle förmå hertigen-regenten att ändra sitt beslut var onekligen dristig.

Det återstår nu att förklara vad som kan ha föranlett regeringen att ingripa vid den tidpunkt som skedde. Jag har i det föregående givit uttryck åt den uppfattningen, att man förmodligen med full avsikt avstått från att slå ned på dessa sammankomster, ehuru de givetvis med litet god vilja kunde räknas som stridande

---

tvister och oroligheter, dem jag icke älskar el^r kan taga del uti, begynt mer än förr yppa sig lärarne imellan och de studerande, hvarpå båda parterne lida och vetenskaperne aldra mäst, hälst twistigheterne hafva antingen ett verkeligt el^r inbilladt sammanhang med folkets politiska tänkesätt, så att Regeringen derföre blandar sig med alt hvad oss angår och deciderar för sin säkerhet mer än till nytta för lärowerket på ett sätt som léderar personer, men i stället att hjelpa, förwärrar den allmänna saken, hvilken begär framför alt en förändring uti upfostran och undervisningen, hvarförutan uplysningen icke blir grundelig och välgörande» o. s. v. (Brevet är daterat den 8 okt. 1793; UB G 2.)

[1] Visserligen uppger Hjelm motsatsen dels under den 7 maj: »Studerandes i Upsala skrift til Hertigen har ej gått directe till Honom, utan Rector Magnificus har fått den med deras minne om Händer, och sänder in den», dels under den 14 i samma månad: »Studenterne ha verkeligen inlämnat sin skrift till Hertigen». Men häremot står den avgörande uppgiften i den Forssellska redogörelsen, att »densamma blef af Academiens Rector, Professorn Gustaf Flygare, med ämbetes myndighet borttagen på Boklådan, hvarest den til underskrift varit inlemnad». Och den kopia, som nyttjats för avtrycket här ovan (ur UB U 95), bär påteckningen: »Denne Supplique blef icke i underdånighet ingifven». Att den ändock i avskrift kom till hertigens kännedom visar den förut nämnda kopian bland hans papper.

Digitized by Google

mot den k. förordningen den 7 januari, som förbjöd sammanslutningar snart sagt av vad slag de vara månde. När så hertigen fått tillfälle att på ort och ställe konstatera, att det hela var av jämförelsevis oskyldig natur, synes han rent av gjort vissa utfästelser att låta saken ostört få fortgå eller i varje fall intagit en hållning, som allmänt ingav den föreställningen, att så skulle ske. Man får härvid dock icke förglömma, att det gemenligen ej tarvades så synnerligen mycket för att förmå hertigen att ändra ett fattat beslut eller välja en ståndpunkt rakt motsatt den han tidigare intagit. Och måhända har Reuterholm, som ju förstod att leda hertigen dit han ville, haft en annan mening om konventens karaktär: Hochschilds ord om den önskan Reuterholm något senare visat att »anställa en Action emot alla deltagande» (väl närmast i tryckningsföretaget) ger ju en antydan om hans ställning till frågan. I så fall har det också lyckats honom rätt väl att omvända hertigen, ty att åtminstone tryckningsförbudet utfärdades med hertigens fulla ja och samtycke visar ett uttalande i brev till den då tillfälligtvis opasslige Reuterholm (odat. men förmodligen från den 1 maj eller 30 april[1]), som därtill antyder verklig belåtenhet med Noreens formuleringskons i den ampra stilen:

»I går eftermiddags affärdade Jag Couriren til Upsala såväl med brev till Hans vördighet Ärche Biskopen som till Consistorium Academicum. jag hoppas att det må giöra effect på Pedanterne åtminstone har de på lång tid ej fådt läsa en sådan klar prosa, jag väntar svar i afton eller i morgon aldra sidst.»

På vissa håll har man antagit, att initiativet till förbudet utgått från den unge konungen. Sålunda uppger Hjelm[2], att »Konungen skall ock skrivit ett bref till Hertigen i eget namn och befallt Honom afskaffa Conventet».

I vad fall som helst vill man ju dock gärna föreställa sig, att något särskilt skäl föranlett ingripandet. För min del är jag närmast böjd att tro, att man vid hovet snart nog lancerat den uppfattningen, att det här vore fråga om en av de många konspirationer, som man ju vädrade överallt, och att bakom det hela stode någon ledande personlighet. Det är nämligen ett faktum, att misstankar av denna natur riktades mot en av de få gustavianer,

[1] Kapten E. Malmbergs samling, Vrå gård.
[2] *Sqvaller i Politiquen*, under den 14 maj 1793.

Digitized by Google

som det ännu ej lyckats den nya regimens män att oskadliggöra, mot — Rosenstein, konungens informator och universitetets trogne vän, men av hertigen och Reuterholm ansedd som en förstucken jakobin. I handlingarna från just denna tid skymtar icke så mycket därav — dock gör den väl initierade Hochschild en anteckning därom — men blott ett par år senare kommer saken tydligt till synes. Oviljan mot Rosenstein hade då under tiden varit i ständigt tilltagande: hur hans berömda avhandling om upplysningen uppfattades av hertigen och Reuterholm är ju välbekant, likaledes hur man utnyttjade varje tillfälle att trakassera honom som Svenska akademiens sekreterare för allt misshagligt man till äventyrs fann i de under akademiens överinseende stående tidningarna. Och Adlerbeth[1] berättar ju till och med, hur Rosenstein, när han sommaren 1793 var konungen och hertigen följaktig på en resa i södra Sverige, »ådrog sig ... de oförskyltaste misstankar endast för den allmänna höflighet hwarmed han allestädes emottogs. Det hette att han var hufvudman för en talrik politisk Sect som hwar han framfor, skockade sig till honom m. m.» När det så i mars 1795 kom till ett allvarsamt uppträde mellan hertigen och Rosenstein med anledning av A. G. Silverstolpes bekanta inträdestal i Svenska akademien, för vilket sekreteraren gjordes ansvarig, då begagnar Rosenstein tillfället att bl. a. erinra »om conventet i Upsala, som man ock lagt honom till last».[2] Och i ett kort därefter skrivet brev till hertigen[3] berör han saken ytterligare:

»Man lärer hafva förebragdt Eder Kongl. Höghet at jag haft någon del i det Convent som de Studerande i Upsala anstälde. Några af denna Corps som antingen i Stockholm eller i Upsala kommo til mig, kunna intyga, at Jag giordt dem tienlige föreställningar emot detta upträde. ArchieBiskopen och Professorerne känna mit bemödande at detsamma afskaffa och jag förvarar flere bref som derom vittna. De som känna ställningen i Upsala veta at de Professorer som egenteligen voro mine Vänner voro de ifrigaste at arbeta emot Conventet.»

Men icke nog härmed. I Lund hade under jubelfestveckan 1793 förefallit ett upplopp, varvid studenterna störande ingrepo vid en av adel och militärer anordnad bal och tilltvingade sig upprät-

[1] ADLERBETH, *Hist. anteckningar* (E. Tegnérs ed.), Bd 2, s. 64.
[2] ADLERBETH, anf. arb., Bd 2, s. 119 f.
[3] RA, Kungl. arkiv, Skrivelser till hertig Karl, Kvartserien: Vol. 10; tryckt (med normalisering) i *Ur Nils von Rosensteins brefsamling*, utg. af H. SCHÜCK (Sthm 1905; Sv. memoarer och bref, 9), s. 43 ff.

Digitized by Google

telse av några officerare, som om dem fällt förklenliga yttranden m. m.[1] Även i denna sak ansåg man vid hovet — orimligt nog — att Rosenstein haft ett finger med. Detta meddelades honom av Reuterholm vid ett samtal, sedan dennes och hertigens försök att störta honom strandat på den unge konungens ståndaktighet och trofasta tillgivenhet för sin lärare.[2] Hochschild har redan den 30 mars 1793 gjort en anteckning om det samband man trodde sig skönja mellan händelserna i Uppsala och Lund och om hur man bakom det hela skymtade Rosenstein. Och nu, 1795, antecknar Hedvig Elisabeth Charlotta i sin dagbok[3] följande i samband med relationen om de nämnda uppträdena:

»Det fanns dock ännu en orsak till hertigens ovilja mot Rosenstein. Vare sig han hade ovänner, som förtalade honom, eller möjligen en skymt av sanning låg till grund för deras påstående, alltnog, då vid universiteten i Uppsala, Lund och Åbo oroligheter ägde rum, beskylldes han för att hava underblåst dem. Det talades då till och med om uppsnappade brev, som utgjorde bevis emot honom. Men som man i allmänhet nu för tiden är mycket misstänksam och den minsta förseelse betraktas som ett svårt brott, var så kanske även förhållandet i detta fall, och jag vågar därför ej avgiva något omdöme».

Det är detta som gör att man här verkligen tycks ha rätt att tala om en förment komplott eller konspiration. Och där något sådant förspordes — förment eller verkligt — där var förmyndarregeringen som bekant aldrig sen att ingripa.

Studentkonventens saga blev alltså helt kort. Något försök att trotsa förbudet torde ej ha förekommit — tvärtom fann man sig på vissa håll till och med föranlåten att tills vidare inställa de sedvanliga, nationsvis hållna sammankomsterna och disputationsövningarna, av fruktan att även dessa s. k. nations- och disputations-*konvent* skulle innefattas i förbudet.[4] Och om man på högre ort

[1] Denna affär, som föranledde en långvarig rättegång och utagerades först år 1797, har skildrats av B. SCHÖLDSTRÖM, *I kikaren* (Sthm 1890), s. 23 ff. Protokollen finnas tryckta.

[2] ADLERBETH, anf. arb., Bd 2, s. 125.

[3] Hertiginnans *Dagbok*, 5 (Sthm 1923), s. 30.

[4] Gestrike nation inställde t. v. disputationskonventen, enligt dess protokoll (UB U 720 a) den 26 april 1793. I Roslags nation väckte Eric Abr. Almquist — redan vid denna tid nog räknad till den radikala falangen — vid förbudets meddelande »den frågan, om till äfventyrs Nations Conventerne äfven icke kunde vara under detta förbud inbegripne erhindrande tillika, att flera Nationer i ovisshet härom, redan tills vidare därmed uphördt. Dylikt sade sig väl Herr Inspector [dom-

Digitized by Google

verkligen på allvar tänkt sig att tillgripa rättsliga åtgärder mot »konventisterna» och väl särskilt mot de professorer, som troddes ha understött »Skrifternas» tryckning, så lät man klokt nog vid närmare besinnande den tanken falla. Schröderheim, som kanske fruktat det värsta, har tydligen gjort vad han kunnat för att avstyra varje oklok åtgärd; i början på maj har han sålunda gjort en hänvändelse till rikskanslern, om vars innebörd man får en föreställning av Sparres anteckning i sin Journal (D. 1, under den 5 maj):

»Landshöfdingen Schröderheim, med afstyrckan af all widare undersökning med studenterne i Convents uptåget, och äfwen till Tryckeriet, relatift till Professorerne men att fordra in protocollet och sedan låta ligga skull' kunna blifwa nog och giöra en nyttig Skrämsel.»

Oron och vreden hos höga vederbörande ha väl också så småningom stillat sig — åtminstone kan Troil den 21 maj i brev till Reuterholm avlägga »ödmjuk tacksägelse för benägna skrifuelsen, huarigenom jag ser at Hertigen numera är tranquile rörande vår studentepolitique». Och när sedermera under den närmaste tiden ett eller annat studentuppträde förekommer, är man på skilda håll angelägen att betona deras frihet från all politisk anstrykning och från varje samband med tidigare rörelser. »Hvad ... ungdomen beträffar», försäkrar Troil i brev till Reuterholm i november 1793, »så äro åtminstone alla lämningar af Conventet försvundne».[2] Även Schröderheim[3] framhåller vid ungefär samma tidpunkt synes det (med hänsyftning på ett av studenter i oktober 1793 begånget hemfridsbrott hos adjunkten L. Regnér):

»Under Bulret hördes aldrig ett ord af förl[ed]ne åhrets Hymner icke ens en halfdragen anda politique.»

---

prosten Lostbom] icke kunna tro, i anseende till desse sistnämde Conventernes så oskyldiga som högstnyttiga ändamål, men ansåg emedlertid bäst och säkrast vara, att Landsmännerne innehöllt med sina sammankomster, till dess någon stadgad visshet i detta mål kunde erhållas» (protokoll den 24 april 1793). Det är nog icke absolut uteslutet att ej Almquists framställning snarast var att uppfatta som en ironisk demonstration.

[2] Han tillägger bl. a.: »skulle hos en och annan af dem några skadliga politiska principer vara, så försäkrar jag att de snarare herleda sig ifrån Stockholm, än här utströs». Han tar nämligen i samma brev även professorerna i försvar: »jag kan på min heder försäkra, såsom jag det ock förr gjordt, att de flästa Professorerne tänka redigt och väl, äro för ingen del Fransyska bödlarne tillgifna, och att om en el[r] 2 skulle hysa andra tänkesätt, det jag dock icke vill tro, äro de dock nog kloka att icke yttra några sådana tankar».

[3] Odat. brev till Reuterholm (RA).

Digitized by Google

Vad åter angår stämningen hos den andra parten, »den studerande corpsen», så tyckes harmen över det skedda icke ha lagt sig i första taget. Den gav sig luft i allehanda visor och paskiller, som spredos i handskrift. Sålunda omtalas redan i maj en visa riktad mot de professorer, som motarbetat konventsrörelsen;[1] den tycks ha följts av flera, och även för varjehanda andra smädeskrifters tillkomst torde man ha misstänkt studenterna.[2] Samma sommar synes också den bekanta paskillen Polyphem ha tillkommit, som ju på ett blodigt sätt satiriserar över händelsernas utveckling alltifrån den första tryckfrihetsförordningens utfärdande, då Polyphem (hertigen) gav sina undersåtar rätt att något jämka på den i lag påbjudna bindel, som hindrade deras syn,

> med förbehåll likväl att icke gå för vida:
> *ett* öga blott fick komma fram,
> ty då regenten själv med *ett* blott kunde skåda,
> så vore det en synd och skam
> om allmänheten såg med båda.

Då effekten emellertid blott blir den, att folket fordrar att få se mer, ångrar Polyphem sin åtgärd, anställer räfst »med dem som vågat se» och landsförvisar »en af de klarsyntaste» (Thorild). Härefter skildras, hurusom

> i en behaglig trakt utav Sicilien
> Minervas tempel sig på åldrig grundval höjde

och huru gudinnans präster där nitiskt arbetade med blomman av landets ungdom i värdig offertjänst.

> De raske ynglingar med muntra anletsdrag
> ett fast föreningsband i dessa lunder sluta.
> Där syntes sanningen med ungdomens behag
> i oskuld oförställd från deras läppar flyta,
> och ingen trodde de nog känslolös och svag
> att deras rena nit förtryta;

[1] Sålunda berättar kanslirådet F. U. Wallenstråle i brev till Patrick Alströmer den 9 maj 1793 (UB G 6: 58 a): »Det är bekant, att Studenternas i Upsala convent, för politiska ordsaker, af Hertigen blifvit uphäfvit och förbudit, och att Musernes Alumni blifvit hotade med garnzion till deras Säte, om de ej höllo sig i skick. Som de trodt att vederbörande Professorer härutinnan agerat emot dem, och till detta hot varit vållande, hafva de i medföljande visa, nog nätt exprimerat deras tankar om dem». Den 3 juni översänder han »Nya Student visan härhos, om den annars är ny», och den 20 juni skriver han: »En Students svar på dess kameraters sist sända verser, att sjunga på samma ton, följer äfven för samlingens skull».

[2] Så uppger Hjelm, anf. anteckningar, under den 16 och 20 juni 1793.

Digitized by Google

ty själve Polyphem skall känt en hemlig kraft
att bliva rörd av deras lycka,
när han fick se dem ömt varandras händer trycka.
Det tros, att han likväl ett mänskohjärta haft,
som man ej bör orimligt finna,
ty Naso — som var skriftlärd vet —
berättar med trovärdighet
hur han för nymfer kunde brinna.

Med en satir, vars udd ej mindre vass riktar sig mot Reuterholm, skildras därpå, hur

kanske Polyphem dem lämnat uti frid,
om en centaurus ej som gunstling denna tid
fått över hans förstånd ett gränslöst välde taga,
och denne visste väl så skicka sig därvid
att kunna lika lätt regent och folk bedraga.
Den der centaurus var ett allt för ledsamt djur,
han gav förordningar, dem ingen tordes klandra,
men sällan hämtades en mening därutur:
den ena stridde mot den andra.

Mer dräpande kan knappast Reuterholms svulstiga och oklara författningsstil karakteriseras. Så följer berättelsen, hurusom

uti sin kula gömd lät hans enögda nåd
all styrsel komma an på detta monstrets råd

och hur en »tordönsvigge» sändes mot de unga »i hopp att dem förfära». Bestörtningen blev visserligen stor »i början», men vid närmare besinnande fann man dock, att

det var dumt att vilja våldet sträcka
intill att ge förståndet lag;
så kraftlösa försök blott borde löje väcka,
och några kunde ej en gång i öppen dag
avhålla sig ifrån att med satirens drag
tyrannen upp i synen gäcka.

Så följer slutet, däri skalden tydligt tillskriver ungdomens besinningsfullhet, att saken ej fick allvarsammare följder:

Men då man tänkte på ett älskat fosterland,
vars lugn besvuret var att vårdas av de unga,
befarades med skäl, att resens plumpa hand,
som aldrig för sig såg, så vårdslöst kunde ljunga,
att hela världen kom i brand;

Digitized by Google

varföre denna gång man låtsade ge vika
och blundade av hövligt krus,
fast tänkesätten voro lika
och ingen underlät att oförmärkt predika
om nyttan utav dagens ljus.

Det kan knappast nekas, att denna avslutning kommer något abrupt och att den saknar den avrundning man, särskilt med hänsyn till den rätt omständliga inledningen, kunde ha anledning att vänta sig. Och man kan förstå, att dikten därför uppfattats som ett fragment. Men för min del är jag böjd att ansluta mig till N. Afzelii mening,[1] att denna uppfattning ej har fog för sig. Ty om man kan antaga, att skildringen av konventssaken är så att säga diktens tyngdpunkt, så får man ju erkänna, att det mesta av vad som kunde sägas och som behövde sägas verkligen blivit sagt och att föga är att tillägga. Och att det är just konventsförbudet som framkallat satiren kan ju på intet vis betvivlas, särskilt för den händelse den av Afzelius funna uppgiften är riktig,[2] som utpekar A. G. Ekeberg såsom dess författare. Därmed vore diktens ursprung från en av konventsrörelsens ledande män ådagalagt, och tidigare gissningar, som sökt författaren inom huvudstadens litterära kretsar (Fru Lenngren, Rutström), fölle till marken. I så fall skulle dikten också kunna räknas som ett adekvat uttryck för stämningen bland studenterna och bl. a. visa, hur starkt man där tillvitade Reuterholm skulden för förbudet.

Att snärten med eftertryck träffade dem, mot vilka den riktats, kan icke betvivlas. Härom vittnar bäst det faktum, att justitiekanslern Lode, som Hochschild[3] och andra berätta, i början av oktober 1793 i tysthet sändes till Uppsala »at underrätta sig om tillståndet derstädes, samt i synnerhet at utforska Auctorn til et pasquil i manuscript kalladt Polyphéme, hwarest hertigen och Baron Reuterholm skola wara illa handterade». »Men», som Hjelm[4] uttrycker saken, »Han kom lika slug tillbaka».

Tydligen har konventsrörelsen länge levat kvar i hågkomst och tradition inom studentvärlden i Uppsala, även om man senare på vissa håll, med ungdomens vanliga lust att se överlägset på sina

[1] Jfr härom liksom angående litteraturen AFZELIUS, anf. uppsats, s. 236.
[2] Fullt bevisande kan den väl ej anses vara; mycket talar för dess riktighet, men ett och annat kan nog anföras däremot.
[3] *Memoarer*, D. 3, s. 55 (under den 8 okt. 1793); detta efter handskriften UB F 825 c.
[4] *Sqvaller i Politiquen*, under den 28 okt. 1793.

Digitized by Google

antecedentia, kanske visat sig benägen att bagatellisera det hela.[1] Måhända förtjänar det också nämnas, att ännu 1798, då en ny kungl. förordning (den 26 mars) gjort ytterligare inskränkning i tryckfriheten, planer voro å bane att återupprepa begravningsceremonien från nyårsaftonen 1792, ehuru saken avstyrdes genom Rektors ingripande. Härom ge vissa nationsprotokoll upplysning[2]. Sålunda Gestrike nations (UB U 720 b):

»Den 2 Apr.: Woro samtelige Curatores Nationum på Consistorium upkallade, då Academiens nuwar: Rector anmodade dem, at, så fort möjeligt wore, sammankalla sina Landsmän och warna dem för alt deltagande i den obehöriga tillställning, man trodde å färde wara, i anledning af det anslag, som i dag funnits på Academie-dörren, innehollande en upmaning till den studerande corpsen, at som orden skola hafwa lydt, på wanligt ställe samlas, för at holla begrafning efter Tryckfriheten.»

Och även något senare gjordes, efter vad det förefaller, nya försök i samma riktning.[3]

[1] Så har man väl närmast att uppfatta vissa av de meddelanden den förut nämnde danske författaren JENS KRAGH HØST, med stöd av upplysningar inhämtade vid ett besök i Uppsala mars—april 1798, något senare samma år ger i sin tidskrift *Iris og Hebe* 1798: April—Juni, s. 349 f. Høst vänder sig närmast mot de i åtskilligt skäligen förvirrade uppgifter professor F. THAARUP i sitt arbete *Europæisk Statskyndighed*, D. 2:1 (Khvn 1796), s. 64, lämnat om studentkonventen, och gör flera välgrundade beriktiganden, bl. a. rörande tryckfrihets-begravningen. Han uppger, att konventens syfte åtminstone efter konstitueringen »var mindre at anstille frie politiske Undersogelser, end øve sig i at tale og skrive i hvad Æmner som helst, vedligeholde Rolighed og Orden, fremme nyttige Indretninger for de ved Akademiet Studerende, understytte fattige og nødlidende Studenter o. s. v.» Riktig är hans reflexion att »af et i sin Begyndelse barnagtigt Optog blev en god og nyttig Indretning, efterat adskillige satte Mænd vare tilkomne, som siden ledede Selskabets Foretagender», och med en antydan i studenternas böneskrift stämmer hans uppgift, att förbudet utfärdades vid en tidpunkt, då man i sina »Bestræbelser med mere havde skilt sig fra Politik». Men föga tilltro förtjänar uppenbarligen vad han meddelar om hur man uppfattade förbudet m. m. Han säger nämligen på tal om »Skrifterna»: »Fire og et halvt Ark tryktes, og man var virkelig tjent med Forbudet, thi man havde ej mere noget som fortjente at trykkes. Endog af det Trykte kunde meget være borte. Adskillige af Skrifterne ere aldrig oplæste i Selskabet, men forfattede just under Trykningen, da man hvert Øjeblik ventede et Forbud. Det kom, just da man med største Utaalmodighed længtes derefter.» Med allt skäl invänder häremot K. F. WERNER (i C. SILFVERSTOLPES, *Några anteckningar om adliga ätten Silfverstolpe*, s. 256, noten), att »otåligheten efter förbudet var alldeles omotiverad, enär tryckningen icke var en åtgärd af tvång». Det kan också nämnas, att Høst själv tydligen ej bedömde dessa tal så strängt, när han 1793 i sin tidskrift *Efterretninger om udenlandsk Literatur* (1793: Sept.—Dec., s. 38—51) utförligt refererade dem eller när han sedan, uppmuntrad av det bifall, varmed referatet emottogs, 1795 i *Nordia* (Bd 1, s. 121—141, 225—257) införde dem in extenso i dansk översättning.

[2] Jfr om dessa försök närmare K. F. WERNER i C. SILFVERSTOLPES anf. *Anteckningar*..., s. 273 f. med anf. källor.

[3] I Kalmar nations protokoll (UB U 1420 b) omnämnes ett sådant försök, under den 19 april, då kurator sammankallade landsmännen och »gorde dem wän-

Digitized by Google

På de senare tidsrörelserna under 1790-talet ha vi emellertid här icke möjlighet att närmare ingå — de må stå i samband med konventsrörelsen eller ej.

Intresset för politik, filosofi och allmänna frågor var nog fortfarande icke mindre livligt och allmänt, men det fick efter konventsförbudet söka sig utlopp under andra former, i trängre sammanslutningar — en av dessa blev ju den berömda krets, som samlades kring Benjamin Höijer och G. A. Silverstolpe, den s. k. Juntan, vilken ju såtillvida erhöll en rent av historisk betydelse, som den inneslöt flera av de män, vilka en gång senare kraftigast medverkade till en omdaning av det svenska statsskicket och samhällslivet.

Men Juntan var närmast en umgängeskrets, icke en förening, än mindre en kårsammanslutning som konventen. Ty vad som åt denna rörelse förlänar ett särskilt intresse är icke minst det faktum, att den synes utgöra måhända det första mera tydliga utslaget av en kårkänsla bland studenterna i Uppsala och måste anses symtomatiskt varsla om behovet av en sammanslutning oberoende av de skrankor, som skapades av nationsindelningen. Det har redan i det föregående påpekats, att det första av de tal, som trycktes, riktar sig just mot en nationalism av alltför partikularistisk läggning. Det kan tilläggas, att det sker på ett både eftertryckligt och vältaligt sätt. Ty med styrka betonar talaren vikten av att »utrota de oenighets-frö, som utsådde i ungdomen, framalstra den bitterhet, afund, misstroende som förbittra det enskilta lefvernet», och manar de unge att hata fördomar, helst »om det bland dem gafs en, som föddes innom Ert egit sköte, som där hemligen underhölls och hvars olyckliga verkningar från Edra år utbredde sig öfver hela det mänskliga lifvet». I jämbredd med adlig bördsstolthet, militäriskt »Donquichotteri» och akademisk självkärlek och lärdomshögfärd, som alla få sina skarpa slängar, ställer han denna provinsiella partikularism, som icke har något gemensamt med fosterlandskärleken, utan tvärtom »är en otacksamhet mot det Fädernesland, som vi alle erkänna; ja mot den menskligheit hvilken vi alle tillhöra».

»Om», säger talaren, »sedan hela Verldsdelar blifvit höljde med blod och fasa, Naturen eller Philosophien omsider hunnit lära oss, at

lig föreställning at ej gå ut på Källaren den afton, aldenstund det kunde göra dem mindre wäl kände ehuru oskyldig deras afsickt kunde wara, emedan några wanartige hade låtit upspika på Academiæ dörren en anmodan at samlas allmäneligen för at begrafva tryckfriheten till hwilket de togo sig anledning af den Kongl. forård.: som wid sama tid å Prädikstolarne uplästes». (Jfr EDELSTAM, *Natio Calmariensis Upsaliensis*, Upps. 1913, s. 101.)

Digitized by Google

vi äga pligter mot dem, som under en annan himmel födas med mindre förmögenheter, med et krusigt hår och en svart hud: så borde hon ock lära oss, at det är et brott mot Fäderneslandet, at ej älska dem, ej önska dem godt, som hafva genom ödets skickelse blifvit födde endast under en annan Biskop än vi».

Icke minst inom studentvärlden och nationsväsendet frodas denna partikularism:

»Jag har hört Nationer med et slags välbehag nämna den mängd af Lärare, vid detta Lärosäte, som med dem haft en gemensam Fosterbygd; eller ämnen som bland dem ännu finnas dertil; några finna en företrädesrätt i sin talträngdhet; andre i sin tystlåtenhet; i sit utseende, i sin styrka; i sit ombyte af frackar. Alle skänka åt sine grannar en blick af förakt eller afund. Äga vi då icke alla samma kallelse til dygden och äran; äga vi icke alla et hjärta och et Fädernesland?»

Att denna kraftiga vidräkning med den gamla svenska landskapspartikularismen och dess yttringar i studentvärlden sattes främst i den tryckta samlingen är måhända icke någon tillfällighet, ty ett av konventsrörelsens huvudsyften var ju, som i böneskriften till hertigen framhålles, just »at ifra mot Partier, afund, hat Nationer eller studerande imellan». Anton Blanck, som tidigare erinrat om det refererade talet,[1] framhåller också med skäl, att den moderna nationella uppfattningen här föres fram från oppositionellt och till hälften revolutionärt håll och erinrar i detta samband om den oerhörda betydelse för en medveten nationalkänslas utveckling som franska revolutionen hade.

Mot själva nationsinrättningen uttalas väl ej någon direkt kritik i det anförda talet, men indirekt skymtar den nog fram här och var, t. ex. då talaren förklarar, att konventet »tyckes vara en vederläggning af denna fördom», provinsialismen. Och att i konventsrörelsen verkligen fanns en udd riktad även mot nationsväsendet kan icke betvivlas. Ett uttalande, som något senare göres av en av ledarne, G. A. Silverstolpe, ger tillräckligt tydligt vid handen, att det åtminstone på sina håll fanns en fullt medveten opposition härutinnan. I den här förut berörda uppgörelse han den 10 mars 1795 har med den originelle Pehr Tham[2] skriver han nämligen bl. a. följande:

[1] *Forum*, Årg. 2 (1915), s. 34.
[2] KB, Brev till hovintendenten P. Tham.

Digitized by Google

»Det kan ingen bättre än vi känna orimligheten af wåra nations inrättningar: när vi nu ej kunna i roten afskära det onda, må vi icke få förekomma dess verkningar, och döda nationalhatet och partiandan?»

Tydligare kan näppeligen *denna* sida av konventsrörelsen markeras. I så måtto måste alltså studentkonventen anses förebåda den rörelse, som mer än ett halvt århundrade senare ledde till bildandet av *Uppsala studentkår*.

Digitized by Google

KONVENTVISOR OCH ANDRA POLITISKA DIKTER FRÅN REVOLUTIONSÅREN 1792—1793

AV

NILS AFZELIUS

Bland Kungliga bibliotekets vitterhetssamlingar finns ett litet häfte avskrifter från 1790-talet, som av flera skäl är intressant (osign. 32 sidor, varav 11 blanka, i liten 8:o). Utom en otryckt dikt av Lidner med skabröst innehåll, »Mina skäl at ej ingå i Prästeståndet» samt ett par Lindegreniana (»Verser författade af [Lindegren] då han var [magnetiserad] till [sömns]» och »[Häggerots] Afskedsförmaning til [Lindegren] från Proxim den 11 Sept. 1793») innehåller häftet ett ovanligt gott urval av de bekantaste politiska dikterna från den svenska rabulismens slyngelår 1792—1793.

Då dessa dikter förut varit ganska oåtkomliga eller förelegat i ofullständiga och otillfredsställande avtryck, kunna de förtjäna att publiceras i anslutning till den nämnda samlingen. Därtill kommer, att de där lämnade uppgifterna om de namnlösa författarna kunna göra anspråk på trovärdighet, då den samtida avskriften har utförts av en man som bör vara tillförlitlig auktoritet, den kände boktryckaren Carl Deleen.

Av försiktighetsskäl eller för nöjes skull har Deleen antecknat författarnas namn och förklaringar till några allusioner med en av honom själv uppfunnen chiffer eller rättare stenografisk skrift — här återgiven upplöst inom klammer. Samma skrift använder han f. ö. även på några ställen i en samtidig renskrift av sina egna dikter (K. B.).[1] Den stenografiska skriften är en fri ombildning av det på Rålambs Tacheographia (1691) grundade systemet i Johan

[1] Denna poesibok, som innehåller dikter från Deleens ungdomsår, 1786—1793, omnämnes i ANTON HOLMBERGS *Carl Deleen* (Sthlm 1923). För Deleens biografi hänvisas dessutom till C. F. BERNSTRÖMS innehållsrika levnadsteckning i *Pro novitate* (Sthlm 1898).

Digitized by Google

Törners kuriösa »Underrättelse om svartkonst-boken och runorna» (Upps. 1789). De därifrån lånade tecknen för konsonanterna ha här en annan betydelse, men (det vanliga) sättet att ange vokalerna genom konsonanttecknens inbördes ställning är detsamma.

Lösningen av skriften har särskilt intresse, emedan man härigenom bl. a. kan avslöja författaren till den kända allegoriska satiren »Polyphemus», som hittills lyckats bevara sitt fulla inkognito trots alla efterspaningar. Som bekant trycktes den för första gången av Warburg i 1884 års praktupplaga av fru Lenngrens dikter. (Se härom Warburgs Lenngrenmonografi, 1:a uppl. (1887), s. 276—278, 2:a uppl. (1917), s. 232—235.) Warburgs gissningar på fru Lenngren och senare på Rutström såsom författare ha lika litet fog för sig som hans först uttalade förmodan, att »Polyphemus» skulle vara ett fragment, ty såväl Rahbeks översättning i Minerva (mars 1798, s. 301—308) som de två avskrifter, jag har sett, sluta med samma rad som den av Warburg meddelade texten. Enligt Deleens säkerligen riktiga uppgift är den anonyme poeten Ekeberg, d. v. s. laboratorn i kemi Anders Gustaf Ekeberg, som även skall ha skrivit ett par andra av de nedan tryckta dikterna. Samma uppgift har jag anträffat i en annan avskrift (K. B., Vs. 101, s. 131). — Allegorien är så genomskinlig, att Deleens stenografiska förklaringar i marginalen endast kunna bestyrka, att Warburgs senare tolkning är riktig. Allusionerna äro: Polyphem o. [Prins Carl], »en af de klarsyntaste» o. [Thorild], centaurus o. [Reuterholm], Minervas tempel o. [Academien i Upsala], »de raske ynglingar» o. [Studenterna].

Då dikten redan är tillräckligt bekant genom den ofrivilliga ryktbarhet, som kommit den till del, har den här uteslutits i likhet med en av Thorilds Göthamannasånger, »Ingens herre, ingens träl». Denna senare bär f. ö. hos Deleen överskriften »Sång til Philipson Patrioten». Såsom icke riktigt hithörande har vidare utelämnats den kända servila hyllningen till Reuterholm, »Du som så högt på snillets vingar . . .», undertecknad E—m och enligt Ehrenströms memoarer av hovjunkaren [Lars Samuel] Ehrenmalm (Efterl. hist. ant. (1882—83), del 1, s. 499—501; se även O. P. Sturzen-Beckers Reuterholm (1864), s. 167, där Per Enbom felaktigt uppges som författare.) Dikten har tryckts hos And. Zetterberg 1793; detta tryck har tydligen varit avskrivarens källa.[1]

[1] F. ö. hänvisas till: E. v. Wendt, *Ett apropå till det Leopoldska odet.* (Aftonbl., 26 mars 1924; jfr Aftonbl. 23 mars 1924.)

Digitized by Google

De återstående sju dikterna ha här meddelats efter Deleen med troget bibehållande av hans originella stavning och interpunktering, utom n:r 6, »Skördemännerne», för vilken dikt jag har använt den i alla avseenden pålitligare texten i Upsala Academie- och Stads-Tidning, 12. 6. 1793, där dikten finnes publicerad utan författarnamn eller kommentarer. Den förekommer även i Sommarpromenaden, h. 3 (1794), s. 258—260. Efter en avskrift, som jag funnit bland Kungl. bibliotekets samlingar av politiska dikter (4 sidor, ur Gjörwells papper), ha tillfogats några förklaringar till allegoriens anspelningar.

Av de övriga är n:r 2 tryckt såsom »Visa» av Hanselli i Ur en samlares papper, 2 (1869), s. 57—58, i Minerva, aug. 1793, s. 239—240 samt med titeln »Visa till frihetens lof» i Aftonbladet 19 april 1839.[1] Av n:r 1 är endast första versen känd genom Adlerbeths Historiska anteckningar, 2 (1856), s. 182, och av n:r 6, Järtas berömda Sansculottvisa, endast de första sex, som läsas hos Hanselli (Ur en saml. papper, 2, s. 76—77). De återstående sex ha aldrig varit tryckta, men förtjäna det väl trots sin grovkornighet — dock med ett par välbehövliga uteslutningar. För Järtas dikt har jag även anlitat två andra avskrifter, den ena i K. B. (Hist. dikter, G. IV. Ad.), den andra i U. U. B. (Westin 115) — citerade B och C; efter B ha alla rättelser i texten gjorts. N:r 3 och 7 äro, så vitt jag vet, okända, medan n:r 5, den ofta omtalade gravskriften över tryckfriheten, blott är bekant i översättning till danska i Efterretninger om udenlandsk Literatur, sept. 1793, s. 41—42. Enligt vad Jens Kragh Høst där påstår, skall den t. o. m. ha hedrats med en översättning till franska under titeln »Traduction libre de l'hymne suédoise des étudians d'Upsal», utförd, som han uppger, av »den forrige franske Gesant i Hamburg le Hoc», vilken tydligen är identisk med Direktoriets ambassadör i Stockholm 1795 Louis-Grégoire Le Hoc (1743—1810).[2]

Författarna till de här behandlade dikterna äro icke så svåra att identifiera. Åtminstone två av dem, Ekeberg, som redan nämnts, och Schedvin äro nära knutna till studentkonventets historia. Anders Gustaf Ekeberg (1767—1813) medarbetade i Silverstolpes Litteraturtidning och var en av ordförandena i konventet. Han uppträdde som patriotisk skald vid ett par tillfällen, 1788 med ett »Ode öfver nordiska kriget, vid konungens återkomst ifrån Götheborg» och

[1] Ekeberg anges även här som författare; sagesmannen var med då visan sjöngs f. f. g. 30 jan. 1793. — Jfr härom A. GRAPE, Tidsrörelser... (ovan s. 207 not 3).

[2] För denna och flera uppgifter ber jag få tacka förste bibl. Anders Grape. Jfr. a. a. s. 191, not 3.

Digitized by Google

1790 med ett tal på vers över freden mellan Sverige och Ryssland, som upplästes på Upplands nation. Johan Sigfrid Schedvin, som 1793 tog medicine doktorsgrad, dog redan vid 29 års ålder i lungsot, 1797 enligt Sackléns läkarhistoria (2: 1, s. 285). »Han hade ett muntert sinnelag och eldigt snille», säges det där om honom. Hans författarskap till de båda visor som lära ha sjungits av studenterna vid det celebra tillfälle, nyårsaftonen 1793, då tryckfrihetsförordningen skulle ha jordats med vederbörlig pompa, har jag funnit bestyrkt av en relation, som rätt nära överensstämmer med den som Palmblad anför i Biografiskt lexikon (art. Olof Forssell, del 5, s. 46—49). Relationen (avskrift bland strödda handlingar till G. IV, Ad. hist i K. B.), som även innehåller dikterna 1, 2 och 5, tillägger Schedvin alla tre visorna, alltså även »Upsala Visa»: »Författaren till dem var väl i allmänhet okänd; men förmentes vara Medicinæ Candidaten Schedvin». (Denna passus utelämnad i Biogr. lex.) En annan avskrivare uppger däremot Ekeberg som författaren till »Upplysning gråt» . . . (U. U. B., V. 18. Politiska visor).

Kanhända får man räkna den okände Berg till samma krets av unga studenter och frihetssvärmare. Nordenskjöld kan icke gärna vara någon annan än C. F. Nordenskjöld (1756—1826), den kände Swedenborgaren, översättare av Payne's Människans rättigheter och utgivare av den politiskt illa anskrivna tidningen Medborgaren, till vilken f. ö. Deleen lämnat bidrag. Hans dikt är som synes starkt påverkad av Kellgrens frihetshymn i Gustaf Vasa och ännu mer patetiskt uppeldad än de något tama konventvisorna. Typisk för den i allmänhet försonliga, starkt konungsliga och i grund och botten föga revolutionära stämningen inom konventet är den välmenande allegorien »Skördemännerne». Genom en anteckning i den ovan omtalade avskriften ur Gjörwells papper sätts man i tillfälle att lokalisera dikten till ett bestämt tillfälle, jubelfesten mars 1793. Det heter nämligen här: »Författad af H^{r} Mag^{r} And. Gust. Ekeberg, på Landshöfdingens i Upsala, Herr Schröderheims, begäran, för at presenteras åt Hans Maj^{t}, den unge Konungen, under des vistande i Upsala vid Jubelfesten år 1793, hvilket skedde, och emottogs skaldestycket med Nådigt välbehag: Convent-ungdomen til icke ringa gamman.» Genom denna upplysning vinner Ekebergs poem icke så litet av intresse.

De här avtryckta dikterna ha, kanhända med undantag av Järtas visa, icke något högre poetiskt värde, men de ge tids-

Digitized by Google

stämningen från konventernas Uppsala direktare än några referat kunna göra. »Byxorna» eller »Sansculottvisan» har trots sitt gäckeri och sin ton av cynisk klubbvisa en helt annan revolutionär sprängkraft än de övriga; men man får naturligtvis icke överskatta allvaret bakom cynismerna. Skriven i omedelbar förtjusning över general Dumouriers segrar i Champagne, har den bevarat något av den fria jargongen från Juntans krets. Man har Järtas eget ord på att Kellgren med nöje har vidkänts fadderskapet. Det heter nämligen i den oavslutade självbiografi, som Blanck publicerat i Anna Maria Lenngren, poet och pennskaft (1922): »Mera smickrande var Kellgrens bifall till en icke alldeles tillbörligen munter visa, om *Sansculotterna*, vilken jag skrev mot slutet av 1792 och som min bror Carl gjorde känd» (a. a. s. 124). Enligt Palmblad (Biogr. lex., 14: 260) skall visan allmänt ha sjungits. Man kan dock betvivla denna popularitet. Detta stycke exklusiv sällskapspoesi har icke alls den sociala betoning som de dikter vilka sjöngos och deklamerades bland den trosvissa konventungdomen.

1. SKÅL.

Frihet och Jämnlikhet leve[1] bland oss!
Uplysning spride bland[2] oss sit bloss!
Lydom des röst:
I våra bröst,
Kännom vår[3] rätt
Kännom vår styrka — —
Resten är lätt.

Mörker- och nycker- Despotiska band
Krossa all kärlek til Sverges Land.
Glädje och dygd
Lagarnes skygd
Ej kränkas bör.
Smickret förblindar —
Och Sällheten — dör.

Slaviska tänkesätt fördöma vi
Sanning och Rätt — vår lösen skall bli.
Ur denna Bål
Drickom en Skål.
Älskad och dyr — —
Leve Friheten!
Och des Martyr! [SCHEDVIN.]

[1] *Var.* råde (Adlerbeth). [2] *Var.* ibland (d:o). [3] *Var.* dess (d:o).

Digitized by Google

2. UPSALA WISA.

Må vi oss ej längre betänka
Vid ljudet af Frihetens namn,
At oss med förtroende sänka
Uti hennes öpnade famn.
Bevisom, at människosjälen
Ej föddes, at utan alt val
Åtlyda, på given signal,
De höga befälen.

Må sällare känslor oss kalla
Ur fördomars rysliga trakt!
Det vilda förtrycket skall falla
För Snillets odödliga magt.
Den skymningen som oss bedrager
Skall undan för morgonen fly;
Naturen skall framträda ny
I Sanningens dager.

Den Rätt vi som Människor yrka
Skall ingen betaga oss mer.
Det är en Gudomelig styrka,
Som Brödra-föreningen[1] ger.
Ve den ibland Jordens Despoter,
Som ännu förbjuder oss Ljus;
Han snart under[2] Thronernas grus
Sit vanvett begråter.

I store, som styrt oss med[3] vanor
Och än vågen svärja därpå
At endast med ärftliga anor
Kan ordning i Staten bestå.
Ak! om ni då framlägga ville
Af Skaparens hand det Patent,
Som Han er i födseln har skänkt[4]
På Dygder och Snille.

Naturen ej adelskap känner
Dess ordning är *evig* och *sann*;
Hon vill at som bröder och vänner
Vi almänt omfamna[5] hvaran.
Må den som bereder vår lycka
Igenom de krafter[6] han fått
Bli älskad i rikare mått;
Men ej få förtrycka! [EKEBERG.]

[1] *Ä. fr.* Frihet och Jämnlikhet (enl. Minerva, Aftonbladet och Hanselli). [2] *Ä. fr.* vid (d:o). [3] *Var.* af (Aftonbl.). [4] *Var.* med födelsen sändt (Aftonbl.). [5] *Var.* omfamne (Aftonbl.). [6] *Var.* I kraft af de gåfvor (Aftonbl.).

Digitized by Google

3. FRIHETSSÅNG.

Människans vrede jorden föröder,
Sprider fasa och grymma kval.
Dessa Väsen, födde til bröder,
Himlens liknelse, Gudars val;
Skola de sit slägte förstöra,
Enkor och barn värnlösa gjöra
Och gjuta ut hvarandras blod!
At Tyranner och tigrar förnöja,
Och i stoftet sig usle böja
För de låge Mördarnes mod!

Låga Träldom! — smickrande munnar,
Fanatismen och Vanans magt!
Segrande dit välde förkunnar
Och förgudar din hatade pragt.
Folken nesligt bojorne draga —
Tryckte slaven vågar ej klaga —
Frugtar bovarnes raseri.
Det är at laglösheten skydda
Och riva ner den Frihetshydda,
Där Äran ropade: Var fri!

Wishetslagen helgar den lära
At den som gagnar vördas bör,
At samma Folk bör lika bära
Den bördan, som det lyckligt gjör.
Söndring är Tyrannernes styrka,
Och Folkets träldom myndigt yrka
Mål för deras nedriga nåd.
Dygden hatar den usla lycka,
Som fägnar sig at lömskt förtrycka
Och vinna pris med överdåd.

Älska kungen, lyda des blickar,
Ägnar alla och enhvar;
Men ej den krönta bov som skickar
Sig nedrigt — ej som Folkets Far;
Aldrig den kung som mördar, bedrager,
Vrider i blod en fläckad lager,
Sen Folkets Frihet han förstört;
Som trolös, grym och djärv förgäter
Den nöd som Fosterlandet fräter,
Sin pligt; — — den Nationen hört.

Digitized by Google

Medborgsmän! ak kännen den låga
Friheten tändt i ädla bröst.
För denna känsla livet våga,
Är at lyda Naturens röst.
Uplysning danar fria själar,
Blott dårar bli bedragna trälar. —
Gån då i era Fäders namn,
At Frihetsandan än opväcka
Och de Tyranners mod förskräcka,
Som störtat Er i mörkrets famn.

Manhems Snillen, Förtjenstens Söner,
Sanningens Stöd och Ärans Män!
Om Försynen Er omsorg kröner
Given Friheten liv igen!
Verlden förbannar Edra gravar
Om I bliven nedrige slavar
Och förgäten ert fosterland.
Må förrädare evigt nämnas
Den Tyrannernes våld ej hämnas
Med oförskräckt och manlig hand! [NORDENSCHÖLD.]

4. SKÖRDEMÄNNERNE, SAGA.

På en lugn och löfrik strand[1]
Samlad var en vaksam skara,[2]
Som med skäran i sin hand
Fägnades at vittne vara
Til den pragt, som dagens rand[3]
Skulle innan kort förklara.

En af desse unge män,[4]
Som en blick upmärksamt vände
På de fält, dit gryningen
Redan några strålar sände,
För sitt sällskap[5] yttrar sig:
I, som dagens värde skatten!
Utan trygghet var vår stig
I det rysliga af natten.[6]
Bland oss, Bröder! hända kan,
At vid dagens anblick rörda
Vi oss bittert klage an,
Som i mörkret för hvarann
Trampat ned, hvad vi bordt skörda.

[1] Sala strand eller Upsala. [2] Ofrälse Studenterne. [3] Den allmänna Skrif-Friheten medelst hvilken skäran, Wettgerigheten, skulle en gång inbärga rike kärfvar. [4] Författaren til Sången. [5] Conventet i Upsala. [6] under Censuren och Tryckfrihetens inskränkningar.

Digitized by Google

Skåden denna vackra ort[1]
Långt ifrån på andra stranden,
Som af midnatts-stormar[2] spordt
Verkningar på sädes-landen,
Veten j hvad folket gjordt?
Kanske räckt hvarannan handen,
Som det rättvist hade bordt,
För at med gemensam möda
Samla upp hvad öfrigt var
Utaf en förväntad gröda,
Och i frid til en och hvar
Dela en nödvändig föda.
Nej i harmen hafva de
Rusat til at alt förhärja,
Slagit sina Rättare,
Skymfat dem, som velat bärja,
Och med fägnad kunnat se
Blodet sina lior färja.
Nu är nya planen den,
At uprycka tistelen,
Ingen sten på åkern lämna,
Hela fältet vackert jämna,
Och så plöja om igen. —[3]
Enligt med Naturens lagar
Bör väl frugten blifva god;
Om allenast deras magar
Intil nästa bärjnings-dagar[4]
Härda ut med tålamod.

Låtom oss med mer förstånd
Tänka på hvad oss kan röra!
Dessa glesa sädestånd,[5]
Om de samlas, som de böra,
Och vi tage det beslut,
At med sparsamhet förfara;
Torde än så mycket vara,
At det räcker året ut.
Medlertid kan blifva råd,
För et bättre sätt, kan hända,
At vår kära jordlapp vända,
Och et rikare förråd
Uti våra lador sända.

---

[1] Frankrike med hvad mera derunder kan förstås. [2] Ibland dem kan också räknas orcanen emellan den 16 och 17 Martj — —. [3] Nya Methoden. [4] år 179 — —. [5] ännu oexilerade vare sig sanningar eller personer.

Digitized by Google

Jag en aning börjar få,
Som kan mycket godt betyda:
Dessa ägor, hvaruppå
Vi vårt landtbruk förestå,
Til en älskvärd Herre[1] lyda.
Bäste Gossar veten j,
Jag hans egenskaper känner,
Liflig, öm och ung som vi,
Skall han anse oss som vänner,
Sprida glädje i vår flock,
Och sig så med oss förena,
At en välgång för den ena
Gör den andra lycklig ock.
Under honom småningom
Skola dessa missbruk märkas,
Hvarutaf vår vanmagt verkas,
Och försigtigt ändras om.
Och vi skole målet hinna,
Utan at på grannens[2] vis
Låta hela parken brinna,
För at uti askan finna
Jordmån til et paradis. [EKEBERG.]

5. GRAVSKRIFT ÖVER TRYCKFRIHETEN.[3]

Uplysning! gråt, Du har mistat en vän,
hvilken din fortgång beredde!
Mörker skall hölja den banan igen,
Hvartil Tryckfriheten ledde.
Dine Dyrkare bestörte nu se
Sine ovänner gå segrande,
At oss som slavar förtrycka;
Träldom och bojor Tyrannerne ge
Åt dem, som önska vår lycka.

Men sprid, Gudomliga Frihet, dit sken
I våra vaknande själar!
Måtte din dyrkan bland oss bliva ren,
Trotsande kungar och Trälar!
Måtte känslan av vår eviga rätt
At dig äga, liva oss på et sätt,
Mägtigt at mörkret fördriva!
Frihet at *tänka* skall ej kvävas så lätt,
Som den at *trycka* och *skriva*. [SCHEDVIN.]

[1] Den unge Konung Gustaf Ad. [2] härmed förstås intet något annat Land än Frankrike. [3] Har kanhända sjungits till mel. av Fredm. Ep. 81. (Utg. anm.)

Digitized by Google

6. VISA.

1. Med Champagnedruvans safter
Livas all vår tacksamhet[1]
Mot de hjältar, hvilkas krafter
hedrat deras Byxlöshet;
Ty om detta Vin ej vunnit[2]
Skydd av Sans culotterne,
hade det altsammans runnit
I de krönta Byxorne.[3]

2. Adam i fullkomligheten,
Utan svaghet, utan brott,
Bildad på Gudomligheten
Var den förste Sans culotte;
Inga Bockskinsbyxor höljde
Belätet av Jehovah —
Men — han föll — och straffet följde
På de nya Byxorna.

3. Sparkad från sin nya ära
Och ifrån sit Paradis,
Blev han dömd att städse bära
Dessa Svaghetens bevis.
Ja, des hela Slägte dömdes,
Enligt Theologerne,
Til den ärvda synd som gömdes
I de ärvda Byxorne.

4. Man altsedan vågat säga,
At all mänskans rättighet
Ej förmår att överväga
Ärvda Byxors åldrighet;
Men i våra kloka dagar
Har man sett Fransoserne
Stifta sina fria Lagar,
Utan råd af Byxorne.

5. Fåfängt spände du dit bälte,
Tyska Byxornas Monark!
Dumourier, en byxlös hjälte,
Hälsat dig med segerns spark.
Alla druvor dem du bärjat[4]
Även Patriotiska,
hava likväl[5] blodigt färjat
Fodret utav Byxorna.[6]

---

[1] *Var.* Må··· lifva··· (C). [2] *Ä. fr.* Ty om detta Vinet vunnit. [3] Sans culotterna drucko ut vinet i den kongl. källaren d. 10 aug. 1792 (not i B). [4] *Ä. fr.* härjat. [5] *Ä. fr.* även. [6] En del av Tyska Armeen dog i rödsot (not i A).

Digitized by Google

6. Dumourier[1], som bär sin styrka
På sin nakna Bajonett,
Gik at uti Brüssel yrka
Alla Sansculotters rätt;
Ty han hade ofta funnit:
At i Nederländerne
Den alena framgång vunnit,
hvilken avlagt Byxorne.

7. — — — — — — — — —

8. Snart skall Petri Stol betäckas
Av en Byxlös Sittare;
Snart des helga Byxor räckas
Åt en kappråcks-skräddare.[2]
Och de nyklar, som upläsa
Christna Skafferierne,
Skola framför Påvens näsa
Skiljas ifrån Byxorne.

9. Fåfängt han sin vrede väpnat
Med en slags Profetisk[3] mine:
Sansculotter aldrig häpnat
För en byxprydd Capucin.
Aldrig han de bullar smakar,
Som bland Cardinalerne
Helga Fadren endast bakar
Åt de trogne Byxorne.

10. Yngling, du hvars spända nerver
Nyss begärens styrka nått!
Bränn de byxor, som du ärver
Och bliv evigt Sans-Culotte!
Må du Byxlös nöjet njuta
hos de fria Gracerne,
Och må Frihetsstammen skjuta,
Aldrig böjd[4] av Byxorne.

11. Täcka kön; hvars fattningsgåva
Delat Nederländers tvång,
kän de Byxlöses förmåga
Och bliv själv en Sans-jupon!
— — — — — — — — — —

[1] *Var.* Pichegru (B). [2] Allusion på Nat. Conv. Decret angde Reedingcoats för Sansculottiska Armeen (not i A). [3] *Var.* Vaticanisk (B). [4] *Var.* utan tvång (B).

Digitized by Google

12. Men I Hallmans livstidsvänner,[1]
Som med omsorg döljen Er!
Flyn, ty man Er svaghet känner
Då man Era Byxor ser. —
Flyn — ty uti våra dagar
Påstå Sansjuponerna,
At Ert Ödes hårda lagar
Endast skonat Byxorna.

7.

Vet nu o Prins vår vördnad svalkas
Trälen Din Thron med svärdet nalkas
Fruktan ses tystna
Nationerne lystna
Då Thronerne skakas, likt Sjön för Neptun.
Frihet helt högt, den mägtiga Frun,
hälsar nu Jorden med Ärans Basun.
Despoterna bäva då vid Canoners smäll
Frihet besegrar Nordens isiga fjäll.

Rys o Tyran! I lägsta stuga[2]
Dygd och Förtjänst förglömde buga.
Smickrare tiga
Då svaghet ses niga
Kyssande Oket som prässat des tår.
Brottslige Prins; Vet hämnden är Vår.
Hvar finnes den ej, til stridsplatsen går
Och icke med vapen bevisar der med mig
At Sverge frälsas skall ifrån träldom och Dig.

[Berg.]

[1] Arkiatern J. G. Hallman, kurhusinrättningens skapare (not av utg.). [2] *Ä. fr.* Rys o Tyran i lägsta stuga!

Digitized by Google

MISCELLANEA.

Ett par anteckningar rörande Urban Hiärne.

1. *Ett bidrag till frågan om Stratonice.*

I sin dikt »Så ästu dödh och foor so hastigt aff» (Hanselli, Saml. Vitterhetsarbeten 3, s. 66) klagar Hiärne över att hans älskade gått hädan. Han har varit frånvarande från henne och hoppats att vid hemkomsten få återse henne, men hans hopp har gäckats; hans »lust» har

med hiärtans suck och pust
Een ynklig ända fått.

Hon har skördats av döden:

Så ästu dödh, du aldrabästa vän,
Du ähr din koos och kommer ey igen;
Ifrån oss tu så oförmodlig faar,
Och lemnar mig nu så eländelig
I sådan iemmer qvar.

Härpå prisar skalden hennes fägring och förklarar, att det är hennes överjordiskhet och himmelska väsende, som kommit henne att överge förgängligheten och söka himlen.

Hiärne nämner här icke namnet på den besjungna, men Castrén har (Förhandl. och uppsatser 20, s. 386) kombinerat denna dikt med en uppgift i en anonym bröllopsskrift vid Hiärnes giftermål 1676, enligt vilken Stratonice, Hiärnes »stora» kärlek, var död, då han i början av mars 1674 återkom från en 1669 anträdd utländsk resa. Den nyss anförda dikten skulle således syfta på henne, liksom en kort tysk gravskrift, där hennes fiktiva namn uttryckligen är utsatt.

Ovan antydda omständigheter ha gjort, att Castrén uttalat vissa tvivel på riktigheten av Schücks identifikation av Stratonice och Margaretha Bielke, vilken senare ingalunda var avliden vid Hiärnes återkomst till hemlandet utan 1677 gifte sig med Bengt Horn och dog först 1726. Emellertid styrkes Schücks redan förut synnerligen starkt dokumenterade teori ytterligare av en anteckning om Margaretha Bielkes och hennes syster Marias födelsedata, vilken jag påträffat i Palmsköldska samlingen i UUB (vol. 194, s. 655). Enligt denna var Margaretha

Digitized by Google

Bielke född den 23 juni 1653 och hennes syster Maria Elisabeth den 28 februari 1656.[1] I Hiärnes roman är Sophonisbe, Stratonices mindre syster, mycket ung, och Celadon får ständigt vid spatserturer hålla henne i handen och hjälpa henne, när terrängen blir besvärlig. Detta passar ju mycket väl in på Maria Bielke, som 1665, då romanen som bekant spelar, var nio år gammal. Om Stratonices egen ålder få vi en gång i romanen en exakt uppgift. I den Continuatio Historiae, som följer efter det egentliga Memorialet, berättas, hur Celadon-Hiärne efter Stratonices avresa till »Megara», förmodligen någon gång i slutet på 1665, begav sig tillbaka till Athen-Upsala för att fortsätta sina studier och där en gång i ett samtal med en förnäm herre Sophronius yppar sin älskades namn, varvid denne drar sig till minnes, »att hoon föga hade hint öffver sina 13 åhr». Antar man, att detta samtal ägt rum någon gång på sensommaren 1666, vilket ingalunda synes omöjligt, stämmer Stratonices ålder fullständigt med Margaretha Bielkes.

Att Hiärnes kärlek till den unga adelsdamen icke var slut i och med den nyssnämnda skilsmässan antydes redan i Continuatio Historiae. Celadon sänder Stratonice då och då några målningar, »beläter om herdar och herdarinnor och annat mera lustigt», och smugglar i brev till tärnan Melice in »några ord, som Stratonice finge kennas vijdh». När »Sophronius» framhåller, att »Celadon» knappast mer skulle få tillfälle att umgås med »Stratonice» och vill visa honom en annan ung dam, sin egen systerdotter, samt därför ber honom stanna hos sig någon tid, avböjer »Celadon» detta bestämt: »så litet man kan hindra månen sitt lopp och förbiuda vädret at blåsa hvadan och hvartut det vill, så lijtet kunde han hindra Celadon från sitt företagande». Möjligen dröjde det inte heller så länge, förrän Hiärne återsåg sin älskade. Såsom han omtalar i sin självbiografi (U. U. Å. 1916: 2, s. 149), blev han snart kallad till Stockholm för att bli husläkare hos greve Claes Tott, vilken han åtföljde, då denne hösten 1666 reste till Riga för att tillträda generalguvernörskapet över Lifland. Schück har nu antagit, att det i Hiärnes roman nämnda »Megara», dit Stratonice beger sig, är detsamma som Riga, och således kunna de båda älskande mycket väl ha träffats där. Såvida de båda fröknarna Bielke, som troligt är, alltjämt uppehöllo sig hos Bengt Horn, bör »Celadon» även ha kommit samman med »Stratonice», när han januari 1668 besökte Horn i Reval (Självbiogr. s. 152). Att Hiärnes tankar under den långa utlandsfärden stundom sysslade med »Stratonice» visas, som Castrén antytt, av hans resedagbok och en dikt från denna tid. En anteckning efter hemkomsten i ett annat av hans manuskript (UUB, D 11) nämner också (s. 106) henne. Efter att ha berättat om en dröm, som han haft den 1 augusti 1674 tillägger Hiärne: »Sama natt hade iagh mycket göra för Stratonices skull, och hennes föllie etc.» Senare på hösten åt-

[1] En äldre syster, Ingeborg, var enligt samma källa född den 3 dec. 1650. Hon omtalas emellertid icke på något håll — i Stratonice äro ju systrarna också blott två — och har väl antagligen dött i späd ålder.

Digitized by Google

följde han Bengt Horn på en resa till Reval och bör således åter haft tillfälle att träffa hjältinnan i sin roman.

Då Hiärne i de förut nämnda dikterna besjunger den dyrkades bortgång, kan han således icke varit inspirerad av den verkliga Stratonices död, utan med all sannolikhet äro de att betrakta som skrivna i anslutning till ett inom renässansens erotiska lyrik konventionellt motiv. De äro f. ö. icke de enda, där Hjärne upptagit detta tema. I »Ähr motgångs last och börda måttelig» (Hanselli s. 67) framhåller han, att när han förr i sin »kärleks lopp» fick någon »anstöt», kunde han räkna på medlidande,[1] och även om kärleken bragte honom smärta, fanns det dock alltid en, som kunde skänka honom tröst, men nu är allt detta förbi:

Tillbar mig än min kärleek dagelig
Förtret och meen
Så lefde liqväl een
Som vederqveckte mig.
Ach att den tijden
Ähr heel framlijden;
Min tröst iag hade för; hvar ähr hon nu?
Ach mig mitt hierta brister vist i tu.

Till slut klagar han över att döden överger honom och han alltjämt måste bliva kvar i livet. — I ett av Hanselli ej tryckt diktfragment »Kom kom o liuffua dödh» (D 726 fol. 10 v.) ber skalden döden att skynda sig att avskära hans livstråd och uttalar sin bedrövelse över att behöva se

then swåra dagen
att Stratonice
blijr hedan tagen.

Utgångspunkten för renässansens dikter av detta slag var naturligtvis Petrarcas sonetter till den döda Laura. I själva stämningen erinra Hiärnes visor en smula om dikterna i senare delen av andra boken i Ronsards Odes, »Sur la Mort de Marie», bland vilka f. ö. finnas rena Petrarcaimitationer. Men även närmare liggande litteratur hade nyttjat motivet i herdestil, t. ex. Rist i den i Des Daphnis aus Cimbrien Galathee ingående »Grab-lied / Welches der Hirte Daphnis sang / als ihm der klägliche Zeitung zu Ohren kam / dass seine edelste Schäfferin Galathee were gestorben», och Bording i »Ak hvad er det, at I mig saa» (Poetiske Skrifter 1, s. 264). I en annan av Bordings dikter, »Ak! gaar I seene Tider, gaar», (a. a. s. 262) kommer Daphnis från främmande land och klagar över sin herdinnas frånvaro, ett motiv,

[1] Sjunde versen i andra strofen, som hos Hanselli har formen: »De *följde* fast sig sielff förgätande» bör, såsom man kan övertyga sig av originalhandskriften i UUB, D 726 fol. 9 v. lyda: »De *sörgde*» etc.

Digitized by Google

vilket som vi se, har vissa beröringspunkter med det av Hiärne i »Så ästu dödh och foor så hastigt aff» nyttjade.

I detta sammanhang må ännu ett litet påpekande göras. I sin analys av Hiärnes roman framhåller Schück, att »ehuru Hiärne här berör ett problem, som sedermera skulle blifva ett bland de tacksammaste och oftast använda inom den erotiska dikten, nämligen de älskandes ståndsskillnad, så liksom försmår han att begagna sig af detta för att ej framkalla någon starkare konflikt». Ett något kraftigare betonande av motivet har emellertid ej varit Hiärne alldeles främmande. Bland de fragmentariska, aldrig publicerade dikter, vilka jämte de av Hanselli tryckta ingå i UUB, D 726, finnes en (fol. 10 r.), vars första strof lyder:

Tin åldrig ätt och gam̄al adel
må iag wäl billigt lijkna widh
Een wacker uthnött gam̄al sadel
borderet i kong Christns tijdh
ther fiorton röda lappar på
ähr laghat medh godh beketråå

Såsom framgår av de två återstående stroferna, av vilka den första utmärker sig för tämligen drastiskt språk och den andra är ofullbordad, är dikten riktad till en kvinna, förmodligen Stratonice, och vad som ligger under är givetvis känslan av svårigheten att överbroa den sociala klyftan mellan skalden själv och den älskade.

2. *En politisk satir av Urban Hiärne.*

Som lyriker är Urban Hiärne hittills så gott som uteslutande känd för sina erotiska kväden, dessa visor »med ton som av tunnaste rörflöjt» (Karlfeldt) till Asterie, Phideline, Phyllis och vad de heta samt framför allt till Stratonice, i vilka dikter han sammanvävt egna upplevelser med tidens vanliga temata för dylik poesi.[1] Att Hiärne emellertid stundom även tog upp andra ämnen, skall nedan visas. I ett i Västerås läroverks bibliotek förvarat samlingsband med handskrifter (sign. Bc 6) läses (s. 581 ff.) en dikt med följande påteckning: »A. 1677 mense martio auctore Urban Hierne», och någon anledning att tvivla på denna uppgift finnes ej. Dikten, som föreligger i avskrift, lyder:[2]

[1] I UUB, D 726 fol. 42 v. samt fol. 43 r., finnes en förteckning på dikter av Hiärne — till större delen nu ej kända — med begynnelseraden till var och en angiven. Redan dessa rader ge ofta nog en antydan om att det är konventionella motiv i traditionell herdekostym, som där äro behandlade. Med tillhjälp av denna förteckning torde det f. ö. ej vara omöjligt att bland visböckernas många anonyma dikter uppleta en eller annan av Hiärne.

[2] Interpunktionen moderniserad.

Digitized by Google

1.

I Herrar, täckz ehr höra,
Som namn och titlar föra
af Leijon, tiger, Biörn,
af ulf, af grip, af örn:
Med grymma namn och later
anseende söken i,
Lät see, om Edra dater
The stämma med ther i.

2.

Nu läijon, grip och tiger,
Lät se, war rask och wiger,
Förswar i kamp och strid
Titt namn, ty än är tijd!
Kom nu och buss på Juten,
Som står in för wår dör:
Blir du än qwäst och skuten,
Så har tu ähra för.

3.

Och i, som kronor bära,
Bewijsa med huad ähra
I seger kronan få,
När i ehr fiend slå.
Och i, som stiernor rifwa
Högst under stiernor blå,
Lät se, hur högt i klifwa,
när I mot Juten gå.

4.

Tu Hielm och skiöld i striden
Framtee, ty thenna tijden
I örlig hemma gå
kan tig ey wähl anstå.
Thet will och ey betäma,
att leijon ligger lat,
att gripen griper hemma,
och Tigern är för flat.

5.

När iag mig nu besinner,
Thet störste delen finner,
att papper lättar' är
än harnesk och Gewähr:
Mäst föra the nu pänna
I sina raska klor,
En stoor deel sittia hemma
wid spisen ner hoos moor.

6.

Tu, som tig täncker adla,
Kan tu till hest ey sadla
I fält och wåga uth
Titt lijf för lod och krut,
Lätt tig ett tillnampn gifwa
Jämlikt titt ståndh och sedh,
Lät skiöld och cronor blifwa,
Lät willdiurs namn i fred!

Vid den tid, då denna dikt enligt den ovan anförda anteckningen är skriven, var Sverige som bekant invecklat i krig med Danmark. Genom slaget vid Lund i dec. 1676 hade väl den strategiska situationen för svenskarne betydligt ljusnat, men på våren 1677 kommo krigsrörelserna åter i gång i Skåne och voro under hela året synnerligen livliga.

Redan i den ovan citerade »Tin åldrig ätt och gamal adel» ljuder ju en mot adeln ganska satirisk ton, och denna återkommer ytterligare förstärkt i den nyss avtryckta dikten. Vad Hiärne här särskilt vänder sig mot är den ovillighet att deltaga i kriget mot danskarna, som vissa adelsmän tyckas ha visat.[1] Den kritiska syn på adeln, som Hiärne

[1] F. F. CARLSSON omtalar i andra delen av *Sveriges hist. under konungarne af Pfalziska huset,* att under månaderna före slaget vid Lund, då Karl XI:s ställning var mycket bekymmersam, flera officerare begärde sitt avsked (s. 492), och betonar, att konungen även under förra delen av 1677 hade att kämpa mot inre söndring (s. 542).

Digitized by Google

således för fram, kan möjligen stå i något samband med den avoghet mot detta stånd, som de övriga visat ända från drottning Kristinas tid, och som ju senare under Karl XI:s regering tog sig synnerligen kraftiga uttryck. Vad Hiärne själv beträffar tillhörde han, som känt är, en gammal adlig ätt, som emellertid under hans farfars tid av Johan III hade frändömts frälserättigheterna, och i hans ovilja mot den nya adeln med dess ståtligt klingande namn ingick måhända även ett visst agg att vara berövad det adelsskap, som släkten så nyligen ägt. När Hiärne sedermera av Karl XI 1689 begåvades med sköldebrev och konfirmation på ättens gamla nobilitet, skall detta enligt en uppgift av hans dotterson Daniel Tilas i dennes Hiärne Ättens Minne (hs i LUB) ha skett »emot des förmodan, ja äfven emot des åstundan». Huru härmed än må förhålla sig — någon ovilja mot det nya adelsskapet framskymtar då ej i Hiärnes självbiografi — visst är, att han vid detta tillfälle följde det program, vilket han i slutet av den nu omhandlade dikten uppställer: han aktade sig för att taga något nytt, storståtligt namn, han lät »skiöld och cronor blifwa» och lämnade »willdiurs namn i fred».

Ragnar Ekholm.

Ett par smådikter från Wallin till Leopold. Alltifrån det tillfälle, då den unge magistern Joh. Olof Wallin för första gången vunnit Svenska Akademiens erkännande för sina poetiska lärospån — i december 1803 — tog Leopold vård om hans estetiska uppfostran, och den läraktige eleven uppvisade tid efter annan för mästaren sina skaldeförsök och de rättelser, som denne anbefallt honom att företaga. Den 2 januari 1804 sände Wallin Leopold jämte ändringsförslag till de prisbelönta Horatiusöversättningarna den samling huvudsakligen tillfällighetsvers: »Barnlekar», som nu i handskrift förvaras i Kungl. Biblioteket. Till denna samling fogade han den tillägnan *Till Leopold* (»I dalen, der vid vestans smek»), som finnes intagen i hans Samlade Witterhetsarbeten. I samma anda, om ock med något avvikande bildval, har Wallin ett par andra gånger till Leopold riktat en versifierad hyllning.

Första gången sker det i ett Örebro och Boo den 3 februari 1805 daterat brev (nu i Brinkmanska arkivet å Trolle-Ljungby). För sammanhangets skull avtrycker jag även den prosaiska inledningen:

»Välborne Herr Kansliråd och Riddare!

Hur länge skall jag uttrötta Herr Kanslirådet med mina fadda produkter? Är det för att af den ädle Mannen tillvinna en bifallsblick, som min svaghet ej kan vänta af den store Domaren över Vitterhet och Smak — eller är det att genom undangömmande af denna svaghet i det längsta, väcka eller underhålla ett hopp, som jag ändå ej skall fylla? I detta fall vore dock klokaste partiet att tiga. Men jag vill ej synas bättre än jag är — och bör ej frukta att förråda

Digitized by Google

mitt intet för ett öga som ändå skulle se det — som ser både hvad jag är, och om jag kan bli något mera. I medelmåttans rike bör hvar söka att dock ej jemt stå på nedersta steget — och de oskyldiga försöken att komma ett steg högre, skola åtminstone genom afsigten, om ej med framgången fägna Parnassens Gud.

Så i Fabeln står ock skrifvet,
att, när ock i fordna dar
Snillets Gud och Sångens Far
gick skenbarligt här i lifvet,
icke jemt Dess Lyras ljud
kring ett hänryckt Grekland hördes,
icke jemt på Trollarns bud
allting lyssnade och rördes:
Febus någongång också
lade af sig gudaglansen
och i Lunden då och då
låtsade att höra på
hur en Herde sjöng för kransen,
sjöng, att lindra dagens qvalm,
på en pipa utaf halm — — —
ack! om Guden endast ville
le sitt bifall någongång
åt hans mening, ej hans sång,
åt hans känsla — icke snille:
då — han gjorde glädjesprång
och blef stor i Herdars gille.»

Det andra tillfället, då Wallin gav sin hyllning versifierad form, inträffade ett par år senare, då han dedicerade Leopold ett nu i Uppsala Universitetsbibliotek förvarat exemplar av sitt (och Choræus') första häfte Omarbetade KyrkoPsalmer (Stockholm 1807) och å försättsbladet inskrev nedanstående lilla dikt. Den har ett särskilt intresse, därför att den ger anledning förmoda, att Leopold givit Wallin anvisning på psalmskrivning som en för honom lämplig poetisk uppgift, liksom den ju även vittnar om de starkt estetiska och formella motiv, som drevo fram Horatiusöversättarens arbete med psalmboksförbättringen.

Till
Herr Kansli Rådet och Riddaren
Leopold.

Gossen Damis vallade så nöjdt
Sina Får, ljuft af sin matsäck lastad,
Tills han hittade en sprucken Flöjt, —
Troligen af Gubben Pan bortkastad:

Digitized by Google

Gossen blåste — men det kom ej ljud, —
Vred den, vände den på alla kanter, —
Fåfängt!... Gossen gret och bad till Gud,
Till den Gud, som styr på Pindens branter.
»Lär mig spela!» skrek han utan rast,
»Lär mig, annars dör jag! jag vill tacka
»Dig med offret af min bästa Tacka!»
Guden log — och såg väl hvad som brast, —
Men, för nådig Gud att snäsa af'en
Och nedstöta stackaren i grafven,
Tänkte Febus: du må stå ditt kast.
Strax, så högt att man det kunde höra,
Skedde Herrans ord till Gossens öra:
»Kära barn! du vet ej hvad du sagt, —
»Likväl vill jag se hvad jag kan göra!
»Men ett villkor blir dig förelagdt:
»Efter du är satt att Fåren föra,
»Lär dem då att bräka mer i takt!»

* * *

Derför, Store Febus! Se benägen
Till mitt första svettbad i den vägen!

Emil Liedgren.

En dikt av J. O. Wallin. Johan Olof Wallin var son till fältväbeln Johan Abraham Wallin vid Dalregementet. Denne slutade som kapten 1826. Modern var av gammal prästsläkt och hette Beata Charlotta Harkmann.[1] Wallins fader — Johan Abraham Wallin — härstammade både på fädernet och mödernet närmast från krigsmän. Hans far, Johan Wallin, var underofficer liksom morfadern fänriken Abraham Nordahl. I ett skaldebrev till en av sina vänner skriver Wallin följande:

»Barn till en stackars far som led från led
av bara bönder sina anor leder,
jag trädde som min egen lyckas smed
i världen med ett ärligt prestbesked,
en varm välsignelse och rena seder
och eljest ingenting att pocka med.»

Att Wallin här säger sig härstamma från »bara bönder» är inte fullt överensstämmande med sanningen. Längre fram i ett annat skaldebrev skola vi se att Wallin säger raka motsatsen till nyss citerade versrader.

[1] Hennes far, Widich Harkmann, var son av kyrkoherden i Malung och hans moder var syster till rikshistoriografen Johan Widekindi, och systerdotter till hovrådet Johan Stiernhöök. Wallin har således djupa rötter i Dalarne.

Digitized by Google

Omkring 1780 flyttade Johan Olofs föräldrar till »Lieutenants och Fendricks-Bostället» Holm beläget circa två och en halv mil utanför Falun. Johan Olof var äldst i en alltjämt växande syskonskara. Inalles hade makarne nio barn. Dock dogo fyra vid späd ålder. Särskilt var 1796 ett sorgens år. Då dogo tvenne gossar och en flicka under loppet av två månader. Enligt dödboken voro sjukdomarna koppor och scharlakansfeber. Den näst älste brodern, Carl Widich, föddes den 26 dec. 1781. Mellan honom och Johan Olof rådde ett mycket gott förhållande, som kom att vara hela livet igenom. Som små kunde de nog ryka ihop och slåss och luggas så hårtesterna röko, men Carl Widich, ehuru yngre till åren synes dock haft övertaget. Senare skämtar Wallin med, att han som var ämnad till präst, fick tonsuren av sin broder. Men hur hårt de än luggades, kan man vara säker på att efteråt voro de goda vänner och gällde det att hjälpa varandra, nekade ingen.

Den som kom att uppta familjetraditionen som militär blev inte Johan Olof, som först var ämnat, utan Carl Widich. Den 29 april 1791 insattes minderårige volontären Carl Widich Wallin vid Kungl. Dalregementet och tilldelades enligt mönsterrullan soldatnamnet »Bäfwer». Fadern var samtidigt fältväbel vid samma regemente. Året därpå utnämndes Carl Widich till furir och 1799 till förare och rustmästare; 1801 avancerar han till sergeant. Att de bägge brödernas vänskap höll i sig och att Johan Olof gjorde allt för att hjälpa sin broder, när han kunde, framgår av ett brev från honom till hans synnerligen gode vän Johan Henric Gahn.[1] Brevet är daterat Örebro och Boo d. 16 sept. 1804.[2] Vid denna tid är Wallin filosofie magister och har redan väckt en viss uppmärksamhet med några omskrivningar av Horatius på svensk vers, vilka prisbelönts av Svenska Akademien. Han vistas nu mellan åren 1804—06 som informator på Boo i Nerike hos landshövdingen Frih. Carl Diederich Hamilton för dennes son, sedermera Generalpostdirektören Hugo Adolf Hamilton. Jag anför följande ur brevet:

»På mitt nya Boställe tar jag att finna mig alt bättre, och bättre, ehuru det kan vara något grannt och förnämnt: men det skadar ej Tunakarln. Stället är agreabelt och isynnerhet är min Patron en alltför hygglig och tänkande Herre. Hvad som ökar min välmögenhet mycket är ett skönt Bibliotek, hvarvid jag fått fullmakt att vara Bibliotekarius. Det består mäst af böcker i belles lettres och Historien, inga egentligen scientifika — och det får jag vidkänna nu, då jag måste gripa mig till att skrifva en Disputation,[3] som jag bör ha färdig till November, då jag ämnar mig till Upsala. Ännu går jag bara och grufvar mig. Sätter upp rubriker, och stryker ut. Får se hur länge jag måste sucka förgäfves. O! Helga Ande kom! (Phoebus välförstående). — Nu en sak af mycken vigt! i hvilken Du skall

[1] Assessor J. H. Gahns son, gemenligen kallad Svafvel-Henric.
[2] Handskrift i UUB, G. 321 b.
[3] År 1804 sökte Wallin med en disputation »De Quinto Horatio Flacco Lyrico», förgäves att bli docent i estetik vid Upsala Universitet.

Digitized by Google

göra hvad Du kan, både för vänskapen och äran. Vid Dalregementet skall vara en Fenrikssyssla ledig, som Bror min söker ibland andra, så mycket mer som hon är utan akkord. Du ser att detta vore bra nog för en fattig gosse, som vill arta sig, och är klippt och skuren till Militär — och kanske om detta tillfälle ej har framgång, får han gå Underofficer evinnerligen. Kan Du göra någonting härvid, så är jag övertygad att Du vill. Försök då, äfven Du, att framställa saken för Din Farbror Öfversten. Jag tror att Du kan ha inflytande, och Du gör en god gärning. Lyckas det skall den nya Fenrikens fana salutera Dig i evig tid. Och nu vet Jag Du gör hvad Du förmår men det Du gör så gör snart! Jag behöfver ej nyttja flera bevekelsegrunder.»

På utsidan av detta brev har Wallin skrivit: »Angelägit» — en påskrift som inget av alla de andra breven i denna samling har. Hur det sedermera gick med brodern Carl Widichs befordran framgår tydligt av nästa brev.[1] Det är skrivet cirka en månad senare d. 21 Oktober 1804.

»Bäste vän!

För ditt hederliga bemödande för Brormin, är jag Dig innerligen förbunden, och får så väl för detta som för Dina bägge bref tacka oändligt. På ditt ord satte jag mig ner och smidde ut en Epitre poetique till Öfversten Farbrodern ehuru jag väl fann att det ej kunde göra mycket till saken: men det kunde åtminstone ej just göra ondt, ifall den blifvit någorlunda dräglig. Men just då jag nyss skrifvit brefvet färdigt som skulle afgå till Herr Öfversten, kom min Patron Öfverstekammarjunk. Hamilton ner till mig, och, sedan vi språkat i hvarjehanda, kom jag att nämna mitt förehafvande för Brormins skull. Då yttrade han, att Öfverste Gahn[2] nu mera ej vore Chef för Dalregementet, och kunde således ej få direkte förhjelpa Calle till sysslan men han ville skrifva till den nya Öfversten som vore hans gode vän, och rekommendera saken på det varmaste och bad mig därjämte afstå med mitt bref till Öfverste Gahn. Det gjorde jag då, och skickade det i stället oförsegladt till mina föräldrar för att roa dem dermed. De må göra af det hvad de behaga. Till Dig skickar jag äfven Conceptet dertill. Kanske torde ock den burleska stilen som råder deri förefallit Öfversten något impertinent: således var det kanske bäst att det ej skickades. — Här har Du äfven, några andra stycken och ibland dem det begärda. Jag lämnar ej gärna ut mina halfgångna hjernfoster: men Dig är jag skyldig uppoffring. Till Bror min skrifver jag äfven med denna Post, för att ge honom kristliga förmaningar. I medlet af nästa månad, tänker jag vara i Upsala, för att specimenera de Q. Horatii Flacco, Lyrico: men ännu har jag ej mitt opus halffärdigt.

Din tillgifnaste

W—n.

---

[1] Handskrift i Uppsala Univ. Bibl.

[2] Karl Pontus Gahn (senare adlad of Colquhoun) utnämndes 1813 till chef för Dalregementet.

Digitized by Google

Den »Epitre poetique» Wallin här omnämner att han »smidde ihop» till Öfversten farbrodern är ett odaterat manuskript på fyra tätt skrivna sidor endast med överskriften »Högvälborne Herr Öfverste och Riddare» — något namn förekommer ej — som jag påträffat i Wallins egen hemtrakt. Brevet låg inne i en gammal originalupplaga av Bellmans »Bacchi Tempel» 1783, som tillhört en person i Stora Tuna — Wallins hemtrakt. I nyss citerade brev omtalar ju Wallin att han hemskickat det till sina föräldrar för att roa dem därmed. Där har nu brevet legat väl bevarat i detta sällsynta Bellmanstryck med sina vackra kopparstick av Martin, tills det nu kommit i dagen. Genom en lycklig slump har nyligen till Univ. Bibl. skänkts en brevsamling[1] vari nyss citerade brev ingå, vilka ju tydligt datera och kommentera Wallins lilla »Epitre poetique», som har följande lydelse:

Högvälborne Herr Öfverste och Riddare!

Ett närsynt boksynt bleklagdt hjon
Som med en romersk modig ton
Sig nån gång i katedern ställte
Men annars var en stor poltron
Kan intet äga pretention
Att verka mycket hos en hjelte
Men född i Luthers religion
Och skapt till präst och stark i tron
Jag tror ock på omöjligheter
Och såsom rimande person
Ser ingenstäds orimligheter.
Det är väl mycket sant och godt
Att både far och farfar tjente
Fältväbler vid ett regemente
Men deras mod blef ej min lott
Gin Håle kom och korten blanda
Och bror min en förfärlig buss
Blef Fidei-Commisaries
Af hela slägtens hjelteanda.
Och nu är det just den monsjörn
Han är sergeant och heter Kalle
Men vore värd att heta Nalle
Som är ett hedersnamn för björn
Fast denne yfverborne jätten
Som önskar fanan för mousquetten
Med Guds och höga chefens nåd
Och som hans bror har tagit graden
Och skrifver — utan öfverdåd —
En läslig stil och håller raden
Föll Kalle på det galna råd,
Att lemna honom ambassaden.
Kanske ett broderligit nit
Ibland ett skäligt tvifvel föder
Mot vittnets giltiga kredit
Men detta må ej lämpas hit
Ty uti större kif och split
Ej lefde än två kristne bröder,
Knappt lyftades vår späda arm
Förrän vi luggades eländigt
Och höllo fejden sedan varm
Som ett par kycklingstuppar ständigt
Till dess en dag min yngre bror
Som blef allt mera stark och stor
Mig tvang att om pardon begära
Den fick jag då så framt jag svor
Att inför allom vittne bära
Om segrarns mannamod och ära
Och hvad förmådde jag — jag svor.
Jag svor att öfver allt basuna
Det maken pojke uti magt
I snöbålls krig i skatbojagt[2]
Fanns knapt i Gagnef, knapt i Tuna.

[1] Brev från J. O. WALLIN till hans ungdomsvän J. H. Gahn 1798—1806 Handskriftsamlingen: G. 321 b.

[2] Efter denna rad är följande tillskrivit: »I munvighet, i örfiltar» med annan hand och annat bläck — förmodligen av dem som erhållit brevet! Den svaga hälsa varom Wallins biografer ofta tala, tycks sålunda ej hava berövat honom ett barnsligt friskt lynne samt smak för lekar och upptåg.

Digitized by Google

Och då i sakta prestelunk
Jag ämnades utaf naturen
Till pastor loci eller munk
Och fick dertill av Karl tonsuren
Så svor jag han var klippt och skuren
Att högt bland Svenska hjeltars tal
Bli General — eller korpral —
Korpral! — skrek Kalle — vid det ordet
Jag oförtänkt kom under bordet —
Min Öfverste, en sådan pamp
Bör han ej hunnit värdig bliva
Att fram i någon blodig kamp
Med Dalkarls segerfanan klifva! —
O, om Ni honom den förtror
Var säker ingen makt skall rifva
Densamma ur hans spända klor.
Var säker denne klöfver Kusen
Ej gjorde han sitt lärospån
På Syllt och the och kafferån
Sitt mästerprof på kaffehusen,
Nej född af omängdt dalkarlsblod
Han blott på dalkarlsvis förstod
Att äta gröt och tobak tugga
Och sedan fienderna lugga
Med dalkarls oförsagda mod!
Kanske förrän vi veta orden
Det lätteligen timar sig
Att himlen med ett önskligt krig
Täcks hugna kämparne i Norden.

Vid sablars blint kanoners ljud
Om Ni lik krigets bistra Gud
För dalmän tyder segerns bud
Kamrater främst för tusan böflar,
Der skall Ni se att Carl är karl
Att han ej visste hvad det var
Att darra uti Svenska stöflar
Att tappa bort ett Svenskt standar,
Der skall Ni alltid honom finna
Der dödar gny der eldar brinna
Men stadig arm och stadigt bröst
Blott höra er och ärans röst
Af eder lära segrars vana
Af eder farors tidsfördrif,
Men då sin sönderskutna fana
han lindat på en blodsköljd bana
Omkring sitt oförskräckta lif
Med draget svärd han sig fördjupar
Bland fienden i edra spår
Och höljd af ärefulla sår,
En lager skördar eller stupar,
O! hvad jag är i hoppet glad,
Att skrifva få en Calliad
Som Bror min för på ryktets vingar
Och mig uppå sitt tittelblad —
Hur skönt den gyllne fanan svingar
I blintmoln under dunderskott —
Min Öfverste, Ert bifall blott
Och segern föds och lyran klingar.

Med djupaste vördnad har jag äran framhärda S. I ödmjukaste tjenare

Joh. Ol. Vallin.

Detta versbrev vars burleska stil Wallin tror att översten skulle finna »något impertinent» är ett talande exempel på Wallins rent formella verstalang och hans stora lust att improvisera. Det visar den ovanliga lätthet varmed han skriver, hans aldrig sinande ordrikedom och det förefaller som vore det en njutning för Wallin blott att få skriva. Han låter orden och satserna följa på varandra och gruppera sig till större eller mindre enheter utan att bekymra sig om ifall det skrivna har en genomförd tankegång eller ej. Denna hans improvisationslust hänger otvivelaktigt samman med hans stora lust att tala. När Wallins fader kom hem efter att ha deltagit i Gustaf III:s krig mot Ryssland 1788—90 lär Johan Olof — då en tioårs pilt — ha diktat en välkomsthälsning på vers till honom. »Just detta att stiga fram och hålla ett tal på vers för fadern, det är nog alldeles i Wallins

Digitized by Google

stil — det är den borne oratorn, som här visar sig, vars lust det är att »uppträda».[1]

Carl Widich Wallin hann icke längre på den militära banan än sin fader. Han slutade som kapten vid 50 års ålder. Något utlåtande om hans duglighet som krigare är vanskligt att fälla. Allt vad Dalregementets arkiv har att säga om honom är endast torra fakta — han får varken beröm eller klander. Anno 1807 låg han kommenderad i kriget mot fransmännen i Tyskland och bevistade därunder utfallet från Stralsund den 1 april samt några andra skärmytslingar. 1808 deltog han i kriget mot Norge samt bevistade åtskilliga rekognoseringar. Han deltog år 1809 i kriget mot Ryssland och åren 1813—14 bevistade han under generalen friherre von Vegesacks befäl affärerna vid Rackestad, Askim och Trogestad i augusti 1814.

Men Johan Olof Wallin var beredd att hjälpa sin broder icke blott när det var fråga om att skriva skaldebrev till de som stodo över honom, utan även när det var frågan om saker, som helt säkert låg Carl Widichs unga fänrikshjärta kanske betydligt närmare. År 1805 är Wallins mest produktiva år. Det är under detta år han skriver i »Linköpings-Bladet». Lördagen den 15 september 1805 innehåller denna tidning följande poem:

Till Karin af en Militär.

Goda Flicka! af din blick
Väcktes jag till sången,
Lade värjan bort, och fick
Lyran första gången,
Sjung, befallde hjertat mig,
Dygden och behagen!
Flicka! då jag sjunger dig,
Fyller jag blott lagen.

Karin! se ej på mig så!
Så ej med mig skalkas!
Slå ned ögat, att jag må
Oförvirrad nalkas!
Nå! jag nalkas då... som vän?
Eller såsom... mera?
Munnen stammar vänskapen,
Hjertat beggedera.

Bäggedera: vän och mer!
Ack! du ej förstår det...
Då jag himlen offer ger
Han dock ej försmår det:
Nej, han blickar nådigt då
Från det blåa höga —
Skall ej himlen le och så
Ur ditt blåa öga?

Karin ler — och jag är nöjd —
Ler som himlaljuset:
Yrande av menlös fröjd,
Sjunger jag i ruset:
Hvar är stjernor? Hvad är Band?
Mot en blick som denna,
Mot en tryckning av dess hand,
Mot en kyss av henne.

Trygg och glad och undangömd
är min lilla koja
Der jag själf af werlden glömd,
Hör ej werlden stoja
Rasa stormar utanför
är dock lugnet inne,
Och en vän som säll mig gjör,
Och ett nöjsamt sinne.

[1] Liedgren.

Digitized by Google

Så jag drömde, lyckligt svag,
Och förtjusad tyckte
Hur den bästa Flicka jag
Ren i famnen tryckte...
Skall ur denna morgondröm
Jag dock plötsligt vakna?
Skall min själ, så ren och öm,
Alt med henne sakna?

Karin vet och himmelen!
Inga, inga flera...
Men blott jag är Karins vän
Bör jag hoppas mera?
Men om dygd ger dygdens lön
Härpå jordens rike,
Skall så säll, som god och skön,
Du bli änglars like!

Liksom Wallins alla övriga bidrag i Linköpingsbladet är dikten osignerad. Helt säkert har — som Liedgren förmodat — Johan Olof författat dessa verser åt sin broder Carl Widich. Nämnda Karin var dotter till häradshövdingen Dicander och hans maka Elisabeth Schubert, vilka bodde på Kjölnäs i Stora Tuna. Av ett brev från Wallin till hans äldsta syster Karin — daterat Boo d. 26 aug. 1804[1] — framgår att »Dicandrarne» hörde till familjen Wallins närmare umgänge. År 1810 gifte sig Carl Widich Wallin med Johanna Catharina Dicander.

Den »Epitre poetique» Wallin skrev ihop åt sin broder rörande dennes befordran inom armén kom aldrig till sin bestämmelseort. Den gången hade frågan gällt en fänrikssyssla. Men två år senare tar Wallin upp samma idé och uppvaktar Dalregementets chef »Öfversten, Hofmarskalken och Riddaren, Högvälborne Herr Baron Thure Cederström» med ett skaldebrev. Denna gången gällde det sergeant Carl Widichs befordran till fanjunkare. Det är ett lekande skaldebrev som Wallin författar nästan inpromptu på sina föräldrars begäran. Brevets slut är såpass typiskt för tiden att det förtjänar att anföras. Efter själva versernas slut skriver Wallin följande väl svarvade fraser: »Täckes herr baron agreera mine etourderier, och nådigst besinna att jag agerar Poet. Der beror af Herr Baron om min role denna gång blir applauderad eller siffierad. I alla fall har jag äran med djupaste vördnad framhärda

Högwälborne Herr Baron, Öfverstens
Hofmarskalkens m. m.
Ödmjukaste Tjenare
Joh. Olof Wallin.

Örebro och Boo d. 9 Junii 1805.[2]

Detta skaldebrev finnes avtryckt ofullständigt i Vesterås stifts herdaminne av P. A. Ljungberg.[3] Hela brevet ingår såsom bilaga till femte delen av Dalregementets historia av Pihlström och Vesterlund.[4]

[1] Avtryckt bland anmärkningarna till första delen av Wallins samlade Witterhetsarbeten 1878 års upplaga.
[2] Papperet är stämplat 1806, vadan felskrivning föreligger.
[3] Örebro 1880.
[4] Stockholm 1911.

Gunnar W. Lundberg.

Digitized by Google

Digitized by Google

SVENSK LITTERATURHISTORISK BIBLIOGRAFI

41.

1922.

Upprättad av NILS AFZELIUS.

---

1. Bibliografier.

Aberstén, S. Bibliographia Gothoburgensis. Systematisk förteckning över skrifter rörande Göteborg utkomna t. o. m. år 1920, jämte alfabetiskt register. På uppdrag av jubileumsutställningen utarb. Gbg. XII, 397 s., 1 faks. 14 kr.

Anm. av S. Grauers (Gbg:s handelstidn. 23 nov.), C. V. Jacobowsky (Ups. nya tidn. 16 nov.).

Broberg, S. Grén. [Nordisk filologisk] Bibliografi för 1920. (Arkiv f. nord. filol., Bd 38, s. 354—386.)

Ekholm, G. Bibliographia Monteliana. Förteckning över Oscar Montelius' utgivna skrifter jämte hans posthuma verk. Upps. 41, (5) s.

K. vitt.-hist.- o. ant.-akad:s handl., D. 34: 2.

Forssberg, E. Svenska kulturforskare. Förteckning. Sthm (tr. i Upps.). 128 s. 4,50 kr.

Fören. f. sv. kulturhist. Broschyrer, 3.
Anm. av D. Arill (Gbg:s handelstidn. 16 maj).

Jacobowsky, C. V. Böcker om Bohuslän. En översikt. Uddevalla. 30, (1) s. 1,50 kr.

Küntzel, H. Bibliografi över de under 1921 från trycket utgivna, huvudsakligen svenska skrifter och uppsatser, som röra modersmålsundervisningen. (Årsskrift f. Modersmålslärarnas fören., 1921—22, s. 14—25.)

Paulin, O. Ur 1920 och 1921 års [kulturhistoriska] litteratur. (Rig, 1922, s. 89—96.)

Samzelius, J. L:son. Nordisk bibliografisk litteratur under åren 1920—1921 förtecknad med biträde af S. Dahl, H. Hermansson, H. E. Pîpping, W. P. Sommerfeldt. (Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen, Årg. 9, s. 261—286.)

Digitized by Google

Setterwall, K. [Svensk historisk] Bibliografi. 42 (1921). 40 s.
Bil. till Hist. tidskr., Årg. 42.

Årskatalog för svenska bokhandeln. Utg. af Svenska bokförläggareföreningen genom C. Efvergren. Årg. 50 (1921). Sthm. 172 s. 4 kr.

2. Lärdomshistoria. Universitets- och skolhistoria.

Arcadius, C. O. Anteckningar ur Växjö allmänna läroverks hävder 1724—1807. Efter författarens död utg. av G. Ernst. Växjö. (2), 18 s. 1,50 kr.
Bil. till Växjö högre allm. läroverks redogörelse, 1921—1922.

Aurelius, B. Den gamla stiftsstaden vid Stångån. Linköp. 27, (1) s. 3,50 kr.

Bagge, G. Skolliv och lärare på 1860-talet [i Linköping]. (Förf:ns Ungdomsminnen från östgötabygder, s. 1—13.)

Bagge, P. Minnen från Skara skola på 1860-talet. H. [1]—2. Sthm. 48, 46 s. à 1,75 kr.
Skrifter utg. av Pedagog. sällsk. i Sthm, [4—5].
Anm. av Abbé Coignard [K. Hj. Lundgren] (Stockh.-tidn. 8 okt.).

—— Minnen från Uppsala katedralskola läsåren 1874—1899 ävensom från studentmötet i Uppsala 1875. Sthm. 72 s. 2 kr.
Skrifter utg. av Pedagog. sällsk. i Sthm, [6].
Anm. av C. F[orsstrand] (Sv. dagbl. 16 dec.).

Fiske, W. Swedish student life. (Förf:ns Memorials. Boston. 1, p. 1—58.)

[Friesen, O. von & Müller, E.] Det akademiska befordringsväsendets utveckling i Sverige. (Statens off. utredn., 1922: 17, s. 67—133.)

Fåhræus, F. Min barndoms kristendomslärare [G. J. Keijser, G. O. Lagerström, L. A. Wadner, P. M. Elmblad, F. Fehr]. (Hågkomster och livsintryck av svenska män och kvinnor. Saml. 2, s. 160—165.)

Fåhræus, R. Läroverksreformernas historia i Sverige sedan förra århundradets början. En översikt. (Skolkom:s betänk., 2, s. 7—63.)

Hackzell, A. Studentmössan. Några anteckningar till dess historia. (Ups. nya tidn., julnr.)

Hall, B. R. Reformationstidens skolpolitik och läroverksbildning. (Sv. dagbl. 4 maj.)

Jungblom, M. R., J. N. Cramér, en märkesman i svensk skolhistoria. Filipstad. 48 s.
Bil. till Filipstads samskolas årsredogörelse, 1921—1922.

Digitized by Google

Jäderin, A. En undervisningsentusiast [C. J. Bohman] och några andra skolminnen [från Stockholms lyceum]. (Hågkomster och livsintryck av svenska män och kvinnor, Saml. 2, s. 85—97.)

Lagergren, C.
Se avd. 3 B: Lagergren.

Larsson, L. Lektor Rothmans planer på en hortus botanicus i Växjö. (Sv. Linnésällsk:s årsskr., Årg. 5, s. 114—116.)

—— Växjö gamla lärdomskvarter. (Hyltén Cavallius-fören. f. hemb.-kunsk. o. hemb.-vård. Årsbok, 1922, s. 5—74.)

Lené, G. Ur Jönköpings läroverks historia efter 1859. Jönköp. 1921. 43 s. + omsl.
Bil. till Jönköp:s högre allm. läroverks årsredogörelse, 1920—21.

Lithberg, N. Nordisk folklivsforskning. (Nordens årsbok, 1921 (tr. 1921), s. 149—175.)

Nordlander, J. Mester Aron Synth, Rector Scholæ Upsaliensis. En tidsbild från 1500-talet. (Pedagog. tidskr., Årg. 58, s. 48—50, 129—144.)

[Nyblom, K.] Hur vita mössan kom till. Och när »Sjungom studenten» sjöngs första gången. (Stockh.-tidn. 21 maj.)

—— Ett sextioårsminne. Studentmötet i Köpenhamn och Lund 1862. (Stockh.-tidn. 28 maj.)

Reutersvärd, A. Minnen från den gamla goda tidens hembygd och skola. Växjö. (3), 195 s.
Tr. i 150 numr. ex.
S. 128—188 om Växjö skola.

Rydberg, A. Sven Elfdalii stiftsgymnasium. (Karlstads stifts julbok, Årg. 11, s. 41—58.)

Röding, R. Bidrag till Göteborgs latinläroverks historia. 3. Biografiska uppgifter om lektorerna vid Götheborgs gymnasium. Gbg 1921. 4:o. (3), 136, (2) s.
Bil. till Högre latinläroverkets i Gbg redogörelse, 1921—1922.

Schéele, F. von. Mina lärare i filosofi [P. Wikner, S. Ribbing, C. Y. Sahlin]. (Hågkomster och livsintryck av svenska män och kvinnor. Saml. 2, s. 102—110.)

Schwedentum an deutschen Universitäten. Gedenkschrift für Dr. Wolrad Eigenbrodt weil. Lektor der schwedischen Sprache an der Universität Jena. Hrsg. von seinen Schülern und Freunden. Jena. 50, (1) s., 1 portr.
Anm. av E. Liljedahl (Nya dagl. alleh. 30 juli).

Staaff, E. & Martin, Gerda. De moderna språkens ställning i svensk skolundervisning. (Skolkom:s betänk., 2, s. 175—269.)

Söderhjelm, W. Yliopistokysymyksiä Ruotsissa. [Universitetsfrågor i Sverige.] (Valvoja, Årg. 41 (1921), s. 250—256.)

Digitized by Google

Vetterlund, F. Några läroverkslärare i Halmstad på 1880-talet. (Hågkomster och livsintryck av svenska män och kvinnor. Saml. 2, s. 174—183.)

Widegren, P. Olympen vid Kungsportsavenyen. Några minnen från Göteborgs högskolas barndom. (Vårvindar friska [Studentkalendern 1922], s. 139—162.)

Lund.

Bendz, Emma. Fest i Lund. Lund. (1), 173 s. 4,75 kr.

Lundgren, K. Hj. Studenter och politik från Lunds horisont. Vårvindar friska [Studentkalendern 1922], s. 113—137.)

Norelius, C. Kungl. fysiografiska sällskapet i Lund. Kort översikt över dess tillkomst, dess verksamhet och dess nuvarande ställning. (Sydsv. dagbl. 2 dec.)

Sjöström, C. Smålands nation i Lund 1668—1921. Biografiska och genealogiska anteckningar. Efter författarens död genomgångna och med tillägg försedda av V. Ljungfors. Lund. VIII, 656 s. 20 kr.

Anm. av [G. Carl]qu[ist] (Personhist. tidskr., Årg. 23, s. 91—92).

Uppsala.

Andersson, Aksel. Nationsbyggnadens tillkomst. Tal hållet vid Göteborgs nations högtidslandskap den 12. oktober 1912. (Gbg:s nations skriftserie, 2, s. 7—18.)

Carlquist, G. Prosten Matthias Floderus' teckning av Uppsalaprofessorerna 1809. (Personhist. tidskr., Årg. 23, s. 57—73.)

Forsstrand, C. Mina Uppsalaminnen. Med ill. Sthm. (7), 256 s., 1 pl. 8,50 kr.

Anm. av N. A[hnlund] (Sv. dagbl. 9 dec.), H. B[engtsson] (Upps. nya tidn. 30 nov.), [N.] E[rdma]nn (Nya dagl. alleh. 21 nov.), O. R[abeniu]s (Stockh. dagbl. 4 nov.), E. Thyselius (Stockh.-tidn. 5 nov.), [A.] Å[hma]n (Gbg:s handelstidn. 21 dec.).

Hackzell, A. Turkiska musiken. Anteckningar till juvenaleriets historia. Ups. 1921. 47, (1) s.

Tr. i 310 numr. ex.

Lyngby, K. E. Den förste judens inträde i Göteborgs nation. En liten kulturbild från nådens år 1835. Ur nationsarkivet. (Gbg:s nations skriftserie, 2, s. 19—26.)

Matrikel över adelsnationen i Upsala. Utg. av A. Hackzell. Ups. 46, (1) s.

Tr. i 70 numr. ex.

Digitized by Google

Norlén, G. Musikprocessen i Upsala år 1800. Ett kulturhistoriskt kuriosum. 1—2. (Tidn. Ups. 5 och 6 juli.)

Nyblom, K. Ett studentsångens 70-årsminne. Uppsalastudenternas färd till Kristiania, Köpenhamn och Lund. (Stockh.-tidn. 14 maj.)

Några minnen från Estetiska föreningen 1872—1922. (Dikt o. studie, 1922. Minnesskrift utg. av Estet. fören. i Upps., s. 1—26.)

Inneh.: E. Lewenhaupt, Från Estetiska föreningens barndom. — F. v[on] Schéele, För nära 50 år sedan. — E. G. Folcker, »C. R. N.» [C. R. Nyblom]. — Klara Johanson, En paus i estetik. — A. L. Romdahl, Kring sekelskiftet. — O. Rabenius, För femton år sedan i Estetiska föreningen. — C. R. af Ugglas, En röst ur exilen. — N. Afzelius, [Efterskrift].

Skytteanska professurens 300-årsjubileum. Artiklar av G. Andrén (Sv. dagbl. 30 sept.), L. Kihlberg (Dagens nyh. 30 sept.), R. Kjellén (Nya dagl. alleh. 28 sept.; Statsvet. tidskr., Årg. 25, s. 269—309).

Uppsala universitets matrikel. 9. 1730—1740. På uppdrag av universitetets rektor utg. av A. B. Carlsson. Upps. (2) s., s. 217—296. 3 kr.

Upps. univ. årsskr., 1922. Progr., 1.

Zetterstéen, K. V. Gustaf Peringer Lilieblads hebreiska oration vid jubelfesten i Uppsala 1693. (Teologiska studier tillägn. E. Stave, s. 11—28.)

[Örtenblad, O.] När Bruno Liljefors gjorde »stora jättesvängen» i Uppsala. Bland studentgymnaster i 70- och 80-talens Uppsala. (Stockh.-tidn. 22 jan.) Undert.: Otiosus.

—— Uppsalakonserter och Uppsalaserenader. Minnen från 70- och 80-talens Uppsala. (Stockh.-tidn. 8 jan.) Undert.: Otiosus.

Finland.

Elfving, F. Societas pro fauna et flora fennica 1821—1921. Hfors 1921. (7), 279 s.

Acta soc. pro fauna et flora fenn., 50.

Per Brahes brevväxling rörande Åbo akademi. 1. Per Brahes brev utg. av C. M. Schybergson. Hfors. XXXIII, 300 s. 30 fmk.

Skrifter utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finland, 164.

Reallyceum, Svenska reallyceum, Svenska lyceum 1873—1922. Minnesskrift utg. av Forna reallyceisters kamratförbund. Hfors. XI, 383 s.

Studentminnen från gångna dagar. 4. Pipping, H. Studenterna och trosfriheten. (Studentbladet, Årg. 10, s. 4—5.)

Wendt, E. von. Filosofiska professurer och politiska utnämningar. Konturer under ett sekel. (Finsk tidskr., T. 93, s. 60—74.)

Öller, R. Theodor Clásen. (Förhandl. o. upps., 25 (1921), s. 179—225.)

Digitized by Google

3. Svensk litteraturhistoria.

A. Allmänt.

Edda. Nordisk tidsskrift for litteraturforskning. Red. G. Gran; red.-sekr. F. Bull. Bd 17—18. Kra. 4:o. (3), 332, (3), 328 s. 20 kr.

—— Bd 15—16 (1921).

Anm. av C. A. Dymling (Gbg:s handelstidn. 1 febr.).

Förhandlingar och uppsatser. 35 (1921). Hfors. (8), CIV, 258 s. 30 fmk.

Skrifter utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finland, 163.

Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen under medverkan av V. Madsen, W. Munthe, G. Schauman utg. av I. Collijn. Årg. 9. Upps. 4:o. VII, 286 s. 15 kr.

Samlaren. Tidskrift för svensk litteraturhistorisk forskning. N. F. Årg. 2 (1921). 1922.

Anm. av N. Afzelius (Ups. nya tidn. 25 juli), O. Holmberg (Nya dagl. alleh. 5 juni), A. N[ilsson] (Gbg:s handelstidn. 19 juli), Kj. [R.. G.] S[trömber]g (Stockh.-tidn. 23 juni).

Samlingar utg. av Svenska fornskriftsällskapet. H. 158. Erikskrönikan enligt Cod. Holm. D. 2 utg. av R. Pipping. 1921.

Anm. av N. Beckman (Hist. tidskr., Årg. 42, s. 348—352).

Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland. 160—165. Hfors. Medl.-avg. 100 fmk för år.

160. Hausen, Greta. Nylands ortnamn. Deras former och förekomst till år 1600. 2. — 161. Flodin, K. Martin Wegelius. Levnadsteckning. — 162. Studier i nordisk filologi utg. genom H. Pipping, 13. — 163. Förhandlingar och uppsatser, 35 (1921). — 164. Per Brahes brevväxling rörande Åbo akademi. 1. — 165. Folkloristiska och etnografiska studier utg. genom K. R. V. Wikman, 3.

Svenska akademiens handlingar ifrån år 1886. D. 32 (1920; tr. 1921).

Anm. av N. Erdmann (Nya dagl. alleh. 31 mars).

Svenska författare. Utg. av Svenska vitterhetssamfundet. 4: 3, 9: 6: 1, 10: 1. Sthm. Medl.-avg. 15 kr. för år.

4. Samlade dikter av Lucidor. H. 3. — 9. Samlade skrifter av J. H. Kellgren. D. 6. Brev. H. 1. — 10. Skrifter av C. A. Ehrensvärd. H. 1.

Agrell, S. Fornnordiska element i den ryska folkpoesien. (Vetensk.-soc. i Lund. Årsbok, 1922, s. 65—82.)

Bergstedt, H. Den klassiska gudavärlden i svensk diktning. 1921.

Anm. av E. N[achmansso]n (Gbg:s handelstidn. 4 maj).

Blanck, A. Anna Maria Lenngren, poet och pennskaft jämte andra studier. Sthm. (7), 205 s. 5,50 kr.

Inneh. bl. a.: [1.] Anna Maria Lenngren, poet och pennskaft. — [2.] Leopold och Anjala-förräderiet. — [3.] Hans Järtas upplevelser den 16 mars

Digitized by Google

1792. — [4.] En bortglömd gustaviansk idyll. [Leopolds »Eglé och Annett».] — [5.] Götiska förbund före Götiska förbundet. — [6.] En nyfunnen dikt av Tegnér och dess historia. — 1. förut tr. Samlaren. N. F. Årg. 1 (1920). 2. Ord o. bild, Årg. 28 (1919). 5—6 tr. i Gbg:s handelstidn.

Anm. av T. F[ogelqvis]t (Dagens nyh. 30 nov.), Kj. [R. G.] S[trömber]g (Stockh.-tidn. 14 dec.), O. Sylwan (Gbg:s handelstidn. 25 nov.).

Boer, R. C. Zweedsche dichters van onzen tijd. 1—2. Per Hallström. 3. Over eenige werken van Strindberg. (Onze eeuw, 1917, p. 34—68, 180—212, 345—379.)

Boëthius, B. Arvet från vår gamla bygdedikt. (Sv. dagbl. 15 jan.)

—— Naturen i våra förfäders vardagsliv. (Sv. dagbl. 21 dec. 1921.)

—— 1600-talets bygde- och skördelyrik. (Sv. dagbl. 8 jan.)

—— Svensk natur i gammal svensk dikt. Några anteckningar. Sthm. 4:o. 11 s.

Förut tr. i Sv. dagbl. 21 och 31 dec. 1921, 8 och 15 jan. 1922.

Brunius, A. Nya problem i svensk dramatik. (Arena. Tidsskrift for literatur, teater og kritik, Aarg. 1., s. 59—65.)

Böök, F. Svensk vardag. Essayer. Sthm. 213 s., 3 pl. 8,75 kr.

Inneh.: Carl Nyrén eller Chrounschough[!] under frihetstiden. — Linnés Skånska resa. — Lars Linderot. — Källaren Freden, Swedenborg, Stagnelius och Jacob Adlerbeth. — En hundraårig svensk roman [F. Cederborgh, Ottar Trallings lefnadsmålning]. — Tegnérs första skoltal. — Tegnér i stridshumör. — Tegnérs Barnsängen. — När Geijer blev professor. — Tegnér och Reuterdahl. — Presidenten Abraham Leijonhufvuds memoarer. — Mathilda Orozco. — Vendela Hebbe. — Vitalis i Mariefred. — Vitalis' liberalism och Pär Götrek. — Kommunisten Pär Götrek. — Sara Wacklins minnen. — Carl Fredrik Wærn d. ä. och Baldersnäs. — Alla förut tr. i Stockh. dagbl. och Sv. dagbl.

Anm. av N. Ahnlund (Sv. dagbl. 25 juli), C.-A. B[olander] (Dagens nyh. 28 april), C. A. Dymling (Gbg:s handelstidn. 25 sept.), [N.] E[rdma]nn (Nya dagl. alleh. 20 aug.), O. Wieselgren (Sv. tidskr., Årg. 12, s. 296—298).

Castrén, G. Juhani Aho och åttitalets idéer. (Översikt av Finska vet.-soc:s förhandl., Bd 64 (1921—1922). Avd. C, nr 3, s. 1—19.)

Berör även den svenska åttitalslitteraturen.

Dahlgren, Lotten. Nordenfeldtarna på Björneborg. En värmländsk släkthistoria. XV, 352 s., 1 geneal. tab. 10 kr.

S. 99—103: Götiska förbundet; s. 102—103: P. H. Ling; s. 169—190: Geijer—Atterbom; s. 255—265: B. von Beskow.

Anm. av [N.] E[rdma]nn (Nya dagl. alleh. 16 dec.), S. H[anso]n (Gbg:s handelstidn. 27 dec.), T. Hedberg (Dagens nyh. 28 dec.).

Dikt och studie, 1922. Minnesskrift utg. av Estetiska föreningen i Uppsala. Upps. 4:o. (8), 158, (1) s., 12 s. pl. 12,50 kr.

Inneh. bl. a.: Några minnen från Estetiska föreningen 1872—1922. — A. Beijer, Ett regihistoriskt dokument. — R. Josephson, Näcken och älvorna. — H. Olsson, Verklighetsproblemet i Almquists romantiska diktning. — C. Santesson, Reseintrycken i »Lycksalighetens ö». — V. Svanberg, Pär Lagerkvists livstro.

Anm. av Kj. [R. G.] S[trömber]g (Stockh.-tidn. 10 dec.), H. W[åhli]n (Nya dagl. alleh. 20 dec.).

Digitized by Google

Dodge, D. K. Longfellow's Scandinavian translations. (Scand. studies and notes, vol. 6 (1920—21), p. 187—197.)

Ek, S. Bohuslänska vallvisor. (Bohuslänska folkminnen. Red. av D. Arill, s. 23—53.)

Fogelqvist, T. Allvarsmän och narrar. 1921.

Anm. av E[ri]k H[edé]n (Social-demokr. 10 febr.), Kj. [R. G.] S[trömber]g (Stockh.-tidn. 15 jan.).

[Fogelqvist, T.] Diktaren och de lärde. Ett ord i sinom tid. (Dagens nyh. 22 dec.) Undert.: T. F—t.

Med anl. av V. von Heidenstams hälsningstal till F. Böök i Svenska akademien. — Härav föranleddes en artikel av Kj. [R. G.] S[trömber]g (Stockh.-tidn. 31 dec.).

Grape, Hj. En rysk banbrytare för svensk kultur [J. Grot]. (Ord o. bild, Årg. 31, s. 268—274; mindre utförligt i Aftonbl. 5 mars.)

Gräf, H. G. Sverige i Goethes liv och skrifter. 1921.

Anm. av [N.] E[rdma]nn (Nya dagl. alleh. 5 febr.), E. Liljedahl (ibid. 19 febr.), A. Nilsson (Gbg:s handelstidn. 10 juni), O. R[abeniu]s (Stockh. dagbl. 26 jan.).

Gülzow, E. Ernst Moritz Arndt in Schweden. Neue Beiträge zum Verständniss seines Lebens und Dichtens. Greifswald 1920. 28 s.

Anm. av L. Dalgren (Hist. tidskr., Årg. 42 (1922), s. 247—249).

Hagberg, K. A. Ur ett gammalt familjearkiv. 1—2. (Idun, Årg. 35, s. 322—323, 348—349.)

Inneh. bl. a. dikter ur det Hagbergska arkivet av: F. M. Franzén, J. Nybom, E. Tegnér, J. O. Wallin.

Hedén, E. Kvinnan i Sveriges nutida litteratur. (Lunds dagbl. 10 juni.)

Hedman. K. Tre politiska dikter från 1790-talet. (Hist. tidskr. f. Finl., Årg. 7, s. 44—49.)

Hellerström, A. O. T. Two lectures. 1. P. D. A. Atterbom. 2. Verner von Heidenstam. London 1918. (1), 42 s., 2 portr.

Herford, C. H. Norse myth in English poetry. Manchester 1919. 31 s. 1 sh.

Repr. fr. The bull. of the John Rylands library, vol. 5, nr 1—2 (1918—1919).

Heusler, A. Über die Balladendichtung des Spätmittelalters namentlich im skandinavischen Norden. (German.-roman. Monatsschr., Jahrg. 10, S. 16—31.)

Holmberg, O. Walter Scott och vi. Ett kapitel ur svensk riddarromantik. (Nya dagl. alleh. 20 aug.)

Bl. a. om G. Fröding, V. Rydberg, E. Tegnér.

Jacobson, G. Karl XIV Johan i svensk diktning. Föredrag vid Karl Johans förbundets högtidssammankomst den 11 maj 1919. (Karl Johans förb:s handl., 1919—22, s. 15—32.

Digitized by Google

Josephson, R. Näcken och älvorna. (Dikt o. studie, 1922. Minnesskrift utg. av Estet. fören. i Upps., s. 47—68, 6 s. pl.)

Behandlar hithörande folkloristiska motivs användande i svensk litteratur och konst.

Kjersmeier, C. Vore Dages svensk-finske Digtning. (Højskolebladet, 1922, sp. 761—766.)

Landquist, J. Diktaren och livssynen. 1—2. 2. Strindberg. (Stockh.-tidn. 29 aug., 13 sept.)

Bl. a. om O. Levertin, A. Strindberg, E. Tegnér.

Leach, H. G. Angevin Britain and Scandinavia. 1921.

Anm. av V. Grönbech (Gbg:s handelstidn. 7 jan.).

Lieder, P. R. Scott and Scandinavian literature. The influence of Bartholin and others. (Smith college studies in modern languages, vol. 2: 1 (1920—21), p. 8—57.)

Anm. av F. W. J. Heuser (Mod. lang. notes, vol. 37, p. 303—307).

Lindstam, R. Fragment av fornnordiska handskrifter: legenderna om S:ta Kristina och Elisabeth i hittills okänd version samt en Lucidarius. Ett bidrag till vår 1300-talslitteratur. Huskvarna. (3), 46 s., 5 faks. 4 kr.

Tr. i 200 numr. ex.

Malin, A. Om den bokliga kulturen i Finland under medeltiden. (Medeltida kyrkokonst i Finland. Hfors 1921. S. XXXVI—XXXVIII.)

Mellander, A. Våra julpsalmer. (Julhälsningar t. församlingarna från präster i Skara stift, Årg. 17, s. 29—37.)

Phillpotts, Bertha S[urtees]. The elder Edda and ancient Scandinavian drama. Cambridge 1920. IX, (3), 216 s., 1 pl.

Anm. av A. Heusler (Arkiv f. nord. filol., Bd 38, s. 347—353).

Procopé, G. En gammal minnesbok [G. F. von Böninghs]. (Lucifer. Jultidn. utg. av Finlands sv. publicistförb., 1922, s. 14—19.)

Inneh. dikter bl. a. av: F. Cygnæus, J. L. Runeberg, Z. Topelius.

Schröder, E. Deutsch-schwedische und schwedisch-deutsche Kulturbeziehungen in alter und neuer Zeit. Vortrag gehalten in der Aula der Universität am 23. Juni 1922 zur Eröffnung der schwedischen Studentenwochen. Göttingen. 20 s.

Univ.-bund Göttingen. Mitteil., Jahrg. 3, H. 2.

Schück, H. Kulturhistoriska skizzer. Sthm. (3), 266 s. 7 kr.

Inneh.: [1.] Nordisk folktro och nordisk religion. — [2.] Svenska forndikter och finska runor. — [3.] Byzans och Norden. — [4.] Skötkonung eller skotkonung. — [5.] Rostock och Sverige. — [6.] Ett blad ur Uppsalas krönika. — [7.] En rabbin vid Uppsala universitet. — [8.] Ur Gustaf Reuterholms dagbok. — [9.] Gustaf III:s Svenska akademi. — [10.] Stockholm på Bellmans tid. — [11.] Erik Sjöberg och Henrik Palmær. — [12.] Carl Gustaf Malmström. — [13.] Den talangfulla draken. — [14.] Ur julens saga. — Alla utom nr 4 förut tr.

Anm. av N. Ahnlund (Sv. dagbl. 29 nov.), O. Sylwan (Gbg:s handelstidn. 30 nov.).

Digitized by Google

Steffen, R. Parad och ripost. Visby. 14 s.

Ett bemötande av den kritik som riktats mot förf:ns Översikt av svenska litteraturen. D. 5. 1921.

—— Översikt av svenska litteraturen. D. 5. 1921.

Anm. av F. Vetterlund (Nord. tidskr., 1922, s. 288—293).

Stieve, F. Neuere schwedische Lyriker. (Deutsch-nord. Jahrb., 1922, S. 48—56.)

Thierfelder, F. Die visa der schwedischen Liederbücher des 16. und 17. Jahrhunderts und ihr Verhältnis zur gleichzeitigen deutschen Liedpoesie. Greifswald (tr. i Anklam). (3). 105, V, (1) s.

Nord. Stud. hrsg. v. Nord. Inst. d. Univ. Greifswald, 3. — Titeln även på svenska; texten uteslutande tysk.

Ulker, E. Svensk litteratur i Tyskland och Österrike. (Gbg:s handelstidn. 27 sept.)

Wattez, O. William Morris. De oud-germaansche heldensage in de nieuwere engelsche letteren. (Verslagen en mededeelingen d. K. Vlaamsche academie voor taal-en letterkunde [Gent], 1920, p. 993—1007.)

[Wendt, E. von.] Euterpes tjuguårsminne. (Hufvudstadsbl. 29 jan.) Undert.: E.

Historik över tidskriften Euterpe och dess omdaning till allmänt kulturellt organ.

Wendt, E. von. I våra svenska skalders hem. [1.] En afton i Tavastland. Hos Bertel Gripenberg på Malmtorp. [2.] Hos Arvid Mörne på Granmora. (Åbo underrätt. 10 och 24 dec.)

Vetterlund, F. Holländsk diktning och Sverige. (Aftonbl. 10 sept.)

—— En höglitterär »minnesbok». (Idun, Årg. 35, julnr, s. 37—38.)

Inneh. stamboksanteckningar och -verser ur C. W. Böttigers minnesbok, bl. a. av: P. D. A. Atterbom, B. von Beskow, F. M. Franzén, E. G. Geijer, V. F. Palmblad, A. Törneros, J. O. Wallin.

Wrangel, F. U., U. D. Ett sällskap där man hade roligt. (Sv. dagbl. 30 april.)

Österling, A. Dagens gärning. 1921.

Anm. av E[ri]k H[edé]n (Social-demokr. 10 mars), Kj. [R. G.] S[trömber]g (Stockh.-tidn. 15 jan.), F. Vetterlund (Aftonbl. 15 febr.).

—— Svenska dagbladet som litteraturtidning. (Sv. dagbl. 30 april.)

B. Särskilda författare.

ADLERBETH, GUDMUND JÖRAN.

Vejde, P. G. [G. J. Adlerbeth.] (Förf:ns Ramsjöholm. 1921. S. 63—89.)

ADLERBETH, JACOB.

Vejde, P. G. [J. Adlerbeth.] (Förf:ns Ramsjöholm. 1921. S. 89—95.)

Digitized by Google

ADLERSPARRE, SOPHIE (ESSELDE).

Leijonhufvud, Sigrid. Mathilde Fibiger och Esselde. (Vår tid. Årsbok utg. av Samf. De nio, Årg. 7, s. 215—228.)

—— Sophie Adlersparre (Esselde). Ett liv och en livsgärning. 1. Sthm. (6), 146 s., 1 portr. 3,75 kr.

S. 66—74: Fredrika Bremer.

Anm. av Regan [Elin Brandell] (Dagens nyh. 9 dec.), Ellen Kleman (Hertha, Årg. 9, s. 157—158), Lydia Wahlström (Sv. dagbl. 8 dec.).

ALMQUIST, C. J. L.

Samlade skrifter. Under redaktion af F. Böök utg. af O. Holmberg, J. Mjöberg, E. Olson och A. Werin. [13—17.] Sthm. [13.] Törnrosens bok. Imperialoktavupplaga. Bd 1. Utg. af O. Holmberg. XXVII, 610, (1) s. 10 kr. — [14—15.] — Bd 2: 1—2. Utg. af O. Holmberg. 282, (2) s.; 439, (1) s. à 7,50 kr. — [16.] — Bd 3. Utg. af A. Werin LI, 573, (1) s. 10 kr. — [17.] Törnrosens bok. Efterlämnade berättelser och utkast. Utg. af A. Werin. LXXII, 480, (1) s. 7,50 kr.

—— [5—9.] Törnrosens bok [Duodesuppl.]. Bd 1—13. 1921.

Anm. av V. Scharp (Social-demokr. 4 april), Kj. [R. G.] S[trömber]g (Stockh.-tidn. 5 febr.).

Holmberg. O. C. J. L. Almqvist. Från Amorina till Colombine. Akad. avh. [Lund.] Sthm. 359 s. 7,50 kr.

Anm. av F. Böök (Sv. dagbl. 4 dec.), G. Lindblad (Lunds dagbl. 8 dec.), Leon L[junglun]d (Nya dagl. alleh. 12 dec.).

Med anl. av F. Bööks anm. en insändare ang. O. Holmbergs stavning »Almqvist» (Sv. dagbl. 10 dec.), undert.: »Gammal Almquist», svar av F. Böök (ibid. 10 dec.). Ytterligare ett inlägg (ibid. 14 dec.), undert.: »Tertius interveniens».

Olsson, H. Verklighetsproblemet i Almquists romantiska diktning. (Dikt o. studie, 1922. Minnesskrift utg. av Estet. fören. i Upps., s. 32—46.)

ANDERSSON, D.

Skrifter. 1—4. Sthm. — 1. Kolarhistorier. (Berättelserna i Kolvaktarens visor och i Det kallas vidskepelse. Inledande essay om Dan Andersson av T. Fogelqvist.) LXXIII, (1), 255, (1) s. 5,25 kr. — 2. Visor och ballader. (Kolvaktarens visor. Dikterna i Det kallas vidskepelse. Svarta ballader. Efterlämnade dikter. Baudelaireöversättningar.) 1921. 248 s. 5,25 kr. — 3. Romaner. (De tre hemlösa. David Ramms arv.) 1921. 356, (3) s. 7,25 kr. — 4. Posthuma noveller. (Korta historier. Efterlämnade noveller. Chi-Mo-Ka-Ma. Litteraturkritik.) 387, (1) s. 7,25 kr.

Anm. av C.-A. B[olander] (Dagens nyh. 20 dec.), E. Hedén (Social-demokr. 20 dec. 1921, 23 dec. 1922), A. Österling (Sv. dagbl. 20 dec.).

Engholm, S. Sångaren från Luossa. (Studiekamraten, Årg. 4, nr 3, s. 7—9.)

Digitized by Google

Fogelqvist, T. Dan Andersson. En minnesteckning. Sthm. 73 s. 1 kr.
Även ss. inl. till D. Andersson, Skrifter, 1, s. V—LXXIII.

[Lindberg, H.] Dan Andersson. (Polstjärnan, Årg. 25 (1920), s. 81—82.) Undert.: H. L—g.

ATTERBOM, P. D. A.

Nordenskjöld, O., P. D. A. Atterbom och Jakob Berggren. Två minnen av en livslång vänskap. (Sv. dagbl. 15 jan.)

Paludan, J. Lyksalighedens Ø. Atterbom og Paludan-Müller. (Förf:ns Mellem Semestrene. Anden Samling. Khvn 1921. S. 195—233.)
Förut tr. i Nord. tidskr., 1900, s. 173—205.

Santesson, C. Reseintrycken i »Lycksalighetens ö». (Dikt o. studie, 1922. Minnesskrift utg. av Estet. fören. i Upps., s. 76—119.)

Vetterlund, F. Människoteckning i Atterboms »Lycksalighetens ö.» (Vår tid. Årsbok utg. av Samf. De nio, Årg. 7, s. 191—214.)

Se avd. 3 A: Dahlgren, Hellerström.

BELLMAN, C. M.

Skrifter. Standardupplaga utg. av Bellmanssällskapet [gn. Hedvig Boivie, R. Ekholm, G. Jeansson, G. M. Silfverstolpe, I. Simonsson]. 2. Fredmans sånger. Sthm. (10), 255, 245 s., 1 portr. 14 kr.
Anm. av N. Erdmann (Nya dagl. alleh. 14 och 17 okt.).

Barr, K. Fredmansfiguren i Bellmans dikt. (Stockh.-tidn. 23 juli.)

Hallström, G. De fasta Bellmansminnena och Stockholmsnaturen. (Stockh.-tidn. 2 juni.)

Kuylenstierna, O. Bellman och hans samtida Stockholm. Sthm. 310, (1) s. 7,50 kr.
Anm. av A. Randel (Aftonbl. 11 dec.), I. Simonsson (Stockh.-tidn. 23 dec.).

—— Mollberg och Mowitz. (Aftonbl. 20 dec.)

Lehmann, E. At læse Bellman. (Nationaltidende, 21 febr.)
Anm. av A. Möller (Stockh.-tidn. 5 mars).

—— Bellman i Danmark. Föredrag. (Sydsv. dagbl. 16 febr.)

BENEDICTSSON, VICTORIA (ERNST AHLGREN).

Hedén, E. Victoria Benedictsson. 1—2. (Social-demokr. 20 och 22 juni.)

BERGER, H.

Landquist, J. Henning Berger femtio år. (Stockh.-tidn. 21 april.)

BERGMAN, B.

Hemmer, J. Bo Bergman. En konturteckning. (Nya Argus, Årg. 15, s. 157—160.)

Olsson, H. Bo Bergman och ungdomen. (Polstjärnan, Årg. 27, s. 125—126.)

Digitized by Google

BERZELIUS, J. J.

Brev utg. av Kungl. svenska vetenskapsakademien genom H. G. Söderbaum. 9. [Omsl. 4: 2]. Brevväxling mellan Berzelius och Johan Gottlieb Gahn (1804—1818). Upps. 217 s., 1 portr. 16 kr.

BESKOW, B. VON.

Se avd. 3 A: Dahlgren.

BIRGITTA.

Cornell, H. Nyfunna Birgittabilder i Pisa och Rom. Helgonets ryktbaraste uppenbarelse framställd av Sienamålaren Sano di Pietro och Turino Vanni. (Sv. dagbl. 28 maj.)

Filippini, F. Heliga Birgitta i Bologna. Ett obeaktat svenskt minne på italiensk jord. (Aftonbl. 1 okt.)

Hagström. N. V. Birgittabilder i utländska samlingar. (Hvar 8 dag, Årg. 23 (1922), s. 682—685.)

Holmgren, Ann Margret f. Tersmeden. Heliga Birgitta. Sthm. 66, (2) s. 0,75 kr.

Svenska biblioteket Fri läsning, h. 2.

Williamson, B. The Bridgettine order, its foundress, history and spirit. With an introduction by the Lord Bishop of Plymouth. London. 64 s. 2 sh.

BJÖRKSTÉN, EMILIE.

Se avd. 3 B: Runeberg.

BREMER, FREDRIKA.

England om hösten år 1851. Utg. och kommenterad av Klara Johanson. Sthm. XXXIV, 185 s. 5,75 kr.

Anm. av Hilma Borelius (Hertha, Årg. 9, s. 141—144), F. Böök (Sv. dagbl. 23 okt.), T. F[ogelqvis]t (Dagens nyh. 31 okt.), O. Holmberg (Nya dagl. alleh. 22 okt.).

Holmgren, Ann Margret. Om kvinnosakspionjären Fredrika Bremer. Sthm. 103, (1) s. 1 kr.

Studentfören. Verdandis småskr., 260.

Koch, Agathe von, f. Wrede. Mina minnen av Fredrika Bremer. (Hågkomster och livsintryck av svenska män och kvinnor. Saml. 2, s. 55—63.)

Se avd. 3 B: Adlersparre, Knös.

BÄCKSTRÖM, EDVARD.

Se avd. 3 B: Wirsén.

BÖTTIGER, C. W.

Se avd. 3 A: Vetterlund.

DALIN, O. VON.

Schück, H. Till Dalins biografi. (Sv. dagbl. 6 maj.)

Digitized by Google

EHRENSVÄRD, C. A.

Skrifter. Utg. av Gunhild Bergh. H. 1. S. 1—192. 12 kr.
Svenska förf. utg. av Sv. vitterh.-samf., 10: 1.

EKELUND, V.

Adelborg, G.-O. Om Vilhelm Ekelund och hans verklighetssinne. (Social-demokr. 8 maj.)

ELGSTRÖM, ANNA LENAH.

Ensam med en penna i Stockholm. (Hågkomster och livsintryck av svenska män och kvinnor. Saml. 2, s. 307—316.)

Nilsson, Selma. Anna Lenah Elgströms sociala diktning. (Social-demokr. 6 sept.)

Wahlström, Lydia. Anna Lenah Elgström och hennes författarskap. (Stockh. dagbl. 17 febr.)

FORSSLUND, K.-E.

Från Laxbrostugan till Storgården [Självbiografiska anteckningar]. (Äpplet, Årg. 2., nr 3, s. 1—4.)

50-årsdagen. Artiklar av: K. Barr (Stockh.-tidn. 13 sept.), E[ri]k H[edé]n (Social-demokr. 14 sept.), T. F[ogelqvis]t (Dagens nyh. 14 sept.), A. N[ilsson] (Gbg:s handelstidn. 13 sept.).

[Hedlund, K.] Karl-Erik Forsslunds lyrik. (Polstjärnan, Årg. 27, s. 100—101.) Undert.: K. H—d.

FRANZÉN, F. M.

Rabenius, O. Frans Michael Franzén. Ett hundrafemtioårsminne. (Stockh. dagbl. 12 febr.)

Saarimaa, E. A. Franzénin runouden suomalainen sävy. [Den finska tonen i Franzéns diktning.] (Valvoja, Årg. 41 (1921), s. 362—373.)

Wennström, T. Franzéns Sång öfver Creutz såsom litterärt program. (Edda, Bd 17, s. 190—199.)

Se avd. 3 A: Hagberg.

FRÖDING, G.

Berg, R. G:son. Ett besök i Frödings Görlitz. Några intryck från den plats där Fröding samlade sig till sitt stora slag. — Fröding som patienten numro 1782. — Hur Fröding fört den litteraturhistoriska spekulationen på villospår. — Två hittills otryckta dikter av Gustaf Fröding. (Dagens nyh. 27 aug.)

Holmberg, O. Frödings mystik. 1921.
Anm. av N. von Hofsten (Ord o. bild, Årg. 31, s. 281—285; Ups. nya tidn. 30 mars).

Sotare Blixt. Modell till flera av Frödings dikter. (Folkdansringen, Årg. 2, nr 11—12, s. 18.)

Digitized by Google

Stoltenberg, E. Gustaf Fröding og skaldskapen hans. (Syn og segn, Aarg. 28, s. 433—450.)

Se avd. 3 A: Holmberg.

GEIJER, E. G.

Dikter [utg. av J. Landquist]. Sthm. 144 s. + rättelser. 2,25 kr.

Anm. av J. Landquist (Stockh.-tidn. 11 dec.), A. N[ilsson] (Gbg:s handelstidn. 23 dec.), A. Ö[sterling] (Sv. dagbl. 7 dec.).

En otryckt dikt. Ord till en gammal hymn. (Nya Werml.-tidn. 4 febr.; även i Tidn. Ups. 4 febr.)

Landquist, J. Erik Gustaf Geijer och Jenny Lind. (Stockh.-tidn. 8 okt.)

—— Erik Gustaf Geijer som demokrat. 1. Faderskult och frihet. 2. Lösdrivaren på jorden. (Social-demokr. 13 april, 5 maj.)

—— Erik Gustaf Geijers sista brev. Den döende Geijer testamenterar sin strids fortsättning till en ledande liberal publicist [J. P. Theorell]. (Stockh.-tidn. 2 juli.)

—— Fadersdyrkan hos Erik Gustaf Geijer. (Arkiv f. psykol. o. pedag., Bd 1, s. 126—144.)

Se avd. 3 A: Dahlgren.

GEIJERSTAM, GUSTAF AF.

Björkman, E. [G. af Geijerstam.] (Inl. till G. af Geijerstam, The book about little brother. New York 1921. P. V—XXXIX.)

GUSTAV III.

Kuylenstierna, O. Gustaf III. 1921.

Anm. av H. Donner (Finsk tidskr., T. 92, s. 384—390), T. F[ogelqvis]t (Dagens nyh. 24 febr.).

—— Gustaf III och hans franska väninnor. Apropos en konsthistorisk nyhet. (Stockh. dagbl. 17 dec.)

Se avd. 4: Beijer.

GRIPENBERG, B.

[Erdmann, N.] Bertel Gripenberg. (Nya dagl. alleh. 10 juli.) Undert.: E—nn.

Se avd. 3 A: von Wendt.

HAGBERG, C. A.

Österling, A. »Ett borgarhus vid Köpmangatan.» Vår första Stockholmsroman. Ett ungdomsverk av Carl August Hagberg framdraget ur glömskan. (Sv. dagbl. 12 febr.)

—— Carl August Hagberg. Minnesteckning. Sthm. 201, (2) s., 6 pl. 6 kr.

Omtr. av förf:ns Minnesteckning (1921).

Anm. av E. Hedén (Social-demokr. 20 juli), R. Sjöberg (D. nya Sverige, Årg. 16, s. 303—306), Kj. [R. G.] S[trömber]g (Stockh.-tidn. 14 maj), O. Wieselgren (Sv. dagbl. 1 juni).

Digitized by Google

Österling, A. Minnesteckning över Carl August Hagberg. 1921.

Anm. av A. Brunius (Gbg:s handelstidn. 9 jan.), T. F[ogelqvis]t (Dagens nyh. 11 och 14 febr.), O. Holmberg (Nya dagl. alleh. 18 maj).

HALLSTRÖM, P.

Fielden, F. J. [Per Hallström.] (Inl. till P. Hallström, Selected short stories. New York. P. IX—XXI.)

Marcus, C. D. Per Hallström. (D. nya Sverige, Årg. 16, s. 363—383.)

HANSSON, O.

Samlade skrifter. D. 14—17. Sthm. — 14. Dikter på vers och prosa och Det förlovade landet. 249, (5) s. 5,50 kr. — 15. Svartkonsten och Nya visor. 201, (5) s. 4,50 kr. — 16. På hemmets altare och Dagbok i Frankrike. 260, (3) s. 5,25 kr. — 17. Rustgården. 136 s. 2,75 kr.

1—15 anm. av J. Mortensen (Ord o. bild, Årg. 31, s. 606—610); 10—12 anm. av E[ri]k H[edé]n (Social-demokr. 9 febr.); 10 anm. av C.-A. B[olander] (Dagens nyh. 22 jan.); 12 anm. av G. J[önsson] (Sv. dagbl. 11 jan.); 13—15 anm. av E[ri]k H[edé]n (Social-demokr. 24 maj), A. Österling (Sv. dagbl. 8 juni).

Emot förlagets redigering av uppl. offentliggjorde förf. en protest (bl. a. i Dagens nyh. 6 juni). Svar från förlaget (ibid. 7 juni).

Hedén, E. Ola Hansson som 80-talsförfattare. (Bokstugan, Årg. 6, s. 210—223; Studiecirklarnas minnesskrift, s. 70—83.)

—— Ola Hansson som nittiotalsförfattare. (Bokstugan, Årg. 6, s. 255—271.)

[Svensson, N. P.] Ola Hanssons lyrik. (Ares, Årg. 2, s. 38—40.) Undert.: Qvidam Qvidamsson.

HEDBERG, T.

60-årsdagen. Artiklar av: E[ri]k H[edé]n (Social-demokr. 23 mars), Ellen Key (Vår tid. Årsbok utg. av Samf. De nio, Årg. 7, s. 19—24), Kj. [R. G.] S[trömber]g (Stockh.-tidn. 22 mars), [A. Österling] (Sv. dagbl. 23 mars).

Selander, S. Tor Hedberg. (Ord o. bild, Årg. 31, s. 149—157.)

HEDENVIND-ERIKSSON, GUSTAV.

Jonsson, F. En proletärdiktare. (Arbetets jul, 1922, s. 26—27.)

HEIDENSTAM, V. VON.

Böök, F. Verner von Heidenstam. Author of »The Charles men». (Heidenstam, V. von. The Charles men. . . . With an introduction by F. Böök. Part 1. 1920. P. IX—XXV.)

Haugard, J. [Verner von Heidenstam.] (Förf:ns Om Vättern och norra Vättersbygden. Natur- och kulturhistorisk beskrivning, s. 208—219, 2 pl.).

Se avd. 3 A: Hellerström.

Digitized by Google

HIERTA, L. J.

[Kerfve, A.] Lars Johan Hierta. Kring 50-årsminnet av hans bortgång. (Aftonbl. 12 nov.) Undert.: A. K.

HJÄRNE, H.

Böök, F. Harald Hjärne. [Inträdestal i Svenska akademien]. (Sv. dagbl. 21 dec.).

Hallendorff, C. En brytningstid inom svensk konservatism. 1—2. 1. Harald Hjärne och studenterna. 2. Hjärne och Alin. (Tidn. Ups. 30 okt. och 10 nov.)

—— Harald Hjärne och den karolinska forskningen. Föredrag hållet vid Karolinska förbundets sammanträde den 1 mars 1922. (Karol. förb:s årsbok, 1922, s. 1—19; i förkortad form även i Sv. dagbl. 2 mars.)

Harald Hjärnes död. Artiklar av: N. Ahnlund (Sv. dagbl. 7 jan.), E. Bull (Samtiden, Aarg. 33, s. 495—500), T. F[ogelqvis]t (Dagens nyh. 7 jan.), A. Forssell (Nya dagl. alleh. 7 jan.), S. H[anso]n (Gbg:s handelstidn. 7 jan.), E. Heckscher (Sv. tidskr., Årg. 12, s. 1—11), E[ri]k H[edé]n (Social-demokr. 7 jan.), N. Herlitz (Aftonbl. 7 jan.), G. Jacobson (D. nya Sverige, Årg. 16, s. 4—10), A. J[ohansson] (Ups. nya tidn. 7 jan.), E. B. R[inman] Stockh.-tidn. 7 jan.), E. N. S[öderberg] (Tidn. Ups. 7 jan.), Lydia Wahlström (Ord o. bild, Årg. 31, s. 141—148), Willebrand, R. F. v[on] (Finsk tidskr., T. 92, s. 151—166).

Herlitz, N. Harald Hjärne och Sveriges historia. (Nord. tidskr., 1922, s. 91—105.)

Jacobson, G. Harald Hjärne. Sthm. 89 s. 2 kr.
De största märkesmännen, 13.
Anm. av V. Carlgren (Stockh.-tidn. 15 juni), N. E[rdmann] (Nya dagl. alleh. 6 aug.), O. Rabenius (Stockh. dagbl. 14 aug.), V. Söderberg (Aftonbl. 10 juni).

Reuterskiöld, C. A. Harald Hjärne — ett svenskt kulturskede. 1—2. Tidn. Ups. 21 och 22 febr.)

Söderberg, V. Harald Hjärne som tidningsman i Göteborg. 1—5. 1. Arten av Hjärnes medarbetarskap i Göteborgs-Posten 1873—74. 2. Hjärnes inlägg i svensk-danska lotskonflikten 1873. 3. Personlig polemik. — Sveriges förhållande till Tyskland. 4. Islands självstyrelse. — Viktor Rydberg lockas ut i pennfäktningen. 5. Fortsatt pennfäktning och slutlig försoning med Viktor Rydberg. (Aftonbl. 19, 21, 25, 27, 29 april.)

IHRE, TH.

Sjöbeck, P. Anklagelseskriften mot »Tityrus» (Thomas Ihre) för bröllopskvädet »Confect wid Manfolckz Bordet». (Personhist. tidskr., Årg. 23, s. 185—192.)

Digitized by Google

Sjöbeck, P. »Confect wid Manfolckz Bordet.» Ett lundensiskt bröllopskväde från karolinska tiden, med efterspel. (Boken. Utg. av Lunds graf. faktorsfören., s. 15—26, 2 s. pl.)

JOHANSSON, L. (LUCIDOR).

Samlade dikter av Lucidor utg. av F. Sandwall. H. 3. Sthm. S. 1—160. 10 kr.

Svenska förf. utg. av Sv. vitterh.-samf., 4: 3.

KARLFELDT, E. A.

Borelius, A. J. T. Bibliska motiv i Karlfeldts diktning. En kulturhistorisk studie. Lund. 85, (1) s. 2 kr.

Stork, Ch. Wh. [E. A. Karlfeldt.] (New York times magazine 11 dec. 1921.)

KELLGREN, J. H.

Samlade skrifter. Utg. av S. Ek och O. Sylwan. D. 6. Brev. H. 1. S. 1—240. 15 kr.

Svenska förf. utg. av Sv. vitterh. samf., 9: 6: 1.

Kjellin, H. En ungdomssaga ur skalden Johan Henrik Kellgrens liv. (Lunds dagbl. 8 dec.)

KNÖS, THECLA.

Dahlgren, Lotten. Ett brev som ej nått henne. (Hertha, Årg. 9, s. 10—11.)

Ett brev från 1861 från Thekla Knös till Fredrika Bremer.

Horn, Vivi, f. Ankarcrona. De små Knösarna. 1921.

Anm. av [N.] E[rdma]nn (Nya dagl. alleh. 9 febr.).

Söderhjelm, W. De små Knösarna. Några biografiska tilläggsanteckningar. (Sv. dagbl. 13 juni.)

Med anl. av Vivi Horn, De små Knösarna. 1921. — Bl. a. om Z. Topelius.

LAGERGREN, CLAES.

Mitt livs minnen. [1.] Sthm. (7), 474, (1) s., 1 portr. 12 kr.

Inneh. bl. a.: Minnen från skoltiden i Örebro (1863—1872), s. 282—375.

Anm. av R. G:son Berg (Aftonbl. 21 dec.), F. Böök (Sv. dagbl. 9 nov.), T. Hedberg (Dagens nyh. 3 nov.), Abbé Coignard [K. Hj. Lundgren] Stockh.-tidn. 19 nov.), O. Rabenius (Stockh. dagbl. 23 nov.).

LAGERKVIST, P.

[Bødtker, J. S.], Pär Lagerkvist. (Ukens revy, 1921, s. 1133—1136.) Undert.: J. S. B.

Hedén, E. Pär Lagerkvist. En modern diktartyp. 1—3. (Bokstugan, Årg. 6, s. 25—32, 67—71.)

Hemmer, J. Pär Lagerkvist. En konturteckning och några synpunkter. (Nya Argus, Årg. 15, s. 36—39.)

Digitized by Google

Lindberg, H. Pär Lagerkvist och modernt måleri. (Polstjärnan, Årg. 27, s. 13—14.)

Svanberg, V. Pär Lagerkvists livstro. (Dikt o. studie, 1922. Minnesskrift utg. av Estet. fören. i Upps., s. 134—143.)

LAGERLÖF, SELMA.

Mårbacka. Sthm. 327, (2) s. 8,50 kr.

Anm. av B. B[æckströ]m (Gbg:s handelstidn. 6 dec.), O. Holmberg (Nya dagl. alleh. 26 nov.), F. V[etterlund] (Aftonbl. 3 dec.), A. Österling (Sv. dagbl. 3 dec.).

Lindstedt, T. Studier över stilen i Gösta Berlings saga. (Nysv. stud., Årg. 2, s. 31—77.)

LARSSON, HANS.

60-årsdagen. Artiklar av: T. F[ogelqvis]t (Dagens nyh. 18 febr.), E[ri]k H[edé]n (Social-demokr. 18 febr.), A. N[ilsson] (Gbg:s handelstidn. 17 febr.).

LARSSON, L.

Hoppe, R. Leon Larsson död. (Sv. dagbl. 22 mars.)

LEFFLER, ANNE CHARLOTTE.

En självbiografi grundad på dagböcker och brev [red. av Jane Gernandt-Claine & Ingeborg Essén]. Sthm. 321, (1) s. 8,50 kr.

Anm. av F. Böök (Sv. dagbl. 27 nov.), Maria Cederschiöld (Aftonbl. 8 dec.), T. Hedberg (Dagens nyh. 27 nov.).

LEOPOLD, C. G. AF.

Blanck, A. En bortglömd gustaviansk idyll [Eglé och Annett]. (Förf:ns Anna Maria Lenngren, s. 135—156.)

Swahn, W. Hur Leopold återbördades till fosterlandet och äran. Några uppgifter ur en samling nyupptäckta bref från den gustavianska skalden. (Saisonen, Årg. 6 (1921), s. 791—792.)

LEVERTIN, O.

Se avd. 3 A: Landquist.

LIDNER, B.

Randel, A. Bengt Lidners ekonomi. Ur skaldens båda konkursakter, en hittills förbisedd biografisk källa. (Aftonbl. 12 nov.)

LINDEBLAD, A.

[Walberg, E.] En gissning till Assar Lindeblads paskill om Lundaflickorna. (Lunds dagbl. 6 nov.) Undert.: Wg.

Wrangel, E. En lundaskald och en skämtdikt om lundaflickorna. Lund. 4:o. 32 s. 3 kr.

Skrifter utg. av fören. Det gamla Lund, 4.

Digitized by Google

LINDORM, E.

[Hedlund, K.] Erik Lindorm. (Polstjärnan, Årg. 27, s. 142—143.) Undert.: K. H—d.

LING, P. H.

Se avd. 3 A: Dahlgren.

LINNÉ, C. VON.

Svenska Linné-sällskapets årsskrift. Årg. 5. Upps. 4:o. (5), 126 s. Medl.-avg. 10 kr. för år.

Inneh. bl. a.: E. Malmeström, Linnés religiösa åskådning. — J. Sahlgren, Linné som predikant. — C. Forsstrand, Linnés ekonomi och hans kvarlåtenskaps öden. — E. Gombocz, Bibliographia Linnæana hungarica. — C. Aurivillius, Anmärkningar rörande Linnés entomologiska »Prælectiones privatissimæ», hållna på Hammarby 1770. — L. Larsson, Lektor Rothmans planer på en hortus botanicus i Växjö.

Anm. av A. Randel (Aftonbl. 28 maj).

Bref och skrifvelser af och till Carl von Linné. Med understöd af svenska staten utg. af Upsala universitet. Afd. 1. Bref till och från svenska enskilda personer. D. 8. Kalm-Laxman. Utg. och med upplysande noter försedda af J. M. Hulth. Upps. (6), 200 s. 6 kr.

Des Archiaters und Ritters Carl von Linné eigene, anonym erschienene Berichte über die zwölfte lateinische Ausgabe seines Natursystems enthüllt, abermals zum Drucke befördert, aus dem Schwedischen übersetzt und mit einer Einleitung versehen von F. Bryk. Sthm (tr. i Tübingen). 35 s.

Tr. i 50 numr. ex.

Anm. av A. Randel (Aftonbl. 10 aug.).

Linnæus im Auslande. 1921.

Anm. av A. Randel (Aftonbl. 8 jan.).

Bryk, F. Linné och Amerika. En hittills obekant Linné-skrift. (Aftonbl. 24 maj.)

—— Linné och Frankrike. Ett nytt Linnébrev till L. Gérard. Sthm. 16 s.

Även i Aftonbl. 8 okt.

—— En Linnébiografi från 1753. En märklig föreläsning av Linnés lärjunge Pehr Kalm. (Stockh.-tidn. 17 dec.)

Sahlgren, J. Linné som predikant. (Sv. Linnésällsk:s årsskr., Årg. 5, s. 40—55; i förkortad form även i Sydsv. dagbl. 12 mars.)

LYBECK, MIKAEL.

Samlade arbeten. 1—9. Hfors. 1. Dikter. 1921. 198, (3) s. 30 fmk. — 2. Unge Hemming. 1921. 243, (1) s. 35 fmk. — 3. Ett mosaikarbete. Allas vår Margit. Dagar och nätter. 1921. 250, (5) s. 35 fmk. — 4. Den starkaste. 1921. 190, (2) s. 35 fmk. — 5. Ödlan. 178, (2) s. 35 fmk. — 6. Tomas Indal. 277, (2) s.

Digitized by Google

35 fmk. — 7. Dynastien Petterberg. Den röde André. 274, (5) s. 35 fmk. — 8. Bror och syster. Schopenhauer. 227, (4) s. 35 fmk. — 9. Hennerson. 154, (3) s. 35 fmk.
Anm. av H. S[öderhjel]m (Hufvudstadsbl. 3 dec.).

LYSANDER, A. TH.

Holmberg, O. Ett karaktärshufvud från gamla Lund. Till hundraårsminnet af A. Th. Lysanders födelse den 29 maj 1822. (Nya dagl. alleh. 28 maj.)

Werin, A. En beaktansvärd minnesdag. (Sydsv. dagbl. 29 maj.)

MÖRNE, A.

Se avd. 3 A: von Wendt.

NORDENFLYCHT, HEDVIG CHARLOTTA.

Belfrage, S. Havet i fru Nordenflychts diktning. (Nysv. stud., Årg. 2, s. 141—146.)

NORSTRÖM, V.

Andrén, G. Från Vitalis Norströms sista år. Bref och minnen. 1—4. (Nya dagl. alleh. 10, 13, 22, 27 juni.)

Åkesson, E. Bildningsentusiasten och filosoferna. (Tidn. Ups. 16 juni.)
Berör bl. a. förhållandet mellan O. E. Lindberg och V. Norström.

NUMERS, G. VON.

Tarkiainen, V., G. von Numers. Elämä ja teokset. Kirjallisuushistoriallinen tutkimus. [G. v. N. Liv och verk. Litteraturhistorisk studie.] Hfors. 208 s. 28 fmk.
Anm. av J. V. Lehtonen (Valvoja, Årg. 42, s. 221—224), A[rvi]d M[örn]e (Sv. pressen 11 nov.).

NYBLOM, HELENA.

Mina levnadsminnen. 1—2. Sthm. à 9 kr. 1. I Danmark 1843—1864. 330, (2) s. — 2. I Sverige 1864—1898. 497, (2) s.
Förut tr. i Idun, Årg. 33 (1920)—34 (1921).
Anm. av T. Hedberg (Dagens nyh. 13 dec.), O. Rabenius (Stockh. dagbl. 31 dec.).

NYBLÆUS, A.

Wulff, F. Ur Axel Nyblæi korrespondens. 1921.
Anm. av A. N[ilsson] (Gbg:s handelstidn. 11 febr.).

NYBLÆUS, AXEL & GUSTAF.

Borelius, Hilma. Ett fostbrödralag. (Vår lösen, Årg. 13, s. 11—13.)

OSSIANNILSSON, K. G.

Hedén, E. En som ej får glömmas. 1—2. (Bokstugan, Årg. 6, s. 97—101, 120—125.)

RIDDERSTAD, C. F.

Bagge, G. Carl Fredrik Ridderstad. (Förf:ns Ungdomsminnen från östgötabygder, s. 24—27.)

Digitized by Google

RISBERG, B.

Vetterlund, F. Bernhard Risberg. (Ord o. bild, Årg. 31, s. 499—504.)

RUDBECKIUS, J.

Johannes Rudbeckii akademiska högtidstal utg. i övers. från latinet [av B. R. Hall]. Lund. 153, (2) s. 3 kr.
Årsböcker i sv. undervisn.-hist., Årg. 2, vol. 5.

Brolén, C. A. Biskop Johannes Rudbeckius och gymnasieträdgården i Västerås. (Hist. tidskr., Årg. 42, s. 51—58.)

RUNEBERG, J. L.

Blomberg, H. I Runebergs Borgå. (Studiekamraten, Årg. 4, n:r 23—24, s. 17—19.)

Dahlberg, R. Några Runeberg-fragment. (Förhandl. o. upps., 35 (1921), s. 169—178.)

Edelfelt, Berta. Ur en gammal dagbok. En episod i J. L. Runebergs liv. Med en inledning av W. Söderhjelm. Sthm (tr. i Hfors). 192, (1) s., 3 pl. 5,75 kr.
Utdrag ur Emilie Björksténs dagbok.
Anm. av G. Castrén (Hufvudstadsbl. 12 nov.), R. Furuhjelm (ibid. 16 nov.) — genmäle av förf. (ibid. 17 nov.) —, T. Hedberg (Dagens nyh. 4 dec.), E. Kihlman (Nya Argus, Årg. 15, s. 147—148), E. Norlind (Gbg:s handelstidn. 8 dec.), F. Vetterlund (Aftonbl. 16 dec.), R. F. v[on] Willebrand (Finsk tidskr., T. 93, s. 377—383), A. Österling (Sv. dagbl. 10 dec.). Med anl. av A. Österlings anm. meddelas en biljett från Runeberg till E. B[jörkstén] (Sv. dagbl. 14 dec.) Ins. undert.: —i—.

Granlund, Giri. Om hemlivet i och vården av Runebergs hem. (Vårbrodd. Publ. utg. av general Mannerheims barnskyddsförb., 1922, s. 50—56 + 1 pl.)

Koskenniemi, V. A. Runebergin muisto. [Runebergs minne.] (Aika, Årg. 16, s. 39—42.)

Rosenqvist, V. T. Johan Ludvig Runeberg som pedagog. (Festskrift tilegnet O. Anderssen. Kra. 1921. S. 24—37.)

—— Studier i Runebergs psalmdiktning. (Förhandl. o. upps., 35 (1921), s. 143—168.)

RYDBERG, V.

Ekenstierna, Fanny. Viktor Rydberg. En levnadsteckning för barn och ungdom. Upps. 63, (1) s. 1 kr.
Bibl. Sveriges vår, 22.

Forsström, A. Viktor Rydbergs ställning till de klassiska språken och modersmålet i skolan. (Skrifter utg. av modersmålslärarnas fören. Minnesskrift 1912—1922, s. 3—20.)

Kuylenstierna, O. Minnen från Västerhavet och av Viktor Rydberg. (Hågkomster och livsintryck av svenska män och kvinnor. Saml. 2, s. 166—173.)

Digitized by Google

Swahn, W. Kring ett brev från Viktor Rydberg. (Aftonbl. 15 jan.)

Se avd. 3 A: Holmberg; 3 B: Hjärne.

SCHULTZ, J. G.

Neander, S. Johan Gustaf Schultz — sextiotalets Palmær. Den förste litterate Söndags-Nisse-redaktören och hans vittra insatser. (Aftonbl. 2 april.)

Zetterström, H. Johan Gustaf Schultz och konstapel Battongs sägner. (Söndagsnisse, Årg. 61, 9—16 april.)

SIWERTZ, S.

Olsson, H. Sigfrid Siwertz' författarskap. En ögonblickssilhuett. (Polstjärnan, Årg. 27, s. 69—70.)

SNOILSKY, C.

Neander, S. Snoilskys sista dikt. (Aftonbl. 12 febr.)

Snoilskys landsflykt. En självbekännelse i brevform av skalden. (Julkvällen, 1922, s. 7—8.)

Ett brev till J. Collet, dat. 30. 6. 1879, i faks.

Vetterlund, F. Snoilsky och åttiotalet. Ur en brevväxling med C. D. af Wirsén. (Ord o. bild, Årg. 31, s. 45—54.)

STAGNELIUS, E. J.

Böök, F. Stagneliansk textkritik. (Nysv. stud., Årg. 2, s. 1—30.)

Med anl. av B. Risbergs uppsats i Nysv. stud., Årg. 1.

Risberg, B. Stagnelius' »Thorsten fiskare» och dess riktiga text. (Nya dagl. alleh. 15 jan.)

STIERNHIELM, G.

[Åhman, A.] Den svenska skaldekonstens fader. Till 250-årsminnet av Georg Stiernhielms död. (Gbg:s handelstidn. 22 april.) Undert.: Å—n.

STRANDBERG, C. V. A. (TALIS QUALIS).

Hultin, G. Genombrottet i Strandbergs ungdomsdiktning. Gbg. VI, 40 s. 2 kr.

Meddel. från Gbg:s högskolas litt.-hist. seminarium, 2. = Gbg:s högskolas årsskr., Bd 28: 1.

[Rabenius, O.] Talis Qualis. Stockholms dagblads förnämste litteräre medarbetare. (Stockh. dagbl. 10 dec.)

STRINDBERG, A.

August Strindberg om Röda rummet. (Aftonbl. 4 dec.)

Briefe August Strindbergs an seinen deutschen Übersetzer [E. Schering]. (Hellweg, Jahrg. 2, S. 147—148, 171—172.)

Ahlberg, A. Det ondas problem i Strindbergs diktning. Till 10-årsminnet av diktarens bortgång. (Sv. dagbl. 13 maj.)

Digitized by Google

Banerjee, J. August Strindberg (1849—1912). (The Calcutta review, Ser. 3, vol. 1 (1921), p. 53—69, 2, p. 116—124, 466—471, 3, p. 97—105, 444—451).

Brunius, A. Människan Strindberg och hans senaste biografer [N. Erdmann och E. Hedén]. (Ord o. bild, Årg. 31, s. 315—324.)

Bülow, W. August Strindberg. Till 10-årsdagen av hans död. (Lunds dagbl. 13 maj.)

Ekelund, O. Taarbæk och dess minnen av August Strindberg. (Sv. dagbl. 18 juni.)

Erdmann, N. August Strindberg. 1920.
Anm. av A. Brunius (Ord o. bild, Årg. 31, s. 315—324).

Faesi, R. Strindbergs Schweizer Novellen. (Baden-Badener Bühnenblatt, I, 108.)

[Flygare, C.] Från Strindbergs landsflyktsår. Villan i Taarbæk (I) där »En dåres försvarstal» blev till. (Sydsv. dagbl. 20 aug.) Undert.: Fl,

Friedell, E. Die Strindbergmode. (Köln. Zeit., 18 okt.)

Hedén, E. Strindberg. 1921.
Anm. av R. G:son Berg (Aftonbl. 20 febr., 16 juli), A. Brunius (Ord o. bild, Årg. 31, s. 315—324), B. B[æckströ]m (Gbg:s handelstidn. 31 aug.), Y. Mens (D. lit. Echo, Jahrg. 24 (1921—22), Sp. 1063—1065), O. Wieselgren (Personhist. tidskr., Årg. 23, s. 92—96).
Se vidare nedan: Liedgren, Tufvesson.

—— Strindberg efter döden. (Social-demokr. 13 maj.)

Hedén, E. Strindberg och de fattiga. (Studiekamraten, Årg. 4, nr 10, s. 8—9.)

Hedvall, Y. Strindberg på scenen under 10 år. En översikt med anledning av tioårsminnet av vår främste dramatikers död. (Stockh.-tidn. 7 maj.)

Hjorth, G. Strindbergs Gustaf III. (Åbo underrätt. 16 nov.)

Holmberg, O. Strindberg i kvinnolägret. Några blad ur diktarens ungdomsjournalistik. (Nya dagl. alleh. 3 sept.)

[Holten, Sofie.] Da Strindberg blev malet af den roskildensiske Kunstnerinde. (Roskilde Dagbl. 4 okt.)

Jaspers, K. Strindberg und Van Gogh. Versuch einer pathographischen Analyse unter vergleichender Heranziehung von Swedenborg und Hölderlin. Bern. VIII, 131 s. Omkr. 6 fr.
Arb. z. angew. Psychiatrie, hrsg. v. W. Morgenthaler, Bd 5.
Anm. av F. Bryk (Aftonbl. 23 sept.).

Kesser, H. Strindberg. (Köln. Zeit. 17 juni.)

Landquist, J. Alexander Kiellands brev till August Strindberg. (Samtiden, Aarg. 33, s. 419—434.)

Digitized by Google

Landquist, J. August Strindberg. (The engl.-swed. magazine. Eng.-sv. tidskriften, Årg. 2, s. 164—169.)
Svensk och engelsk text.

—— August Strindberg och Edvard Brandes. (Stockh.-tidn. 17 maj.)

—— Mitt sammanträffande med August Strindberg. (Hågkomster och livsintryck av svenska män och kvinnor. Saml. 2, s. 296—301.)

—— Strindberg och hemkänslan. (Studiekamraten, Årg. 4, nr 10, s. 6—8.)

Liedgren, E. Två biografier. (Vår lösen, Årg. 13, s. 57—62.)
Skriven m. anl. av D. Rudin, Waldemar Rudin och E. Hedén, Strindberg.

[Lundgren, A. M.] En Infernolegend [Strindbergs vistelse i Ystad]. (Maj. Skånejournalisternas vårtidn., 1920, s. 18—20.) Undert.: Ax. L.

Marcus, C. D. Strindbergs »Ett drömspel». (Tilskueren, 1922, s. 323—332.)

Marcuse, L. Strindberg. Das Leben der tragischen Seele. Berlin, (tr. i Lpz.). 138, (1) s., 1 portr.

Maury, L. Strindberg et la Suisse. (Journal de Genève 1 jan.).

Mortensen, J. Strindberg's personality. (The amer.-scand. review, vol. 10, p. 289—295.)

Märker, F. [August Strindberg.] (Förf:ns Zur Literatur der Gegenwart. 1921. S. 63—66.)

Mörner, B. Då August Strindberg skulle bli tidningsutgivare. (Julkvällen, 1922, s. 26—27.)
Om S. och tidningen Gazetten.

Oljelund, I. Job—Strindberg. (Social-demokr. 13 maj.)

Olsson, R. G. Ett besök på Strindbergs Hemsö. (Studiekamraten, Årg. 4, nr 14, s. 8—9.)

Proost, K. F. August Strindberg, zijn leven en werken. Een inleiding. Zeist. (8), 305 s., 1 portr. 5,50 fl.

Rosenius, E. Strindbergs modeller. (Ups. nya tidn. 13 juli.)

Schleich, C. L. Strindberg-Erinnerungen. (Förf:ns Besonnte Vergangenheit. Lebenserinnerungen (1859—1919). 1921. S. 241—270.)
Är, frånsett ett tillägg, s. 264—265, omtr. av förf:ns Erinnerungen an Strindberg . . . 1917.

Schmidt, F. W. August Strindberg und seine besten Bühnenwerke. Eine Einführung. Berlin. 212, (1) s.
Schneiders Bühnenführer.

Seldener, H. Kring »Röda rummet». Per Ekström berättar. [1], 2—3. (Nya dagl. alleh. 9, 13 och 20 aug.)

Digitized by Google

Stéenhoff, Frida. Strindberg och kvinnorna. (Social-demokr. 13 maj.)

Strecker, K. Strindbergs Kindheit. Berlin-Lichterfelde (tr. i Lpz.). 44 s.
Der Lichtkreis, 7.

—— Die Wahrheit über Strindbergs Roman, Tschandala. (D. Freihafen. Blätter d. hamburger Kammerspiele, V: 2.)

Strindbergsarkivets vanvård. Art. av G. Johansson (Aftonbl. 29 jan.), J. Landquist (Stockh.-tidn. 30 jan.), O. Wieselgren (Sv. dagbl. 29 jan.).

Strindbergs-minnet. Minnesblad till 10-årsdagen av August Strindbergs död den 14 maj 1922. Utg. O. Skarpheden. Sthm. Fol. 8 s. 1 kr.
Inneh. bl. a.: Strindbergs självkaraktäristik. — O. Skarpheden, Under »Giftas»-åtalets dagar.

[Strömberg, K. R. G.] August Strindberg. Till tio-årsminnet. (Stockh.-tidn. 14 maj.) Undert.: Kj. S—g.

Svanberg, N. »Från Fjärdingen och Svartbäcken». (Nysv. stud., Årg. 2, s. 147—152.)

[Svensson, N. P.] Några Strindbergsbref. 1—2. (Ukens revy, 1922, s. 368—375, 396—403, 426—430.) Undert.: Qvidam Qvidamsson.
Strindbergs brev till Isidor Kjellberg.

—— Strindbergs världsrykte. (Ukens revy, 1922, s. 1070—1076.) Undert.: Qvidam Qvidamsson.

Thormann, W. E. August Strindberg. Augsb. 1921. 16 s.
Dichter und Bühne. R. 3: Unsere Zeit.

Tufvesson, Th. Vem var Olle Montanus? Apropå en notis i Hedéns Strindbergsbok. (Lunds dagbl. 4 juli.)
Härav föranleddes artiklar och notiser i Dagens nyh., 6, 9, 10 och 14 juli.)

Wangson, O. R. Strindberg som nykterhetsagitator. En tendensiös studie. Malmö. 80 s. 1 kr.

Vetterlund, F. August Strindberg och Carl David af Wirsén. Några erinringar vid tioårsminnet. (Aftonbl. 14 maj.)

Se avd. 3 A: Landquist.

STURZEN-BECKER, O. P. (ORVAR ODD).

Sylwan, O. Vicomte de Launay och Orvar Odd. (Gbg:s handelstidn. 16 sept.)

SWEDENBORG, E.

Harley, C. Swedenborg and J. S. Mill. (The New-church magazine, vol. 40 (1921), p. 209—218.)

Liljedahl, E. Goethe och Swedenborg. Kring 90- och 150-årsdagarna. 1—2. (Nya dagl. alleh. 7 och 25 april.)

Digitized by Google

[Lindh, F. G.] Swedenborg som Söderbo. (Nya kyrkans tidn., Årg. 46 (1921), s. 137—140, 145—146, 161—163, 169—172.) Undert.: F. G. L.

—— Swedenborgs födelseort och dop. (Nya kyrkans tidn., Årg. 46 (1921), s. 5—6.) Undert.: F. G. L.

Forts. och slut från samma tidskrift, Årg. 40 (1915), s. 120—124.

Stroh, A. H. Swedenborg and Kant. (The New-church magazine, vol. 40 (1921), p. 74—79.)

[Vetterlund, F.] Swedenborgs 150-årsdag. (Aftonbl. 26 mars.) Undert.: F. V.

Se avd. 3 B: Strindberg (Jaspers).

SÖDERBERG, HJ.

Elster, K. Hjalmar Söderberg. (Samtiden, Aarg. 33, s. 453—466, 513—532.)

TAVASTSTJERNA, K. A.

Reuter, J. Karl A. Tavaststjerna i Teknologföreningen omkring år 1880. (Boken om T. F. Utg. till Teknologföreningens 50 års fest. Hfors. S. 46—50.)

TEGNÉR, E.

Samlade skrifter. Ny kritisk upplaga, kronologiskt ordnad. Utg. av E. Wrangel och F. Böök. D. 6. 1827—1830. Sthm. (4), 630 s., 1 portr. 10 kr.

Frithiofs saga. Försedd med inledning och noter av F. Böök samt föregången av diktarens Anmärkningar såsom inledning till Frithiofs saga. Sthm. 220 s., 15 pl. 4,25 kr.

Blanck, A. En nyfunnen dikt av Tegnér och dess historia. (Förf:ns Anna Maria Lenngren, s. 169—180.)

Förut tr. i Gbg:s handelstidn. 13 juli 1910.

Böök, F. Kung Beles minne. (Sv. dagbl. 11 sept.)

—— Tegnér i Schleswig. 1—2, [3]. (Sv. dagbl. 27 febr., 6 och 13 mars.)

Gadelius, B. [Tegnérs själssjukdom. Föredrag vid psykiatriska kongressen.] (Nya dagl. alleh. 7 sept.; Dagens nyh. 8 sept. Föredragsreferat.)

Holmberg, O. Tegnér i längdsnitt. (Nya dagl. alleh. 15 april.)

Anm. av E. Tegnér, Lyriska dikter i urval.

Kristensen, M. Lidt mere om »Helge» och »Frithiofs saga». (Danske stud., 1922, S. 178.)

Forts. av förf:ns studie i samma tidskr., 1918.

Larsson, H. Hegel—Tegnér. (Bokstugan, Årg. 6, s. 205—209; Studiecirklarnas minnesskrift, s. 65—69.)

Digitized by Google

Sturtevant, A. M. The character of Ingeborg in Tegnér's Frithiofssaga. (Scand. studies and notes, vol. 7 (1922—23), p. 31—51.)

—— Frithiof på sin faders hög. (Scand. studies and notes, vol. 7 (1922—23), p. 102—109.)

—— Tegnér's Gerda. (Scand. studies and notes, vol. 6 (1920—21), p. 43—57.)

—— Tegnér's poetic treatment of death. (Scand. studies and notes, vol. 6 (1920—21), p. 93—112.)

—— Oehlenschläger and Tegnér's »Frithiofssaga». (Scand. studies and notes, vol. 6 (1920—21), p. 134—158.)

Wrangel, E. Tegnér och »lilla grevinnan» [Therese af Ugglas, f. von Stedingk]. Ur en nyupptäckt Tegnérkorrespondens. 1—2. (Sv. dagbl. 21—22 mars.)

—— Till skalden Tegnérs psykologi. (Ord o. bild, Årg. 31, s. 529—542.)

Se avd. 3 A: Hagberg, Holmberg, Landquist.

THEORELL, J. P.

Se avd. 3 B: Geijer.

TOPELIUS, Z.

Självbiografiska anteckningar. Utg. av P. Nyberg. Hfors. (7), 364, (1) s., 3 portr. 75 fmk.

Anm. av H. S[öderhjel]m (Hufvudstadsbl. 17 dec.).

[Eklund, A.] Zachris Topelius och vi. (Sv. pressen 11 mars.) Undert.: A. E.

Vasenius, V. Topelius och Skandinavien. 1—3. 1. Finland i Sverige. 2. Danmark och Sverige i Finland. 3. Fjärrsynthet. (Sv. dagbl. 1. 23 dec. 2—3. 27 dec.)

Se avd. 3 B: Knös.

VALERIUS, J. D.

Böök, F. Valerius och dygden. (Sv. dagbl. 25 sept.)

—— Valerius och glädjen. (Sv. dagbl. 9 okt.)

—— Valerius och hjältemodet. (Sv. dagbl. 2 okt.)

—— Valerius och odödligheten. (Sv. dagbl. 18 sept.)

WALLENBERG, JACOB.

Afzelius, N. Folkupplaga och standardupplaga. Några betraktelser med anledning av de senaste Wallenbergtrycken. (Ups. nya tidn. 16 nov.)

WALLIN, J. O.

[Backman, J.] Strövtåg i J. O. Wallins hembygd. Några glimtar i dunklet kring barndoms- och ungdomsåren i Stora Tuna. (Stockh.-tidn. 10 dec.) Undert. J. B.

Digitized by Google

Hedlund, K. Johan Olof Wallins Gästriklandshärstamning. (Meddel. av Gestriklands kulturhistor. fören., 1922, s. 47—54.)

Liedgren, E., J. O. Wallins herdatid i gamla Solna. (Sv. dagbl. 15 okt.)

Ramsay, Ebba, f. Karström. Vad jag minnes om Johan Olof Wallin. (Hågkomster och livsintryck av svenska män och kvinnor. Saml. 2, s. 9—18.)

Reuterswärd, K., J. O. Wallin och hans lyckligaste tid. Ett och annat från hans vistelse vid Karlberg 1806—12. (Stockh. dagbl. 15 okt.)

Se avd. 3 A: Hagberg.

WENNERBERG, G.

Bagge, P. [Gunnar Wennerberg.] (Förf:ns Minnen från Skara skola på 1860-talet, h. [1], s. 15—19, 2, s. 23—28.)

[Lindqvist, Märta.] En intressant brevsamling från Gunnar Wennerbergs sista år. (Sv. dagbl. 22 jan.) Undert.: Quelqu'une.

WIKNER, P.

Skrifter. Utg. av A. Ahlberg och Th. Hjelmqvist. D. 5, 8. Sthm. 5. Föredrag över Platon. 207 s. 3,75 kr. — 8. Religiösa meditationer och föredrag samt tvenne uppsatser i religiösa ämnen. 331, (2) s. 6 kr.

[Brev till Oscar Ekman från 1884.] (Oscar Ekman 1812—1907. En minnesbok. . . S. 404—410.)

Bagge, P. [Pontus Wikner.] (Förf:ns Minnen från Uppsala katedralskola, s. 32—39.)

Hjelmqvist, Th. Från Pontus Wikners ungdom. (Sv. dagbl. 22 okt.)

Landquist, J. Pontus Wikner. 1—2. (Vår lösen, Årg. 13, s. 6—10, 19—25.)

Se avd. 2 (Uppsala): Schéele.

WIRSÉN, C. D. AF.

Gyllander, H., C. D. af Wirsén. Några små minnen med reflexioner. (Nya dagl. alleh. 17 sept.)

—— Några minnen av C. D. af Wirsén. (Hågkomster och livsintryck av svenska män och kvinnor. Saml. 2, s. 215—219.)

Vetterlund, F. Wirsén och Bäckström. Några anteckningar ur otryckta brev. (Idun, Årg. 35, s. 226—227, 258—259.)

Se avd. 3 B: Snoilsky, Strindberg.

Digitized by Google

WRANÉR, H.

Valda skrifter utg. av F. Böök. 1—3. Sthm. à 4,50 kr. 1. 235, (2) s. — 2. 265, (2) s. — 3. 208, (1) s.

1, s. 5—19: levnadsteckning över H. Wranér av F. Böök.
Anm. av [Nil]s [Erdma]nn (Nya dagl. alleh. 10 juli), Abbé Coignard [K. Hj. Lundgren] (Stockh.-tidn. 7 juli), A. Österling (Sv. dagbl. 5 juli).

ÖSTERGREN, C. L. (FJALAR).

Henning, E. Skalden »Fjalar» som lärare. (Hågkomster och livsintryck av svenska män och kvinnor. Saml. 2, s. 126—129.)

4. Teater- och musikhistoria.

Svensk tidskrift för musikforskning. Utg. av T. Norlind under medverkan av C. F. Hennerberg, E. Sundström, J. Rabe. Årg. 4. Sthm. (3), 156 s. För årg. 10 kr.

Andersson, N. Svenska låtar. Samlade av N. Andersson. Dalarna. H. 1. Sthm. 4:o. (6), 184 s., 5 pl. 20 kr.

[Barr, K.] Musikskandinavism för 25 år sedan. Några erinringar om den andra nordiska musikfesten i juni 1897. (Stockh.-tidn. 11 juni.) Undert.: K. B.

Beijer, A. Gustaf III:s Opera — en förverkligad renässanstanke. En orientering inför det stundande jubileet. (Stockh.-tidn. 24 dec.)

—— Karl XII:s teater i Kungshuset och dess tillkomsthistoria. (Nationalmusei årsbok, Årg. 4, s. 1—28.)

—— Ett regihistoriskt dokument. (Dikt o. studie, 1922. Minnesskrift utg. av Estet. fören. i Upps., s. 71—75, 1 s. pl.)

Hedvall, Y. Molière på svenska teaterscener. Från Kjell Waltmans Tartuffe på 1700-talet till våra dagars Molièretolkare. (Stockh.-tidn. 15 jan.)

—— The Swedish theatre of to-day. (The amer.-scand. review, vol. 10, p. 543—549.)

Hennerberg, C. F. Ur Fredrik Samuel Silverstolpes brevsamling. (Sv. tidskr. f. musikforskn., Årg. 4, s. 81—96.)

Håkanson, K. Svenska sångkomponister. 1—4. 1. Josef Eriksson. 2. Ture Rangström. 3. Ruben Liljefors. 4. Gustaf Nordqvist. (Ares, Årg. 2, 16 febr., 2 och 30 mars, 20 juli.)

Krohn, I. Om den medeltida kyrkomusiken i Finland. (Medeltida kyrkokonst i Finland. Hfors 1921. S. XXXIX—XL.)

Leffler, K. P. Folkmusiken i Norrland. 1: 2—4. 1921.
Anm. av W. Fevrell (Sv. dagbl. 8 jan.).

Nordensvan, G. I slocknat rampljus. Gurli Ulff—Oscar Malmgren. (Aftonbl. 6 juli.)

Digitized by Google

Nordensvan, G. En teaterbrand och ett teatermuseum. (Aftonbl. 22 jan.)
Om teatern på Drottningholm.

Nyberg, P. »Den finska kvartetten i Leipzig» åren 1856—1858. (Fi. tidskr., T. 42, s. 170—193.)
Om Ernst Fabritius, Johan Lindberg, Gabriel Linsén, Karl Moring och Filip von Schantz.

Nyblom, H. Lovisa Ulrika och musiken vid svenska hovet 1745—1755. (Sv. tidskr. f. musikforskn., Årg. 4, s. 26—33.)

—— En svensk operachef på 1700-talet. Hur greve Carl Reinhold von Fersen skötte Kongl. Opera-Teatern år 1780. (Stockh.-tidn. 4 juni.)

Rabenius, O. Vår Opera fyller sina 150 år. Ett rikt konstliv under ett och ett halvt sekel. (Stockh. dagbl. 24 dec.)

[Sundström, E.] Mozart i Sverige. (Stockh. dagbl. 22 jan.) Undert.: E. S—m.

Wieselgren, O. »Tartuffes» urpremiär i Sverige: tyska komedianter framförde 1733 Molières verk i Bollhuset. (Sv. dagbl. 15 jan.)

Vretblad, P. Musik-kritik på 1700-talet. Några anteckningar. (Socialdemokr. 14 sept.)

AHLBOM, ERNST.

Minnen och anteckningar från en trettiofemårig teaterbana. 1. Hfors 1919. (5), 178 s., 1 pl.

AHLSTRÖM, J. N.

Törnell, E. Jacob Niclas Ahlström. En bortglömd svensk musiker. (Sv. dagbl. 3 dec.)

CEDERSTRÖM, ELLEN, f. HARTMAN.

Fallström, D. När Ellen Cederström tar avsked. Några rader om henne själv och hennes konst. (Stockh.-tidn. 6 april.)

DU PUY, E.

Rabenius, O. Edouard Du Puy. Ett hundraårsminne. (Stockh. dagbl. 2 juli.)

ERIKSSON, J.

Håkanson, K. Josef Eriksson. En svensk sångkomponist — och hans utveckling. (Musik. Tidsskrift f. Tonekunst, Aarg. 4 (1920), s. 51—54.)

Se ovan: Håkanson.

HAGMAN, JUSTUS.

På scenen och bakom. Minnen och händelser från en fyrtiofemårig teaterbana. Sthm (tr. i Uddevalla). 167, (1) s., 3 portr., 1 pl. 5 kr.

HALLÉN, A.

Norlind, T. Andreas Hallén. (Ur nutidens musikliv, Årg. 3, s. 1—7.)

HEBBE, SIGNE.

[Linder, Gurli.] [Signe Hebbe.] (Sv. dagbl. 23 juli.) Undert.: G. L.

Digitized by Google

HILLBERG, E.

[Lüchou, N.] Emil Hillberg. (Sv. pressen 16 febr.) Undert.: N. L—ou.

Smith, E. Emil Hillberg 70 år. (Sv. dagbl. 17 febr.)

HÆFFNER, J. C. F.

Brolén, C. A. Ett brev från J. C. F. Hæffner. (Personhist. tidskr., Årg. 23, s. 193—197.)

LILJEFORS, R.

Håkanson, K. Ruben Liljefors. (Ur nutidens musikliv, Årg. 3, s. 65—68.

Se ovan: Håkanson.

LIND, JENNY.

Hebbe, Signe. Mina minnen af Jenny Lind. (Hågkomster och livsintryck av svenska män och kvinnor. Saml. 2, s. 27—30.)

Se avd. 3 B: Geijer.

MALMGREN, OSCAR.

Se ovan: Nordensvan.

NAUMANN, J. G.

Engländer, R. Johann Gottlieb Naumann als Opernkomponist (1741—1801). Mit neuen Beiträgen zur Musikgeschichte Dresdens und Stockholms. Lpz. VI, (2), 429, (3), 72 s., 1 portr.

Anm. av O. R[abeniu]s (Stockh. dagbl. 28 aug.).

NORDQVIST, G.

Se ovan: Håkanson.

PACIUS, F.

Collan-Beaurain, Maria. Fredrik Pacius. 1921.

Anm. av H. Hirn (Finsk tidskr., T. 93, s. 187—192), H[a]g[a]r O[lsson] (Sv. pressen 2 febr.).

PIPPINGSKÖLD, J. J.

Andersson, O. Johan Josef Pippingsköld. 1921.

Anm. av H[a]g[a]r O[lsson] (Sv. pressen 28 febr.), R. F. v[on] Willebrand (Finsk tidskr., T. 93, s. 240—252).

RANGSTRÖM, T.

Se ovan: Håkanson.

SÄFSTRÖM, ELEONORA.

Tufvesson, Th. »Mamsell Nora.» Ett gustavianskt minne från Ystad. (Sydsv. dagbl. 27 aug.)

SÖDERMAN, A.

Nyblom, K. En minnesdag för svensk musik. Till nittioårsdagen av August Södermans födelse. (Stockh.-tidn. 16 juli.)

Digitized by Google

ULFF, GURLI, f. ÅBERG.

Fallström, D. Gurli Ulff död. Några rader till hennes minne. (Stockh.-tidn. 6 juni.)

[Ulff, Gustaf.] Ett människoöde. En minnesskrift. Sthm. 18 s., 2 portr. Undert.: G. U.

Tr. i 50 numr. ex.

Se ovan: Nordensvan.

UTTINI, F. A.

Nyblom, H. Tryckning av ett operapartitur på 1750-talet [Uttinis Il re pastore]. (Sv. tidskr. f. musikforskn., Årg. 4, s. 53—57.)

WEGELIUS, M.

Flodin, K. Martin Wegelius. Levnadsteckning. Hfors. IX, 579 s., 1 portr. 50 fmk.

Skrifter utg. av. Sv. litt.-sällsk. i Finland, 161.

Anm. av H[a]g[a]r O[lsson] (Sv. pressen 29 april), H. S[öderhjel]m (Hufvudstadsbl. 7 maj), W. Söderhjelm (Nya Argus, Årg. 15, s. 105—109), R. F. v[on] Willebrand (Finsk tidskr., T. 92, s. 285—305).

ÅHLANDER, THECLA.

Brunius, A. Thecla Åhlander. Från det nyss firade femtioårsjubileet. (Gbg:s handelstidn. 14 nov.)

5. Metrik och stilistik.

Nysvenska studier. Tidskrift för svensk stil- och språkforskning. Utg. av B. Hesselman [och] O. Östergren. Årg. 2. Upps. (3), 211 s. 8 kr.

Nyman, A. Metafor och fiktion. Ett bidrag till poetikens teori. Lund. 81 s. 2,50 kr.

Lunds univ:s årsskr. N. F. Avd. 1. Bd 18: 6.

Pipping, R. Uttrycksbehov och stilarter. Åbo. 44 s.

Acta acad. Aboens. Human. 3: 8.

6. Folklore, mytologi o. d.

Folkloristiska och etnografiska studier utg. genom K. R. V. Wikman, 3. Hfors. (7), 246 s. 30 fmk.

Skrifter utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finl., 165.

Inneh.: G. Landtman, Hustomtens förvantskap och härstamning. — S. Ambrosiani, Om 'stål' som makt- och skyddsmedel. — F. Burjam, Utburðr — utbor. — V. W. Forsblom, Huru barn botas för 'kråsa'. — E. Kråkström, Magiska bruk och föreställningar i de isländska släktsagorna. — J.

Digitized by Google

Hackman, Sagan om skördedelningen. — J. Tegengren, Fastlagsbruk och -tydor i Vörå. — K. R. V. Wikman, Folkliga tydor om kärlek och äktenskap. — O. Andersson, Plan för utgivandet av Svenska litteratursällskapets samlingar av folkvisor, barnvisor, sånglekar och dansmelodier.

Svenska landsmål ock svenskt folkliv. Tidskrift utg. genom J. A. Lundell. H. 152—156 = 1922: 1—4. Sthm. 6,50 kr.

Ahnlund, N. Oljoberget och Ladugårdsgärde. (Sv. dagbl. 24 dec.)

Bohuslänska folkminnen, studier och uppteckningar red. av D. Arill. Uddevalla. 196 s., 3 portr., 3 pl. 6 kr.

Inneh. bl. a.: S. Ek, Bohuslänska vallvisor. — D. Arill, Polyphemosmotivet i bohuslänsk folkdiktning. — K. Rencke, Havsfolket. — V. Cederschiöld, Om duldar och duldevatten. — M. Lundqvist, Kring Bohusläns Blåkulla. — D. Arill, Gregoriusdagen. — J. A. Thorkelsson, Om bröllopsfirandet på södra Inland.

Celander, H. Spår av forntida fruktbarhetskult i bohuslänsk folksed. Ett bidrag till Frökultens utvecklingshistoria. (Gbg:s o. Bohusläns fornm.-fören:s tidskr., 1921 (tr. 1922), s. 57—65.)

—— Staffansvisa och stjärngossespel från Billingsfors. (Färgelanda. Tidskr. f. Dalslands folkhögskolefören., Årg. 2 (1921), h. 2, s. 4—11.)

Janse, O. Notes sur quelques représentations des bractéates en or scandinaves. (Revue arch., Sér. 5, 14 (1921), p. 373—395.)

Behandlar sagohistoriska framställningar på brakteater.

Johansson, L. De vanligaste kyrkosägenmotiven i Norrland. (Jämten. Fören. Jämtslöjds årsbok, Årg. 16, s. 31—37.)

Jungner, H. Gudinnan Frigg och Als härad. En studie i Västergötlands religions-, språk- och bebyggelsehistoria. Akad. avh. [Uppsala]. Sthm (tr. i Upps.). VIII, 416 s., 4 kartor, 2 s. rätt. 10 kr.

Se nedan: Wessén.

Karsten, R. Förmodade spår av fornnordisk kult i Österbotten. (Bothnia. Årsskr. utg. av sv. österbottningar i Hfors, 1, s. 32—37.)

Kjellmark, K. Var finnas offerkällor i södra Småland? (Hyltén Cavallius-fören. f. hemb.-kunsk. o. hemb.-vård. Årsbok, 1922, s. 188—197.)

[Klein, E.] [Artur Hazelius' idé om Skansen.] (Sv. dagbl. 2 april.) Undert.: E. K—n.

Krohn, K. Skandinavisk mytologi. Olaus-Petri-föreläsningar. Sthm (tr. i Hfors). (8), 228, (1) s. 4,25 kr.

Marstrander, C. Iriske Vidnesbyrd om Torsdyrkelse i Irland. (Nord. tidsskr. f. filol. R. 4. Bd 9 (1920), s. 8—32, 81—102.)

Nerman, B. Sagotraditioner om det forntida Stockholm. (Sv. turistfören:s årsskr., 1922, s. 72—89.)

Digitized by Google

Nikander, G. Den svenska folklivsforskningens uppgifter i Finland. (Åbo underrätt. 12 mars).

Nilsson, M. P:son. Julkärven, sista kärven och julklappen. (Folkminnen o. folktankar, Bd 8, s. 57—70.)

Nordén, A. Saga och sägen i Bråbygden insamlad och kommenterad. Norrköp. 175 s. 2,50 kr.

Pira, S. Sägnen om urkon i Norra Vi. Försök till en utredning och undersökning. Tranås. 110, (1) s. 2,50 kr.

Qvistgaard, A. Bröllopssederna i Värend och värendskvinnornas lika arvsrätt med männen. (Hyltén Cavallius-fören. f. hemb.-kunsk. o. hemb.-vård. Årsbok, 1922, s. 198—219.)

—— Om brudstenar. (Fataburen, 1922, s. 9—20; Hyltén-Cavallius-fören. f. hemb.-kunsk. o. hemb.-vård. Årsbok 1922, s. 220—231.)

Rühfel, J. Die drei Nornen. Ein Beitrag zur germanischen Mythologie mit besonderer Berücksichtigung süddeutscher Überlieferungen. Dresden-Weinbähla 1920. 148 s.

Schneider, H. Der Mythus von Thor. (Archiv f. d. Stud. d. neueren Spr., Bd. 143, S. 165—176, Bd. 144, S. 1—30).

Behandlar U. Uhlands skrift Der Mythus von Thor (1836).

Schröder, E. Balder in Deutschland. (Namn o. bygd, Årg. 10, s. 13—19.)

Sydow, C. W. von. Bäckahästen. (Vetensk.-soc. i Lund. Årsbok, 1922, s. 83—99.)

—— Iriskt inflytande på nordisk guda- och hjältesaga. (Vetensk.-soc. i Lund. Årsbok, 1920, s. 19—29.)

—— Majsjungningen och »Pigevisan». (Folkminnen o. folktankar, Bd 9, s. 144—161.)

Tegengren, J. Offerstenar. (Budkavlen. Meddel. utg. av Brages sektion f. folklivsforskn., Årg. 1, s. 56—60.)

Vejde, A. Bländasägnen. (Hyltén-Cavalliusfören. f. hemb.-kunsk. o. hemb.-vård. Årsbok, 1922, s. 105—131.)

Wessén, E. Forntida gudsdyrkan i Östergötland. [1]—2. (Meddel. från Östergötlands fornm.- o. museifören., 1921, s. 85—147, 1922, s. 1—48.)

—— Till de nordiska äringsgudarnas historia. (Namn o. bygd, Årg. 10, s. 97—118.)

Med anl. av H. Jungner, Gudinnan Frigg och Als härad.

Wessman, V. E. V. En litterär saga i folklig dräkt. (Budkavlen. Meddel. utg. av Brages sektion f. folklivsforskn., Årg. 1, s. 49—55.)

Digitized by Google

Wikman, K. R. V. Herdekult. (Budkavlen. Meddel. utg. av Brages sektion f. folklivsforskn., Årg. 1, s. 26—30.)

—— Trädet — människan. (Budkavlen. Meddel. utg. av Brages sektion f. folklivsforskn., Årg. 1, s. 3—6.)

Virdestam, G. Hur Stenbrohults första kyrka kom till. En sägenhistorisk studie. (Hyltén Cavallius-fören. f. hemb.-kunsk. o. hemb.-vård. Årsbok, 1922, s. 144—158.)

Visted, K. Frodes fred — julefred. (Norsk folkekultur, Aarg. 8, s. 1—10.)

Digitized by Google

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPETS ÅRSMÖTE

hölls den 11 december, därvid följande ärenden förekommo:

1. ÅRSBERÄTTELSE FÖR ÅRET 1922.

Sällskapet har sedan föregående årsmöte utgivit följande skrifter: *Samlaren,* Ny Följd, Årg. 3, 1922, med bidrag av R. G:son Berg, W. Söderhjelm, J. V. Johansson, G. Christensen, A. Blanck, J. Nordström, N. Afzelius (Skrifter 1); *1500- och 1600-talens visböcker,* utg. av Adolf Noreen och Anders Grape, XII, 2 (Skrifter 7) samt *Rydbergs Singoalla,* av Victor Svanberg (Skrifter 25).

Uppsala den 11 dec. 1922.

Nils Gobom.

2. REVISIONSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1922.

Undertecknade, utsedde att revidera Svenska Litteratursällskapets räkenskaper för år 1922, få efter verkställd granskning avgiva följande berättelse:

Behållning från föregående år:

Obligationer	kr. 12,800: —	
Å bankräkningar	„ 2,715: 80	
Kontant i kassan	„ 0: 42	15,516: 22
	Transport	15,516: 22

Digitized by Google

	Transport	15,516: 22

Inkomster:

377 årsavgifter för år 1922 à 10 kr. . .	kr. 3,770: —	
2 „ „ „ 1920 „ 10 „ . .	„ 20: —	
5 „ „ „ 1921 „ 10 „ . .	„ 50: —	
Årsavgifter från Finland för år 1921 . .	„ 155: 25	
5 årsavgifter från Danmark för år 1922 à 5 kr.	„ 25: —	
1 ständig ledamotsavgift	„ 65: —	
Statsanslag	„ 1,200: —	
Svenska Akademiens anslag	„ 1,000: —	
Räntor	„ 749: 58	
Lagerförsäljning	„ 760: 47	
Debiterade postporton	„ 33: 45	7,828: 75
	Summa kr.	23,344: 97

Utgifter:

Honorar	kr. 1,439: 70	
Tryckeriräkningar	„ 7,236: 39	
Post och frakt	„ 755: 09	
Distribution	„ 168: 45	
Diverse	„ 33: 21	9,632: 84

Behållning:

Obligationer	kr. 12,800: —	
Å bankräkningar	„ 910: —	
Kontant i kassan	„ 2: 13	13,712: 13
	Summa kr.	23,344: 97

Räkenskaperna befunnos ordentligt förda och fullt verificerade.

Revisorerna föreslå, att full och tacksam ansvarsfrihet beviljas skattmästaren, fil. lic. Jonas L:son Samzelius, för hans förvaltning under räkenskapsåret 1922.

Uppsala den 12 december 1922.

Arvid Hj. Uggla. C. Vilh. Jacobowsky.

Digitized by Google

3. Beviljades skattmästaren full och tacksam ansvarsfrihet.

4. Till medlem av arbetsutskottet efter bibliotekarie Nils Gobom, som avflyttat från Uppsala, valdes undertecknad.

5. Företogs den föreskrivna utlottningen av en av arbetsutskottets medlemmar, varvid biblioteksamanuens J. L:son Samzelius utlottades.

6. Återvaldes biblioteksamanuens J. L:son Samzelius till medlem av arbetsutskottet. Dess kvarstående medlemmar äro professor A. Blanck, förste bibliotekarie A. Grape och förste bibliotekarie A. Nelson.

7. Till suppleant i arbetsutskottet omvaldes fil. lic. J. Nordström.

8. Valdes till revisorer 1923 fil. mag. A. Sjöding och fil. kand. C. Björkman samt till deras suppleanter e. bibliotekarien Hj. Uggla och fil. kand. C. V. Jacobowsky.

9. Höll professor Blanck föredrag om "Fredrika Bremers roman En dagbok".

8. Upplöstes sammanträdet.

Vid arbetsutskottets samma dag hållna sammanträde omvaldes till ordförande professor Blanck och till skattmästare amanuens J. L:son Samzelius samt valdes undertecknad till sekreterare.

Uppsala den 11 december 1923.

VICTOR SVANBERG.

Digitized by Google

Digitized by Google

AV SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET UTGIVNA SKRIFTER

1: 1—40. Samlaren. Årg. 1—40. 1880—1919. Pris kr. 195: — (1: 1. kr. 3: —, 1: 2. kr. 2: —, 2: 1. kr. 2: —, 2: 2. kr. 1: 50, 3: 1. kr. 2: —, 4: 1. kr. 2: —, 4: 2. kr. 2: 50, 5. kr. 3: —, 6: 1. kr. 2: —, 6: 2. kr. 2: —, 7. kr. 3: 25, 8—9. per st. kr. 4: —, 10. kr. 3: 25, 11. kr. 2: 50, 12. kr. 4: —, 13. kr. 3: 50, 14. kr. 3: —, Extrahäfte kr. 3: —, 15—16. per st. kr. 4: —, 17—18. per st. kr. 5: —, 19—23. per st. kr. 3: 50, 24. kr. 4: —, 25—26. per st. kr. 6: —, 27. kr. 3: 50, 28. kr. 6: —, 29—30. per st. kr. 4: 50, 31. kr. 6: —, 32. kr. 4: —, 33. kr. 6: —, 34. kr. 7: 50, 35—36. per st. kr. 6: 50, 37—38. per st. kr. 7: —, 39. kr. 10: —, 40. kr. 10: —). [Årg. 1: 1—2. 1880. Utsålda.]

1: N. F. Samlaren. Ny följd. Årg. 1—4. 1920—23. (1. kr. 7: 50, 2—4 per st. kr. 10: —.)

2: 1—2. Dagboksanteckningar af Johan Gabriel Oxenstierna, Åren 1769—1771. Utg. genom G. Stjernström. 1881. Pris kr. 5: —.

3: 1—5. [G. E. Klemming.] Ur en antecknares samlingar. 1881—83. Pris kr. 6: —. [H. 1—2. Utsålda.]

4. En svensk ordesköttsel angående bokstäfver, ord och ordesätt af Samuel Columbus. Med inledning, anmärkningar och register utg. af G. Stjernström och A. Noreen. 1881. Pris kr. 2: —.

5: 1—2. Skrifter af Karl Gustaf Tessin. Efter författarens på Åkerö befintliga handskrift utg. af G. Frunck. 1882—83. Pris kr. 2: 50.

6: 1—3. G. Benzelstjernas Censorsjournal 1737—1746. Utg. af L. Bygdén och E. Lewenhaupt. 1884—85. Pris kr. 5: —.

7: 1—4. 1500- och 1600-talens visböcker. Första bandet. Utg. af A. Noreen och H. Schück. 1884—94. Pris kr. 15: —. (1: 1—2. Harald Oluffsons visbok. H. 1—2. Per st. kr. 1: 25; 2: 1—3. Bröms Gyllenmärs visbok. H. 1—3. Per st. kr. 2: —; 3. Barbro Banérs visbok. Kr. 1: 50. 4. Pär Brahes visbok. Kr. 5: —.)

7: 5—7. 1500- och 1600-talens visböcker. Andra bandet. Utg. af A. Noreen och J. A. Lundell. 1900—15. Pris kr. 13: —. (5. K. Bibliotekets visbok i 16:o. Kr. 3: —; 6: 1—2. K. Bibliotekets visbok i 8:o. H. 1—2. Per st. kr. 2: —; 7: 1—3. K. Bibliotekets visbok i 4:o. H. 1—3. Per st. kr. 2: —.)

7: 8—12. 1500- och 1600-talens visböcker. Tredje bandet. Utg. af A. Noreen och A. Grape. 1916—23. Fortsättes. (8. Drottning Sofias visbok. Kr. 3: —; 9. Stjerneldska handskriftens (E 133) visor. Kr. 1: —; 10: 1—2. Samuel Älfs visbok. H. 1—2. Per st. kr. 3: —; 11. Forsius visbok. Kr. 3: —. 12: 1—2. Petter Rudebecks visuppteckningar. H. 1—2. Per st. kr. 4: —.

8: 1—4. Johannes Messenius, Samlade dramer utg. af H. Schück. H. 1—4. 1886—88. Fortsättes. Pris per häfte kr. 1: 50.

9: 1—6. Bref rörande Nya Skolans historia 1810—1811. Med anmärkningar utg. af G. Frunck. 1886—91. Pris kr. 5: 75.

10: 1—4. G. E. Klemming, Sveriges bibliografi 1481—1600. Redigerad och utg. af A. Andersson. H. 1—4. 1889—92. Fortsättes. Pris per häfte kr. 2: —.

Digitized by Google

11: 1—7. Skrifter från reformationstiden. I urval utg. af A. Andersson. 1889—98. Pris kr. 11.—. [Utsåld.]

12: 1—3. Bref rörande teatern under Gustaf III. 1788—1792. Utg. af E. Lewenhaupt. 1891—94. Pris kr. 7:—.

13: 1—2. H. Schück, Lars Wivallius, hans lif och dikter. 1893—95. Pris kr. 8:—. [H. 1. Utsålt.]

14. Bref från Esaias Tegnér till Carl Fredr. af Wingård. Utg. af E. Tegnér. 1894. Pris kr. 2:—.

15: 1—2. O. Levertin, Johan Wellander. Literaturhistorisk studie öfver skiftet mellan frihetstiden och den gustavianska åldern. 1896—98. Pris kr. 3:75. [H. 2. Utsålt.]

16. Holofernes och Judit. Ett drama från reformationstiden. Utg. med en inledning om dess utländska förebilder af O. Sylwan. 1895. Pris kr. 1:50.

17: 1—18. L. Bygdén, Svenskt anonym- och pseudonymlexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. Band 1—2. 1898—1915. Pris kr. 32:—. (1. kr. 15:—, 2. kr. 17:—.) [H. 1. Utsålt.]

18: 1—2. Ur Hans Järtas literära brefväxling. 1. Bref till och från C. G. v. Brinkman. Utg. af E. Lewenhaupt. H. 1—2. 1899—1900. Fortsättes. Pris per häfte kr. 1:50.

19: 1—3. Thomas Thorilds bref. Utg. af L. Weibull. H. 1—3. 1899—1902. Fortsättes. Pris per häfte kr. 1:50.

20. Thorilds bref till C. F. Cramer. Med inledning och anmärkningar utg. af M. Lamm. 1907. Pris kr. 2:50.

21: 1—5. Lejonkulans dramer. Utg. af E. Ljunggren och C. Pollack. H. 1—5. 1908—12. Fortsättes. Pris per häfte kr. 1:50.

22. O. Wieselgren, Studier öfver Lejonkulans dramer. 1909. Pris kr. 2:25.

23. F. Böök, Studier i Stagnelii ungdomslyrik. 1911. Pris kr. 3:50.

24. S. Ek, Studier i Wivalliusvisornas kronologi. 1921. Pris 4 kr.

25. V. Svanberg, Rydbergs Singoalla. En studie i hans ungdomsdiktning. 1923. Pris 6 kr.

Utsålda skrifter: Nr 1: 1: 1—2. Samlaren 1880 h. 1—2.; Nr 3: 1—2. Klemming, En antecknares samlingar, h. 1—2.; Nr 11: 1—7. Skrifter fr. Reformationstiden; Nr 13: 1. Schück, Wivallius, h. 1; Nr 15: 2. Levertin, Johan Wellander, h. 2; Nr 17: 1. Bygdén, Anonymlexikon, h. 1.

Omtryckta skrifter: Nr 1: 5. Samlaren 1884; Nr 7: 4. Pär Brahes Visbok.

Den årliga utgivningen av sällskapets skrifter har haft följande omfattning.

1880/81. 1: 1: 1—2 (uts.), 2: 1, 3: 1 (uts.). **1881/82.** 1: 2: 1—2, 2: 2, 3: 2 (uts.) —3, 4. **1882/83.** 1: 3: 1, 3: 4—5, 5: 1—2. **1883/84.** 1: 4: 1—2, 6: 1. 7: 1: 1. **1884/85.** 1: 5, 6: 2—3, 7: 1: 2, 7: 2: 1. **1885/86.** 1: 6: 1—2, 7: 2: 2, 8: 1, 9: 1. **1886.** 1: 7, 8: 2, 9: 2. **1887.** 1: 8, 7: 2: 3, 8: 3. **1888.** 1: 9. 8: 4, 9: 3. **1889.** 1: 10, 7: 3, 10: 1, 11: 1—2 (uts.). **1890.** 1: 11, 9: 4, 10: 2, 12: 1. **1891.** 1: 12, 9: 5, 10: 3. **1892.** 1: 13, 9: 6, 10: 4, 12: 2. **1893.** 1: 14, 1: extrahäfte, 11: 3—4 (uts.), 13: 1 (uts). **1894.** 1: 15, 12: 3, 14. **1895.** 1: 16, 13: 2. **1896.** 1: 17, 15: 1. **1897.** 1: 18, 7: 4, 16. **1898.** 1: 19, 11: 5—7 (uts.), 15: 2 (uts.), 17: 1 (uts.). **1899.** 1: 20, 17: 2, 18: 1, 19: 1. **1900.** 1: 21, 17: 3, 18: 2, 19: 2. **1901.** 1: 22, 7: 5, 17: 4. **1902.** 1: 23, 17: 5, 19: 3.

Digitized by Google

1903. 1: 24, 7: 6: 1, 17: 6. **1904.** 1: 25, 17: 7. **1905.** 1: 26, 17: 8. **1906.** 1: 27, 7: 6: 2, 17: 9, 20. **1907.** 1: 28, 17: 10, 21: 1. **1908.** 1: 29, 17: 11, 21: 2. **1909.** 1: 30, 17: 12, 22. **1910.** 1: 31, 17: 13, 21: 3. **1911.** 1: 32, 17: 14, 21: 4, 23. **1912.** 1: 33, 7: 7: 1, 17: 15, 21: 5. **1913.** 1: 34, 7: 7: 2, 17: 16. . **1914.** 1: 35, 7: 7: 3, 17: 17. **1915.** 1: 36, 7: 8, 17: 18. **1916.** 1: 37, 7: 9. **1917.** 1: 38, 7: 10: 1. **1918.** 1: 39, 7: 10: 2. **1919,** 1: 40, 7: 11. **1920.** 1: N. F. 1, 7: 12: 1, 24. **1921.** 1: N. F. 2, 7: 12: 2. **1922.** 1: N. F. 3, 25. **1923.** 1: N. F. 4.

Samlaren har under de sista fem åren innehållit följande uppsatser.

1919.

Ragnar Ekholm: Folksaga och folkvisa i Almquists diktning. Ivar Simonsson: C. J. L. Almquists afhandling om »Europeiska missnöjets grunder». Henry Olsson: C. J. L. Almquists Drottningens Juvelsmycke. Olle Holmberg: Kronologien i Törnrosens Bok. Ragnar Ekholm: Ännu en dikt av Samuel Columbus. Erik Wallén: Mytologien i Atterboms sagospel Lycksalighetens ö. Jonas L:son Samzelius: Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1918.

1920.

Anton Blanck: Om allvaret i Fru Lenngrens diktning. Olle Holmberg: Några motiv i Amorina. Agne Beijer: Abbé Domenico Michelessi. Sven Cederblad: Correggios San Sebastian och änglakören i Stagnelii drama Riddartornet. Anton Blanck: En okänd Strindbergsöversättning från H. C. Andersen. Jonas L:son Samzelius: Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1919.

1921.

A. Nordfelt: Erikskrönikans ålder och tillkomst. Johan Nordström: Friedrich Menius. Victor Svanberg: Rydbergs romanfragment »Benoni Strand» och femtitalsliberalismen. Henrik Schück: Ur gamla anteckningar. XI—XIII. Henry Olsson: Almquists Ormus och Ariman. Johan Nordström: Det första Shakspeare-exemplaret utom England. Verner Söderberg: J. A. Hazelius och Almquists bondelivsplaner. Anton Blanck: Leopold om fru Lenngren. Jonas L:son Samzelius: En omtvistad Lidnerbiografi. Johan Nordström: Ett bidrag till den svenska prosaberättelsens historia. C. V. Jacobowsky: Bellman som bokägare. Nils Gobom: Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1920.

1922.

Ruben G:son Berg: Från Atterboms ungdomsår. Werner Söderhjelm: Almqvist och Finland. J. Viktor Johansson: Några dikter av J. G. Oxenstierna, publicerade av Leopold. Georg Christensen: Danskes rejser i Sverige. Anton Blanck: Rydbergs Narkissos-myt och några principiella reflexioner. Johan Nordström: Laurentius Petri Gothus' Strategema gothici exercitus. Nils Afzelius: Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1921.

1923.

Sven Cederblad: Romantikern Stagnelius. Birger Wedberg: Blom och Reuterholm. Albert Nilsson: Naturbegreppet hos Boileau. Torsten Eklund: En obeaktad uppsats av Strindberg. Carl Santesson: Exotism och orient i »Lycksalighetens ö». Olle Holmberg: Fiktionskaraktären. Anders Grape: Tidsrörelser inom studentvärlden i Uppsala 1792—1793. Nils Afzelius: Konventvisor och andra politiska dikter från revolutionsåren 1792—1793. Ragnar Ekholm: Ett par anteckningar rörande Urban Hjärne. Emil Liedgren: Ett par smådikter från Wallin till Leopold. Gunnar W. Lundberg: En dikt av J. O. Wallin. Nils Afzelius: Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1922.

Digitized by Google

Meddelande.

Anmälan om inträde i **Svenska Litteratursällskapet i Uppsala** sker till sällskapets *skattmästare,* adr. Uppsala.

Avgiften är för *årligt betalande* medlem 10 kr. årligen, för *ständig* medlem 125 kr. en gång för alla. Årsavgiften och kostnaderna för distribueringen av skrifterna uttagas genom postförskott vid skrifternas utsändande.

Medlem av sällskapet erhåller ett exemplar av alla av sällskapet utgivna skrifter från och med det år, då han inträder i sällskapet. Därförut utgivna skrifter säljas genom *skattmästaren* till *medlemmar* av sällskapet med 25 % rabatt å bokhandelspriset. Hel årgång av skrifter för tiden 1880—1918 säljes för 5 kr., för tiden efter 1919 för 10 kr. och vid försäljning av minst fem årgångar lämnas 25 % även å årgångspriset. Nytillträdande medlemmar erhålla samtliga i lager kvarvarande skrifter av den äldre serien för kr. 100: —. Vid alla försäljningar uttagas försändningskostnaderna av köparen. Av andra häftesvis utgivna skrifter än Samlaren och Visböckerna säljas i regel ej lösa häften.

För angelägenheter rörande redaktionen av Samlaren och sällskapets övriga publikationer hänvände man sig till docent Victor Svanberg, Uppsala.

Med **Svenska Litteratursällskapet i Finland** har överenskommelse träffats på grund varav medlemmar av vårt sällskap mot erläggande av endast halv avgift kunna bliva medlemmar av det finlandssvenska sällskapet. Avgifterna äro sålunda för medlem av grupp A, som erhåller sällskapets samtliga skrifter utom ett fåtal vetenskapliga specialundersökningar, Fmk 50: — och av grupp B, som endast erhåller sällskapets årsbok »Förhandlingar och Uppsatser», Fmk 12: 50 (i st. för resp. Fmk 100: — och 25: —). Dessutom äga medlemmarna av bägge litteratursällskapen rätt att för halva priset tillösa sig de båda sällskapens äldre skrifter, ifall det återstående lagret sådant medgiver. Anmälan göres till *Svenska litteratursällskapets skattmästare, Uppsala.*

Med **Universitetsjubilæets Danske Samfund** och med redaktionen av **Danske Studier** äro överenskommelser träffade, på grund av vilka medlemmar av vårt sällskap kunna bliva medlemmar av Samfundet för kr. 6: 50 (i st. för 10 kr.) eller utan att ingå som medlemmar av Samfundet kunna prenumerera på Danske Studier för kr. 2: 50 om året (i st. för 4 kr.). Anmälan göres till *Svenska litteratursällskapets skattmästare, Uppsala.*

Uppsala i maj 1924.

Svenska Litteratursällskapets Arbetsutskott.

THE LIBRARY OF THE
OCT 2 9 1926
UNIVERSITY OF ILLINOIS

Digitized by Google

839.705
SV
n.s.
v.4

SKRIFTER UTGIVNA AV
SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

SAMLAREN

TIDSKRIFT FÖR SVENSK
LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

Ny följd. Årgång 4

1923

THE LIBRARY OF THE
OCT 2 3 1926
UNIVERSITY OF ILLINOIS

UPPSALA 1924
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-
AKTIEBOLAG

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

INNEHÅLL

Romantikern Stagnelius	Sven Cederblad
Blom och Reuterholm	Birger Wedberg
Naturbegreppet hos Boileau	Albert Nilsson
En obeaktad uppsats av Strindberg . . .	Torsten Eklund
Exotism och orient i "Lycksalighetens ö"	Carl Santesson
Fiktionskaraktären	Olle Holmberg
Tidsrörelser inom studentvärlden i Uppsala 1792—1793	Anders Grape
Konventvisor och andra politiska dikter från revolutionsåren 1792—1793 . .	Nils Afzelius
Ett par anteckningar rörande Urban Hjärne	Ragnar Ekholm
Ett par smådikter från Wallin till Leopold	Emil Liedgren
En dikt av J. O. Wallin	Gunnar W. Lundberg
Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1922	Nils Afzelius
Redogörelse för sällskapets årsmöte.	

Pris 10 kronor

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 112274763